

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Anabilim Dalı

**BURSA, KUMYAKA (Sige),
BAŞMELEKLER (Archangeloi) KİLİSESİ**

A. Nazlı SOYKAN

Doktora Tezi

Ankara, 2018

BURSA, KUMYAKA (Sige), BAŞMELEKLER (Archangeloi) KİLİSESİ

A. Nazlı SOYKAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

A. Nazlı SOYKAN tarafından hazırlanan "Bursa, Kumyaka (Sige), Başmelekler (Archangeloi) Kilisesi" başlıklı bu çalışma, 19 Ocak 2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. M. Sacit PEKAK (Başkan ve Danışman)

Prof. Dr. Sema DOĞAN (Üye)

Prof. Dr. B. Yelda OLCAY UÇKAN (Üye)

Prof. Dr. Zeynep MERCANGÖZ (Üye)

Prof. Dr. Nilay ÇORAĞAN (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

31 Ocak 2018

A. Nazlı SOYKAN

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

☐ **Tezimin 31.01.2021 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.)

31/Ocak/2018

A. Nazlı SOYKAN

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının Prof. Dr. M. Sacit PEKAK danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Arş. Gör. A. Nazlı SOYKAN

ÖZET

SOYKAN, A. Nazlı. *Bursa, Kumyaka (Sige), Başmelekler (Archangeloi) Kilisesi*, Doktora Tezi, Ankara, 2018.

Başmelekler Kilisesi Bithynia Bölgesi'nde, Bursa'nın 36,6 km. kuzeybatısında, Mudanya ilçesinin 6,5 km. batısında, Tirilye'nin 5 km. doğusunda, Kumyaka Beldesi sınırları içerisinde yer almaktadır.

Çalışmanın temel amacı yapının belgelenmesi, tanıtılması, sorunlarının ortaya konulması ve sorunlarına çözüm önerileri getirilmeye çalışılmasıdır. Çalışmanın öncelikli konusu Başmelekler Kilisesi'nin mimarisidir. Bu bağlamda yapının mimarisinden ayrı tutulamayacak olan duvar resimleri, mimari plastiği ve malzeme tekniği de ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu kapsamda ele alınan konular Bithynia bölgesinin kısa tarihçesi, Başmelekler Kilisesi ile ilgili yapılmış araştırmalar, Başmelekler Kilisesi'nin ayrıntılı mimari tasviri, mimari plastik katalogu, yapıda bulunan duvar resimlerinin tanıtımı, Kiborion plan tipi, karşılaştırmalı değerlendirme, yapıyla ilgili restitüsyon önerileri, sonuç ve malzeme analizleridir.

Anahtar Sözcükler

Başmelekler Kilisesi, Bithynia, Kumyaka, Sige, Bursa, Kiborion Plan Tipi, Anargyri.

ABSTRACT

SOYKAN, A. Nazlı. *Bursa, Kumyaka (Sige), The Church of the Archangels (Archangeloi)*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2018.

The Church of the Archangels is located in Bithynia Region, 36,6 km northwest of Bursa, 6,5 km west of Mudanya, 5 km. east of Tirilye and placed within the borders of the town of Kumkaya.

The study primarily attempts to introduce and document the construction as well as to discuss the problems regarding the construction and offer solutions to those problems. The main concern of the study is the architecture of the Church of the Archangels. In this sense, the integral components of the architecture of the construction such as wall paintings, architectural plastic and material technique have been examined separately. The study includes a brief history of Bithynia region, earlier research on the Church of the Archangels, a detailed architectural depiction of the church, architectural plastic catalogue, introduction of the wall paintings in the building, Kiborion plan type, comparative analysis, restitution suggestions, material analyses and conclusion.

Key Words

Başmelekler Church, Bithynia, Kumyaka, Sige, Bursa, Kiborion Plan Type, Anargyri.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
HARİTA DİZİNİ	ix
ÇİZİM DİZİNİ	x
RESİM DİZİNİ	xiv
TABLO DİZİNİ	xxi
ŞEKİL DİZİNİ	xxii
ÖNSÖZ	xxiii
GİRİŞ	1
1. BÖLGENİN KISA TARİHÇESİ	4
2. BAŞMELEKLER KİLİSESİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR	10
2.1. SEYAHATNAMELER.....	10
2.2. BİLİMSEL YAYINLAR	12
3. BAŞMELEKLER KİLİSESİ	20
3.1. YERİ VE DURUMU	20
3.2. KİLİSENİN TARİHLENDİRİLMESİ (Kitabe, Yazıtlar, Monogramlar ve Arşiv Belgeleri).....	23
3.3. MİMARİ TANITIM	33
3.3.1. Plan	33
3.3.2. İç Tanıtım.....	52
3.3.3. Dış Tanıtım	71
3.3.4. Malzeme ve Teknik.....	85
3.3.5. Bezeme.....	94
3.4. MİMARİ PLASTİK KATALOGU.....	101
3.4.1. Yapının İçinde, Duvarlarında ve Cephelerinde Bulunan Mimari Plastik Parçalar.....	102
3.4.1.A. Mimari İşlevli Taş Eserler (Sütun Kaidesi, Sütun, İkiz Pencere Sütunu, Sütun Başlığı, Lento, Söve, Alınlık)	106
3.4.1.B. Liturjik İşlevli Taş Eserler (Templon Payesi, Altar Kaidesi, Altar Ayağı, Kathedra).....	162
3.4.1.C. Diğer Taş Eserler (Levha, Haç).....	179
3.4.1.D. İşlevi Belirlenemeyen Taş Eserler.....	182
3.5. DUVAR RESİMLERİ	183
3.5.1. Duvar Resimlerinin Bugünkü Durumları.....	183
3.5.2. Günümüze Gelebilen Duvar Resimleri	183
3.5.3. Yayınlarda Adı Geçen Duvar Resimleri	194
3.5.4. Üslup ve Değerlendirme	194
4. DEĞERLENDİRME	196
4.1. KIBORION PLAN TİPİ	196
4.1.1. Tanımı	196

4.1.2. Kökeni.....	196
4.1.3. İlk Örnekleri ve Dağılımı.....	197
4.2. KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME.....	199
5. BAŞMELEKLER KİLİSESİ İLE İLGİLİ RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ.....	216
6. SONUÇ.....	235
KAYNAKÇA.....	241
EK 1. MALZEME ANALİZLERİ	248
EK 2. ÇİZİMLER	279
EK 3. SÖZLÜK.....	346
EK 4. TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	350
EK 5. TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYET FORMU	352

HARİTA DİZİNİ

Harita 1. Bithynia (Umar, 2004: 22).....	4
Harita 2. 7.-9. Yüzyıllarda Opsikion Theması (Ostrogorsky, 1999)	5
Harita 3. 1339 Tarihli Angelino de Dalorto Haritası (Hink, 1929)	7
Harita 4. 1339 Tarihli Angelino de Dalorto Haritası, Detay (Hink, 1929).....	7
Harita 5. Kumyaka (Sige), 1975 Tarihli Janin'in Haritası (Janin, 1975: 130).....	8
Harita 6. Kumyaka ve Çevresi.....	20

ÇİZİM DİZİNİ

Çizim 1. Başmelekler Kilisesi ve Çevresi, Vaziyet Planı (Çizen: Yenilem Proje Danışmanlık, Dr. Mustafa Sinan Genim, 2016)	21
Çizim 2. Batıdaki Monogram (Çizen: YPD, Genim-2016).....	25
Çizim 3. Doğudaki Monogram (Çizen: YPD, Genim-2016).....	25
Çizim 4. Başmelekler Kilisesi, Plan (Çizen: YPD, Genim-2016).....	33
Çizim 5. Başmelekler Kilisesi, -2.12 Kotu Planı (Çizen: YPD, Genim-2016).....	34
Çizim 6. Başmelekler Kilisesi, 0.00 Kotu Planı (Çizen: YPD, Genim-2016).....	34
Çizim 7. Başmelekler Kilisesi, +3.00 Kotu Planı (Çizen: YPD, Genim-2016).....	35
Çizim 8. Başmelekler Kilisesi, +8.00 Kotu Planı (Çizen: YPD, Genim-2016).....	35
Çizim 9. Naos ve Apsis (Çizen: YPD, Genim-2016)	36
Çizim 10. Narteks (Çizen: YPD, Genim-2016).....	39
Çizim 11. A Mekanı (Eksonarteks) (Çizen: YPD, Genim-2016)	41
Çizim 12. B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi) (Çizen: YPD, Genim-2016).....	42
Çizim 13. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) (Çizen: YPD, Genim-2016).....	44
Çizim 14. D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan) (Çizen: YPD, Genim-2016).....	46
Çizim 15. E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş Mekanlar) (Çizen: YPD, Genim-2016).....	47
Çizim 16. G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) (Çizen: YPD, Genim-2016).....	49
Çizim 17. H Mekanı (Giriş Mekanı) (Çizen: YPD, Genim-2016)	50
Çizim 18. Kумыака, Başmelekler Kilisesi, Batı – Doğu Kesiti (Çizen: YPD, Genim-2016) ...	52
Çizim 19. Kумыака, Başmelekler Kilisesi, Doğu – Batı Kesiti (Çizen: YPD, Genim-2016)....	52
Çizim 20. Kумыака, Başmelekler Kilisesi, Kuzey - Güney Kesiti (Çizen: YPD, Genim-2016)	53
Çizim 21. Kумыака, Başmelekler Kilisesi, Güney – Kuzey Kesiti (Çizen: YPD, Genim-2016)	53
Çizim 22. Doğu Cephe (Çizen: YPD, Genim-2016)	72
Çizim 23. Kuzey Cephe (Çizen: YPD, Genim-2016).....	77
Çizim 24. Batı Cephe (Çizen: YPD, Genim-2016)	79
Çizim 25. Güney Cephe (Çizen: YPD, Genim-2016)	81
Çizim 26. B Tipi Tuğla Örnekler (Çizen: D. Gür-2015)	87
Çizim 27. Naostaki Silme, Güneye Bakış (Çizen: YPD, Genim-2016)	96
Çizim 28. Naostaki Silme, Batıya Bakış (Çizen: YPD, Genim-2016)	96
Çizim 29. Sütun Kaidelerinin Yapı Topluluğundaki Yerleri (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2016)	102
Çizim 30. Sütunların Yapı Topluluğundaki Yerleri (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2016)	103
Çizim 31. İkiz Pencere Sütununun Yapı Topluluğundaki Yerleri (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2016)	103
Çizim 32. Sütun Başlıklarının Yapı Topluluğundaki Yerleri (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2016)	104
Çizim 33. Lento, Söve ve Alınlığın Yapı Topluluğundaki Yerleri (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2016)	104
Çizim 34. Templon Payeleri, Altar Kaidesi, Altar Ayağı ve Kathedra'nın Yapı Topluluğundaki Yerleri (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2016)	105
Çizim 35. Levha, Haç ve İşlevi Belirlenemeyen Taş Eserlerin Yapı Topluluğundaki Yerleri (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2016).....	105
Çizim 36. Kaidenin Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)	107
Çizim 37. Kaidenin Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)	108
Çizim 38. Kaidenin Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)	110
Çizim 39. Kaidenin Kuzey Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)	111

Çizim 40. Güneydeki Sütun (Çizen: YPD, Genim-2016)	114
Çizim 41. Ortadaki Sütun (Çizen: YPD, Genim-2016)	115
Çizim 42. Güneydeki Sütun (Çizen: YPD, Genim-2016)	117
Çizim 43. Güneydoğudaki Sütun (Çizen: YPD, Genim-2016)	118
Çizim 44. Güneybatıdaki Sütun (Çizen: YPD, Genim-2016)	119
Çizim 45. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) Üçlü Açıklık, Taşıyıcı Sistemi, Kuzey Yüz, Güneye Bakış (Çizen: YPD, Genim-2016).....	121
Çizim 46. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) Üçlü Açıklık, Taşıyıcı Sistemi, Kuzey Yüz, Kuzeye Bakış (Çizen: YPD, Genim-2016)	121
Çizim 47. Doğudaki Sütun (Çizen: YPD, Genim-2016)	122
Çizim 48. Batıdaki Sütun (Çizen: YPD, Genim-2016)	124
Çizim 49. İkiz Pencere Sütunu, Kesit ve Görünüş (Çizen: YPD, Genim-2016)	129
Çizim 50. İkiz Pencere Sütunu (Çizen: YPD, Genim-2016)	129
Çizim 51. Sütun Başlığı (Çizen: YPD, Genim-2016).....	131
Çizim 52. Sütun Başlığı, Detay (Çizen: YPD, Genim-2016)	131
Çizim 53. Başlığın Doğu Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)	132
Çizim 54. Başlığın Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016).....	134
Çizim 55. Başlığın Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016).....	136
Çizim 56. Başlığın Batı Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016).....	138
Çizim 57. Başlığın Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016).....	140
Çizim 58. Başlığın Batı Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016).....	142
Çizim 59. Başlığın Doğu Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)	144
Çizim 60. Doğudaki Sütun, Kuzey Yüz (Çizen: YPD, Genim-2016)	146
Çizim 61. Doğudaki Sütun, Güney Yüz (Çizen: YPD, Genim-2016).....	146
Çizim 62. Batıdaki Sütun, Kuzey Yüz (Çizen: YPD, Genim-2016)	148
Çizim 63. Batıdaki Sütun, Güney Yüz (Çizen: YPD, Genim-2016)	148
Çizim 64. Lento (Çizen: YPD, Genim-2016).....	150
Çizim 65. Pencere ve Kapı Lentosu (Çizen: YPD, Genim-2016)	152
Çizim 66. Lento (Çizen: YPD, Genim-2016).....	153
Çizim 67. Söveler, Kesit ve Görünüş (Çizen: YPD, Genim-2016)	155
Çizim 68. Söve (Çizen: YPD, Genim-2016)	157
Çizim 69. Söve (Çizen: YPD, Genim-2016)	159
Çizim 70. Alınlık (Çizen: YPD, Genim-2016).....	161
Çizim 71. Templon Payesi (Çizen: YPD, Genim-2016)	167
Çizim 72. Templon Payesi (Çizen: YPD, Genim-2016)	169
Çizim 73. Templon Payesi (Çizen: YPD, Genim-2016)	171
Çizim 74. Templon Payesi (Çizen: YPD, Genim-2016)	172
Çizim 75. Altar Kaidesi, Kesit (Çizen: YPD, Genim-2016)	174
Çizim 76. Altar Kaidesi, Plan (Çizen: YPD, Genim-2016).....	174
Çizim 77. Altar Ayağı, Kesit (Çizen: YPD, Genim-2016).....	176
Çizim 78. Altar Ayağı, Plan (Çizen: YPD, Genim-2016)	176
Çizim 79. Kathedra, Kesit ve Görünüş (Çizen: YPD, Genim-2016).....	178
Çizim 80. Kazıma Potent Haçı (Çizen: YPD, Genim-2016).....	180
Çizim 81. Kazıma Latin Haçı (Çizen: YPD, Genim-2016).....	181
Çizim 82. Apsis, Güney Duvar, Geometrik Bezemeler (Çizen: D.Gür-2015)	185
Çizim 83. Kuzey Kemer Yüzeyindeki Figürler (Çizen: D.Gür-2015)	188
Çizim 84. Kuzey Duvardaki Başmelekler (Çizen: D.Gür-2015).....	193
Çizim 85. Side Mabetler Bazilikasının Güneyindeki Martyrion (Eyice, 1960)	199
Çizim 86. Side Piskoposluk Bazilikasının Güneyindeki Çifte Martyrion (Eyice, 1960)	199
Çizim 87. İstanbul Yuşa Tepesi Hagios Panteleimon Kilisesi (Eyice, 1954)	200
Çizim 88. Silifke Boğsak Adası Şapeli (Özcan-Özyurt, 2002)	200
Çizim 89. Eğirdir Nis Adası Hagios Stephanos Manastırı Kilisesi (Rott, 1908).....	200

Çizim 90. İvriz Ambar Deresi Yakınındaki Kilise (Restle, 1979)	201
Çizim 91. Kırşehir Üçayak Kilisesi (Eyice, 2004)	201
Çizim 92. Göreme Azize Katherina Kilisesi (Rodley, 1985)	201
Çizim 93. İstanbul Khora Manastırı Kilisesi (Akyürek, 1996)	201
Çizim 94. Burgazada Methamorphosis Kilisesi (Özcan-Özyurt, 1998)	202
Çizim 95. Alanya Cilvarado Burnu Manastırı (Özcan-Özyurt, 2002)	202
Çizim 96. Gemlik Kurşunlu Manastırı Kilisesi (Mango, 2006)	202
Çizim 97. İznik Yenişehir Kapı Yakınındaki Kilise (Eyice, 1983)	202
Çizim 98. Ioannes Theologos pelekete (Aya Yani) Manastırı Kilisesi, Synthronon (Covel, 1998: 220)	203
Çizim 99. Trilye Fatih Camisi (Pekak, 2009a)	204
Çizim 100. Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi (Pekak, 2009a)	204
Çizim 101. Restitüsyon Önerisi I, Plan I (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür - 2017)	216
Çizim 102. Restitüsyon Önerisi II, Plan II (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	216
Çizim 103. Restitüsyon Önerisi III, Kuzey Cephe (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	218
Çizim 104. Restitüsyon Önerisi IV, Güney Cephe (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	218
Çizim 105. Restitüsyon Önerisi V, Doğu Cephe (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	219
Çizim 106. Restitüsyon Önerisi VI, Batı Cephe I (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	219
Çizim 107. Restitüsyon Önerisi VII, Batı Cephe II (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	220
Çizim 108. 1906 Tarihli Hasluck'ın Planı (Hasluck, 1906)	220
Çizim 109. 1969 Tarihli Buchwald'ın Planı (Buchwald, 1969)	221
Çizim 110. 1969 Tarihli Buchwald'ın Kuzey-Güney Kesiti (Buchwald, 1969)	221
Çizim 111. 1969 Tarihli Buchwald'ın Batı-Doğu Kesiti (Buchwald, 1969)	221
Çizim 112. 1969 Tarihli Buchwald'ın Planından Değiştirilerek	222
Çizim 113. Restitüsyon Önerisi VIII, Giriş Kat Planı (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	225
Çizim 114. Restitüsyon Önerisi IX, Birinci Kat Planı (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	225
Çizim 115. Restitüsyon Önerisi X, C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş Mekanlar), Naos ve G mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) Kuzey – Güney Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	226
Çizim 116. Restitüsyon Önerisi XI, Naos, Narteks ve A Mekanı (Eksonarteks) Doğu – Batı Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	226
Çizim 117. Restitüsyon Önerisi XII, A Mekanı (Eksonarteks), Narteks ve Naos Batı - Doğu Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	227
Çizim 118. Restitüsyon Önerisi XIII, A Mekanı (Eksonarteks) ve G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) Batı-Doğu Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	227
Çizim 119. Restitüsyon Önerisi XIV, G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) ve G Mekanı (Eksonarteks) Doğu-Batı Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	228
Çizim 120. Restitüsyon Önerisi XV, D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan), E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş Mekanlar) ve C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) Doğu-Batı Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	228
Çizim 121. Restitüsyon Önerisi XVI, C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş Mekanlar) Batı-Doğu Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	229

Çizim 122. Restitüsyon Önerisi XVII, H Mekanı (Giriş Mekanı) Doğu-Batı Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	229
Çizim 123. Restitüsyon Önerisi XVIII, Batı Cephe – Çan Kuleli (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	231
Çizim 124. Restitüsyon Önerisi XIX, Batı Cephe – Çan Kulesiz (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	231
Çizim 125. Restitüsyon Önerisi XX, Güney Cephe – Çan Kuleli (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	232
Çizim 126. Restitüsyon Önerisi XXI, Güney Cephe – Çan Kulesiz (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	232
Çizim 127. Restitüsyon Önerisi XXII, Doğu Cephe (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	233
Çizim 128. Restitüsyon Önerisi XXIII, Kuzey Cephe (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	233
Çizim 129. Restitüsyon Önerisi XXIV, Örtü Sistemi (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D.Gür-2017)	234
Çizim 130. Selanik Ayasofyası (Millingen, 1912: 313)	237
Çizim 131. Ankara Klemens Kilisesi (Eyice, 1990: 9)	237
Çizim 132. Kalenderhane Camii, (Millingen, 1912: 189)	237
Çizim 133. İznik, Koimesis Kilisesi (Krautheimer, 1965: 205)	237

RESİM DİZİNİ

Resim 1. Kumyaka (Sige) Beldesi, Genel Görünüş, Kuzeybatıya Bakış (2015).....	20
Resim 2. Başmelekler Kilisesi, Genel Görünüş, Kuzeybatıya Bakış (2015).....	21
Resim 3. Başmelekler Kilisesi, Güneydoğuya Bakış (2015).....	22
Resim 4. Narteks Kuzey Duvar, Başmelekler Tasviri, Kuzeye Bakış (2015).....	22
Resim 5. C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) Güneyindeki Üçlü Açıklık, Batıdaki Sütun Başlığındaki Monogram, Kuzeye Bakış (2015).....	25
Resim 6. C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) Güneyindeki Üçlü Açıklık, Doğudaki Sütun Başlığındaki Monogram, Kuzeye Bakış (2015).....	25
Resim 7. H Mekanının (Giriş Mekanı) Güneybatı Cephesindeki Yazıt, Doğuya Bakış (2015).	26
Resim 8. H Mekanının (Giriş Mekanı) Batı Cephesindeki Giriş Kapısının Üstündeki Yazıt, Doğuya Bakış (2015).....	26
Resim 9. Naos, Kuzeydoğuya Bakış (2015).....	36
Resim 10. Naos, Kuzeybatıya Bakış (2015).....	37
Resim 11. Naos, Güneybatıya Bakış (2015).....	37
Resim 12. Naos, Kubbe (2015).....	38
Resim 13. Apsis, Doğuya Bakış (2015).....	38
Resim 14. Apsis, Kuzeydoğuya Bakış (2015).....	39
Resim 15. Narteks, Doğuya Bakış (2015).....	40
Resim 16. Narteks, Batıya Bakış (2015).....	40
Resim 17. Narteks, Kubbe (2015).....	40
Resim 18. A Mekanı (Eksonarteks), Güneye Bakış (2015).....	41
Resim 19. A Mekanı (Eksonarteks), Kuzeye Bakış (2015).....	42
Resim 20. B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi), Kuzeydoğuya Bakış (2015).....	43
Resim 21. B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi), Batıya Bakış (2015).....	43
Resim 22. C Mekanına (Aziz Haralambos Şapeli) Çıkışı Sağlayan Merdivenler, Güneye Bakış (2015).....	44
Resim 23. C Mekanına (Aziz Haralambos Şapeli) Çıkışı Sağlayan Merdivenler, Kuzeybatıya Bakış (2015).....	44
Resim 24. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Doğuya Bakış (2015).....	45
Resim 25. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Güneydoğuya Bakış (2015).....	45
Resim 26. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Batıya Bakış (2015).....	46
Resim 27. D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan), Kuzeydoğuya Bakış (2015).....	47
Resim 28. D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan), Güneydoğuya Bakış (2015).....	47
Resim 29. E Mekanı, Batıya Bakış (2015).....	48
Resim 30. E Mekanı, Güneydoğuya Bakış (Gür, 2015).....	48
Resim 31. F Mekanı, Batıya Bakış (2015).....	48
Resim 32. F Mekanı, Doğuya Bakış (2015).....	48
Resim 33. G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli), Doğuya Bakış (2015).....	49
Resim 34. G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli), Batıya Bakış (2015).....	50
Resim 35. H Mekanı (Giriş Avlusu), Batıya Bakış (2015).....	51
Resim 36. H Mekanı (Giriş Avlusu), Doğuya Bakış (2015).....	51
Resim 37. Naostan D Mekanına (Kuzeydoğu Mekan) Geçişi Sağlayan Kapı, Doğuya Bakış (2015).....	54
Resim 38. C Mekanına (Aziz Haralambos Şapeli) Çıkışı Sağlayan Merdivenlerin Girişi, Batıya Bakış (2015).....	55
Resim 39. Naos Güney Duvar, Güneye Bakış (2015).....	55
Resim 40. Kubbe Kasnağındaki Pencere, Kuzeye Bakış (2015).....	56
Resim 41. Apsis, İkiz Pencere Düzenlemesi, Doğuya Bakış (2015).....	56

Resim 42. Apsis, Kuzeydoğu Duvardaki Nişler, Kuzeye Bakış (2015).....	57
Resim 43. Kubbe Kasnağındaki Pencereleler, Güneybatıya Bakış (2015).	58
Resim 44. Narteks, Günümüzde Kapatılan Açıklıklar, Güneye Bakış (2015)	58
Resim 45. Narteks, Nişler, Kuzeye Bakış (2015).....	59
Resim 46. Narteks Giriş Kapısı, Doğuya Bakış (2015).....	59
Resim 47. A Mekanı (Eksonarteks), Pencereleler, Batıya Bakış (2015).....	60
Resim 48. A Mekanı (Eksonarteks), Güney Duvardaki Kapı ve Pencereleler, Güneye Bakış (2015).....	61
Resim 49. B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi), Kapı, Kuzeye Bakış (2015).....	61
Resim 50. B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi), Kemer, Batıya Bakış (2015)	61
Resim 51. C Mekanına (Aziz Haralambos Şapeli) Çıkışı Sağlayan Mekan, Kemer, Güney Duvar, Güneye Bakış (2015).....	62
Resim 52. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Doğu Duvar, Pencere ve Nişler, Doğuya Bakış (2015).....	63
Resim 53. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Kapı, Kuzeye Bakış (2015).....	63
Resim 54. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Kuzey Duvar, Niş ve Pencereleler, Kuzeye Bakış (2015).....	63
Resim 55. C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) Güneyindeki Üçlü Açıklık, Güneye Bakış (2015).....	64
Resim 56. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Pencere, Batıya Bakış (2015).....	64
Resim 57. D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan), Doğu Duvardaki Pencere, Doğuya Bakış (2015) ..	65
Resim 58. D Mekanı (Kuzeydoğu Oda), Kuzey Duvardaki Niş, Kuzeye Bakış (2015).....	65
Resim 59. E Mekanına Açılan Kapı, Batıya Bakış (2015).....	66
Resim 60. E Mekanı, Pencere, Güneye Bakış (2015).....	66
Resim 61. F Mekanı, Kapı, Doğuya Bakış (2015)	66
Resim 62. G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli), Pencere ve Nişler, Doğuya Bakış (2015).....	67
Resim 63. G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli), Kapı ve Pencereleler, Güneydoğuya Bakış (2015)	68
Resim 64. G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli), Kuzey Duvarın Batısındaki Kemer, Kuzeybatıya Bakış (2015).....	68
Resim 65. G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli), Kuzey Duvarın Doğusundaki Niş ve Pencere, Kuzeye Bakış (2015).....	68
Resim 66. H Mekanının (Giriş Mekanı) Kapısı, Batıya Bakış (2015)	69
Resim 67. H Mekanı (Giriş Mekanı), Niş ve Pencereleleri, Güneye Bakış (2015).....	70
Resim 68. H Mekanı (Giriş Mekanı), Kemerler, Doğuya Bakış (2015).....	70
Resim 69. Doğu Cephe Yüzeyleri, Batıya Bakış (2015).....	71
Resim 70. H Mekanının (Giriş Avlusu) Doğu Cephesi, Batıya Bakış (2015).....	72
Resim 71. G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) Doğu Cephesi, Batıya Bakış (2015)	73
Resim 72. Naos, Apsis, D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan) ve C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) Doğu Cepheleri, Batıya Bakış (2015).....	74
Resim 73. Naos ve Apsis'in Doğu Cepheleri, Detay, Batıya Bakış (2015)	74
Resim 74. D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) Doğu Cephesi, Batıya Bakış (2015).....	75
Resim 75. C Mekanının (Aziz Hermolaos Şapeli) Doğu Cephesi, Batıya Bakış (2015).....	76
Resim 76. D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) Kuzey Cephesi, Güneye Bakış (2015).	76
Resim 77. C Mekanının (Aziz Hermolaos Şapeli) Kuzey Cephesi, Güneybatıya Bakış (2015).	77
Resim 78. Batı Cephe, Genel Görünüş, Doğuya Bakış (2015)	78
Resim 79. H Mekanının (Giriş Mekanı) Doğu Cephesi, Doğuya Bakış (2015).....	79
Resim 80. A Mekanı (Eksonarteks), B Mekanı (İyileştirme Hücresi) ve C Mekanının (Aziz Hermolaos Şapeli) Batı Cephesi, Güneydoğuya Bakış (2015)	80
Resim 81. Güney Cephe, Genel Görünüş, Kuzeybatıya Bakış (2015).....	81
Resim 82. H Mekanının (Giriş Mekanı) Güney Cephesi, Kuzeye Bakış (2015).....	82
Resim 83. G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) Güney Cephesi, Kuzeye Bakış (2015).....	82
Resim 84. Naosun Güney Cephesi, Kuzeye Bakış (2015)	83
Resim 85. Naos ve Narteks Kubbeleri, Kuzeye Bakış (2015).....	83

Resim 86. Naos, Kubbe ve Kasnak, Kuzeye Bakış (2015)	84
Resim 87. Narteks, Kubbe ve Kasnak, Kuzeye Bakış (2015)	84
Resim 88. B Tipi Tuğla Örnekleri (2015)	87
Resim 89. Apsisteki Silme, Doğuya Bakış (2015)	94
Resim 90. Apsisteki Silme, Kuzeydoğuya Bakış (2015).....	94
Resim 91. Apsisteki Silme, Güneydoğuya Bakış (2015)	95
Resim 92. Naostaki Silme, Batıya Bakış (2015)	95
Resim 93. Naostaki Silme, Güneye Bakış (2015)	95
Resim 94. Naostaki Silme, Batıya Bakış (2015)	96
Resim 95. Narteksteki Silme, Batıya Bakış (2015)	97
Resim 96. Narteksteki Silme, Güneybatıya Bakış (2015)	97
Resim 97. Narteksteki Silme, Kuzeye Bakış (2015)	97
Resim 98. Narteksteki Silme, Doğuya Bakış (2015).....	98
Resim 99. Narteksteki Silme, Kuzeydoğuya Bakış (2015)	98
Resim 100. Kasnak Başlangıcındaki Yazıt, Doğuya Bakış (2015)	99
Resim 101. Kasnak Başlangıcındaki Yazıt, Detay, Doğuya Bakış (2015).....	99
Resim 102. Kasnak Başlangıcındaki Yazıt, Batıya Bakış (2015).....	99
Resim 103. Kasnak Başlangıcındaki Yazıt, Kuzeye Bakış (2015).....	100
Resim 104. Kasnak Başlangıcındaki Yazıt, Güneye Bakış (2015).....	100
Resim 105. Narteks Kuzey Duvar, Batıdaki İkiz Sütun Düzenlemesi, Kuzeydeki Sütunun Kaidesi, Kuzeybatıya Bakış (2015).....	106
Resim 106. Narteks Kuzey Duvar, Batıdaki İkiz Sütun Düzenlemesi, Güneydeki Sütunun Kaidesi, Kuzeye Bakış (2017).....	107
Resim 107. Narteks Kuzey Duvar, Ortadaki Sütunun Kaidesi, Kuzeye Bakış (2015).....	108
Resim 108. Narteks Kuzey Duvar, Doğudaki İkiz Sütun Düzenlemesi, Kuzeydeki Sütunun Kaidesi, Kuzeydoğuya Bakış (2017).....	109
Resim 109. Narteks Kuzey Duvar, Doğudaki İkiz Sütun Düzenlemesi, Güneydeki Sütunun Kaidesi, Kuzeye Bakış (2017).....	110
Resim 110. Narteks Güney Duvar, Güneydoğudaki Sütunun Kaidesi, Güneye Bakış (2015) .	111
Resim 111. Naos, Sütun, Doğuya Bakış (2015)	112
Resim 112. Narteks Kuzey Duvar, Batıdaki İkiz Sütun Düzenlemesi, Kuzeydeki Sütun, Kuzeybatıya Bakış (2015).....	113
Resim 113. Narteks Kuzey Duvar, Batıdaki İkiz Sütun Düzenlemesi, Güneydeki Sütun, Kuzeye Bakış (2015)	114
Resim 114. Narteks Kuzey Duvar, Ortadaki Sütun, Kuzeye Bakış (2015)	115
Resim 115. Narteks Kuzey Duvar, Doğudaki İkiz Sütun Düzenlemesi, Kuzeydeki Sütun, Kuzeydoğuya Bakış (2015).....	116
Resim 116. Narteks Kuzey Duvar, Doğudaki İkiz Sütun Düzenlemesi, Güneydeki Sütun, Kuzeye Bakış (2015).....	117
Resim 117. Narteks Güney Duvar, Güneydoğudaki Sütun, Güneye Bakış (2015)	118
Resim 118. Narteks Güney Duvar, Güneybatıdaki Sütun, Güneye Bakış (2015)	119
Resim 119. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Taşıyıcı Sistemi, Güneye Bakış (2015).....	120
Resim 120. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Doğudaki Sütun, Güneydoğuya Bakış (2015)	122
Resim 121. Kazıma Haç, C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Doğudaki Sütun, Sütun Gödesinin Batı Yüzü, Batıya Bakış (2015).....	122
Resim 122. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Batıdaki Sütun, Güneydoğuya Bakış (2015)	124
Resim 123. Kazıma Haç, C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Batıdaki Sütun, Sütun Gödesinin Batı Yüzü, Batıya Bakış (2015).....	124
Resim 124. H Mekanı (Giriş Mekanı) Kuzey Duvar, Sütun, Kuzeye Bakış (2015)	125
Resim 125. Naos Kuzey Duvar, Sütun, Kuzeye Bakış (2015)	126

Resim 126. A Mekanı (Eksonarteks) ile Narteks Arasındaki Açıklığın Güney Duvarı, Sütun, Güneye Bakış (2015).....	127
Resim 127. Apsis Doğu Duvar, İkiz Pencere Sütunu, Doğu Bakış (2015)	128
Resim 128. Apsis Doğu Duvar, İkiz Pencere Sütunu, Detay, Doğu Bakış (2015).....	129
Resim 129. Apsis Doğu Duvar, İkiz Pencere Düzenlemesi, Sütun Başlığı, Doğuya Bakış (2015).....	130
Resim 130. Narteks Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi, Kuzeydeki Sütun, Başlığın Doğu Yüzü, Kuzeye Bakış (2015).	132
Resim 131. Narteks Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi, Kuzeydeki Sütun, Başlığın Güney Yüzü, Kuzeybatıya Bakış (2015).	132
Resim 132. Narteks Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi, Güneydeki Sütun, Başlığın Doğu Yüzü, Batıya Bakış (2015).....	134
Resim 133. Narteks Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi, Güneydeki Sütun, Başlığın Güney Yüzü, Kuzeye Bakış (2015).	134
Resim 134. Narteks Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi, Güneydeki Sütun, Başlığın Batı Yüzü, Kuzeydoğuya Bakış (2017).	134
Resim 135. Narteks Kuzey Duvar, Ortadaki Sütun, Başlığın Doğu Yüzü, Batıya Bakış (2015).....	136
Resim 136. Narteks Kuzey Duvar, Ortadaki Sütun, Başlığın Güney Yüzü, Kuzeye Bakış (2015).	136
Resim 137. Narteks Kuzey Duvar, Ortadaki Sütun, Başlığın Batı Yüzü, Doğuya Bakış (2015).....	136
Resim 138. Narteks Kuzey Duvar, Ortadaki Sütun, Başlığın Kuzey Yüzü, Alttan Üste Bakış (2015).	136
Resim 139. Narteks Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi, Kuzeydeki Sütun, Başlığın Batı Yüzü, Doğuya Bakış (2015).....	138
Resim 140. Narteks Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi, Kuzeydeki Sütun, Başlığın Güney Yüzü, Kuzeydoğuya Bakış (2015).	138
Resim 141. Narteks Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi, Kuzeydeki Sütun, Başlığın Kuzey Yüzü, Alttan Üste Bakış (2015).	138
Resim 142. Narteks Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi, Güneydeki Sütun, Başlığın Doğu Yüzü, Batıya Bakış (2015).....	140
Resim 143. Narteks Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi, Güneydeki Sütun, Başlığın Güney Yüzü, Kuzeye Bakış (2015).	140
Resim 144. Narteks Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi, Güneydeki Sütun, Başlığın Batı Yüzü, Doğuya Bakış (2015).....	140
Resim 145. Narteks Güney Duvar, Doğudaki Sütun, Başlığın Güney Yüzü, Kuzeye Bakış (2015).....	142
Resim 146. Narteks Güney Duvar, Doğudaki Sütun, Başlığın Batı Yüzü, Doğuya Bakış (2015).....	142
Resim 147. Narteks Güney Duvar, Doğudaki Sütun, Başlığın Kuzey Yüzü, Güneye Bakış (2015).....	142
Resim 148. Narteks Güney Duvar, Batıdaki Sütun, Başlığın Doğu Yüzü, Batıya Bakış (2015).	144
Resim 149. Narteks Güney Duvar, Batıdaki Sütun, Başlığın Güney Yüzü, Alttan Üste Bakış (2015).	144
Resim 150. Narteks Güney Duvar, Batıdaki Sütun, Başlığın Kuzey Yüzü, Güneye Bakış (2015).....	144
Resim 151. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Doğudaki Sütun, Başlığın Doğu Yüzü, Batıya Bakış (2015).....	146
Resim 152. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Doğudaki Sütun, Başlığın Güney Yüzü, Kuzeye Bakış (2015).....	146

Resim 153. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Doğudaki Sütun, Başlığın Batı Yüzü, Doğuya Bakış (2015).....	146
Resim 154. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Doğudaki Sütun, Başlığın Kuzey Yüzü, Güneye Bakış (2015).....	146
Resim 155. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Batıdaki Sütun, Başlığın Doğu Yüzü, Batıya Bakış (2015).....	148
Resim 156. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Batıdaki Sütun, Başlığın Güney Yüzü, Kuzeye Bakış (2015).....	148
Resim 157. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Batıdaki Sütun, Başlığın Batı Yüzü, Doğuya Bakış (2015).....	148
Resim 158. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Batıdaki Sütun, Başlığın Kuzey Yüzü, Güneye Bakış (2015).....	148
Resim 159. Lento, H Mekanı (Giriş Mekanı) Kuzey Duvar, Kuzeye Bakış (2015).....	149
Resim 160. Lento, Naosun Güney Cephesi, Kuzeye (2015).....	150
Resim 161. Pencere ve Kapı Lentosu, C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) Kuzey Cephesi, Güneydoğuya Bakış (2015).....	151
Resim 162. Lento, H Mekanı (Giriş Mekanı) Batı Cephesi, Doğuya Bakış (2015).....	153
Resim 163. Söveler, A Mekanından (Eksonarteks) Nartekse Geçiş Sağılayan Açıklık, Doğuya Bakış (2015).....	154
Resim 164. Söve, H Mekanının (Giriş Mekanı) Batı Cephesi, Doğuya Bakış (2015).....	156
Resim 165. Söve, C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) Kuzey Cephesi, Güneydoğuya Bakış (2015).....	158
Resim 166. Alınlık, Narteks Kuzey Duvar, Kuzeye Bakış (2015).....	160
Resim 167. Templon Payesi, A Mekanı (Eksonarteks) Doğu Duvar, Doğuya Bakış (2015)...	162
Resim 168. Templon Payesi, G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) Kuzey Duvar, Kuzeye Bakış (2015).....	163
Resim 169. Templon Payesi, G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) Kuzey Duvar, Kuzeye Bakış (2015).....	164
Resim 170. Templon Payesi, H Mekanı (Giriş Mekanı) Batı Cephe, Doğuya Bakış (2015)...	165
Resim 171. Templon Payesi, C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) Batı Cephe, Güneydoğuya Bakış (2015).....	166
Resim 172. Templon Payesi, Naos Güney Cephe, Kuzeye Bakış (2015).....	167
Resim 173. Templon Payesi, H Mekanı (Giriş Mekanı) Doğu Cephe, Batıya Bakış (2015)...	168
Resim 174. Templon Payesi, Apsis Doğu Cephe, Batıya Bakış (2015).....	169
Resim 175. Templon Payesi, Apsis Doğu Cephe, Batıya Bakış (2015).....	170
Resim 176. Templon Payesi, D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan) Kuzey Cephe, Güneye Bakış (2015).....	171
Resim 177. Templon Payesi, C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) Kuzey Cephe, Güneye Bakış (2015).....	172
Resim 178. Altar Kaidesi, Apsis, Kuzeybatıya Bakış (2015).....	173
Resim 179. Altar Kaidesi, Apsis, Batıya Bakış (2015).....	174
Resim 180. Altar Ayağı, Apsis, Kuzeybatıya Bakış (2015).....	175
Resim 181. Altar Kaidesi, Apsis, Batıya Bakış (2015).....	176
Resim 182. Kathedra, Apsis, Doğuya Bakış (2015).....	177
Resim 183. Kathedra, Apsis, Kuzeydoğuya Bakış (2015).....	178
Resim 184. Levha, A Mekanı (Eksonarteks) (2015).....	179
Resim 185. Kazıma Potent Haçı, H Mekanı (Giriş Mekanı) Batı Cephe, Doğuya Bakış (2015).....	180
Resim 186. Kazıma Latin Haçı, G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) Güneydoğu Cephe, Kuzeybatıya Bakış (2015).....	181
Resim 187. İşlevi Belirlenemeyen Taş Eser, B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi) Kuzey Duvar, Kuzeye Bakış (2015).....	182
Resim 188. Apsisin Güney Duvarındaki Geometrik Bezemeler, Güneye Bakış (2015).....	184

Resim 189. Geometrik Bezemeler, Detay (2017).....	184
Resim 190. Naosun Doğu ve Kuzey Kemer Yüzeylerindeki Figürler, Kuzeydoğuya Bakış (2015).....	185
Resim 191. Naosun Batı ve Güney Kemer Yüzeylerindeki Figürler, Güneybatıya Bakış (2015).....	186
Resim 192. Doğu Kemer Yüzeyindeki Figürler, Detay (2015).....	186
Resim 193. Kuzey Kemer Yüzeyindeki Figürler, Detay (2015).....	186
Resim 194. Batı Kemer Yüzeyindeki Figürler, Detay (2015).....	187
Resim 195. Güney Kemer Yüzeyindeki Figürler, Detay (2015).....	187
Resim 196. Kuzey Kemer Yüzeyi, Zekeriya, Detay (2015).....	187
Resim 197. Narteks, Kubbe Kasnağı, Doğuya Bakış (2015).....	188
Resim 198. Narteks, Kubbe Kasnağı, Batıya Bakış (2015).....	189
Resim 199. Narteks Kubbe Kasnağı, Batı Duvar, Habil'in Kabil'i Öldürmesi, Batıya Bakış (2015).....	189
Resim 200. Narteks Kubbe Kasnağı, Güneybatı Duvar, Adem ve Havva'nın Sürgün Edilmesi, Güneybatıya Bakış (2015).....	190
Resim 201. Narteks Kubbe Kasnağı, Güney Duvar, İlk Günah, Güneye Bakış (2015).....	191
Resim 202. Narteks Kubbe Kasnağı, Kuzey Duvar, İbrahim'in İshak'ı Kurban Etmesi, Kuzeye Bakış (2015).....	191
Resim 203. Narteks Kubbe Kasnağı, Kuzeybatı Duvar, Nuh Tufanı, Kuzeybatıya Bakış (2015).....	192
Resim 204. Narteks Kuzey Duvar, Başmelekler, Kuzeye Bakış (2015).....	192
Resim 205. Narteks Kuzey Duvar, Başmelek Mikhael, Kuzeye Bakış (2015).....	193
Resim 206. Narteks Kuzey Duvar, Başmelek Gabriel, Kuzeye Bakış (2015).....	193
Resim 207. Başmelekler Kilisesi, Synthronon, Kuzeydoğuya Bakış (2015).....	203
Resim 208. Trilye Fatih Camisi, Batı Cephe, Doğuya Bakış (2015).....	205
Resim 209. Trilye, Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi, Güney Cephe, Kuzeydoğuya Bakış (2015).....	205
Resim 210. Trilye Fatih Camisi, Güney Duvar, Üçlü Açıklık, Güneye Bakış (2015).....	206
Resim 211. Konstantin Lips Manastırı, Üçlü Açıklık, Güney Duvar, Güneye Bakış.....	206
Resim 212. Gemlik Kurşunlu Manastırı Kilisesi, Apsis Üçlü Açıklık Düzenlemesi (Ousterhout, 1999: 223).....	207
Resim 213. İstanbul Khora Manastırı Kilisesi, Apsis Üçlü Açıklık Düzenlemesi (2013).....	207
Resim 214. Trilye, Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi, Doğu Cephe Kör Niş Uygulaması, Batıya Bakış (2015).....	207
Resim 215. Gemlik Kurşunlu Manastırı Kilisesi, Güneydoğuya Bakış (2015).....	208
Resim 216. İstanbul Khora Manastırı Kilisesi, Kuzeydoğuya Bakış (2013).....	208
Resim 217. Trilye Fatih Camisi, Güney Cephe, Kuzeydoğuya Bakış (2015).....	209
Resim 218. Trilye, Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi, Güney Cephe, Kuzeybatıya Bakış (2015).....	209
Resim 219. Ioannes Theologos Pelekete (Aya Yani) Manastırı Kilisesi, Batı Cephe, Kuzeydoğuya Bakış (2015).....	210
Resim 220. Ioannes Theologos Pelekete (Aya Yani) Manastırı Kilisesi, Mermer Silme, Doğuya Bakış (2015).....	210
Resim 221. Gemlik Kurşunlu Manastırı Kilisesi, Mermer Silme, Doğuya Bakış (2015).....	211
Resim 222. Trilye Fatih Camisi, Sütun ve Başlıkları, Güneye Bakış (2015).....	211
Resim 223. Trilye, Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi, Sütun ve Başlıklar, Kuzeydoğuya Bakış (2015).....	211
Resim 224. Ioannes Theologos Pelekete (Aya Yani) Manastırı Kilisesi, Sütun ve Başlık (Mango ve Ševčenko, 1973).....	212
Resim 225. Aya İrini Kilisesi, Sütun Başlığı (564 tarihli) (Zollt, 1994).....	213
Resim 226. Aya Sofya Kilisesi Bahçesi, Sütun Başlığı (6.-7. yy) (Zollt, 1994).....	213
Resim 227. İstanbul, Arkeoloji Müzesi Bahçesi, Sütun Başlığı (7. yy) (Zollt, 1994).....	213

Resim 228. Trilye, Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi, Başmelek Mikhael, Güneybatı Köşe Odası, Güneye Bakış (2015)	214
Resim 229. Naos, Kuzey Dıvar, Kuzeye Bakış (2015)	217
Resim 230. Naos, Güney Duvar, Güneye Bakış (2015)	217
Resim 231. Naos, Batı Duvar, Yarım Yuvarlak Kemerli Pencere ve Yuvarlak Kemerli Kapı, Batıya Bakış (2015).....	223
Resim 232. G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli), Kat İzleri, Doğuya Bakış (2015).....	224
Resim 233. A Mekanı (Eksonarteks), Kat İzleri, Batıya Bakış (2015)	224
Resim 234. H Mekanı (Giriş Mekanı), Güney Cephe, Malzeme ve Teknik, Kuzeye Bakış (2015)	230
Resim 235. H Mekanının (Giriş Mekanı) Batı Cephesinde Bulunan Çan Kulesi, Doğuya Bakış (2015)	230

TABLO DİZİNİ

Tablo 1. Başmelekler Kilisesi Yapı Malzeme Grubu.....	248
Tablo 2. Başmelekler Kilisesi Malzeme Grubu Üzerinde Gerçekleştiren Analizler.....	249
Tablo 3. Başmelekler Kilisesi'nden Örneklenen Taş, Tuğla, Harç, Sıva/Sıva Katı ve Pigment Örnekler	249
Tablo 4a. Başmelekler Kilisesi Harç Örneklerinde Agrega/Bağlayıcı ve Granülometrik Analizleri.....	255
Tablo 4b. Başmelekler Kilisesi Sıva Örneklerinde Agrega/Bağlayıcı ve Granülometrik Analizleri.....	255
Tablo 5a. Başmelekler Kilisesi Taş Örneğinin Petrografik Özellikleri.....	259
Tablo 5b. Başmelekler Kilisesi Tuğla Örneklerinin Petrografik Özellikleri.....	259
Tablo 5c. Başmelekler Kilisesi Harç Örneklerinin Petrografik Özellikleri.....	259
Tablo 5d. Başmelekler Kilisesi Sıva/Sıva Katı Örneklerinin Petrografik Özellikleri.....	260
Tablo 6a. Başmelekler Kilisesi Tuğla Örneklerinde PED-XRF Analizi Sonuçları	262
Tablo 6b. Başmelekler Kilisesi Harç Örneklerinde PED-XRF Analizi Sonuçları.....	263
Tablo 6c. Başmelekler Kilisesi Sıva/Sıva Katı Örneklerinde PED-XRF Analizi Sonuçları....	264
Tablo 7. Başmelekler Kilisesi Harç ve Sıva Örneklerinde Cementation Index Verileri	266
Tablo 8. Başmelekler Kilisesi Sıva Üzerinde Pigment Örneklerinde Kromametrik Analiz (L*a*b Renk Kodu Değerleri)	267

ŞEKİL DİZİNİ

Şekil 1. Başmelekler Kilisesi Örneklemeleleri	250
Şekil 2a. Taş Örneğin Alındığı Yer	251
Şekil 2b. Tuğla Örneklerin Alındıkları Yerler	251
Şekil 2c. Harç Örneklerin Alındıkları Yerler	252
Şekil 2d. Sıva/Sıva Katı Örneklerinin Alındıkları Yerler	252
Şekil 3a. Çalışma Örnekleri: Taş, Pigment ve Tuğla Örnekler	253
Şekil 3b. Çalışma Örnekleri: Harç ve Sıva Örnekler	254
Şekil 4a-b. Başmelekler Kilisesi (a) Harç ve (b) Sıva Örnekleri Toplam Agregası/Bağlayıcı Oranları Dağılımı	256
Şekil 5a-b. Başmelekler Kilisesi (a) Harç ve (b) Sıva Örnekleri Agregalarında Sistemik Eleme ile Belirlenen Dağılım (Granülometrik Analiz)	257
Şekil 6. Başmelekler Kilisesi Harç ve Sıva Örneklerinin Agregaları	258
Şekil 7. Başmelekler Kilisesi Taş, Tuğla, Harç ve Sıva Örneklerinin İnce Kesit Mikro Fotoğrafları	261
Şekil 8a-b-c. Başmelekler Kilisesi (a) Tuğla, (b) Harç ve (c) Sıva Örneklerinde Gruplandırılmalar (Triangular Plotting)	265
Şekil 9a-b. Kromametrik Analiz (a) Renk Ölçer (b) CEI L*a*b Renk Sistemi	267
Şekil 10a-b-c-d. Raman Analizi ile İncelenen Örneklerin Boya/Pigment Bölgeleri (a) BBK-P1, (b) BBK-P2a, (c) BBK-P2b ve (d) BBK-P3	268
Şekil 11a-b-c-d. Raman Analizi ile İncelenen Boya/Pigment Örneklerin Grafik Dökümleri (a) BBK-P1 (dolomit), (b) BBK-P2a (malahit), (c) BBK-P2b (hematit) ve (d) BBK-P3 (siderit)	269

ÖNSÖZ

Resmi olarak öğrencilik hayatımın bittiği noktadayım sanırım. Şöyle geriye dönüp baktığımda teşekkür etmem gereken ve iyi ki dediğim o kadar insan var ki... Öncelikle 2003 yılından beri hayatımda olan, deyim yerindeyse ‘ellerinde büyüdüğüm’, sadece akademik yönlendirmeleriyle değil, kişisel hayatımda da önemli ve de doğru kararlar almamda etkisi olan danışmanım (akıl hocam) sayın Prof. Dr. M. Sacit Pekak’a teşekkürlerimi sunarım. İyi ki sizin, sizin gibi ilkeli bir akademisyenin ellerinde yoğrulmuşum.

2014 yılında başladığım tez çalışması süresince yollarımın kesiştiği ve teşekkür etmem gereken o kadar çok insan var ki... Alan çalışmalarının sorunsuz geçmesi için bütün olanakları sağlayan, elinde ne var ne yoksa benimle paylaşan Bursa Metropoliti ve Heybeliada Ruhban Okulu Başrahibi Prof. Dr. Elpidophoros Lambriniadis’e; yapının mimari çizimlerini benimle paylaşan Mimar Cenk Çakır’a ve Dr. Mustafa Sinan Genim’e; bilgilerini, tecrübelerini bana sabırla aktaran hocalarım Prof. Dr. Sema Doğan ve Prof. Dr. Yelda Olcay Uçkan’a; tezin savunması sırasında önerileriyle desteklerini benden esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Zeynep Mercangöz’e, Prof. Dr. Nilay Çorağan’a ve Prof. Dr. Fahriye Bayram’a; duvar resimlerinin yazıtlarının çevirilerinden dolayı Yrd. Doç. Dr. Tolga Uyar’a; monogramların okunmasındaki yardımlarından dolayı Prof. Dr. Werner Seibt’e; Osmanlıca belgelerin günümüz Türkçesine çevrilmesindeki yardımlarından dolayı Yrd. Doç. Dr. İsmail Yücedağ’a; hem arazi çalışmalarında hem de sonraki çalışmalarda destekleriyle ve yardımlarıyla yanımda olan arkadaşım/meslektaşım Arş. Gör. Durmuş Gür’e; aynı bölgede yüksek lisans yapan ve elindeki yayınları benimle paylaşan arkadaşım Serap Yinsel’e; malzeme analizleri sırasında bilgilerini sabırla bana aktaran Yrd. Doç. Dr. Ali Akın Akyol’a, Prof. Dr. Yusuf Kağan Kadioğlu’na, YEBİM Asistanı Arş. Gör. Dr. Kıymet Deniz’e, MAKLAB Asistanları Gülşen Albuz ve Murat Eroğlu’na teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Hem bölgedeki çalışmalar hem yapıdaki çalışmalar hem de sonraki çalışmalar sırasında yanımda olan ve yardımlarını benden esirgemeyen insanlar olduğu için çok şanslıyım.

Bölgedeki çalışmaların sorunsuz gerçekleşmesinden dolayı Mudanya Belediye Başkanı Hayri Türkyılmaz'a; yapının eski belgelerine ulaşabilmemi sağlayan o dönemde Bursa Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurul üyesi olan Doç. Dr. Bülent Nuri Kılavuz'a ve Bursa Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürü Serpil Arık'a; çizim çıktılarının alınmasındaki yardımlarından dolayı Yrd. Doç Dr. Mehmet Mutlu'ya; arazi çalışmaları sırasındaki yardımlarından dolayı Arş. Gör. Bilge Bahar'a, Arş Gör. Fulya Seviç'e, Arş. Gör. Hülya Şahna'ya, Sanat Tarihçisi Fatma Gür'e ve kardeşim Mustafa Utkan Soykan'a; mimari plastik eserler hakkındaki görüş ve bilgilerini benimle paylaşan Yrd. Doç. Dr. Şener Yıldırım'a ve sevgili arkadaşım Arş. Gör. Zeki Boleken'e; Yunanca çevirilerinden dolayı Arkeolog Serhan Baygon'a; Selanik'teki yardımlarından dolayı Diakon Anastasios Tsaramanidis ve Fener Rum Patrikhanesi Yedikule Aya Konstantinos Kilisesi Ruhani sorumlusu, Teolog Yorgo Kasapoğlu'na ve karanlık zamanlarda ışık olan Prof. Dr. Gonca Soygüt Pekak'a teşekkürlerimi sunarım.

Başta da belirttiğim gibi resmi olarak öğrencilik hayatımın bittiği bu noktada, emeklemeye başladığım 2003 yılından artık kendi başıma yürümeye başlayacağım 2018 yılına kadar üzerimde emeği geçen Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü hocalarıma sonsuz teşekkür ediyorum. İyi ki sizleri tanımışım, iyi ki sizlerin öğrencisi olmuşum.

Son olarak her defasında yüzümde kocaman bir gülümseme yaratabilen, karanlık günlerde etrafımı aydınlatan, bana yol gösteren, elimden tutan, güvende olduğumu her koşulda hissettiren ailem, her şey için teşekkür ediyorum.. İyi ki varsınız, sizi çok seviyorum...

Aralık – 2017

GİRİŞ

Ortaçağ'da Bithynia olarak anılan bölgede, Bursa'nın 36,6 km. kuzeybatısında, Mudanya ilçesinin 6,5 km. batısında, Tirilye'nin 5 km. doğusunda, Kumyaka (Sige) Beldesi sınırları içerisinde yer alan Başmelekler (Archangeloi) Kilisesi araştırmanın çalışma konusunu oluşturmaktadır. Çalışmaya öncelikle yurtiçinde ve yurtdışında bulunan çeşitli kütüphane ve enstitülerde literatür taramasıyla başlanmıştır¹. Literatür incelemesi sonucunda yapıya farklı tarihlerde (Nisan 2015, Mayıs 2015, Temmuz 2016, Ekim 2017) gidilmiş, yapı ve yakın çevresi incelenmiştir. 2016 yılının Haziran ayında Selanik Aristoteles Üniversitesi Teoloji Bölümü Öğretim üyesi Prof. Dr. Elpidophoros Lambriniadis'ten alınan davetiye ile bölgeden Lozan Mübadelesi ile Yunanistan'ın Nea Moudania'ya ve Nea Triglia'ya göç edenlerle görüşmek için dört aylığına Yunanistan'a gidilmiştir². Arazi ve literatür çalışmaları sonucunda ise yapının mimari tasviri yapılmış, benzer örnekleri tespit edilmiş ve restitüsyon önerileri verilmiştir.

Çalışmanın temel amacı yapının belgelenmesi, tanıtılması, sorunlarının ortaya konulması ve sorunlarına çözüm önerileri getirilmeye çalışılmasıdır. Bu bağlamda eldeki literatürün incelenmesi ve arazi çalışması sonucunda Başmelekler Kilisesi ile ilgili bazı soru ve sorunlar ortaya çıkmıştır:

1. Yapının inşa dönemleri ile ilgili verilen tarihlerin doğru olup olmadığı,
2. Yapının plan tipi ne olduğu,
3. Naosun batı duvarındaki kemerin neden yarım olduğu,
4. Narteksin gerçek işlevi ve dönemlerinin ne olduğu,
5. Narteksin eksenden neden güneye kaymış olduğu,
6. Nartekste mevcut olan sütunların önlerine neden yeni sütunlar eklendiği,

¹ Literatür taraması Ankara Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kampüsü Kütüphanesi'nde, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi'nde, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi'nde, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi'nde, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi'nde, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi'nde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde, Atina Küçük Asya İncelemeleri Merkezi'nde ve Selanik Aristoteles Üniversitesi Kütüphanesi'nde yapılmıştır.

² Çalışmalarımız 15 Temmuz darbe girişimi nedeniyle yarıda kesilmiş ve yurtdışında bulunan tüm devlet memurlarının geri çağırılması nedeniyle Temmuz'un sonunda Türkiye'ye dönmüştür. Yapılan çalışmalar sonucunda ne yazık ki ne bölge halkından ne de Yunanistan'daki kütüphane ve merkezlerden yapıyla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

7. Ana mekânın (Naosun) kuzeyine neden üçlü açıklık (tribelon) yapıldığı, ekseninde bu üçlü açıklığın karşılığının olup olmadığı,
8. Kilisenin kuzeyindeki C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) adının nereden geldiği ve işlevinin ne olduğu,
9. Kilisenin güneyindeki G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) adının nereden geldiği ve işlevinin ne olduğu,
10. Kilisenin kuzeyindeki E ve F Mekanlarının (Kayaya Oyulmuş Mekanlar) işlevlerinin ne olduğu,
11. D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) işlevinin ne olduğu,
12. B Mekanının (Anargyri/İyileştirme Hücresi) paralel örneklerinin olup olmadığı gibi sorular çalışmada cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın öncelikli konusu Başmelekler Kilisesi'nin mimarisidir. Bu bağlamda yapının mimarisinden ayrı tutulamayacak olan duvar resimleri, mimari plastiği ve malzeme tekniği de ayrı ayrı ele alınmıştır. Araştırma altı ana bölümden, otuz bir ara bölümden ve üç ek bölümden oluşmaktadır. Bu kapsamda ele alınan konular Bithynia bölgesinin kısa tarihçesi, Başmelekler Kilisesi ile ilgili yapılmış araştırmalar, Başmelekler Kilisesi'nin ayrıntılı mimari tasviri, mimari plastik katalogu, yapıda bulunan duvar resimlerinin tanıtımı, Kiborion plan tipi, karşılaştırmalı değerlendirme, yapıyla ilgili restitüsyon önerileri, sonuç ve malzeme analizleridir.

Birinci bölümde Bithynia bölgesinin kısa tarihçesi üzerine durulmuş, Kumyaka (Sige) ile ilgili bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Başmelekler Kilisesi ile ilgili yapılan araştırmalar seyahatnameler ve bilimsel yayınlar olarak iki başlıkta kronolojik olarak, eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiştir. Üçüncü bölümde yapının yeri ve durumu belirtildikten sonra yapının tarihlendirilmesine kitabe, yazıtlar, monogramlar ve arşiv belgeleri yardımıyla değinilmiş; mimari tanıtımı plan tasviri, iç ve dış tanıtımı, malzeme ve tekniği, bezemeleri eşliğinde yapılmış; mimari plastik katalogu yapının içinde, duvarlarında ve cephelerinde bulunanlar olmak üzere kendi içlerindeki işlevleri de dikkate alınarak ayrı başlıklar altında incelenmiş; naosta ve nartekste bulunan duvar resimlerinin tanıtımı yapılmış, günümüze gelebilen duvar resimleri belirlenmiş, yayınlarda adı geçen duvar resimlerine değinilmiş, duvar resimlerinin üslup ve

değerlendirilmeleri yapılmıştır. Dördüncü bölümde değerlendirme ve karşılaştırmalı değerlendirme yapılmıştır. Bu bağlamda Kiborion plan tipinin tanımı yapılmış, kökenine, ilk örnek ve dağılımına değinilmiş ve Başmelekler Kilisesi'nin bölge içerisindeki yeri, bölge ve bölge dışındaki benzer örneklerle karşılaştırma yapılarak değerlendirilmiştir. Beşinci bölümde yakın çevrede bulunan örnekler ve benzer planlı yapılar yardımıyla Başmelekler Kilisesi'nin restitüsyon önerileri verilmiş, mimari sorunları tartışılmıştır. Altıncı bölümde çalışmanın başındaki soru ve sorunlara benzer örnekler yardımıyla çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır. Birinci ek bölümde yapının malzeme analizi yapıdan alınan harç, tuğla, sıva ve taş örnekler kapsamında yapılmıştır. İkinci ek bölümde metin içindeki çizimlerin ve arşiv belgelerinin büyük boyutlu halleri verilmiştir. Üçüncü ek bölümde ise sözlük bulunmaktadır.

1. BÖLGENİN KISA TARİHÇESİ

Marmara Denizi'nin güney kıyıları ve bu denize komşu Anadolu'nun kuzeybatısı tarihi kaynaklarda Bithynia olarak adlandırılmaktadır (Harita 1). Bölgenin adı ve sınırları zaman içinde birçok kez değişikliğe uğramıştır. Ancak Bithynia genel olarak kuzeyde İstanbul Boğazı ve Karadeniz, batıda Marmara Denizi ve Karadere Irmağı, güneyde Uluabat Gölü ile Uludağ'ın kuzey yamaçları arasında uzanan bölge, doğuda Sakarya Nehri'nin orta kısımlarının sınırladığı, yaklaşık 20 bin km²'lik bir alandır (Pekak, 2009a: 11).

Harita 1. Bithynia (Umar, 2004: 22)

İzmit (Nikomedeia), İznik (Nikaia), Chalcedon, Kios-Prusias, Apameia-Myrleia, Helgas Germania-Caesareia, Prusa, Prusias, Bithynion-Hadriana-Claudiopolis ve Iuliopolis Bithynia'nın önemli şehirleri arasındadır (Ramsay, 1960: 214).

Bithynia'nın siyasi bir güç olarak ortaya çıkması M.Ö. 5. yüzyılda gerçekleşmiştir (Bosch, 1946: 47). İskender'in generalleri Lysimakhos ile Seleukos arasında yapılan Kurupedion Savaşı (M.Ö. 281) sonrasında Zipoites tarafından kurulan Bithynia Krallığı,

özellikle I. Nikomedes Dönemi (M.Ö. 279-259) içinde tarihsel olaylarda etkin rol almıştır (Mansel, 1971: 472).

Zielas (M.Ö. 265-230) zamanında krallığın toprakları genişlemiş, oğlu I. Prusias Dönemi'nde ise (M.Ö. 230-187) krallık en parlak günlerini yaşamış ve kral Prusa kentini kurmuştur. II. Prusias Dönemi'nde (M.Ö. 183-149) Pergamon Krallığı ile yaşanan mücadeleler sonrasında Roma ile artan ilişkiler II. Nikomedes (MÖ. 149-127) ve III. Nikomedes (M.Ö. 127-94) dönemlerinde de devam etmiş, IV. Nikomedes (M.Ö. 94-74) döneminde ise Bithynia, Roma eyaletlerinden biri haline gelmiştir (Demircioğlu, 1987: 410; Tekin, 2008: 156). M.Ö. 63 yılından sonra eyalet batıda Nikomedia (İzmit), doğuda Amastris (Amasra) olmak üzere iki başkentli Bithynia-Pontus Eyaleti adıyla anılmaktadır (Kaya, 2005: 17).

M.S. 386 yılında I. Theodosius (379-395), Bithynia ve Pontus eyaletini ikiye ayırmıştır. 7. yüzyılın ilk yarısında Bizans Devleti'nin eyalet yönetimini oluşturan thema sistemi içinde ilk kurulan themalardan birisi de Opsikion'dur. 626 yılında Herakleios döneminde (610-641) kurulan Opsikion Theması, 900 yılı civarında dört küçük bölüme ayrılmıştır (Pekak, 2009a: 12) (Harita 2).

Harita 2. 7.-9. Yüzyıllarda Opsikion Theması (Ostrogorsky, 1999)

Bithynia, Bizans egemenliği altında kaldığı sürece, başkent İstanbul'u almak isteyen orduların akınlarına maruz kalmıştır. M.S. 3. yüzyılda Gotlar bölgeyi talan etmişler, 608-616 yıllarında ise İran orduları Bithynia'dan geçerek İstanbul önlerine kadar gelmişlerdir. 8. yüzyıldan itibaren Araplar bölgede görülmektedir: 717-718, 727, 780 ve 790 yıllarındaki akınlarında Bithynia'yı harap etmişlerdir. 10. yüzyılda huzurlu bir dönem geçiren bölge, 11. yüzyılda Selçuklular'ın bölgeye gelmesiyle yeniden karışmıştır. Selçuklular 1076 yılından itibaren yirmi yıl süreyle İznik'i ellerinde tutmuşlardır. 1097'de Haçlılar, 1105'te tekrar Selçuklular bölgeye egemen olmuşlardır. Latinler'in 1204'te İstanbul'u almalarından sonra Bithynia yeniden önem kazanmış, İznik 1261'e kadar Laskaris ve Paleologoslar'ın başkentliğini yapmıştır (Pekak, 2009a: 12).

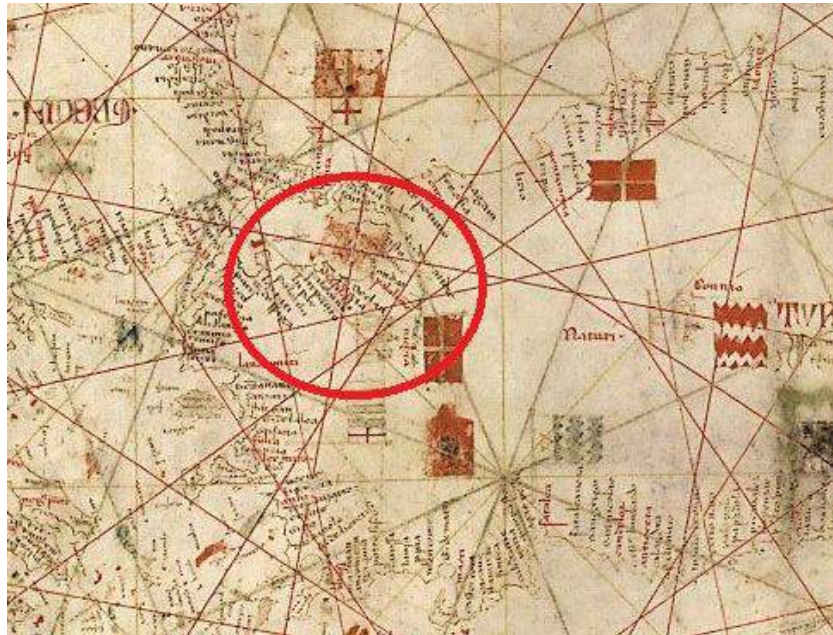
14. yüzyılda Osmanlı Beyliği bölgeye egemen olmaya başlamıştır. Osmanlılar, 1326 yılında Bursa'yı (İnalçık, 1992: 445), 1331 yılında da İznik'i (Güneş, 2001: 545), 1337 yılında İzmit'i (Bostan, 2001: 536) almış ve bölgedeki Bizans hakimiyetine son vermişlerdir.

Başkent'e yakınlığı, önemli ticaret ve sefer yollarının bölgeden geçiyor olması nedeniyle Bithynia, Bizans siyasi ve dini tarihinde büyük bir rol oynamıştır. Bölge, 1. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlaşmaya başlamış, sonraki yüzyıllarda Bizans dini yaşamının önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. İznik ve İzmit gibi dini ve siyasi açıdan önemli şehirlerin yanı sıra Gemlik, Mudanya ve Bursa gibi yerleşimler de önemli dini merkezler olmuşlardır (Pekak, 2009a: 13).

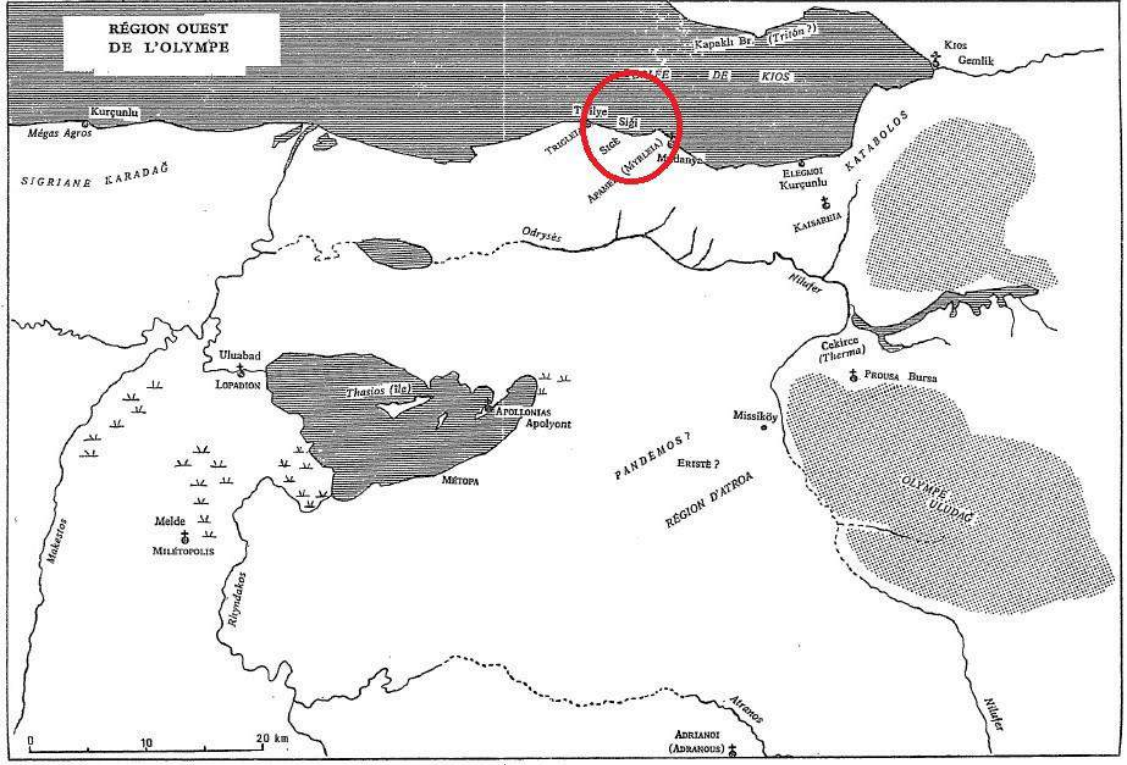
Tarihi süreç içerisinde Siguino, Sige, Siyi, Siği ve Kumyaka adlarıyla anılan bölgenin isminin kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Kaplanoğlu, Siguino adının anlamının Luwi dilinde '*yarımada*' veya '*boğaz*' olduğunu belirtirken (2001: 198-199), Spon ve Wheler, Siyi adının '*yabani incir yaprağından*' geldiğini belirtmişlerdir (1678: 275). Bölgenin adına ilk kez 1339 tarihli Angelino de Dalorto'nun portolan haritasında rastlanmakta (Hinks, 1929) (Harita 3-4), bundan sonraki dönemlerde de çizilen haritaların çoğunda Sige adı geçmektedir (Harita 5).

Harita 3. Kumyaka (Sige), 1339 Tarihli Angelino de Dalorto Haritası (Hinks, 1929)

Harita 4. Kumyaka (Sige), 1339 Tarihli Angelino de Dalorto Haritası, Detay (Hinks, 1929)

Harita 5. Kumyaka (Sige), 1975 Tarihli Janin'in Haritası (Janin, 1975: 130)

Sige'nin Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethi muhtemelen 1326-1351 tarihleri arasında olmalıdır. 1530 tarihli tahrirat defterlerinden Yıldırım Bayezid'in vakıf köyü olduğu anlaşılmaktadır (Kaplıanoğlu, 2001: 198-199).

Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi aldıktan sonra, bölgede yaşayan Hıristiyan halkın rahatça yaşamasına ve ibadet etmesine izin verdiği 1675 yılında bölgeyi ziyaret eden ve o tarihte kiliselerin kullanıldığını Wheler tarafından belirtilmiştir (Spon ve Wheler, 1678: 207). 1847-1848 tarihleri arasındaki yolculukları sırasında bölgeyi ziyaret eden MacFarlane de Başmelekler Kilisesi'nde akıl hastalarının iyileştirildiğini belirtmektedir (MacFarlane, 1850: 88).

16. yüzyıl belgelerine göre Sige'de 106 hane Hıristiyan kayıtlıdır. 1895 Yılığ'ına göre bölgede 382 Müslüman, 2638 kişi de Gayrimüslim yaşamaktaydı. 1895 ve 1908

Yıllığına göre 386 hane bulunan köyde³ 1927 yılında 545, 1990 yılında 725, 1997 yılında 948 kişi yaşamaktadır. 1922 yılında yapılan mübadele sonucunda Tirilye ve Sige'deki Rumların yerine, Girit Kandiya kasabasından gelen göçmenler iskan edilmiştir (Kaplanoğlu, 2001: 198-199).

³ Hasluck bölgeyi 1906-1907 yıllarında ziyaret etmiştir. Araştırmacı Sige'de 350 evin bulunduğunu, bunlardan 25 hanenin Müslüman, 325 hanenin de Gayrimüslim hanesi olduğunu belirtmiştir (Hasluck, 1906/7: 294).

2. BAŞMELEKLER KİLİSESİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR

Araştırmalar sonucunda Başmelekler (Archangeloi) Kilisesi'nin birçok seyyah ve araştırmacı tarafından incelenmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmacılardan bazıları yapıyı kısaca tanıtmış, bazıları da yapının mimari tasvirini ve tarihçesini anlatmıştır.

2.1. SEYAHATNAMELER

John Covel, (1675-1677 Yılı Gezi Notları) 1998.

İngiliz seyyah Dr. John Covel 1675-1677 yılları arasında İstanbul'dan başlayarak karayolu ile Edirne, Bursa ve çevresi ile İzmir'e, deniz yoluyla Marmara Denizi'nin güney kıyılarını gezerek Çanakkale'ye kadar gitmiştir. Araştırmacının gezi notları 1998 yılında Jean Pierre Grélois'in editörlüğünde yayımlanmıştır. Covel gezi notlarında 10 Ekim 1675 tarihinde Sige'ye geldiklerini, burada Aziz Mikhael'e adanmış Hagios Strategos olarak adlandırılan, tuğla ve taştan yapılmış kubbeli bir "Yunan kilisesi" olduğundan, güneyde de "Christos" adı verilen ve mucizevi tedaviler gerçekleştiren bir ayazma olduğundan bahsetmiştir (1998: 142, 216).

Jacob Spon ve George Wheler, 1678: 275.

Araştırmacılar yayınlarının birinci cildinde Sige'den geçtiklerini, burada Başmelek Mikhael'e adanmış bir kilise bulunduğunu ve bölgede de kutsal bir su kaynağının olduğunu belirtmektedirler (1678: 275).

Otto Friedrich von Richter, 1822: 399.

19. yüzyılın başlarında Bithynia'yı gezen araştırmacı, Mudanya'dan Uludağ'a giderken Zeytinbağı'na ve Kumyaka'ya uğramış, Kumyaka'dan "Sug" adıyla bahsetmiş ve Başmelekler Kilisesi ile ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir (1822: 399).

William John Hamilton, 1842: 84.

Hamilton, 1835-1842 yılları arasında Anadolu'ya yaptığı yolculukları 1842 yılında iki cilt halinde yayımlamıştır. Araştırmacı yayınında gezdiği bölgelerin o tarihteki yönetim biçimlerini, insan ilişkilerini, üretim ve ticaret hayatlarını incelemiştir. Yayın 2013 yılında Kasım Toraman tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Hamilton, yayının ikinci cildinde Mudanya'ya yaptığı yolculuktan bahsetmiş, Mudanya'nın biraz batısında Yunanların yaşadığı "Siyi" ya da "Cii" adında küçük bir köy bulunduğuna değinmiştir. Köyün isminin Cius isminden geliyor olabileceğini belirten Hamilton, köyün güneyindeki dik tepelerdeki ormanlardan, üzüm bağlarından, zeytinliklerden ve köyde yaşayan Yunanlardan bahsetmiştir.

Charles MacFarlane, 1850: 86-92.

MacFarlane, 1847-1848 yılları arasında Türkiye'ye yaptığı gezileri kaleme almıştır. Kumyaka'ya yaptığı yolculuğu anlatan araştırmacı yapının bölümlerinden, duvar resimlerinden ve yapının inşa tarihinden bahsetmiştir. Araştırmacı, yapıdaki akıl hastalarının iyileştirildiği hücre üzerinde oldukça durmuştur. Yayın Başmelekler Kilisesi ve çevresindeki günlük yaşamı da anlatması bakımından oldukça önemlidir (1850: 86-92).

Charles Texier, 1862: 114.

Texier, Mudanya'nın batısındaki köyde incir ağaçlarının çok olmasından dolayı Siği (İncirler) olarak anıldığından, köyde Aziz Michael'e ithaf edilen bir Rum kilisesinin bulunduğu ve eski haritalarda köyün Seguino adıyla anıldığından bahsetmektedir (1862: 114).

M. Kleonymos ve K. Papadopoulos, 1867: 149.

Araştırmacılar Yunanca yayınlarında Sige'de 300 Ortodoks Hıristiyan ailenin yaşadığını, köyde bir Yunan İlkokulu'nun olduğunu ve halkın da Mudanya

Körfezi'ndeki zeytinlerin ticareti ile geçimlerini sağladıklarını belirtmişlerdir. Yayında Başmelekler Kilisesi'nden "Taksiarkhi mabedi" olarak bahseden araştırmacılar, yapının Konstantin Porfirogennetos zamanında inşa edildiğini, Konstantin Paleologos ve daha sonra da Padişah Mahmut tarafından onarıldığına değinmişlerdir (1867: 149).

2.2. BİLİMSEL YAYINLAR

Mary Hamilton, 1906: 219-221

Hamilton, Pagan tapınaklarında ve Hıristiyan kiliselerinde hastalıkların nasıl iyileştirildiğini araştırdığı yayınında Cyzicus başlığı altında Başmelekler Kilisesi'ndeki hastaların iyileşme süreçlerinden ve benzer uygulamaların olduğu yapılardan bahsetmektedir (1906: 219-221).

Frederick William Hasluck, 1906/7: 294-298.

Hasluck, makalesinde Tirilye'deki yapılardan, Kumyaka, Başmelekler Kilisesi'nden ve Bithynia Bölgesi'nde bulunan yerleşim yerlerinden bahsetmiştir. Yayında Kumyaka'nın konumu ve komşu yerleşim yerleri belirtilmiş, yapının inşa ediliş efsanelerine⁴, günümüzde yok olan yazıtlarına ve mimarisine değinilmiştir. Yayın, yapının bilinen ilk planını içermesi açısından oldukça önemlidir (1906/7: 294-298).

William N. Bates, 1909: 232-233.

Bates, Erken Hıristiyan, Bizans ve Ortaçağ dönemi yapılarını genel olarak tanıttığı yayınında, Bithynia'daki yapıların Hasluck tarafından araştırıldığını belirtmektedir. Tirilye'deki Fatih Cami'nin ve Kemerli Kilise'nin plan tiplerine değinen araştırmacı, Sige Başmelekler Kilisesi'nin 780 yılında inşa edildiğini, naosun ve apsisin orijinal kalabildiğini, diğer eklentilerin ise modern dönem eklentileri olduğunu söylemektedir (1909: 232-233).

⁴ İnanışa göre Konstantin Porfyrogennitos'un çocuklarından bazıları Bursa'da kalırken Sige'de yollarını kaybetmişlerdir. Yöredeki rahipler eşliğinde yollarını buldukları için İmparator burada bir manastır inşa etme sözü vermiştir (Hasluck, 1906/7: 294).

Frederick William Hasluck, 1910: 62-64.

Hasluck, Başmelekler Kilisesi'nden Aziz Mikael Kilisesi adıyla bahsetmekte, güneyde ve kuzeyde üst katlarda bulunan Aziz Haralambos ve Aziz Nikolaos Şapeli'nin parekklesion olduğunu belirtmektedir. Araştırmacı yayınında, özellikle akıl hastalarının kilisede şifa bulmaya geldiklerini, iyileşme süreçlerindeki diyetlerini ve hem Rumlar hem de Türkler tarafından kilisenin iyileştirme gücünün olduğuna inanıldığını anlatmaktadır (1910: 62-64).

Alexander van Millingen, 1912: 316.

Millingen, yayınında İstanbul'daki Bizans Dönemi kiliselerinin tarihçelerini ve mimari özelliklerini benzer örnekler doğrultusunda incelemiştir. Araştırmacı yayınında Khora Manastırı'ndan bahsederken Kumayaka'daki Başmelekler Kilisesi ile benzer örnekler olduğunu belirtmiş ve yapının Hasluck tarafından çizilen planını kullanmıştır (1912: 316).

Oscar Wulff, 1914: 458.

Wulff, Geç Hıristiyan ve Bizans Sanatı'nı incelediği yayınında, Kapalı Yunan Haçı plan tipinin Hıristiyanlığın erken döneminde Anadolu'da yaygın bir biçimde görüldüğünü, plan tipinin 8. ve 9. yüzyıllarda da kullanıldığını belirtmektedir. Bu tipin en erken örneklerinin Sige Başmelekler Kilisesi, Nis Adası Stephanos Kilisesi ve Kırşehir Üçayak Kilise olduğuna değinen araştırmacı, Başmelekler Kilisesi'nin merkez mekandaki kubbesinin ve apsisinin orijinal olarak günümüze gelebildiğini belirtmiştir (1914: 458).

Frederick William Hasluck, 1929: 66-67.

Hasluck, 1929 tarihli yayında Sultanların yönetiminde Hıristiyanlığı ve Müslümanlığı incelemiştir. Araştırmacı Başmelekler Kilisesi'ni iyileştirici özelliklerinden dolayı Müslümanlar tarafından sık sık gidilen kiliseler başlığı altında ele almıştır. Yapılarla

ilgili ayrıntı vermeyen Hasluck, Müslümanlar tarafından iyileştirici özelliği olan Ortodoks kiliselerinin isimlerini de bu başlık altında belirtmiştir (1929: 66-67).

J. Arnott Hamilton, 1933: 110.

Bizans dönemindeki mimari planları ve süslemeleri incelediği yayınında Hamilton, Bithynia'da (Sige, Başmelekler Kilisesi), Philadelphia'da, Sardis'de, Galatia'da (Kırşehir, Üçayak Kilise) ve Nis Adası'nda (Stephanos Kilisesi) bulunan bazı yapıların planlarının değişik olduğunu ve bu yapıların "*Domed Squares*" başlığı altında incelenebileceğini belirtmiştir (1933: 110).

Bernardin Menthon, 1935: 183-184.

Menthon, yayınında en büyük sorunun yapının tarihlendirilmesi ve bölgenin adı olduğunu belirtmektedir. Yapıda bulunan kitabeler doğrultusunda yapının tarihlendirilmesine değinen araştırmacı, Tirilye ve Mudanya'da bulunan yapıların tarihsel süreçlerini inceleyen arkeologların hagiograf metinlerine baktıklarını belirtmektedir (1935: 183-184).

Hans Buchwald, 1967: 305-308.

Buchwald, makalesinde yapı ile ilgili daha önce yapılan çalışmalardan bahsetmiş ve yapıyı ilk kez 1965 yılının yazında sonra da 1966 yılının yazında yapıya gittiğini belirtmiştir. Araştırmacı, yapının mimari özelliklerine değinmiş ve yapıyı İznik Koimesis Kilisesi'nin, Ankara Klemens Kilisesi'nin ve Selanik Ayasofyası'nın içinde bulunduğu kiliseler arasında ele almıştır. Yayın yapının örtü sistemi hakkında bilgi vermesi ve yapının yayımlanan ilk kesitlerini içermesi açısından önemlidir (1967: 305-308).

Clive Foss, 1967: 309-317.

Foss, makalesinde yapının tarihlendirilmesi ile ilgili ayrıntılı bir çalışma yapmıştır. Araştırmacı, Hasluck tarafından yayımlanan ve günümüzde yok olan kitabelerden ve naosta yer alan monogramlı sütün başlıklarından yola çıkarak yapıyı 780 yılına tarihlendirmiş ve yapıdaki restorasyon dönemlerine öneri getirmiştir (1967: 309-317).

Kemal Büyüköğen, 1969.

Büyüköğen, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde lisans tezi olarak hazırladığı "*Tirilye ve Siyi'deki Bizans Kiliseleri*" başlıklı çalışmasında bölgedeki Bizans Dönemi kiliselerini incelemiştir. Bölgenin tarihçesine kısaca değinen araştırmacı Başmelekler Kilisesi'nin sorunlarına, mimari-plastik eserlerine ve malzeme-teknikine değinmeden yapıyı tanıtmıştır.

Hans Buchwald, 1969.

Buchwald'ın 1969 tarihli kitabı Başmelekler Kilisesi'nin tanıtıldığı ilk ve tek monografik yayındır. Kitap, yapı hakkında günümüze kadar yapılmış en ayrıntılı çalışma olmasından dolayı önem taşımaktadır. Araştırmacı, yapıyı bölümlere ayırmış, bu bölümleri ayrı ayrı ele almış, yazıtlardan, malzeme teknikten ve geçirdiği onarımlardan yola çıkarak yapının sekiz inşa evresi olabileceğini belirtmiştir. Buchwald 1967 tarihli makalesinde kullandığı plan ve kesitleri bu yayınında da kullanmış, yapıdaki duvar resimlerine değinmiştir. Araştırmacı yapının plan tipini yanlış olarak İznik Koimesis Kilisesi'nin, Ankara Klemens Kilisesi'nin, Selanik Ayasofyası'nın vb. içinde bulunduğu plan tipinde değerlendirmiştir. Yayında yapıda bulunan iki monogramdan birisi okunmuş, diğeri ise okunamamıştır. Yayının sonunda Clive Foss'un 1967 tarihli makalesine yer verilmiştir (1969).

Cyrl Mango ve Ihor Ševčenko, 1973: 235.

Mango ve Ševčenko, yayınlarında Marmara Denizi'nin güneyinde yer alan bir grup kilise ve manastırı incelemiştir. Makalede Başmelekler Kilisesi ile ilgili ayrıntılı bilgi mevcut değildir ancak yapının ilk olarak Hasluck tarafından incelendiği ve yayımlandığı ve yapı hakkında Buchwald tarafından monografik bir çalışma yapıldığı belirtilmiştir (1973: 235)

Raymond Janin, 1975: 183-184.

Janin, Bizans İmparatorluğu'nun önemli merkezlerindeki kiliseleri ve manastırları incelediği yayınında Bithynia başlığı altında Başmelekler Kilisesi'ni de tanıtmıştır. Yapının kitabesinden yola çıkarak inşa ve onarım dönemlerinden bahseden araştırmacı, yapıda bulunan sütun başlıklarındaki monogramlardan yola çıkarak yapıyı 8. veya 9. yüzyıllara tarihlendirmektedir (1975: 183-184).

Mehmet İ. Tunay, 1984: 196-197, 329.

Tunay, yayımlanmamış doktora tez çalışmasında Türkiye'deki Bizans Dönemi'ne ait yapılara taş ve duvar tekniğine göre tarihlendirme önerileri getirmiştir. Yayında öncelikle yapılar kısaca tanıtılmış, yapıların malzeme ve tekniğine değinilmiştir. Araştırmacı Başmelekler Kilisesi'nin malzeme ve tekniğini 8. yüzyıl yapıları olarak incelediği Bergama Akropolündeki surlar ile Athena kutsal bölgesindeki sur parçası, Ankara Klemens Kilisesi, Silifke Barakçı Kalenin Bizans devri inşaatı, Yalova Karakilisenin kuzeydeki apsisi, Demre Aziz Nikolaos kilisesinin kubbeli bazilika olarak düşünülen ikinci yapı devresi, İstanbul karasurları üzerindeki 740 tarihli onarım ve Ayairini Klisesi'nin 740 tarihli yeniden yapılış dönemi içerisinde karşılaştırmalı olarak ele almıştır (1984: 196-197, 329).

Hans Buchwald, 1984: 219.

Buchwald, Batı Anadolu'nun genel mimari özelliklerini tartıştığı yayınında plan tiplerinin gelişimlerini ele almıştır. Başmelekler Kilisesi'ni kapalı Yunan haçı plan tipinin öncülleri arasında ele aldığı yayınında yapının mimarisinin muhtemelen yarım kalmış olabileceğinden ve yapıdaki eklemelerden bahsetmektedir (1984: 219).

Yıldız Ötüken, Aynur Durukan, Hakkı Acun ve Sacit Pekak, 1986: 473-476.

Ötüken, Durukan, Acun ve Pekak, Bursa ve ilçelerindeki vakıf abideleri ve eski eserleri inceledikleri yayınlarında Başmelekler Kilisesi'ne de değinmişlerdir. Yayında yapının tarihçesi, geçirdiği onarımlar ve plan tasvirleri yer almaktadır (1986: 473-476).

Clive Foss, 1991: 1893.

Foss, Oxford Bizans Leksikonu'nun III. cildinde Sige maddesinde Başmelekler Kilisesi'nin bulunduğu yeri belirtmiş ve günümüzde kaybolan kitabeden bahsetmiştir (1991: 1893).

Hans Buchwald, 1992: 323.

Buchwald, 1991 yılında Sige ve Tirilye'ye yaptığı ziyareti bir sayfalık bir notla anlatmıştır. Yayında iki yerleşim yerinde bulunan yapıların 1964 yılından 1991 yılına kadar çok fazla değişmediği, bölgelere yeni evlerin yapıldığı, eskilerin ise yenilendiği yine de dokunun bozulmadığı belirtilmiştir. Araştırmacı notunda Kumyaka Belediye Başkanı ile tanıştığını, kendilerine yazdığı kitaptan bir kopya verdiğini ve bölge sakinlerinin kiliseyi restore ettirmek istediklerini fakat bunun için para kaynağı bulamadıklarını belirtmiştir (1992: 323).

Gülgün Köroğlu, 1994: 74-77.

Köroğlu, yayımlanmamış doktora tezinde Bizans Sanatı'nda İkonoklazma Dönemi dini, sivil ve askeri mimari açısından incelemiştir. Araştırmacı Başmelekler kilisesinin Kubbeli Haç plan özelliklerinde olduğunu belirtmiş ve yapıdaki duvar resimlerine değinmiştir (1994: 74-77).

Martin Dennert, 1997: 41-42.

Dennert, 780 yılına tariheddiği Başmelekler Kilisesi'nde altı tane basit tipte sütun başlığı bulunduğunu fakat bu başlıklarının kilisenin orijinalinde olup olmadıklarının, sonraki bir restorasyonda yeniden kullanılıp kullanılmadıklarının ve başka bir yerden getirilip getirilmediklerinin belli olmadığına değinmektedir. Araştırmacı, sütun başlıklarındaki bezemelerden bahsettikten sonra monogramların yazı tipinden yola çıkarak, başlıkların 8.-9. yüzyıla tarihlendiklerini belirtmektedir (1997: 41-42).

Leslie Brubaker ve John Haldon, 2001: 10.

Brubaker ve Haldon, yayınlarında Başmelekler Kilisesi'nin kubbeli bazilikal planını yansıttığını, pastaforium hücrelerinin ve yan apsislerinin olduğuna dair bir kanıt olmadığını, kuzeydeki üçlü açıklığın kilisenin orijinalinde güneyde de olduğunu, Buchwald'ın kiliseyi tarihlendirirken Hasluck'ın görüşlerinden yararlandığını belirtmişlerdir (2001: 10).

Cyril Mango, 2006: 142.

Bizans Mimarisi'nin gelişiminden örneklerle bahseden Mango, yayınında Başmelekler Kilisesi'nin 780 yılına tarihlendiğini belirtmiş ve yapının kısaca mimari tasvirini yapmıştır (2006: 142).

Sacit Pekak, 2009a: 160-161.

Pekak, Fatih Cami'ni benzer örneklerle karşılaştırmalı olarak değerlendirmiştir. Araştırmacı yayınında, Fatih Cami'de bulunan apsis nişlerini benzer örneklerle karşılaştırmıştır. Benzer örnekler arasında Başmelekler Kilisesi'nin apsis nişlerine de değinmiştir (2009: 160-161).

Eda Karacan, 2009: 47-50.

Karacan, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde yaptığı "*Bursa ve Çevresindeki Bizans Dini Mimarisi*" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında Başmelekler Kilisesi de dahil olmak üzere bölgedeki dini yapıları ayrıntıya girmeden toplu olarak incelemiştir (2009: 47-50).

İdil Öncü, 2010: 114-117.

Öncü, Hacettepe Üniversitesi'nde yaptığı yüksek lisans tez çalışmasında Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklasms dönemi ve etkilerini ele almıştır. Araştırmacı, bu dönemde yapılan ve onarılan yapılar içinde Başmelekler Kilisesi'ni de ayrıntıya girmeden, önceki yayınlar eşliğinde incelemiştir (2010: 114-117).

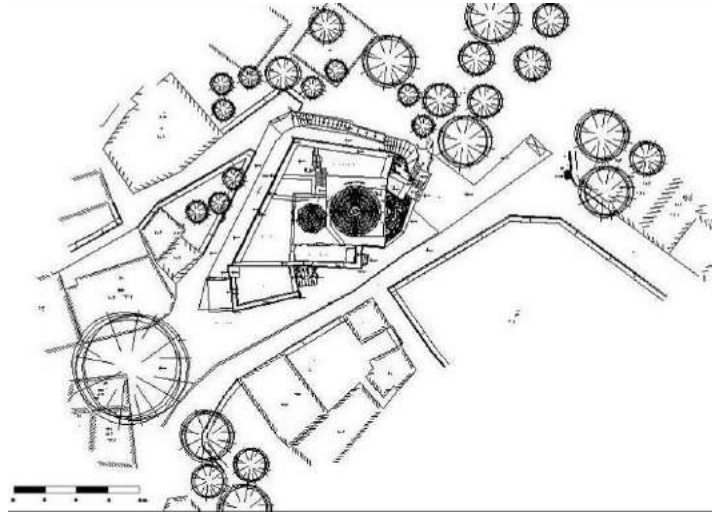
Fahri Yıldırım, 2013: 1060-1062, 1854.

Yıldırım, Gazi Üniversitesi'nde yaptığı doktora tez çalışmasında Bursa'yı ziyaret eden yabancı seyyahların 14. yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne kadar bölgedeki mimari eserler hakkındaki görüşlerini ele almıştır. Araştırmacı yayınında Wheler, Covel, Texier ve MacFarlane'in Sige'ye yaptıkları gezileri anlatmış, Başmelekler Kilisesi ile ilgili gezginlerin notlarını aktarmış ve yayında gezginlerin gezi notlarının çevirilerine yer vermiştir (2013: 1060-1062, 1854).

Resim 2. Başmelekler Kilisesi, Genel Görünüş, Kuzeybatıya Bakış (2015)

Kumyaka Beldesi'nin batısında kayalık bir alan üzerinde, denizden yaklaşık 50 m. yükseklikte bulunan yapıdan günümüze naos, narteks, A Mekanı⁶ (Eksonarteks), B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi), C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan), E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş Mekanlar), G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) ve H Mekanı (Giriş Mekanı) olmak üzere on bölüm gelebilmiştir⁷ (Çizim 1).

Çizim 1. Başmelekler Kilisesi ve Çevresi, Vaziyet Planı (Çizen: Yenilem Proje Danışmanlık, Dr. Mustafa Sinan Genim, 2016)⁸

⁶ Mekan kodlamaları saat yönünde yapılmıştır.

⁷ Mekanların parantez içindeki isimleri Hans Buchwald'ın 1969 tarihli yayınından alınmıştır.

⁸ Yapının çizimleri Yenilem Proje Danışmanlık, Dr. Mustafa Sinan Genim tarafından yapılmıştır. Bütünlük açısından sonraki çizimlerde 'YPD, Genim-2016' şeklinde kısaltma yapılmıştır. Yapının tüm çizimlerini kullanmam için izin veren Bursa Metropoliti ve Heybeliada Ruhban Okulu Başrahibi Prof. Dr. Elpidophoros Lambriniadis'e, yardımlarından dolayı Mimar Cenk Çakır'a ve Dr. Mustafa Sinan Genim'e teşekkürlerimi sunarım. Metin içinde küçük boyutlu kullanılan çizimlerin tümü, çalışmanın sonunda ayrıntılı ve tek sayfa olarak verilmiştir.

2012 yılında Rum Ortodoks Patrikhanesi adına Bursa Metropoliti ve Heybeliada Ruhban Okulu Başrahibi Prof. Dr. Elpidophoros Lambriniadis'in satın aldığı yapı kullanılmamaktadır. Bakımsız kaldığı ve iyileştirme çalışması yapılmadığı için kısa sürelerde yapıda tahripler meydana gelmekte, yapının cephelerinde ve kubbelerinde bitkilenme gözlenmektedir (Resim 3).

Resim 3. Başmelekler Kilisesi, Güneydoğuya Bakış (2015)

Yapıdaki duvar resimleri, doğal koşullar ve insan tahribatı nedeniyle neredeyse tanınamayacak hale gelmiştir. Duvar resimlerinde sıvaların kabardığı ve yer yer dökülmeler olduğu görülmektedir (Resim 4).

Resim 4. Narteks Kuzey Duvar, Başmelekler Tasviri, Kuzeye Bakış (2015)

3.2. KİLİSENİN TARİHLENDİRİLMESİ (Kitabe, Yazıtlar, Monogramlar ve Arşiv Belgeleri)

Günümüzde araştırmacılar tarafından “Taksiarkhi”, “Archangeloi”, “Aziz Mikhael” veya “Başmelekler” olarak adlandırılan kilisenin özgün ismine ve yapım tarihine ilişkin günümüze gelebilmiş dönem kaynağı ya da kitabe bulunmamaktadır⁹. Fakat, 19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başında bölgeyi gezen C. MacFarlane (1850: 86-92), F.W. Hasluck (1906/7: 294-298), M. Kleonimos ve K. Papadopoulos (1867: 149) gibi araştırmacılar narteksin güney duvarında bir kitabe olduğundan bahsetmişlerdir. Günümüzde kaybolan kitabe de dahil olmak üzere yapıda bulunan yazıtlar ise 1969 yılında Buchwald tarafından yazılan monografik kitapta “*Sige'deki Kilise Üzerine Tarihsel Notlar*” başlığı altında C. Foss tarafından toplu halde değerlendirilmiştir (1969: 64-69).

Nartekste yer alan kitabenin orijinali:

- + οὗτος ὁ θεῖος ναὸς τῶν παμμεγίστων Ταξιαρχῶν ἀνεγέρθη τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου κατὰ τὸ ἑπτακοσιοστὸν ὄγδοηκοστὸν ἔτος, ἀνεκαινίσθη
- 5 ἡ δὲ ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου κατὰ τὸ χιλιοστὸν τετρακοσιοστὸν τεσσαρακοστὸν ὄγδοον ἔτος, ἤδη δὲ ἀνοικοδομήθη ἐπὶ τῆς κραταίας (!) βασιλείας τοῦ κ-ραταιοτάτου καὶ εὐσπλαγχνικωτάτου ἀνα-
- 10 κτος Σουλτάν Μαχμούτ τοῦ β' διὰ προσκυνητοῦ χατ[τ]ίου κατὰ τὸ χιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν δέκατον ὄγδοον ἔτος ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου ἁγίου Προύσης Κυρίου Παναρέτου διὰ
- 15 συνδρομῆς τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν.

(Buchwald, 1969: 64)

⁹ Yapıyı Menthon, Janin, Kleonimos ve Papadopoulos, Mango ve Sevcenco, Brubaker ve Haldon, Buchwald, Millingen, Wulff, Bates ‘Taksiarkhi’ ve ‘Başmelekler’ olarak; Covel, Hasluck, Texier, Spon ve Wheler ise ‘Aziz Mikhael’ olarak adlandırmıştır.

Kitabenin çevirisi:

“Bu yüce Başmelekler kutsal kilisesi ilk olarak imparator Konstantin Porfyrogennitos tarafından 780 yılında yapıldı. İmparator Konstantin Paleologos tarafından 1448 yılında restore edildi. Şimdi ise şanlı ve merhametli padişahımız, II. Sultan Mahmut'un zamanında verilen saygılı Hattı'nın izniyle 1818 yılında Bursa Metropoliti sayın Panaretos¹⁰ hazretleri zamanında tekrar inşa edildi, mümin Hristiyanların yardımıyla¹¹.”

Kitabeye göre Başmelekler Kilisesi 780 yılında inşa edilmiş, 1448 ve 1818 yıllarında ise tamir edilmiştir.

C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) ve naos arasındaki üçlü açıklıkta bulunan sütunlardaki monogramlar da yapının tarihlendirilmesi hakkında bilgiler içermektedir (Resim 5-6, Çizim 2-3). Monogramlardan batıdakinde “Bessou ya da Eusebiou”, doğudakinde ise “Georgiou Theophanous” yazmaktadır¹². Monogramların yazı tiplerine ve şekillerine bakıldığı zaman yapının ilk evresinin, kaybolan kitabede de belirtildiği gibi VI. Konstantin Porfyrogennitos (776-796) zamanında yapılmış olabileceği düşüncesine varılmaktadır.

¹⁰ Bursa Metropoliti Panaretos'un isminin geçtiği sadece bir yayına ulaşılmıştır. Kandis'in 1883 tarihli yayınında Panaretos'un 1817-1820 yılları arasında Bursa Metropolitliği yaptığı belirtilmiştir (Kandis, 1883: 141).

¹¹ Kitabelerin Yunancadan Türkçeye çevirileri Prof. Dr. Elpidophoros Lambriniadis tarafından yapılmıştır. Kendilerine buradan bir kez daha teşekkürlerimi sunarım.

¹² Monogramlar Viyana Üniversitesi, Avusturya Bilimler Akademisi, Ortaçağ Araştırması Enstitüsü Bizans Araştırmaları Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Werner Seibt tarafından okunmuştur, değerli zamanlarını çalışmalarına ayırdıkları için kendilerine teşekkürlerimi sunarım.

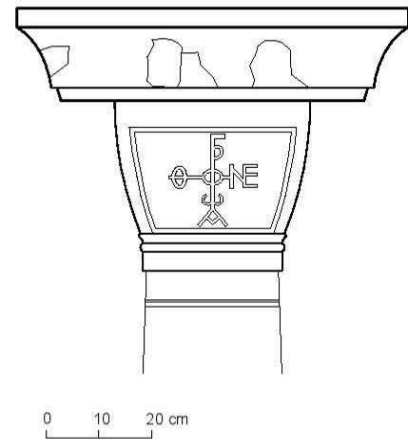
Resim 5. C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli)
Güneyindeki Üçlü Açıklık,
Batıdaki Sütun Başlığındaki Monogram,
Kuzeye Bakış (2015)

Çizim 2. Batıdaki Monogram
(Çizen: YPD, Genim-2016)

Resim 6. C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli)
Güneyindeki Üçlü Açıklık,
Doğudaki Sütun Başlığındaki Monogram,
Kuzeye Bakış (2015)

Çizim 3. Doğudaki Monogram
(Çizen: YPD, Genim-2016)

Narteksteki kitabe dışında, biri batı cephede girişin üstünde, diğeri H Mekanının (Giriş Mekanı) güneybatı cephesinde toplam iki yazıt daha bulunmaktadır. Bu yazıtlardan erken tarihli olan, batı cephenin güneyinde beden duvarına kazıma tekniğiyle oluşturulmuştur (Resim 7).

Resim 7. H Mekanının (Giriş Mekanı) Güneybatı Cephesindeki Yazıt, Doğuya Bakış (2015)

Yazıtın orijinali:

“MICTITI KYPI/E TON ΔΟΥΛΟΝ/ COY XPICTOY /1818”

Yazıtın çevirisi:

“Hatırla, Rabbim, kulunu, İsa'nın kulunu/ 1818”

Yazıtta belirtilen tarihe bakıldığı zaman, günümüzde kaybolan onarım kitabesindeki tarihi desteklediği görülmektedir.

Batı cephede giriş kapısının üstündeki son yazıt ise kazıma tekniğiyle oluşturulmuştur (Resim 8). Yazıtta Yuhanna İncili'nden 13. bab 35. ayet yer almaktadır.

Resim 8. H Mekanının (Giriş Mekanı) Batı Cephesindeki Giriş Kapısının Üstündeki Yazıt, Doğuya Bakış (2015)

Yazıtın orijinali:

**“ΕΙΠΕΝ Ο ΚΥΡΙΟΣ
ΕΝ ΤΟΥΤΟ ΓΝΟΣΟΝΤΑΙ ΠΑΝΤΕΣ ΟΤΙ Ε
ΜΟΙ ΜΑΘΗΤΑΙ ΕΣΤΕ ΕΑΝ ΑΓΑΠΗΝ ΕΧΗΤΕ
ΕΙΣ ΑΛΛΗΛΟΙΣ 1862”**

Yazıtın çevirisi:

*“Birbirinizi sevdiğiniz zaman herkes bununla benim öğrencilerim
olduğunuzu anlayacaktır 1862.”*

Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde 1817 tarihli İkişi Başmelekler Kilisesi ile alakalı biri Pazarköy'deki kilise ile alakalı toplam üç arşiv belgesi tespit edilmiştir. Belgelerde yapının harap olduğu ve en kısa zamanda tamir edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Belgeler yapının batı cephesinin güneyinde bulunan 1818 tarihli yazıtı destekler niteliktedir.

Birinci Belge:

(B.O.A., HAT, 799/37050)¹³

¹³ Osmanlıca belgelerin günümüz Türkçesine çevirileri Karabük Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. İsmail Yücedağ tarafından yapılmıştır. Yardımları ve emeklerinden dolayı kendilerine teşekkürlerimi sunarım.

“Mudanya kazası naibinin varid olan ilamıdır.

Der-i devlet-i mekîne arz-ı daî keminelidir ki Mudanya kazasına tâbi Siyi nam karye reayası kulları bi-istirham meclis-i şer’-i şerif-i enverde gelüp şöyle takrir-i kelam ve istirham eylediler ki karye-i mezburda kâin Aya Stratos nâm kenise feth-i hakaniden berü termim olunmayup murur-ı eyyam ile cidarı ve kubbenin ekser mahalleri münhedim ve bi’l-külliyeye müşrif-i harab olmakla reaya ayinlerinin icrası gayr-ı kabil olup karye-i mezburede kenise-i mezbureden gayrı keniseleri olmadığından reaya-yı mersumunun cemiyetleri vukuunda helak dahi münfehim olup zuhur eden hasta ve marîzleri dahi kenise-i mezkûrede iskan ile ifakatlerine zaamlarınca vesile ittihaz etmiş olduklarından bu babda dahi me’yusiyetleri nümûdar olmakla kenise-i mezburenin münhedim ve minşakk olan mahallerini min gayri nakl ve tağyîr ve terfi ve tevsi termimine izin ve ruhsat-ı seniyye erzanı ve yedlerine bir kıta emr-i âlî i’tâ buyurulmak niyaz ve istirham ile ilam ediyor deyü ilhah ve ibram etmeleriyle evvelki vakiü’l-haldir bi’l-iltimas paye-i serir-i alâya ilam olundu bâki emr hazret-i men lehü’l-emr hurrîre fi evâil-i şehri zi’l-ka’deti’ş-şerîfe sene isnâ ve selasiyn ve mieteyn ve elf.

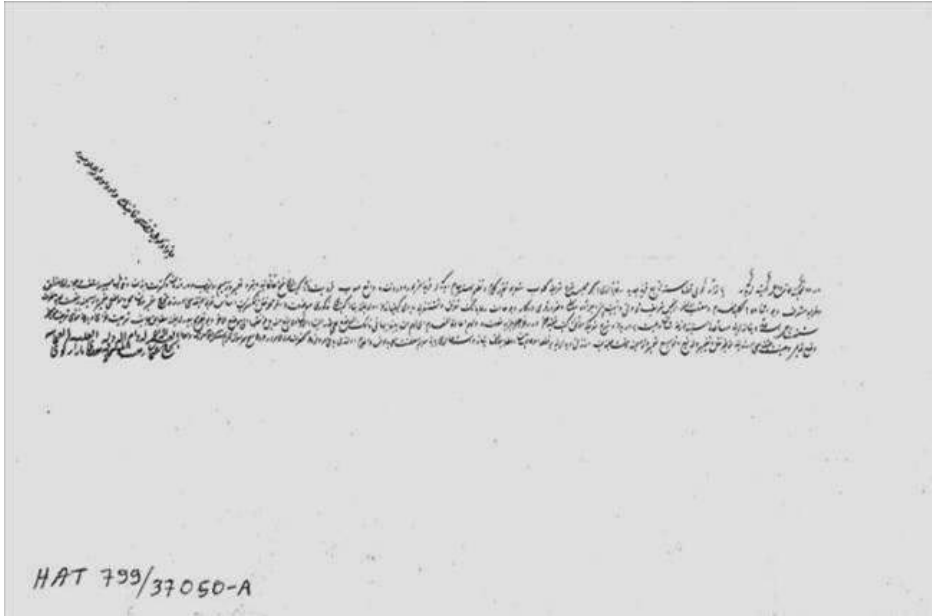
El-abdü’-d-dai lit devletil aliyetil Osmaniyye

Esseyid Mustafa naibül mevla bi hilafetil medineyi Mudanya.”

Özeti:

Belgede, Mudanya kazasına bağlı Siyi Köyü gayrimüslim halkı köylerinde bulunan Aya Stratos isimli kilisenin fetihten beri harap durumda olduğunu, köylerinde başka kilise de bulunmadığı için ibadetlerini gerçekleştiremedikleri belirtilmektedirler. Kilisede hastalarının da bakımlarını yaptıkları için bir an önce yıkılan yerlerinin onarılmasına izin verildiğine dair bir belgenin verilmesini Mudanya kazası yöneticisinden istemektedirler. Belge 1817 yılına tarihlenmektedir.

İkinci Belge:

(B.O.A., HAT, 799/37050-A)

“Pazar Köyü kazası naibinin varid olan ilamıdır

Der-i devlet-i mekine arz-ı daî keminelere ki Pazar Köy kazasına tabî karye-i cedid reayaları bilcümle meclis-i şer-i şerife gelüp şöyle takrir-i kelam ve tanzim-i istirham ederler karye-i mezbure derununda vaki Surp Karabet nam keniseleri feth-i hakaniyeden beri tamir ve termîm olunmayup mürur-u ezman ve kesret-i bârân ve zelâzil hasebiyle sakf ve cidarları münşakk ve harabe müşrif ve bu esnada bilkülliyeye münhedim ve mukalleb olmakla İncil-i şerif tilaveti ve ayinlerini icrada muzayaka ve zaruretleri derkâr ve bu hâlet reyanın teferruk ve neş’etlerine bâdi-i keyfiyattan olduğuna binaen kenise-i meskur-u mevzûinden âhar mahalle nakl etmeksizin esas kadime-i atıkası üzere muhtac-ı tamir olan mahal ve mevad-ı tamir ve termimine ruhsat-ı aliye-i hazret-i şehinşâhi istida ve niyazlarına müsaade-i seniyye-i lazime-i ve şan-ı rağbet-i perveriden ve şer’-i şerife muvafık kütüb-ü fihhiyyeden Dürer Gurer’de Hayriyye faslında ve lehüm îâdetü’l-münhedim eyyü lehüm en yenbû biha fî zâlike’l-mevzi’ alâ kaderi’l-binâi’l-evvel ve lâ yemne’u minhu bel min nakliha ilâ mevdî’il-âhir ilâ mevdû’u-lâhir deyû tasrîh buyurulduğuna mutabık cânib-i şeriat-ı garrâdan verilen feteva-yı şerif mücevince vaz-ı kadîm ve hey’et-i attıkası üzerine min gayrı nakl ve tağyîr ve terfi ve tevsi-i tamir ve termimine ruhsat-ı aliye-i bülent erzanı ve yedlerine bir

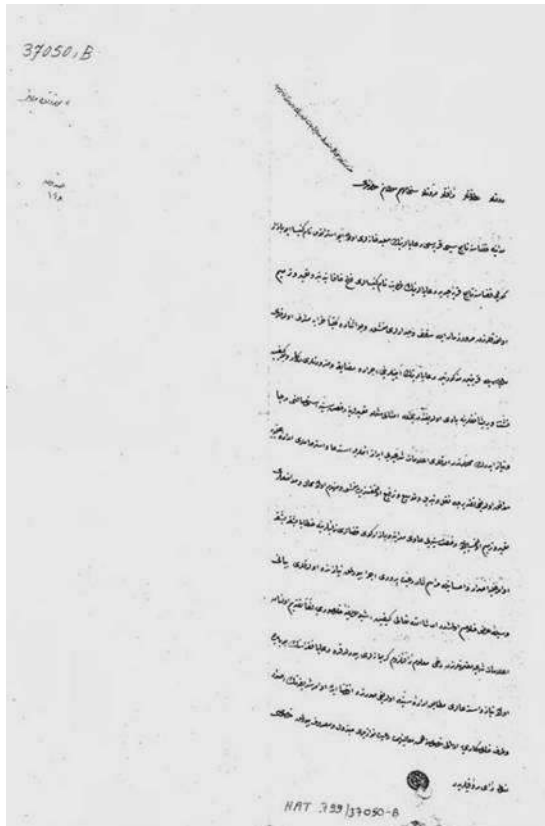
kıta emr-i âlişân ita buyurulmak niyaz ve istidâları paye-i serîr-i saltanat-ı alâya arz ve ilam olundu bâkî emr-u ferman li hazreti men lehü'l-emirdir hurrîre fî selh-i şehri şevval-ül mükerrerem sene isna ve selasiyn ve mieteyn ve elf.

El-abdüd dai lidevamüt devletil aliyetil Osmaniyye

El haç Osman Rifat el mevlel hilafeti bikadai Pazar Köy”

Belgede Pazar kazasına bağlı Yeniköy gayrimüslimleri köylerinde bulunan Surp Karabet adındaki kiliselerinin fetihten beri tamir edilmediğinden, geçen zaman içerisinde doğal afetlerden dolayı (sel ve deprem) kilisenin çatısının ve duvarlarının harap olduğundan bu nedenle de ibadetlerini yapamadıklarından bahsetmişlerdir. Gayrimüslim halk Pazarköy’ü yöneticisinden kilisenin başka bir yere taşınmadan, aynı temel üzerinde yeniden yapılmasına dair izin belgesi istemektedirler. Belge 1817 yılına tarihlenmektedir.

Üçüncü Belge:

(B.O.A., HAT, 799/37050-B)

“Hüdavendigâr sancağı mutasarrıfı Derviş Paşa kullarının varid olan kaimesidir.

Devletlü atufetlü re’fetlü mürüvetlü seniyyü’l-himem sultanım hazretleri Mudanya kazasına tabî Siyi karyesi reayalarının mabedhaneleri olan Ayo Istaranos nam kenise ile Pazar Köy kazasına tabî karye-i cedid reayalarının Karabet nâm keniseleri feth-i hakanîden beri tamir ve termim olunmadıklarından mürur-ı zaman ile sakf ve cidarları münşakk ve bu esnada külliyyen harabe-müşrif oldukları mülabesesiyle karyeteyn-i meskureteyn reayalarının ayinlerini icrada muzayaka ve zaruretleri derkâr ve bu keyfiyet neş’et ve perişanlıklarına bâdî olduğundan bahisle emsali misüllü tamirlerine ruhsat-ı seniyye istihsâlini rica ve niyaz ederek mahallerinden aldıkları i’lâmât-ı şer’iyyeyi ibrâz etmeleriyle istid’â ve istirhamları irade-i aliyyeye muvafık olduğu takdirce nakl ve tebdîl ve tevsî’ ve terfî’ olunmaksızın münşakk ve münhedim olan mahâl ve mevazileri tamir ve termim olunması için ruhsat-ı seniyyeyi havi Mudanya ve Pazar Köy kazaları naiblerine hitaben başka başka evamir-i aliyye isdâr ve ihsanı ile merasim-i şan raiyyet-perveri icra buyurulmak niyazında oldukları beyanı vesîle-i arz-ı hulusum olmuştur inşaallahuteala keyfiyyet işbu arîza-i hulusarıma leffen takdim olunan i’lâmât-ı şer’iyye mazmunlarından dahi malûm-ı re’fet-lüzum-i kerimaneleri buyuruldukte reaya fukarasının bu babda olan niyaz ve istid’âları mutabık-ı irade-i seniyye olduğu suretde iktiza eden evamir-i şerifenin isdâr ve taraf-ı hulûs-kârîyye irsali hususuna himmet-i meâlî-himmet-i raiyyet-i ne vazileri mebzul ve masrûf buyurulmak hususu menût-ı re’yi reûfîleridir.

Bende

Derviş Mehmet”

Belge Mudanya ve Pazarköy bölgelerinin yöneticisi Derviş Mehmet tarafından padişaha yazılmıştır. Derviş Mehmet belgede Mudanya ve Pazarköy’de bulunan kiliselerin durumlarından, gayrimüslim halkın ibadetlerini yerine getiremediklerinden ve perişan halde olduklarından bahsetmiştir. Derviş Mehmet padişaktan bahsi geçen kiliselerin yerlerinin değiştirilmeden yıkılan ve çatlayan kısımlarının tamir edilmesine dair izin istemiştir. Belge 1817 yılına tarihlenmektedir.

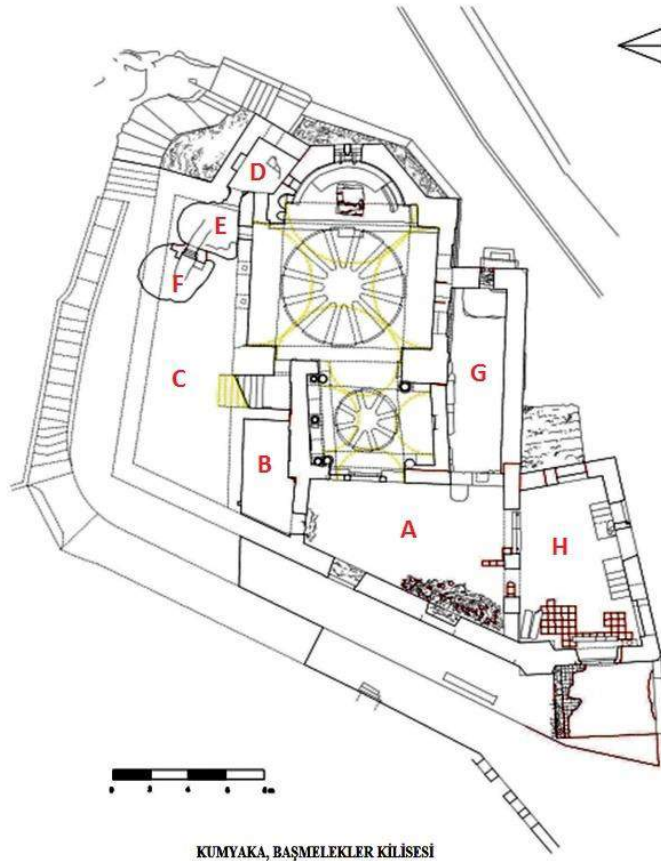
Kitabe, yazıtlar ve arşiv belgeleri incelendiği zaman Başmelekler Kilisesi ilk olarak VI. Konstantin Dönemi'nde¹⁴ (780-797) 780 yılında inşa edilmiş, 1448 yılında XI. Konstantin Paleologos (1449-1453) tarafından onartılmıştır. Yapı 1818 yılında Sultan II. Mahmut Dönemi'nde (1808-1839) ve 1862 yılında Sultan Abdülaziz Dönemi'nde (1861-1876) onarımlar görmüştür.

¹⁴ 8 Eylül 780 yılında İmparator IV. Leon'un ölümüyle 10 yaşında tahta geçmiştir. Yaşının küçük olmasından dolayı devlet işleri annesi İmparatoriçe Eirene tarafından yürütülmüştür (Ostrogorsky, 1999: 164).

3.3. MİMARİ TANITIM

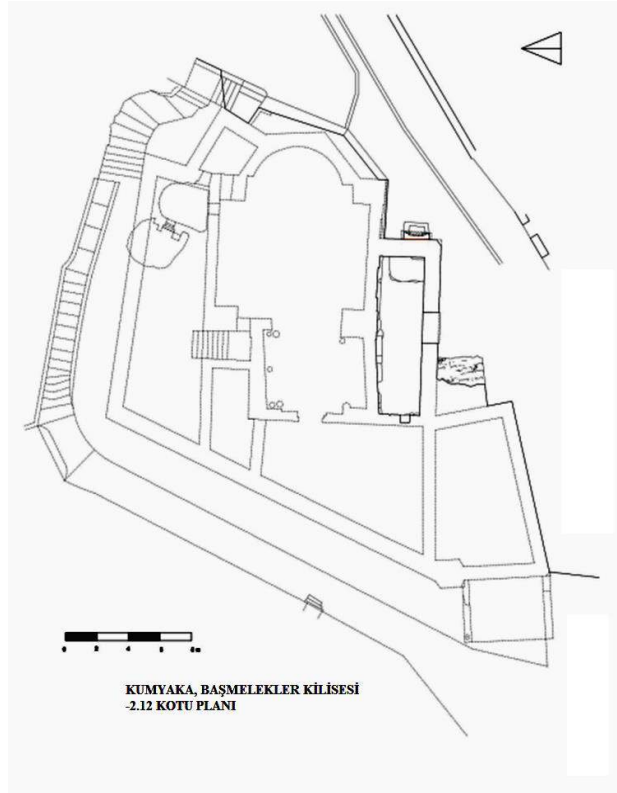
3.3.1. Plan

Başmelekler Kilisesi ortada naos, naosun kuzeyinde C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), kuzeydoğusunda D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan) ve bu mekanın kuzeybatısında doğu batı doğrultusunda E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş İki Mekan), naosun güneyinde G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli), batısında narteks ve A Mekanı (Eksonarteks), A Mekanının kuzeyinde B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi) ve güneyinde H Mekanından (Giriş Mekanı) ibarettir¹⁵ (Çizim 4-8).

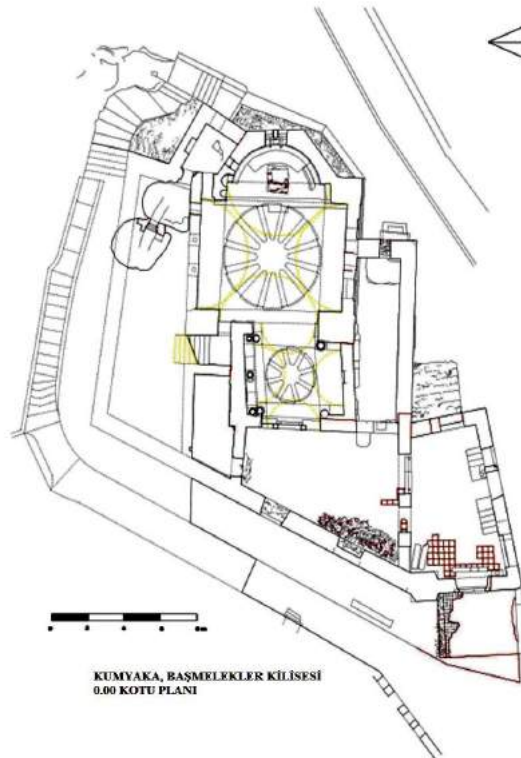

Çizim 4. Başmelekler Kilisesi, Plan (Çizen: YPD, Genim-2016)

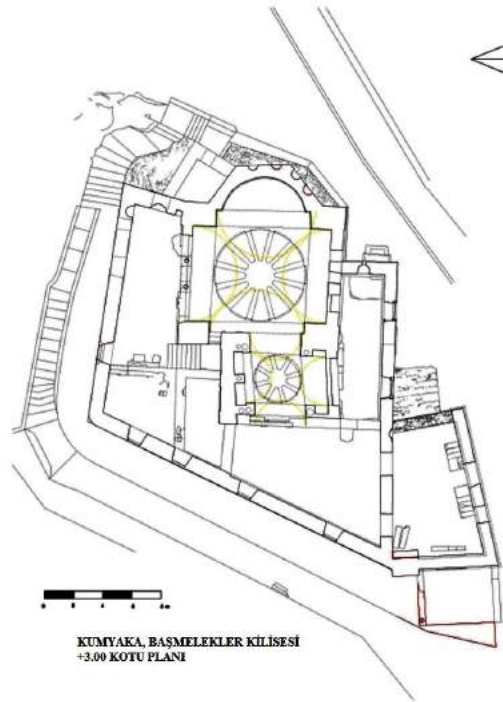
¹⁵ Mimari tasvirde anlam karmaşasını önlemek için yapının tüm bölümleri ayrı ayrı ele alınmıştır.

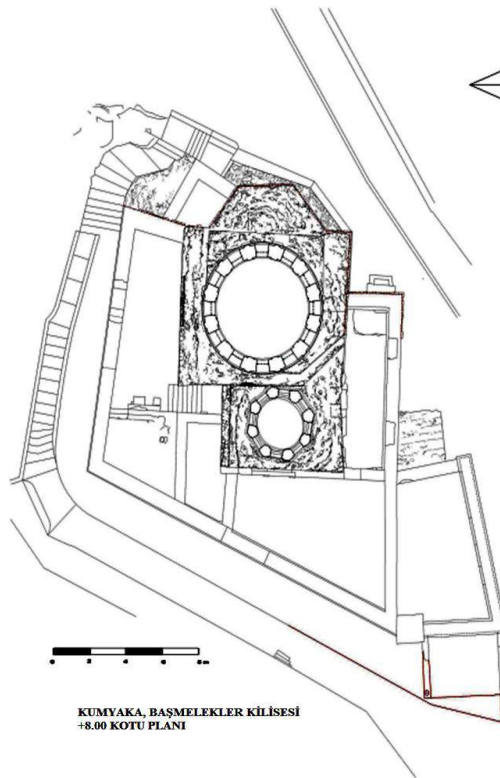
Çizim 5. Başmelekler Kilisesi, -2.12 Kotu Planı (Çizen: YPD, Genim-2016)

Çizim 6. Başmelekler Kilisesi, 0.00 Kotu Planı (Çizen: YPD, Genim-2016)

Çizim 7. Başmelekler Kilisesi, +3.00 Kotu Planı (Çizen: YPD, Genim-2016)

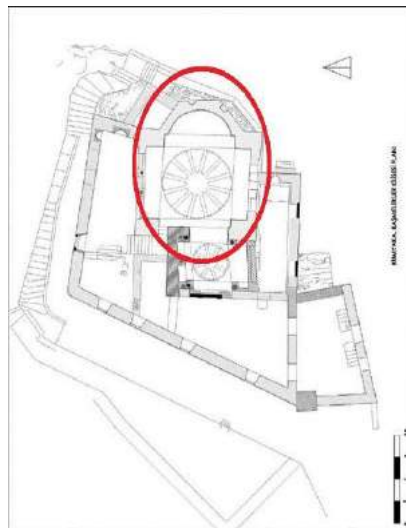
Çizim 8. Başmelekler Kilisesi, +8.00 Kotu Planı (Çizen: YPD, Genim-2016)

Naos ve Apsis

Yapı topluluğunun merkezinde doğu batı doğrultusunda kiborion planlı naos yer almaktadır. Kareye yakın dikdörtgen ana mekan dik eksenlerde haç kollarıyla genişletilmiştir. Naosun kuzey duvar üst seviyesinde üçüz pencere (tribelon) düzenlemesi bulunmaktadır (Resim 9, Çizim 9).

Resim 9. Naos, Kuzeydoğuya Bakış (2015)

Çizim 9. Naos ve Apsis (Çizen: YPD, Genim-2016)

Naosun kuzeydoğu köşesinde, D Mekanına (Kuzeydoğu Mekan) açılan bir giriş; kuzeybatı köşesinde üstte pencere, altta ise C Mekanına (Aziz Haralambos Şapeli) çıkışı sağlayan merdivenlere açılan bir kapı bulunmaktadır (Resim 10).

Resim 10. Naos, Kuzeybatıya Bakış (2015)

Naosun güney duvarında üst seviyede biri kuzey güney ekseninde, diğeri eksenin doğusunda, sonuncusu eksenin batısında olmak üzere üç pencere bulunmaktadır (Resim 11).

Resim 11. Naos, Güneybatıya Bakış (2015)

Naos köşelerde duvar payelerinin taşıdığı pandantif geçişli, yüksek kasnaklı bir kubbe ile örtülmüştür (Resim 12).

Resim 12. Naos, Kubbe (2015)

Naos doğuda bir apsisle sınırlanmaktadır. Apsis doğu duvarında eksende ikiz pencere düzenlemesi ve pencerelerin bitiminde kathedra bulunmaktadır (Resim 13).

Resim 13. Apsis, Doğuya Bakış (2015)

Apsis yuvarlağının kuzeydoğusunda alt seviyede üç niş bulunmaktadır. Apsis doğu duvar zemin seviyesinde synthronon kalıntıları görülmektedir (Resim 14).

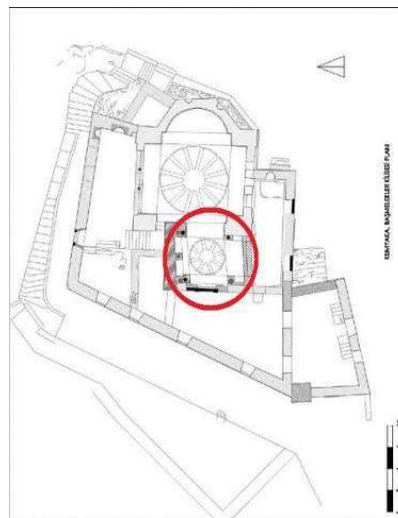

Resim 14. Apsis, Kuzeydoğuya Bakış (2015)

Narteks

Naosun batısındaki narteks dik eksenlerde haç kollarıyla genişletilmiştir (Çizim 10, Resim 15-16). Narteks doğuda, kuzeyde ve güneyde haç kollarıyla, batıda batı haç kolu ve A Mekanıyla (Eksonarteks) sınırlandırılmıştır. Narteks köşelerde sütunların taşıdığı pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür (Resim 17).

Güney duvarın kuzey güney ekseninde alt seviyede ve üst seviyede birer açıklık; kuzey duvarda ise iki niş yer almaktadır. Narteksin batısında eksende bir kapı, eksenin kuzeyinde ve güneyinde ise iki pencere yer almaktadır.

Çizim 10. Narteks (Çizen: YPD, Genim-2016)

Resim 15. Narteks, Doğuya Bakış (2015)

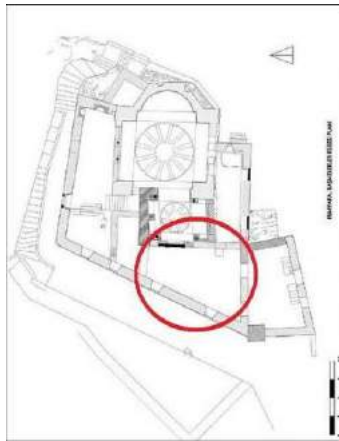
Resim 16. Narteks, Batıya Bakış (2015)

Resim 17. Narteks, Kubbe (2015)

A Mekanı (Eksonarteks)

Narteksin batısında yer alan A Mekanı, kuzeyde B Mekanıyla (Anargyri/İyileştirme Hücresi), güneyde ise H Mekanıyla (Giriş Mekanı) sınırlanmaktadır (Çizim 11, Resim 18-19). A Mekanının batı duvarında alt ve üst seviyelerde kuzeybatı güneydoğu ekseninin iki yanında toplam dört pencere açıklığı bulunmaktadır.

Çizim 11. A Mekanı (Eksonarteks) (Çizen: YPD, Genim-2016)

Kuzey duvarda B Mekanına (Anargyri/İyileştirme Hücresi) geçişi sağlayan bir kapı açıklığı, güney duvarda alt seviyede biri kuzey güney ekseninde, diğer ikisi eksenin doğusunda ve batısında, üst seviyede ise eksenin doğusunda ve batısında olmak üzere toplam beş açıklık bulunmaktadır.

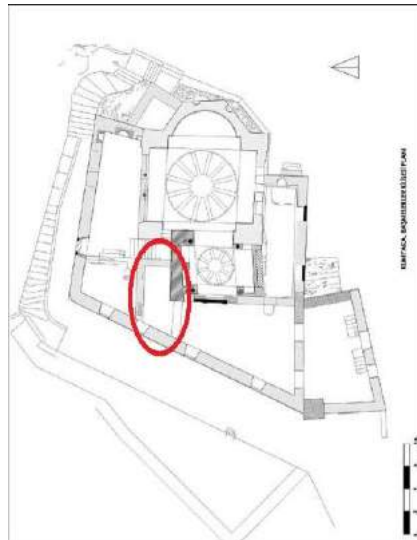
Resim 18. A Mekanı (Eksonarteks), Güneye Bakış (2015)

Resim 19. A Mekanı (Eksonarteks), Kuzeye Bakış (2015)

B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi)

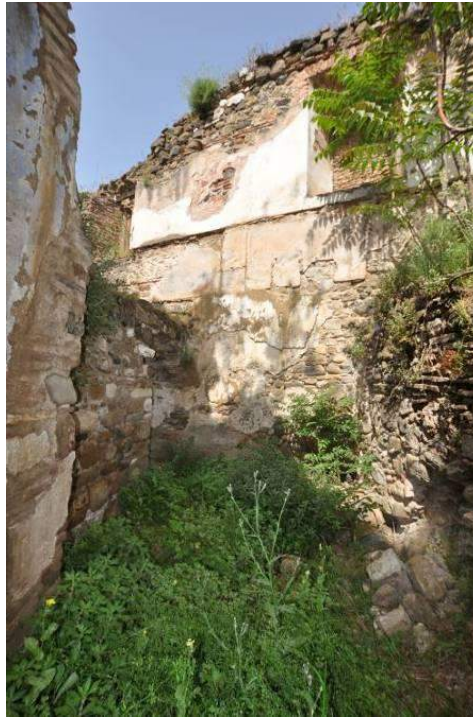
A Mekanının kuzey duvarında kuzey güney eksenin batısındaki bir kapı açıklığıyla B Mekanına geçilmektedir. B Mekanı doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Çizim 12, Resim 20-21). Mekanın batı duvarında, üst seviyede bir pencere; güney duvarında ise yuvarlak kemer bulunmaktadır.

Çizim 12. B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi) (Çizen: YPD, Genim-2016)

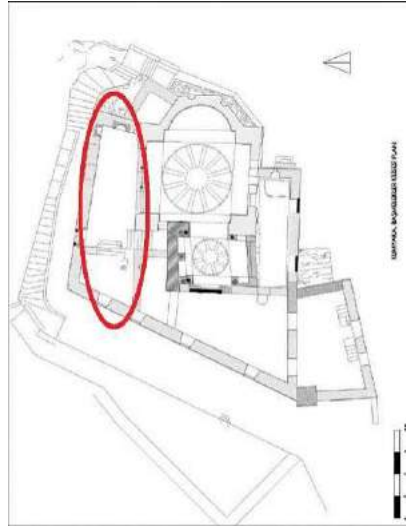
Resim 20. B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi), Kuzeydoğuya Bakış (2015)

Resim 21. B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi), Batıya Bakış (2015)

C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli)

Naosun kuzeybatısında bir kapıyla C Mekanına çıkışı sağlayan merdivenlerin bulunduğu mekana geçilmektedir (Çizim 13, Resim 22-23). Mekanın kuzeyinde merdivenler, güney duvarının üst seviyesinde ise bir niş bulunmaktadır.

Çizim 13. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) (Çizen: YPD, Genim-2016)

Resim 22. C Mekanına
(Aziz Haralambos Şapeli)
Çıkışı Sağlayan Merdivenler
Güneye Bakış (2015)

Resim 23. C Mekanına
(Aziz Haralambos Şapeli)
Çıkışı Sağlayan Merdivenler
Kuzeybatıya Bakış (2015)

Naosun kuzeyinde üst seviyede bulunan C Mekanı doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Resim 24-25). Mekanın doğu duvarında doğu batı ekseninde, üst seviyede bir pencere, alt seviyede apsis nişi ve apsis nişinin güneyinde bir niş bulunmaktadır. Mekanın kuzey duvarında, kuzey güney ekseninde bir pencere; eksenin doğusunda alt seviyede bir niş, üst seviyede bir pencere; eksenin batısında alt seviyede bir kapı, üst seviyede ise bir pencere görülmektedir.

Resim 24. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Doğuya Bakış (2015)

Resim 25. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Güneydoğuya Bakış (2015)

Mekanın güneyinde geniş bir kemer içinde, alt seviyede, kuzey güney ekseninde iki sütunun taşıdığı, doğuda ve batıda duvarlara oturan üçlü açıklık; üst seviyede ise, ekseninde bir pencere bulunmaktadır.

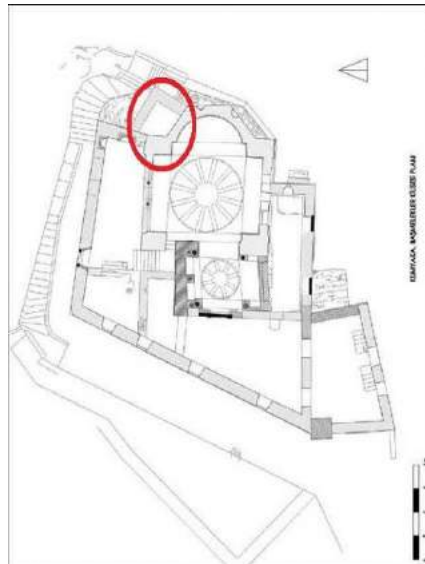
C Mekanının batısı basamaklarla yükseltilmiş, güneyi B Mekanı sınırlanmıştır (Resim 26). Batı duvarın üst seviyesinde ise bir pencere bulunmaktadır.

Resim 26. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Batıya Bakış (2015)

D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan)

Naosun kuzeydoğusunda yuvarlak kemerli dikdörtgen bir kapı yardımıyla D Mekanına geçilmektedir (Çizim 14, Resim 27-28). Mekanın doğu duvarının üst seviyesinde bir pencere, kuzey duvarında ise bir niş yer almaktadır.

Çizim 14. D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan) (Çizen: YPD, Genim-2016)

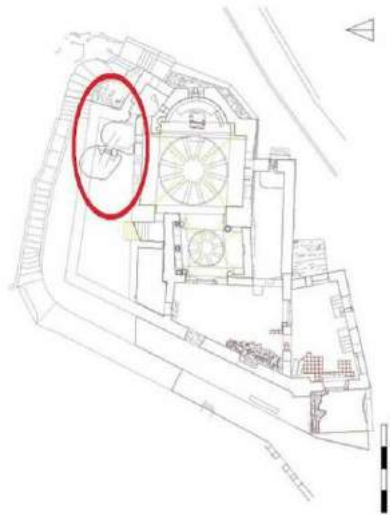
Resim 27. D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan),
Kuzeydoğuya Bakış (2015)

Resim 28. D Mekanı
(Kuzeydoğu Mekan),
Güneydoğuya Bakış (2015)

E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş Mekanlar)

D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) kuzeybatısında bulunan bir kapıyla C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) altında bulunan E ve F Mekanlarına (Kayaya Oyulmuş Mekanlar) geçilmektedir. Düzgün olmayan dörtgen planlı E Mekanının güneyinde naosa açılan bir pencere, batısında F Mekanına açılan bir kapı bulunmaktadır (Çizim 15, Resim 29-30). F Mekanı da E Mekanı gibi düzgün olmayan dörtgen bir plana sahiptir (Resim 31-32).

Çizim 15. E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş Mekanlar) (Çizen: YPD, Genim-2016)

Resim 29. E Mekanı, Batıya Bakış (2015) Resim 30. E Mekanı, Güneydoğuya Bakış (2015)

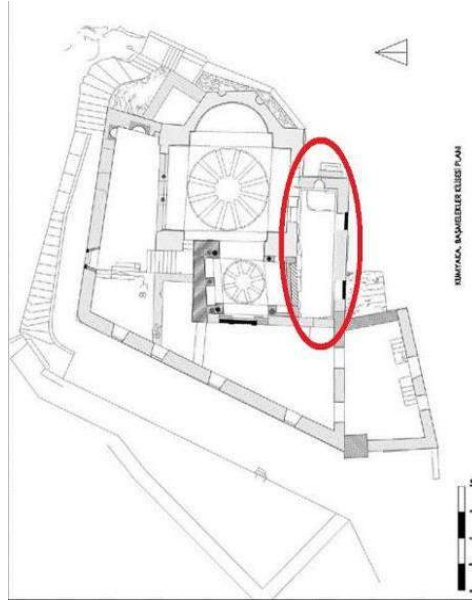
Resim 31. F Mekanı,
Batıya Bakış (2015)

Resim 32. F Mekanı, Doğuya Bakış (2015)

G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli)

A Mekanının (Eksonarteks) güneydoğu köşesinden G Mekanına geçilmektedir. Mekan doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Çizim 16, Resim 33-34). Mekanın doğu duvarında doğu batı eksende biri üst seviyede, diğeri alt seviyede iki niş; nişlerin içlerinde de pencereler yer almaktadır.

Çizim 16. G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) (Çizen: YPD, Genim-2016)

Resim 33. G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli), Doğuya Bakış (2015)

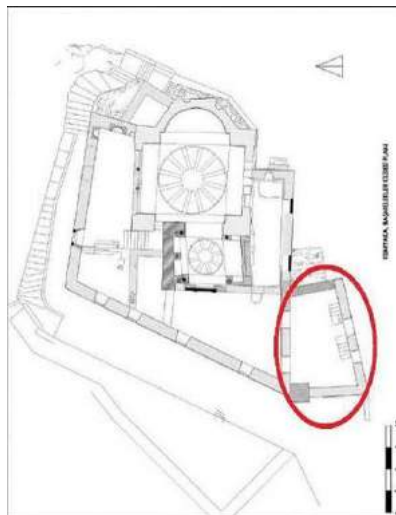
Mekanın güney duvarında kuzey güney eksenin alt seviyesinde bir kapı; üst seviyesinde, eksenin doğusunda ve batısında iki pencere yer almaktadır. Mekanın kuzey duvarı, doğuda yuvarlak bir kemerle, batıda ise bir nişle ikiye bölünmüştür. Kemerin içinde batıda bir niş, doğuda ise bir pencere almaktadır.

Resim 34. G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli), Batıya Bakış (2015)

H Mekanı (Giriş Mekanı)

A Mekanının (Eksonarteks) güneyinde bulunan H Mekanı doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Çizim 17, Resim 35-36). Mekanın batı duvarında yapıya girişi sağlayan üç kapıdan biri bulunmaktadır. Güney duvarında kuzey güney ekseninin doğusunda üst seviyede iki pencere, alt seviyede merdiven bulunmaktadır. Kuzey güney ekseninin batısında ise üst seviyede bir pencere, alt seviyede ise bir niş yer almaktadır. Doğu duvarında ise kuzeyde ve güneyde iki yuvarlak kemer izi görülmektedir.

Çizim 17. H Mekanı (Giriş Mekanı) (Çizen: YPD, Genim-2016)

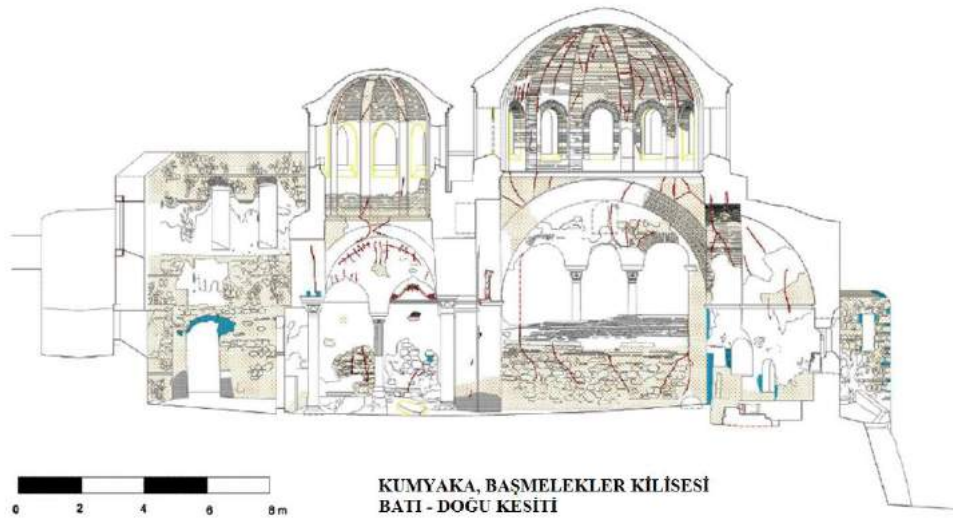
Resim 35. H Mekanı (Giriş Mekanı), Batıya Bakış (2015)

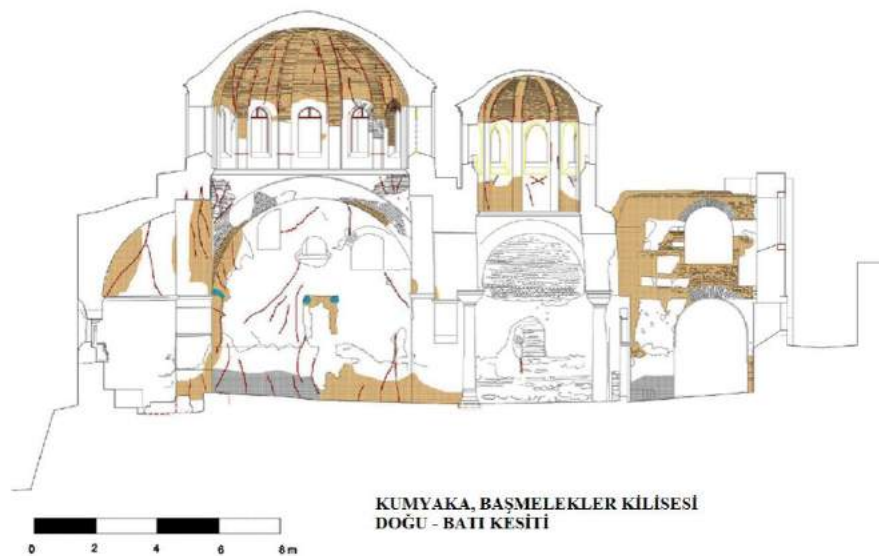
Resim 36. H Mekanı (Giriş Mekanı), Doğuya Bakış (2015)

3.3.2. İç Tanıtım

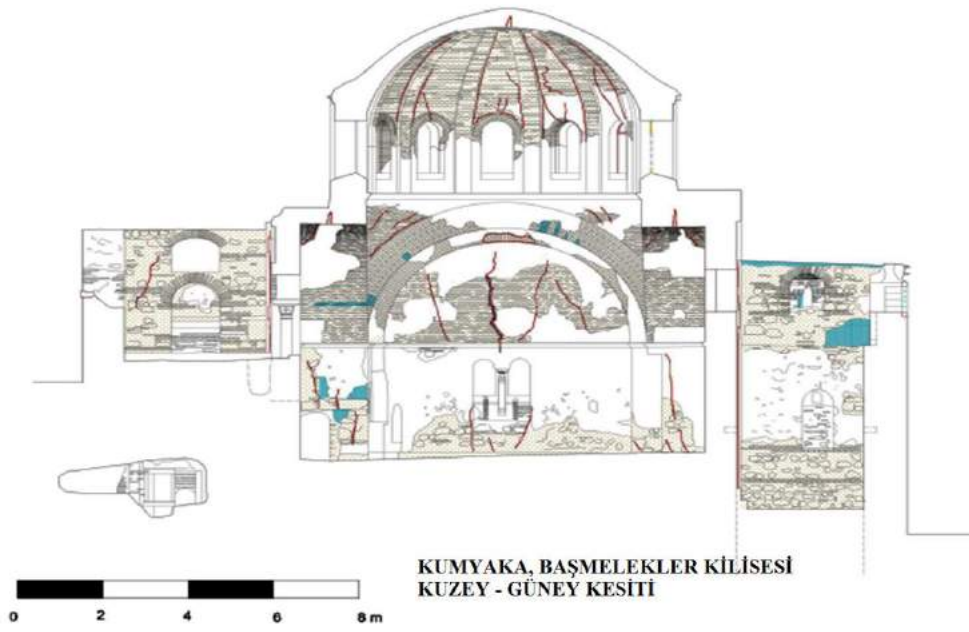
Günümüzde tüm bölümleri ayakta olan yapı topluluğu içten içe 26.73 x 26.00 m. ölçülerindedir (Çizim 18-21).

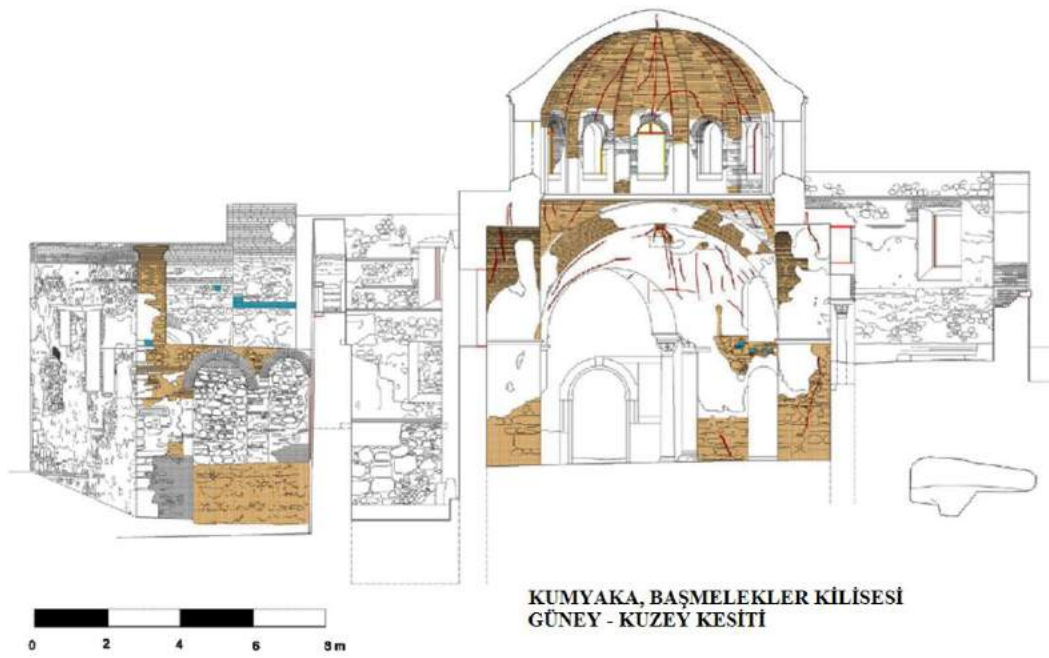
Çizim 18. Kumyaka, Başmelekler Kilisesi, Batı – Doğu Kesiti (Çizen: YPD, Genim-2016)

Çizim 19. Kumyaka, Başmelekler Kilisesi, Doğu – Batı Kesiti (Çizen: YPD, Genim-2016)

Çizim 20. Kумыaka, Başmelekler Kilisesi, Kuzey – Güney Kesiti (Çizen: YPD, Genim-2016)

Çizim 21. Kумыaka, Başmelekler Kilisesi, Güney – Kuzey Kesiti (Çizen: YPD, Genim-2016)

Naos ve Apsis

Yapı topluluğunun merkezindeki naos 6.50 x 6.50 m. ölçülerinde kare planlıdır. Dik eksenlerdeki haç kollarından kuzey ve güneydekiler, doğu ve batıdakilere göre daha geniştir¹⁶. Naosun kuzeydoğu köşesinde, D Mekanına (Kuzeydoğu Mekan) açılan kapı basık kemerli ve dikdörtgendir¹⁷ (Resim 37).

Resim 37. Naosun D Mekanına (Kuzeydoğu Mekan) Geçışı Sağlayan Kapı, Doğuya Bakış (2015)

Naosun kuzeybatı köşesinde üstteki pencere ve alttaki kapı açıklıkları yuvarlak kemerli dikdörtgendir¹⁸ (Resim 38).

¹⁶ Kuzey haç kolu ölçüleri 1.40 x 6.70 m., güney haç kolu ölçüleri 1.50 x 6.55 m., doğu haç kolu ölçüleri 1.00 x 6.70 m., batı haç kolu ölçüleri 0.70 x 6.50 m.dir.

¹⁷ Kapının genişliği 0.80 m., yüksekliği 1.30 m., derinliği 1.60 m.dir.

¹⁸ Pencerenin genişliği 0.80 m., yüksekliği 1.80 m., derinliği 0.70 m.; kapının genişliği 0.80 m., yüksekliği 2.40 m., derinliği 1.00 m.'dir.

Resim 38. C Mekanına (Aziz Haralambos Şapeli) Çıkışı Sağlayan Merdivenlerin Girişi, Batıya Bakış (2015)

Naosun güney duvarında üst seviyedeki pencerelerden eksendeki yuvarlak kemerli kare, eksenin doğusundaki yarım yuvarlak kemerli dikdörtgen, eksenin batısındaki ise yuvarlak kemerli kareye yakın dikdörtgendir¹⁹ (Resim 39). Batıdaki pencere günümüzde tuğla ile kapatılmıştır.

Resim 39. Naos Güney Duvar, Güneye Bakış (2015)

¹⁹ Eksenindeki pencerenin genişliği 0.80 m., yüksekliği 0.60 m., derinliği 0.40 m.; eksenin doğusundaki pencerenin genişliği 0.70 m., yüksekliği 0.60 m., derinliği 0.40 m.; eksenin batısındaki pencerenin genişliği 1.00 m., yüksekliği 1.10 m., derinliği 0.40 m.dir.

Kasnak seviyesinde başlayan kaburgalarla on iki dilime ayrılmış kubbenin her diliminin içine yuvarlak kemerli, dikdörtgen on iki pencere yerleştirilmiştir²⁰ (Resim 40).

Resim 40. Kubbe Kasnağındaki Pencere, Kuzeye Bakış (2015)

Naosun doğusundaki apsis içten merkezi içerde yarım daire, dıştan üç cephelidir²¹. Apsisin doğu duvarındaki ikiz pencereler, eksende bir sütunun taşıdığı yuvarlak kemerli, dikdörtgendir²² (Resim 41).

Resim 41. Apsis, İkiz Pencere Düzenlemesi, Doğuya Bakış (2015)

²⁰ Kubbenin çapı 6.20 m., zeminden yüksekliği 12.00 m.dir. Kasnaktaki pencerelerin genişlikleri 0.70 m., yükseklikleri 1.40 m., genişlikleri 0.30 m.dir.

²¹ Apsis 2.50 x 5.50 m. ölçülerindedir.

²² İkiz pencerelerin toplam genişlikleri 1.30 m., yükseklikleri 0.90 m., derinlikleri 0.80 m.; kuzeydeki pencerenin genişliği 0.50 m., güneydeki pencerenin genişliği 0.60 m.dir.

Apsisin kuzeydoğusundaki nişlerden doğudaki yuvarlak kemerli dikdörtgen, ortadaki yuvarlak kemerli kareye yakın dikdörtgen, zemininde yuvarlak delikler bulunan batıdaki niş ise dikdörtgendir²³ (Resim 42).

Resim 42. Apsis, Kuzeydoğu Duvardaki Nişler, Kuzeye Bakış (2015)

Narteks

Doğu batı ekseninin güneyinde narteks, düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır²⁴. Dik eksenlerdeki haç kolları farklı boyutlardadır²⁵. Pandantif geçişli, yüksek kasnaklı oktagonel kubbe, kasnak seviyesinde başlayan kaburgalarla sekiz dilime ayrılmış, her dilimin içine dışa doğru daralan, yuvarlak kemerli kareye yakın dikdörtgen sekiz pencere yerleştirilmiştir²⁶ (Resim 43).

²³ Doğudaki nişin genişliği 0.50 m., yüksekliği 1.10 m., derinliği 0.40 m., ortadaki nişin genişliği 0.90 m., yüksekliği 1.10 m., derinliği 0.50 m., batıdaki nişin genişliği 0.40 m., yüksekliği 0.70 m., derinliği 0.40 m.dir.

²⁴ Narteksin ölçüleri 5.00 x 6.20 m.dir.

²⁵ Doğu haç kolu 0.80 x 4.40 m., batı haç kolu 0.18 x 3.75 m., kuzey haç kolu 0.80 x 5.00 m., güney haç kolu 1.50 x 4.30 m. ölçülerindedir.

²⁶ Kubbenin çapı 3.38 m., zeminden yüksekliği 12.00 m.dir. Kubbe kasnağındaki pencerelerin genişlikleri 0.70 m., yükseklikleri 1.20 m., derinlikleri 0.20 m.dir.

Resim 43. Narteks Kubbe Kasnağındaki Pencereleer, Güneybatıya Bakış (2015)

Güney duvarın kuzey güney ekseninde günümüzde tuğla ile kapatılmış açıklıklardan üst seviyedeki yuvarlak kemerli, dikdörtgen, alt seviyedeki ise dikdörtgendir²⁷ (Resim 44).

Resim 44. Narteks, Günümüzde Kapatılan Açıklıklar, Güneye Bakış (2015)

²⁷ Üst seviyedeki açıklığın genişliği 3.10 m., yüksekliği 2.00 m., alt seviyedeki açıklığın genişliği 0.75 m., yüksekliği 1.30 m., derinliği 0.10 m.dir.

Kuzey duvardaki iki niş üç sütunun taşıdığı taş kemerlerle birbirlerinden ayrılmışlardır²⁸. Doğudaki ve batıdaki sütunlar kubbeyi taşıyan sütunların hemen arkasına yerleştirilmiştir (Resim 45).

Resim 45. Narteks, Nişler, Kuzeye Bakış (2015)

Narteksin batısında A Mekanına (Eksonarteks) açılan kapı yuvarlak kemerli dikdörtgen²⁹, kapının kuzeyinde ve güneyindeki pencereler ise dikdörtgendir³⁰ (Resim 46).

Resim 46. Narteks Giriş Kapısı, Doğuya Bakış (2015)

²⁸ Batıdaki nişin genişliği 1.75 m., yüksekliği 4.00 m., derinliği 0.67 m., doğudakinin genişliği 1.90 m., yüksekliği 4.90 m., derinliği 0.67 m.dir.

²⁹ Kapının genişliği 1.50 m., yüksekliği 2.50 m., derinliği 0.30 m.dir.

³⁰ Kuzeydeki pencerenin genişliği 0.66 m., yüksekliği 1.48 m., derinliği 0.30 m., güneydeki pencerenin genişliği 0.55 m., derinliği 0.38 m.dir.

A Mekanı (Eksonarteks)

Naos ve narteksin ekseninden güneybatıya kaymış A Mekanı düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır³¹. Batı duvarda üst seviyedeki pencerelerden her iki de içten dışa doğru daralan dikdörtgen; alt seviyedeki pencerelerden güneydeki kareye yakın dikdörtgen, kuzeydeki ise içten dışa doğru daralan dikdörtgendir³². Günümüzde batı duvardaki tüm pencereler kapatılmıştır (Resim 47).

Resim 47. A Mekanı (Eksonarteks), Pencereler, Batıya Bakış (2015)

A Mekanının güney duvarının alt seviyesindeki açıklıklardan eksendeki ve doğudaki yuvarlak kemerli dikdörtgen, batıdaki ise dikdörtgendir³³. Üst seviyedeki açıklıkların her ikisi de yuvarlak kemerli, kareye yakın dikdörtgendir³⁴ (Resim 48).

³¹ A Mekanının ölçüleri 7.89 x 10.00 m.dir.

³² Üst seviyedeki pencerelerden güneydekini genişliği içte 1.75 m., dışta 0.87 m., yüksekliği 1.46 m., derinliği 1.11 m., kuzeydekini genişliği içte 1.80 m., dışta 0.87 m., yüksekliği 1.50 m., derinliği 1.11 m.dir. Alt seviyedeki pencerelerden güneydekini genişliği 1.70 m., yüksekliği 1.65 m., derinliği 0.22 m., kuzeydekini genişliği içte 1.80 m., dışta 1.48 m., yüksekliği 0.90 m., derinliği 1.11 m.dir.

³³ Güney duvarın alt seviyesinde eksendeki açıklığın genişliği 1.50 m., yüksekliği 3.20 m., derinliği 0.80 m., batıdaki açıklığın genişliği 1.20 m., derinliği 0.80 m., doğudaki açıklığın genişliği 2.35 m. yüksekliği 3.20 m., derinliği 0.80 m.dir.

³⁴ Üst seviyede doğudaki açıklığın genişliği 1.61 m., yüksekliği 1.89 m., derinliği 0.79 m., batıdaki açıklığın genişliği 1.53 m., yüksekliği 1.89 m., derinliği 0.80 m.dir.

Resim 48. A Mekanı (Eksonarteks), Güney Duvardaki Kapı ve Pencereler, Güneye Bakış (2015)

B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi)

A Mekanının (Eksonarteks) kuzey duvarındaki B Mekanına geçilen kapı yuvarlak kemerli dikdörtgendir³⁵ (Resim 49). Mekanın batı duvarının üst seviyesindeki pencere içten dışa doğru daralan dikdörtgendir³⁶. Güney duvarındaki yuvarlak kemer günümüzde kapatılmıştır³⁷ (Resim 50).

Resim 49. B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi), Kapı, Kuzeye Bakış (2015)

Resim 50. B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi), Kemer, Batıya Bakış (2015)

³⁵ Kapının genişliği 1.00 m., yüksekliği 1.50 m., derinliği 0.74 m.dir. İyileştirme hücresi 6.50 x 8.80 m. ölçülerindedir.

³⁶ Pencerenin genişliği içte 1.33 m., dışta 0.85 m., yüksekliği 1.20 m., derinliği 1.03 m.dir.

³⁷ Kemerin genişliği 1.62 m., yüksekliği 2.53 m., derinliği 0.10 m.dir.

C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli)

Naosun kuzeybatısındaki merdivenlerin bulunduğu mekana açılan kapı yuvarlak kemerli dikdörtgendir. Kuzey güney doğrultusunda dikdörtgene yakın kare planlı mekanın kuzeyinde yedi basamak yardımıyla C Mekanına (Aziz Haralambos Şapeli) çıkılmaktadır³⁸. Mekanın güney duvarındaki niş ise yuvarlak kemerli dikdörtgendir³⁹ (Resim 51).

Resim 51. C Mekanına (Aziz Haralambos Şapeli) Çıkışı Sağlayan Mekan, Kemer, Güney Duvar, Güneye Bakış (2015)

C Mekanının doğu duvarında eksende, üst seviyedeki pencere yuvarlak kemerli kare, alt seviyedeki apsis nişi yuvarlak kemerli dikdörtgen, apsis nişinin güneyinde alt seviyedeki niş ise kareye yakın dikdörtgendir⁴⁰ (Resim 52).

³⁸ Mekan merdivenler de dahil olmak üzere 1.70 x 3.50 m. ölçülerindedir. Basamakların yükseklikleri 0.20 m., derinlikleri 0.35 m.dir.

³⁹ Nişin genişliği 1.65 m., yüksekliği 2.30 m., derinliği 0.08 m.dir.

⁴⁰ C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) 4.15 x 15.78 m. ölçülerindedir. Doğu duvar üst seviyedeki pencerenin genişliği 1.09 m., yüksekliği 0.90 m., derinliği 1.10 m., alt seviyedeki apsis nişinin genişliği 1.07 m., yüksekliği 1.96 m., derinliği 0.40 m., apsis nişinin güneyindeki nişin genişliği 0.38 m., yüksekliği 0.50 m., derinliği 0.36 m.dir.

Resim 52. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Doğu Duvar, Pencere ve Nişler, Doğuya Bakış (2015)

C Mekanının kuzey duvarının kuzey güney eksenindeki pencere içten dışa doğru daralan dikdörtgen; eksenin doğusunda alt seviyedeki niş ve üst seviyedeki pencere yuvarlak kemerli dikdörtgen; eksenin batısında alt seviyedeki kapı içten dışa doğru daralan dikdörtgen, üst seviyedeki pencere ise yuvarlak kemerli dikdörtgendir⁴¹ (Resim 53-54).

Resim 53. C Mekanı, Kuzeybatıdaki Kapı, Kuzeye Bakış (2015)

Resim 54. C Mekanı, Kuzey Duvar, Niş ve Pencere, Kuzeye Bakış (2015)

⁴¹ Kuzey güney eksenindeki pencerenin genişliği içte 1.44 m., dışta 1.20 m., derinliği 0.97 m.; eksenin doğusunda alt seviyedeki nişin genişliği 0.80 m., yüksekliği 1.00 m., derinliği 0.51 m., üst seviyedeki pencerenin genişliği 0.75 m., yüksekliği 1.13 m., derinliği 0.97 m.; eksenin batısında alt seviyedeki kapının genişliği içte 1.62 m., dışta 0.96 m., yüksekliği 1.94 m., derinliği 0.98 m., üst seviyedeki pencerenin genişliği 1.46 m., yüksekliği ahşap hatıla kadar 2.09 m., kemere kadar 2.44 m., derinliği 0.20 m.dir.

C Mekanının güney duvarındaki büyük yuvarlak kemerin içinde alt seviyede, kuzey güney ekseninde yuvarlak kemerli iki sütunun taşıdığı, doğu ve batıda ise yuvarlak kemerlerin duvarlara oturmasıyla oluşan üçlü açıklık tribelon şeklindedir⁴². Üst seviyedeki pencere ise yuvarlak kemerli dikdörtgendir⁴³ (Resim 55).

Resim 55. C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) Güneyindeki Üçlü Açıklık, Güneye Bakış (2015)

C Mekanının batısındaki basamaklarla çıkılan bölümün batı duvarında üst seviyedeki pencere içten dışa doğru daralan dikdörtgendir⁴⁴ (Resim 56).

Resim 56. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Pencere, Batıya Bakış (2015)

⁴² Büyük kemerin genişliği 6.55 m., yüksekliği 3.78 m., derinliği 0.70 m.dir. Kemerin içindeki üçlü açıklıktan doğudakinin genişliği 1.57 m., yüksekliği 2.31 m., derinliği 0.70 m., eksenindeki genişliği 1.50 m., yüksekliği 2.40 m., derinliği 0.70 m., batudakinin genişliği 2.20 m., yüksekliği 2.50 m., derinliği 0.70 m., üçlü açıklığın toplam genişliği ise 5.90 m.dir.

⁴³ Pencerenin genişliği 1.05 m., yüksekliği 1.00 m., derinliği kapatılmadan önce 0.70 m., kapatıldıktan sonra 0.02 m.dir.

⁴⁴ Bölümün ölçüleri 4.80 x 5.20 m., batı duvardaki pencerenin genişliği içte 1.32 m., dışta 0.89 m., derinliği 1.07 m., yüksekliği 2.05 m., derinliği içte 1.32 m., dışta 0.89 m.dir.

D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan)

Naosun kuzeydoğusundaki D Mekanı düzgün olmayan dörtgen planlıdır⁴⁵. Mekanın doğu duvarının üst seviyesindeki günümüzde kapatılmış pencere kare, kuzey duvarındaki niş ise yuvarlak kemerli dikdörtgendir⁴⁶ (Resim 57-58).

Resim 57. D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan), Doğu Duvardaki Pencere, Doğuya Bakış (2015) Resim 58. D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan), Kuzey Duvardaki Niş, Kuzeye Bakış (2015)

E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş Mekanlar)

D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) kuzeybatısındaki kapı yuvarlak kemerli dikdörtgendir⁴⁷ (Resim 59). E Mekanının güneyindeki açıklık yuvarlak kemerli karedir⁴⁸. Mekanın batısında F Mekanına açılan kapı kareye kayın dikdörtgendir⁴⁹ (Resim 60-61).

⁴⁵ D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan) 2.15 x 2.30 m. ölçülerindedir.

⁴⁶ Doğu duvar üst seviyedeki pencerenin genişliği 1.20 m., yüksekliği 1.20 m., derinliği 0.40 m., kuzey duvardaki nişin genişliği 0.96 m., yüksekliği 1.16 m., derinliği 0.30 m.dir.

⁴⁷ Kapının genişliği 0.55 m., yüksekliği 0.80 m., derinliği 0.82 m.dir.

⁴⁸ E Mekanı 2.40 x 3.00 m. ölçülerindedir. Mekanın zeminden yüksekliği 2.20 m.dir. Güney duvarındaki pencerenin genişliği 0.50 m., yüksekliği 0.46 m., derinliği 0.76 m.dir.

⁴⁹ Kapı açıklığının genişliği 0.60 m., yüksekliği 0.50 m., derinliği 0.45 m.dir. F Mekanı 2.20 x 3.20 m. ölçülerindedir. Zeminde yüksekliği 1.60 m.dir.

Resim 59. E Mekanına Açılan Kapı, Batıya Bakış (2015)

Resim 60. E Mekanı, Pencere,
Güneye Bakış (2015)

Resim 61. F Mekanı, Kapı, Doğuya Bakış (2015)

G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli)

A Mekanının (Eksonarteks) güneydoğu köşesinde G Mekanına bağlantıyı sağlayan açıklık günümüzde yıkılmıştır⁵⁰. G Mekanının doğu duvarında üst ve alt seviyelerde içlerinde küçük boyutlu pencerelerin yer aldığı nişler, yuvarlak kemerli dikdörtgendir⁵¹ (Resim 62).

Resim 62. G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli), Pencere ve Nişler, Doğuya Bakış (2015)

Mekanın güney duvar alt seviyedeki kapı yuvarlak kemerli dikdörtgen, üst seviyedeki iki pencere ise dikdörtgendir⁵² (Resim 63).

⁵⁰ Açıklığın genişliği 2.68 m., şapelin ölçüleri ise 2.60 x 10.00 m.dir.

⁵¹ Üst seviyedeki nişin genişliği 0.75 m., yüksekliği 1.70 m., derinliği 1.10 m., içindeki pencerenin genişliği 0.22 m., yüksekliği 0.30 m., derinliği 0.20 m.dir. Alt seviyedeki nişin genişliği 0.82 m., yüksekliği 1.06 m., derinliği 1.06 m., içindeki pencerenin genişliği 0.20 m., yüksekliği 0.50 m., derinliği 0.19 m.dir.

⁵² Kapının genişliği 1.93 m., yüksekliği 2.74 m., derinliği 0.85 m.dir. Doğudaki pencerenin genişliği 1.10 m., yüksekliği 0.71 m., derinliği 0.50 m., batıdaki pencerenin genişliği 1.00 m., yüksekliği 0.55m., derinliği 0.50 m.dir.

Resim 63. G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli), Kapı ve Pencere,
Güneydoğuya Bakış (2015)

G Mekanının kuzey duvarında, doğudaki büyük yuvarlak kemer mekanın dışına taşmıştır. Kemerin içinde batıdaki niş yuvarlak kemerli dikdörtgen, doğudaki pencere ise yuvarlak kemerli karedir⁵³ (Resim 64-65).

Resim 64. G Mekanı
(Aziz Nikolaos Şapeli),
Kuzey Duvarın Batısındaki Kemer,
Kuzeybatıya Bakış (2015)

Resim 65. Aziz Nikolaos Şapeli, Kuzey
Duvarın Doğusundaki Niş ve Pencere,
Kuzeye Bakış (2015)

⁵³ Doğudaki yuvarlak kemerin genişliği 5.70 m., yüksekliği 2.50 m. derinliği 0.10 m., batıdaki nişin genişliği 3.28 m., yüksekliği 2.00 m., derinliği 0.50 m.dir. Kemerin içindeki nişin genişliği 1.00 m., yüksekliği 2.10 m., derinliği 0.60 m., pencerenin genişliği 0.70 m., yüksekliği 1.40 m., derinliği 0.80 m.dir.

H Mekanı (Giriş Mekanı)

H Mekanının batı duvarındaki içten dışa doğru daralan kapı yuvarlak kemerli dikdörtgendir⁵⁴ (Resim 66).

Resim 66. H Mekanının (Giriş Mekanı) Kapısı, Batıya Bakış (2015)

H Mekanının güney duvarında, üst seviyede, eksenin doğusundaki pencerelerin ikisi de farklı boyutlarda dikdörtgendir. Pencerelerden batıdaki doğudakinin yaklaşık olarak iki katıdır. Alt seviyedeki merdiven batıda dört, doğuda üç basamaktan oluşmaktadır⁵⁵. Eksenin batısında üst seviyedeki pencere kare, alt seviyedeki niş ise basık yuvarlak kemerli dikdörtgendir⁵⁶ (Resim 67).

⁵⁴ H Mekanı (Giriş Mekanı) 6.50 x 8.80 m. ölçülerindedir. Batıdaki kapının genişliği içte 2.18 m., dışta 1.70 m., yüksekliği 2.91 m., derinliği 0.80 m.dir.

⁵⁵ Basamakların genişlikleri 0.95 m., yükseklikleri 0.24 m., derinlikleri 0.35 m.dir.

⁵⁶ Eksenin doğusundaki pencerelerden batıdaki genişliği 1.70 m., yüksekliği 2.00 m., derinliği 0.80 m., doğudakinin genişliği 1.08 m., yüksekliği 1.10 m., derinliği 0.80 m.dir. Eksenin batısında üst seviyedeki pencerenin genişliği 1.13 m., yüksekliği 1.00 m., derinliği 0.85 m., alt seviyedeki nişin genişliği 1.90 m., yüksekliği 2.00 m., derinliği 0.25 m.dir.

Resim 67. H Mekanı (Giriş Mekanı), Niş ve Pencereleeri, Güneye Bakış (2015)

Mekanın doğu duvarındaki yuvarlak kemerlerin içleri doldurulmuş ve güneydeki niş haline getirilmiştir⁵⁷ (Resim 68).

Resim 68. H Mekanı (Giriş Mekanı), Kemerler, Doğuya Bakış (2015)

⁵⁷ Kuzeydeki kemerin genişliği 1.60 m., yüksekliği 2.50 m., derinliği 0.02 m., güneydeki kemerin genişliği 1.56 m., yüksekliği 2.50 m., derinliği 0.33 m.dir.

3.3.3. Dış Tanıtım

Başmelekler Kilisesi'nin bütün cepheleri günümüze gelebilmiştir. Yapı topluluğu ana kilisenin etrafına farklı zamanlarda eklenen bölümlerle genişletilmiştir. Bu nedenle tüm cephelerin düzensiz olduğu ve birden çok yüzeyden oluştuğu görülmektedir.

Doğu Cephe

Doğu cephe beş düzlemden oluşmaktadır⁵⁸ (Resim 69, Çizim 22). H Mekanının (Giriş Mekanı) doğu duvarı doğu cephenin birinci düzlemini oluşturmaktadır⁵⁹ (Resim 70). Cephede basamaklar yardımıyla ulaşılan, günümüzde içi doldurulmuş yan yana iki yuvarlak kemer düzenlemesi görülmektedir⁶⁰.

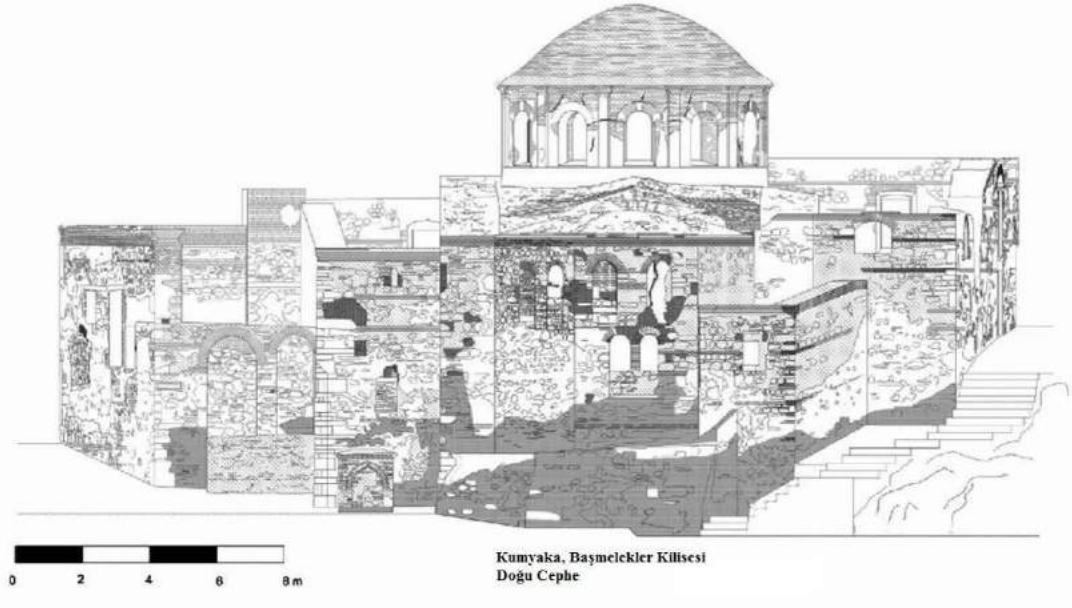

Resim 69. Doğu Cephe Yüzeyleri, Batıya Bakış (2015)

⁵⁸ 1. H Mekanının (Giriş Mekanı) doğu cephesi, 2. G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) doğu cephesi, 3. Naosun doğu cephesi ve apsisin cepheleri, 4. D Mekanının (Kuzeydoğuda Mekan) doğu cephesi ve 5. C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) doğu cephesi.

⁵⁹ Doğu cephenin birinci düzlemin genişliği 4.77 m., yüksekliği 4.78 m.dir.

⁶⁰ Güneydeki kemerin genişliği 1.51 m., yüksekliği 3.32 m., kuzeydeki kemerin genişliği 1.16 m., yüksekliği 3.32 m.dir. Basamakların zeminden yüksekliği 1.70 m.'dir.

Çizim 22. Doğu Cephe (Çizen: YPD, Genim-2016)

Resim 70. H Mekanının (Giriş Mekanı) Doğu Cephesi, Batıya Bakış (2015)

G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) doğu cephesi, doğu cephenin ikinci düzlemini oluşturmaktadır⁶¹ (Resim 71). Cephede doğu batı ekseninde içi doldurulmuş dikdörtgen bir niş bulunmaktadır⁶². Nişin hemen üstünde yuvarlak kemerli küçük bir açıklık, açıklığın güneyinde üst seviyede ise içi doldurulmuş kare bir niş yer almaktadır⁶³. Cephenin güneyinde, beden seviyesinde sivri kemerli kareye yakın dikdörtgen bir çeşme bulunmaktadır⁶⁴.

Resim 71. G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) Doğu Cephesi, Batıya Bakış (2015)

Naosun doğu cephesi ve apsisin cepheleri, doğu cephenin üçüncü düzlemini oluşturmaktadır⁶⁵ (Resim 72). Cephenin zemin kotunda destek duvarı bulunmaktadır⁶⁶. Dışa taşkın üç cepheli apsisin eksenindeki cephesinde üst seviyede güneyde yuvarlak kemerli içi doldurulmuş bir pencere, kuzeyde yuvarlak kemerli bir niş, alt seviyede ise ikiz pencere bulunmaktadır⁶⁷ (Resim 73). Eksendeki pencere ve niş uygulamasının aynısı güney cephede de görülmektedir⁶⁸.

⁶¹ İkinci düzlemin güney köşesi zeminden 3.93 m.ye kadar pahlanmıştır. Cephenin genişliği 3.67 m., yüksekliği 7.64 m.dir.

⁶² Nişin zeminden yüksekliği 2.62 m., genişliği 0.61 m.,yüksekliği 1.08 m.dir.

⁶³ Açıklığın genişliği 0.21 m., yüksekliği 0.29 m.dir. Nişin genişliği 0.35 m., yüksekliği 0.44 m.dir.

⁶⁴ Çeşmenin zeminden yüksekliği 1.69 m., genişliği 1.63 m.dir.

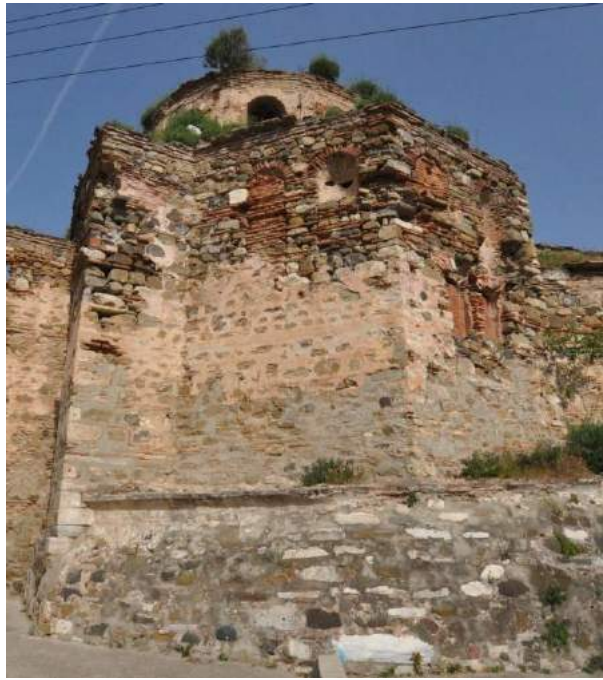
⁶⁵ Naosun doğu cephesinin genişliği 1.62 m., yüksekliği 8.14 m.dir.

⁶⁶ Destek duvarının genişliği 8.97 m., yüksekliği 2.23 m.dir.

⁶⁷ Apsisin eksenindeki cephesi 3.69 m. genişliğinde, güneydeki cephesi 2.84 m. genişliğindedir. Eksendeki cephedeki pencerenin ve nişin zeminden yükseklikleri 5.68 m., ikiz pencerelerin zeminden yükseklikleri 4.60 m.dir. Apsisin eksenindeki pencerenin ve nişin genişlikleri 0.72 m., yükseklikleri 1.93 m.dir. İkiz

Resim 72. Naos, Apsis, D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan) ve C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) Doğu Cepheleri, Batıya Bakış (2015)

Resim 73. Naos ve Apsis'in Doğu Cepheleri, Detay, Batıya Bakış (2015)

pencerelerin toplam genişlikleri 1.45 m., güneydekinin genişliği 0.63 m., yüksekliği 1.08 m., kuzeydekinin genişliği 0.53 m., yüksekliği 1.08 m.dir.

⁶⁸ Apsisin güney cephesindeki pencere açıklığının genişliği 0.53 m., yüksekliği 1.70 m., nişin genişliği 0.54 m., yüksekliği 0.98 m.dir.

D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) doğu cephesi, doğu cephenin dördüncü düzlemini oluşturmaktadır (Resim 74). Sade düzenlenen cephenin doğu batı ekseninde, üst seviyede içi doldurulmuş dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır⁶⁹. Yapı topluluğunun kuzeyine bu cephenin zemininden başlayan merdivenlerle ulaşılmaktadır.

Resim 74. D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) Doğu Cephesi, Batıya Bakış (2015)

C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) doğu cephesi, doğu cephenin beşinci düzlemini oluşturmaktadır⁷⁰ (Resim 75). Cephede, üst seviyede doğu batı ekseninden güneye kaymış, yuvarlak kemerli dikdörtgene yakın kare bir pencere bulunmaktadır⁷¹.

⁶⁹ Cephenin basamaklar dahil zeminden yüksekliği 6.76 m., basamaklar hariç 6.24 m., genişliği 2.87 m.dir. Pencerenin zeminden yüksekliği 4.83 m., genişliği 0.46 m., yüksekliği 0.88 m.dir.

⁷⁰ Cephenin zeminden yüksekliği 6.29 m., genişliği 4.24 m.dir.

⁷¹ Pencerenin zeminden yüksekliği 5.07 m., genişliği 1.12 m., yüksekliği 0.94 m., derinliği 1.10 m.dir.

Resim 75. C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) Doğu Cephesi, Batıya Bakış (2015)

Kuzey Cephe

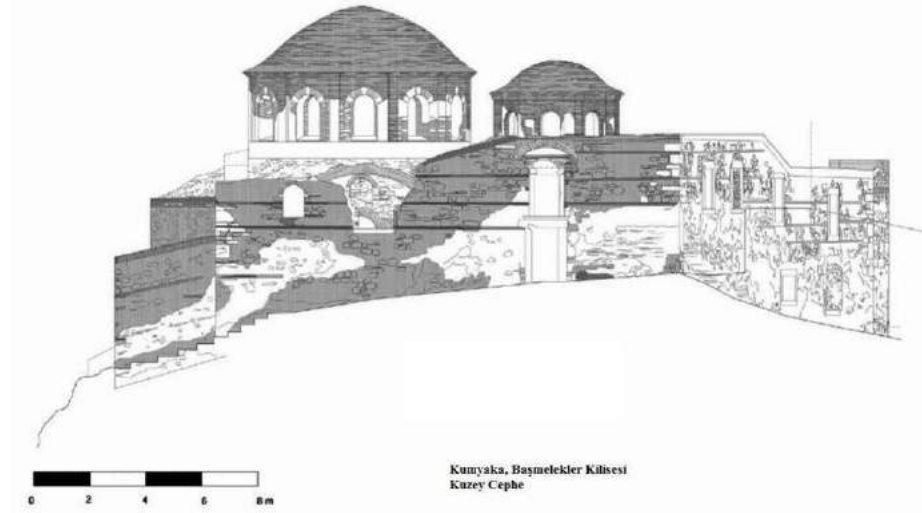
Doğuya doğru eğimli olan kuzey cephe iki düzlemden oluşmaktadır⁷² (Çizim 23). D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) kuzey cephesi, kuzey cephenin birinci düzlemini oluşturmaktadır⁷³ (Resim 76). Üst seviyesinde kırma çatı izi görülen cephenin yüzeyi sadedir.

Resim 76. D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) Kuzey Cephesi, Güneye Bakış (2015)

⁷² 1. D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) kuzey cephesi ve 2. C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) kuzey cephesi.

⁷³ Cephenin genişliği 3.58 m., yüksekliği doğuda 3.94 m., batıda 3.78 m.dir.

Çizim 23. Kuzey Cephe (Çizen: YPD, Genim-2016)

C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) kuzey cephesi, kuzey cephenin ikinci düzlemini oluşturmaktadır⁷⁴ (Resim 77). Cephenin kuzey güney ekseninde günümüzde üst kısmı yıkılmış bir pencere, eksenin doğusunda içi kapatılmış, yuvarlak kemerli kareye yakın dikdörtgen bir pencere, eksenin batısında ise üst seviyede dikdörtgen bir pencere, alt seviyede C Mekanına (Aziz Haralambos Şapeli) girişi sağlayan kapı bulunmaktadır⁷⁵.

Resim 77. C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) Kuzey Cephesi, Güneybatıya Bakış (2015)

⁷⁴ Cephenin genişliği 16.50 m., yüksekliği doğuda 5.56 m., batıda 4.91 m.dir.

⁷⁵ Eksendeki pencerenin zeminden yüksekliği 2.31 m., genişliği 1.53 m., eksenin doğusundaki pencerenin zeminden yüksekliği 3.41 m., genişliği 0.77 m., yüksekliği 1.13 m., eksenin batısındaki pencerenin zeminden yüksekliği 2.31 m., genişliği 0.88 m., yüksekliği lentoya kadar 1.49 m., lento dahil 1.72 m., kapının genişliği 0.96 m., yüksekliği 1.92 m., derinliği 0.98 m.dir.

Batı Cephe

Güneye doğru eğimli olan batı cephe iki düzlemde oluşmaktadır⁷⁶ (Resim 78, Çizim 24). H Mekanının (Giriş Mekanı) batı cephesi, batı cephenin birinci düzlemini oluşturmaktadır⁷⁷ (Resim 79). Cephedeki ana giriş kapısı iki payenin taşıdığı yuvarlak kemerli dikdörtgendir⁷⁸. Lentonun üstünde ahşap hatıl, hatılın üstünde silme ve çıkma yer almaktadır⁷⁹.

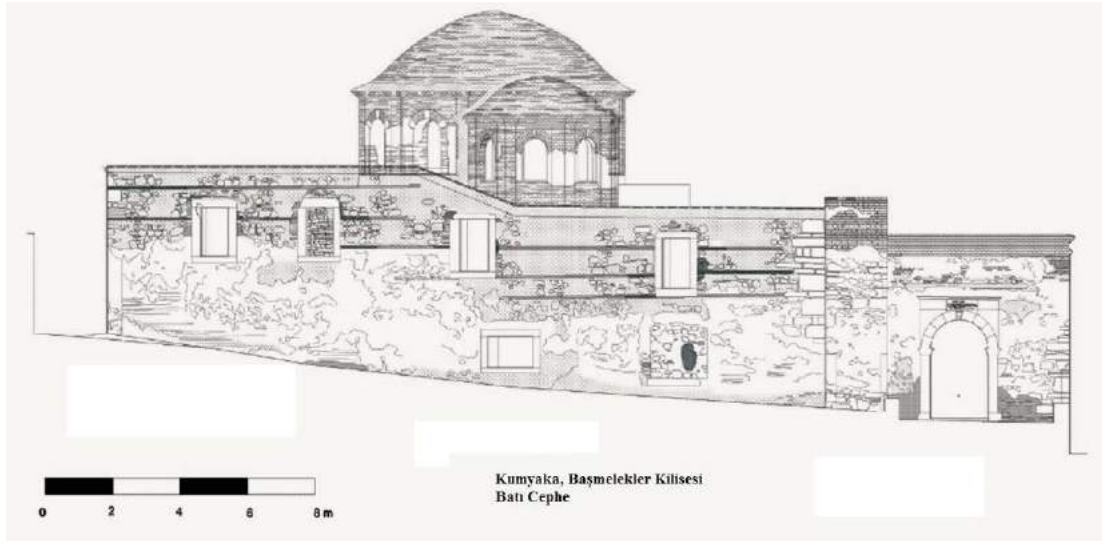
Resim 78. Batı Cephe, Genel Görünüş, Doğuya Bakış (2015)

⁷⁶ 1. H Mekanının (Giriş Mekanı) batı cephesi ve 2. A Mekanının (Eksonarteks), B Mekanının (Anargyri/İyileştirme Hücresi) ve C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) batı cepheleri. Batı cephenin toplam genişliği 28.59 m.dir.

⁷⁷ Cephenin genişliği 7.29 m., yüksekliği güneyde 5.49 m., kuzeyde 6.27 m.dir. Cephenin kuzeyde zeminden 1.64 m. yükseklikte köşelerin pahlandığı görülmektedir.

⁷⁸ Kapının genişliği 1.71 m., lento dahil 2.30 m., yüksekliği kemerin üst seviyesine kadar 3.25 m., lentonun üst seviyesine kadar 3.66 m., derinliği 0.80 m.dir.

⁷⁹ Lentonun 0.23 m. üstüne ahşap hatıl, hatılın 0.83 m. üstüne silme ve çıkma yerleştirilmiştir.

Çizim 24. Batı Cephe (Çizen: YPD, Genim-2016)

Resim 79. H Mekanının (Giriş Mekanı) Doğu Cephesi,
Doğuya Bakış (2015)

A Mekanının (Eksonarteks), B Mekanının (Anargyri/İyileştirme Hücresi) ve C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) batı cepheleri, batı cephenin ikinci düzlemini

oluşturmaktadır⁸⁰ (Resim 80). A Mekanının (Eksonarteks) batı cephesinde ikisi üst seviyede, ikisi alt seviyede toplam dört pencere bulunmaktadır⁸¹. B Mekanının (Anargyri/İyileştirme Hücresi) ve C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) batı cephelerinin üst seviyelerinde birer dikdörtgen pencere yer almaktadır⁸². Günümüzde tüm pencereler kapatılmıştır.

Resim 80. A Mekanı (Eksonarteks), B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi) ve C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) Batı Cephesi, Güneydoğuya Bakış (2015)

Güney Cephe

Doğuya doğru eğimli olan güney cephe üç düzlemden oluşmaktadır⁸³ (Resim 81, Çizim 25). H Mekanının (Giriş Mekanı) güney cephesi, güney cephenin birinci düzlemini oluşturmaktadır⁸⁴ (Resim 82).

⁸⁰ Cephenin genişliği 21.29 m., yüksekliği güneyde 5.88 m., kuzeyde 4.91 m.dir.

⁸¹ Üst seviyede güneydeki pencerenin genişliği 1.28 m., yüksekliği 1.91 m., kuzeydeki pencerenin genişliği 1.35 m., yüksekliği 1.90 m., alt seviyede güneydeki pencerenin genişliği 1.69 m., yüksekliği 1.84 m., kuzeydeki pencerenin genişliği 1.76 m., yüksekliği 1.28 m.dir.

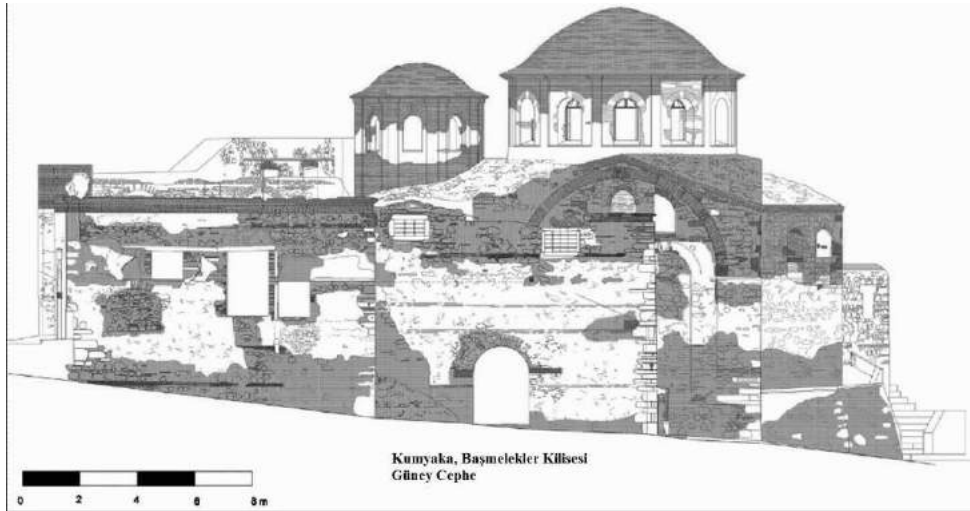
⁸² B Mekanının (Anargyri/İyileştirme Hücresi) cephesindeki pencerenin 1.27 m., yüksekliği 1.86 m., C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) cephesindeki pencerenin genişliği 1.35 m., yüksekliği 1.87 m.dir.

⁸³ 1. H Mekanının (Giriş Mekanı) güney cephesi, 2. G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) güney cephesi ve 3.Naosun güney cephesi. Güney cephenin toplam genişliği 24.20 m.dir.

⁸⁴ Cephenin genişliği 10.77 m., yüksekliği batıda 6.46 m., doğuda 7.60 m.dir.

Resim 81. Güney Cephe, Genel Görünüş, Kuzeybatıya Bakış (2015)

Çizim 25. Güney Cephe (Çizen: YPD, Genim-2016)

Cephenin doğu batı ekseninin doğusunda iki, batısında iki olmak üzere toplam dört pencere bulunmaktadır. Eksenin doğusundaki pencerelerden batıdakinin içi yarısına kadar kapatılmış dikdörtgen, doğudakinin içi tamamen doldurulmuş karedir⁸⁵. Eksenin batısındaki pencerelerden batıdakinin içi doldurulmuş yuvarlak kemerli dikdörtgen, doğudaki ise karedir⁸⁶.

⁸⁵ Eksenin doğusundaki pencerelerden batıdakinin genişliği 1.48 m., yüksekliği 2.27 m., doğudakinin genişliği 1.12 m., yüksekliği 1.26 m.dir.

⁸⁶ Eksenin batısındaki pencerelerden batıdakinin genişliği 1.90 m., yüksekliği 1.48 m., doğudakinin genişliği 0.98 m., yüksekliği 1.13 m.dir.

Resim 82. H Mekanının (Giriş Mekanı) Güney Cephesi, Kuzeye Bakış (2015)

G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) güney cephesi, güney cephenin ikinci düzlemini oluşturmaktadır⁸⁷ (Resim 83). Cephenin doğu köşesi pahlanmıştır⁸⁸. Yapı topluluğunun üçüncü giriş kapısı bu cephede yer almaktadır. Giriş kapısı yuvarlak kemerli dikdörtgendir⁸⁹. Cephenin üst seviyesinde eksenin doğusunda ve batısında dikdörtgen iki pencere bulunmaktadır⁹⁰.

Resim 83. G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) Güney Cephesi, Kuzeye Bakış (2015)

⁸⁷ Cephenin genişliği 9.80 m., yüksekliği batıda 7.38 m., doğuda 7.65 m.dir.

⁸⁸ Pahnın zeminden yüksekliği 3.90 m.dir.

⁸⁹ Giriş kapısının genişliği 1.94 m., yüksekliği 2.80 m.dir.

⁹⁰ Üst seviyedeki pencerelerden batıdakinin genişliği 1.43 m., yüksekliği 0.94 m., doğudakinin genişliği 1.33 m., yüksekliği 0.95 m.dir.

Naosun güney cephesi, güney cephenin üçüncü düzlemini oluşturmaktadır⁹¹ (Resim 84). Cephede iç içe geçmiş iki yuvarlak kemer, iki kemerin arasında ise bir pencere, ikinci kemerin başlangıcında ise bir silme görülmektedir⁹². Cephenin üst seviyesinde kırma çatı izi görülmektedir.

Resim 84. Naosun Güney Cephesi, Kuzeye Bakış (2015)

Yapı topluluğunun örtü sisteminden sadece naos ve narteksteki kubbeler günümüze gelebilmiştir (Resim 85).

Resim 85. Naos ve Narteks Kubbeleri, Kuzeye Bakış (2015)

⁹¹ Cephenin genişliği 3.68 m., yüksekliği batıda 9.12 m., doğuda 8.20 m.dir.

⁹² Birinci kemerin zeminden yüksekliği 6.46 m., ikincisinin zeminden yüksekliği 8.65 m.dir. İki kemerin arasındaki pencerenin genişliği 0.75 m., yüksekliği 1.33 m., silmenin zeminden yüksekliği ise 5.66 m.dir.

Naos kubbesinin kasnağı yuvarlaktır ve kasnakta yuvarlak kemerli, dikdörtgen on iki pencere bulunmaktadır⁹³ (Resim 86).

Resim 86. Naos, Kubbe ve Kasnak, Kuzeye Bakış (2015)

Narteks kubbesinin kasnağı oktagonaldır ve kasnakta yuvarlak kemerli, dikdörtgen sekiz pencere yer almaktadır⁹⁴ (Resim 87).

Resim 87. Narteks, Kubbe ve Kasnak, Kuzeye Bakış (2015)

⁹³ Naostaki kubbenin yüksekliği kasnağın bitimine kadar 2.87 m., kubbe ile birlikte 5.40 m.dir. Pencerelemlerin genişlikleri 0.94 m., yükseklikleri 1.68 m., aralarındaki mesafe ise 1.10 m.dir.

⁹⁴ Narteksteki kasnağın cephelerinin yükseklikleri 1.73 m. ile 1.82 m. arasında değişiklik göstermektedir. Pencerelemlerin yükseklikleri 1.31 m., genişlikleri ise 0.72 m. ile 0.76 m. arasında değişiklik göstermektedir.

3.3.4. Malzeme ve Teknik

Malzeme⁹⁵

Başmelekler Kilisesi süreç içerisinde birkaç defa onarım gördüğü için, yapıdaki malzeme ve teknik değişiklik göstermektedir. Yapı topluluğunun genelinde yoğun olarak moloz taş kullanımı görülmektedir. Tuğla, yapıdaki tüm kemerlerde, nişlerde ve kubbelerde kullanılmıştır. Yapı topluluğunda değişik boyutlarda tuğla, düzgün kesme taş, kaba yonu kesme taş, moloz taş, mermer ve devşirme malzeme kullanıldığı görülmektedir.

Tuğla:

Naostaki payelerin alt seviyelerinde, kemer başlangıçlarından itibaren kasnak ve kubbede, kuzey duvarın alt seviyesinde ve üçlü açıklığın kemerlerinde, güney duvarın alt ve üst seviyelerinde farklı boyutlarda; apsis yarım kubbesinde; Narteksin alt seviyesinde duvar örgüsünün içinde aralıklarla, kemer başlangıcından itibaren kubbe kasnağında ve kubbede ise tamamıyla tuğla kullanılmıştır. A Mekanının (Eksonarteks) kuzey ve batı duvarlarında farklı boyutlarda, güney duvarında kemerlerde, doğu duvarında ise üst seviyede; B Mekanında (Anargyri/İyileştirme Hücresi) kemerlerde ve duvarlarda; C Mekanında (Aziz Haralambos Şapeli) kemerlerde ve nişlerde; D Mekanında (Kuzeydoğu Mekan) niş kemerinde; E ve F Mekanlarında (Kayaya Oyulmuş Mekanlar) kapının lento ve sövelerinde; G Mekanında (Aziz Nikolaos Şapeli) kemerlerde; H Mekanında (Giriş Mekanı) güney, doğu ve kuzey duvarlarda, batı duvarın alt seviyesinde ve tüm kemerlerde farklı boyutlarda tuğla kullanıldığı görülmektedir.

Düzgün Kesme Taş:

Naostaki payelerin alt seviyelerinde, kuzey duvarın alt seviyesinde; narteksteki kapının lento ve sövelerinde; A Mekanının (Eksonarteks) güney duvarında; H Mekanının (Giriş Mekanı) kuzey duvarında farklı boyutlarda düzgün kesme taş kullanılmıştır.

⁹⁵ Yapıdan alınan sıva, harç, tuğla ve taş örneklerin detaylı analizi için Ek 1. Malzeme Analizleri bölümüne bakınız.

Kaba Yonu Kesme Taş:

Naosun güney duvarında alt seviyede; A Mekanının (Eksonarteks) doğu duvarının alt seviyesinde; D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) duvarlarında ve H Mekanının (Giriş Mekanı) batı duvarının üst seviyesinde kaba yonu kesme taş kullanımı görülmektedir.

Moloz Taş:

Naosun kuzey ve güney duvarlarının alt seviyesinde; apsisin, narteksin, A Mekanının (Eksonarteks), B Mekanının (Anargyri/İyileştirme Hücresi) duvarlarının alt seviyelerinde; C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli), D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan), G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) ve H Mekanının (Giriş Mekanı) duvarlarında farklı boyutlarda moloz taş kullanımı görülmektedir.

Mermer:

Narteksteki ve C Mekanındaki (Aziz Haralambos Şapeli) sütun ve başlıklarda mermer kullanılmıştır.

Cepheler

Moloz Taş:

Moloz taş malzemenin tüm cephelerde irili ufaklı, farklı boyutlarda kullanıldığı görülmektedir.

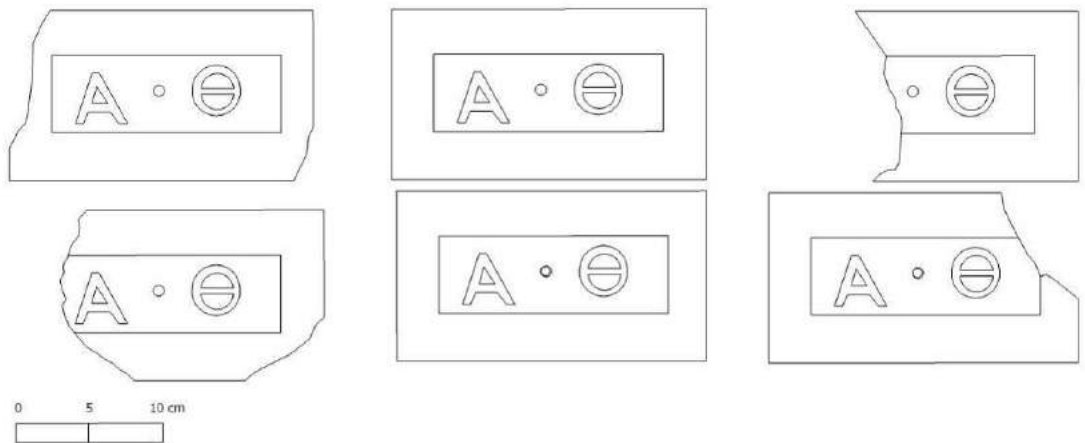
Tuğla:

Yapının cephelerinde üç farklı tuğla tipinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Yapının hemen hemen tüm cephelerinde ve naos kubbesinde kullanılan A tipi tuğla koyu kırmızıdır.

Cephelerin üst seviyelerinde ve narteks kubbesinde kullanılan B tipi tuğla kırmızıdır. Üzerinde Alfa ve Omega harfleri bulunmaktadır (Resim 88, Çizim 26). Cephelerdeki pencere içlerini doldurmak için kullanılan turuncu C tipi tuğla fabrika üretimidir.

Resim 88. B Tipi Tuğla Örnekleri (2015)

Çizim 26. B Tipi Tuğla Örnekleri (Çizen: D.Gür-2015)

Doğu Cephe:

Doğu cephenin tüm yüzeylelerinde farklı yerlerde, düzensiz olarak tekli, ikili, üçlü şeritler halinde, pencere kemerlerinde, niş kemerlerinde ve nişlerin içlerinde A tipi tuğla, H Mekanının (Giriş Mekanı) doğu cephesinin üst seviyelerinde B tipi tuğla; naosun, apsislerin ve D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) doğu cephesindeki pencerelerin içlerinde de dolgu malzemesi olarak C tipi tuğla kullanılmıştır.

Kuzey Cephe:

A tipi tuğla D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) ve C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) kuzey cephesindeki pencere kemerlerinde ve farklı yerlerde düzensiz olarak tekli ve ikili şeritler halinde kullanılmıştır. C tipi tuğlanın C Mekanındaki (Aziz Haralambos Şapeli) pencere açıklıklarını kapatmak için kullanıldığı görölmektedir.

Batı Cephe:

H Mekanının (Giriş Mekanı) alt seviyesinde ikili, üçlü şeritler halinde A tipi tuğla, üst seviyelerinde ise B tipi tuğla kullanılmıştır.

Güney Cephe:

H Mekanının (Giriş Mekanı) güney cephesindeki pencere kemerlerinde ve cephenin farklı yerlerinde ikili şerit halinde A tipi tuğla; cephenin üst seviyesinde B tipi tuğla, pencere açıklıklarını kapatmak için de C tipi tuğla kullanımı görölmektedir. G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) güney cephesindeki kapı kemerinde ve cephenin farklı yerlerinde ikili, üçlü şeritler halinde A tipi tuğla kullanılmıştır. Naosun güney cephesinde de kemerlerde ve cephenin farklı yerlerinde A tipi tuğla kullanımı mevcuttur.

Naos Kasnağı ve Kubbesi:

Naos kasnağında, kasnaktaki pencerelerde, kemerlerinde ve kubbede A tipi tuğla kullanımı görölmektedir.

Narteks Kasnağı ve Kubbesi:

Narteks kasnağında, kasnaktaki pencerelerde ve kemerlerinde, kubbede B tipi tuğla kullanımı görülmektedir.

Mermer:

Cephelerde değişik boyutlarda ve düzensiz olarak kullanılan mermer malzemeye özellikle cephelerin köşelerinde, kapı lento ve sövelerinde rastlamak mümkündür.

Doğu Cephe:

Doğu cephenin tüm yüzeylerinde farklı yerlerde, farklı boyutlarda ve düzensiz olarak kullanılan mermer malzemeye özellikle H Mekanının (Giriş Mekanı) ve G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) güney köşelerinde, C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) ise kuzey köşesinde rastlanmaktadır.

Kuzey Cephe:

Mermer malzeme D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) kuzey cephesinde dağınık olarak, C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) kuzey cephesinde de doğu ve batı köşelerde kullanılmıştır.

Batı Cephe:

H Mekanının (Giriş Mekanı) güney köşesinde ve giriş kapısının lento ve sövelerinde, A Mekanının (Eksonarteks) ve C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) güney ve kuzey köşelerinde kullanılan mermer malzeme farklı boyutlardadır.

Güney Cephe:

Mermer malzeme H Mekanının (Giriş Mekanı) güney cephesinin batı ve doğu köşelerinde, G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) doğu köşesinde, noasun güney cephesinde ise düzensiz olarak kullanılmıştır.

Naos Kasnağı ve Kubbesi:

Naostaki kubbenin kasnağındaki pencerelerin kemerlerinde, tuğla aralarında mermer malzemeye rastlanmaktadır.

Teknik

Başmelekler Kilisesi yapı topluluğu farklı dönemlerde yapılmış bir çok mekandan oluştuğu için, yapı topluluğundaki örgü tekniği de farklılık göstermektedir. Yapı topluluğunun genelinde almaşık teknik görülmektedir. Farklı boyut ve özelliklerdeki moloz taş, kaba yonu kesme taş, tuğla, mermer ve devşirme malzeme yapının genelinde düzensiz bir biçimde istiflenmiş durumdadır.

Naos ve Apsis

Naostaki payelerin alt seviyelerinde farklı boyutlarda kesme taş ve tuğla malzemenin düzensiz bir şekilde kullanımı söz konusudur. Kuzey duvarın alt seviyesinde farklı boyutlarda moloz taş, üst seviyesinde üçlü açıklığı kadar, beş sıra tuğla + bir sıra mermer + on bir sıra tuğla almaşık teknikte kullanılmıştır. Naosun güney duvarında, alt seviyede, sıvaların dökülmesiyle moloz taşın, kaba yonu kesme taşın ve tuğlanın almaşık teknikte kullanıldığı görülmektedir.

Apsisin alt seviyesinde tuğla ve moloz taş almaşık teknikte, üst seviyesinde ise tamamıyla tuğla malzeme kullanılmıştır.

Narteks

Narteksin güney duvarının alt seviyesinde farklı boyutlarda beş sıra moloz taş, üç sıra tuğla kullanılmışken, dökülen sıvalardan kuzey duvarın alt seviyesinde büyük boyutlu moloz taşın ve tuğla parçalarının düzensiz bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

A Mekanı (Eksonarteks)

A Mekanının batı duvarı alt seviyeden başlayarak üst seviyeye kadar düzensiz moloz taş + iki sıra tuğla sırasıyla devam etmektedir. Kuzey ve doğu duvarlarda farklı boyutlarda ve düzensiz bir şekilde moloz taş kullanımı söz konusudur. Güney duvarda alt seviyeden üst seviyeye doğru ikili ve üçlü şeritler halindeki tuğlaların arasına düzensiz bir şekilde moloz taşların yerleştirildiği, dökülen sıvalardan görülmektedir.

B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi)

B Mekanının güney duvarında üç sıra tuğla + üç sıra moloz taş düzenli bir şekilde uygulanmıştır. Batı duvarın alt seviyesinde altı sıra tuğla kullanımı görülürken, batı duvarın üst seviyede, güney duvarda ve doğu duvarda farklı boyutlarda ve düzensiz bir şekilde moloz taş kullanımı görülmektedir.

C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli)

C Mekanının çıkışı sağlayan bölümde batı duvarda farklı boyutlarda moloz taş, güney duvarda alt seviyede düzensiz bir şekilde tuğla ve moloz taş, doğu duvarda alt seviyelerde ikili şerit halinde tuğla ve moloz taş, üst seviyelerde ise farklı boyutlarda moloz taş kullanılmıştır. C Mekanının güney duvarında tuğla ve farklı boyutlarda moloz taşın düzensiz kullanımı, sütunlarda mermer, kemerlerde ise tuğla kullanımı görülmektedir. Kuzey ve batı duvarlarda aşağıdan yukarıya doğru düzensiz bir şekilde dizilmiş moloz taş ve iki sıra tuğla dizisi, kemerlerde ve nişlerde ise tuğla kullanıldığı görülmektedir. Doğü duvarda aşağıdan yukarı doğru dört sıra tuğla + bir sıra moloz taş + iki sıra tuğla + bir sıra moloz taş + üç sıra tuğla, üst seviyede küçük boyutlu moloz taş, niş içinde ve kemerlerinde ise tuğla kullanımı söz konusudur.

D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan)

Doğü duvarda küçük boyutlu moloz taşlar düzensiz bir şekilde kullanılmıştır. Batı duvarda alt seviyede kaba yonu kesme taş ve tuğla, üst seviyede aşağıdan yukarıya doğru iki sıra tuğla + iki sıra moloz taş + iki sıra tuğla + üç sıra moloz taş kullanımı görülmektedir. Güney duvarda tekli, ikili tuğla şeritlerin arasına düzensiz bir şekilde moloz taş yerleştirilmişken, kuzey duvarda alt seviyede moloz taş, üst seviyede tekli, ikili şeritler halinde tuğla ve moloz taş kullanımı söz konusudur.

E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş Mekanlar)

İkinci mekanın doğü duvarındaki kapının lento, söve ve eşğinde mermer kullanımı, kapının kuzeyinde ve güneyinde ise tuğla kullanımı görülmektedir.

G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli)

Kuzey cephede aşağıdan yukarıya doğru yedi sıra moloz taş + üç sıra tuğla uygulaması görülmektedir. Doğu ve güney duvarlarda alt seviyede üç sıra tuğla + düzensiz moloz taş + üç sıra tuğla kullanımı görülürken üst seviyelerde tuğla ve moloz taşın almalı teknik kullanımı söz konusudur.

H Mekanı (Giriş Mekanı)

Batı ve güney duvarlarda alt seviyede tekli ve ikili şeritler arasında düzensiz moloz taş kullanımı, üst seviyelerde ise tuğla kullanımı görülmektedir. Kuzey duvarda alt sırada üç sıra düzgün kesme taş + iki sıra tuğla, üst seviyelerde de ikili üçlü şeritler halindeki tuğlaların arasında düzensiz ve farklı boyutlarda moloz taş malzeme kullanımı söz konusudur. Doğu duvarda alt seviyede ikili şeritler halinde tuğla, üst seviyelerde ise farklı boyutlarda ve düzensiz moloz taş ve tuğla kullanılmıştır.

Doğu Cephe

C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli), D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan), G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli), H Mekanının (Giriş Mekanı), naos ve apsislerin doğu cephelerinde ikili üçlü şeritler halindeki tuğla dizileri arasında farklı boyutlarda moloz taş kullanımı görülmektedir. Mermer ve düzgün kesme taş genellikle yüzeylerin köşelerini düzleştirmek amacıyla kullanılmıştır.

Kuzey Cephe

C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) ve D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) kuzey cephelerinde değişik boyutlarda moloz taşın yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. İki yüzeyde de köşeleri düzlemek adına düzgün kesme taş ve mermer kullanılmıştır. Cephede, ikili ve üçlü şeritler halinde dizilmiş tuğlaların arasında düzensiz olarak yerleştirilen moloz taş kullanımı söz konusudur.

Batı Cephe

H Mekanının (Giriş Mekanı) batı cephesinin alt seviyesinde ikili, üçlü şeritler halindeki tuğla dizilerinin arasında farklı boyutlarda moloz taş kullanılmıştır. Cephenin güney

köşesini düzleştirmek için düzgün kesme taş ve mermer kullanıldığı, cephenin üst seviyesinde de tamamıyla düzenli bir şekilde tuğla kullanıldığı görülmektedir. Giriş kapısındaki lento ve sövelerde gri damarlı mermer ile beyaz mermer sıralı bir şekilde kullanılarak cephede hareketlilik sağlanmaya çalışılmıştır. A Mekanının (Eksonarteks), B Mekanının (İyileştirme Hücresi) ve C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) batı cephelerinin alt seviyelerinde de farklı boyutlardaki moloz taşların düzensiz kullanımı görülmekte, üst seviyede ise iki sıra tuğla şeritleri arasında farklı boyutlarda moloz taş kullanımı dikkat çekmektedir.

Güney Cephe

H Mekanının (Giriş Mekanı), G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) ve naosun güney cephelerinde de diğer cephelerde olduğu gibi farklı boyutlardaki moloz taşın hakim olduğu görülmektedir. Tuğla ikili üçlü şeritler halinde diğer cephelerde olduğu gibi tüm cepheyi dolanmaktadır. Mermer ve düzgün kesme taş yüzeylerin köşelerinde ve alt seviyelerde kullanılmıştır.

Naos Kasnağı ve Kubbesi

Kubbe kasnağında ve kubbede tümüyle tuğla kullanımı görülürken, pencere kemerlerinin bazılarında düzgün kesme taş ve tuğlanın almaşık teknikte kullanıldığı görülmektedir.

3.3.5. Bezeme

Yapıda, apsis yarım kubbesinin başlangıç seviyesinde tüm naosu ve sütun başlıklarının alınlıkları seviyesinde tüm narteksi saran bir silme bulunmaktadır. Silme önlü arkalı iki üçgen motiften oluşmaktadır. Günümüzde yer yer yok olmuş silmede koyu yeşil, siyah ve beyaz kök boyalar kullanılmıştır (Resim 89-99, Çizim 27-28).

Resim 89. Apsisteki Silme, Doğuya Bakış (2015)

Resim 90. Apsisteki Silme, Kuzeydoğuya Bakış (2015)

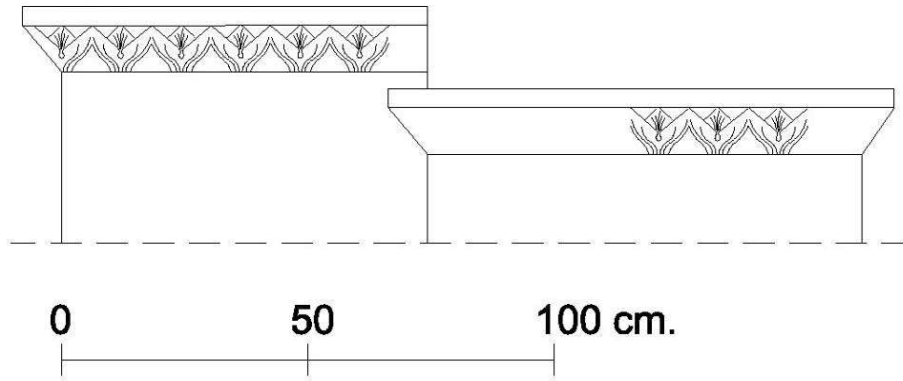
Resim 91. Apsisteki Silme, Güneydoğuya Bakış (2015)

Resim 92. Naostaki Silme, Batıya Bakış (2015)

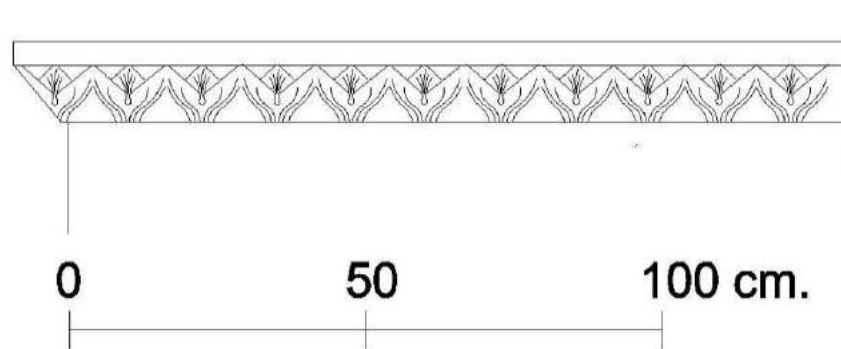
Resim 93. Naostaki Silme, Güneye Bakış (2015)

Çizim 27. Naostaki Silme, Güneye Bakış (Çizen: YPD, Genim-2016)

Resim 94. Naostaki Silme, Batıya Bakış (2015)

Çizim 28. Naostaki Silme, Batıya Bakış (Çizen: YPD, Genim-2016)

Resim 95. Narteksteki Silme, Batıya Bakış (2015)

Resim 96. Narteksteki Silme, Güneybatıya Bakış (2015)

Resim 97. Narteksteki Silme, Kuzeye Bakış (2015)

Resim 98. Narteksteki Silme, Doğuya Bakış (2015)

Resim 99. Narteksteki Silme, Kuzeydoğuya Bakış (2015)

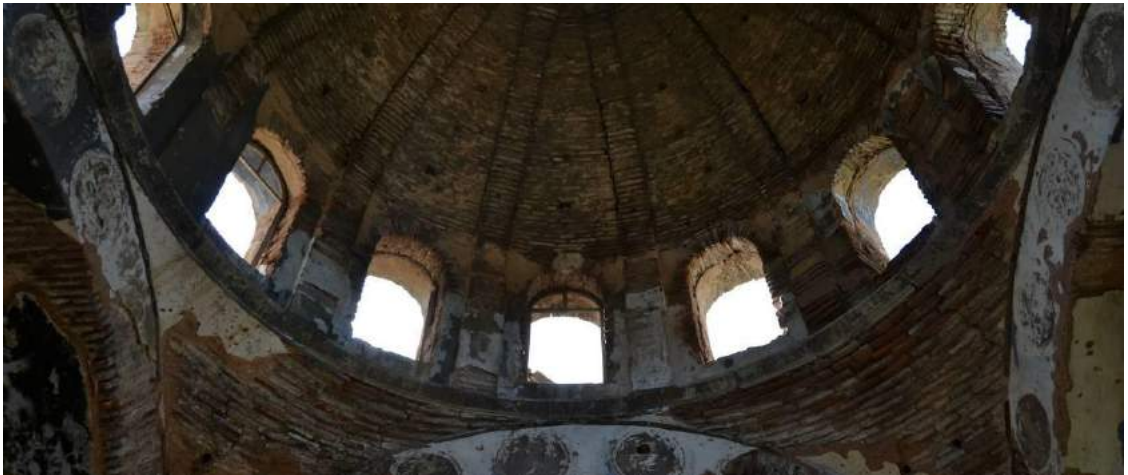
Naosta, kubbe kasnağının başlangıcında, kasnağı dolanan yunanca bir yazıt bulunmaktadır. Günümüzde yazıtın üstü boyalı olduğu için okunamayacak durumdadır (Resim 100-104).

Resim 100. Kasnak Başlangıcındaki Yazıt, Doğuya Bakış (2015)

Resim 101. Kasnak Başlangıcındaki Yazıt, Detay, Doğuya Bakış (2015)

Resim 102. Kasnak Başlangıcındaki Yazıt, Batıya Bakış (2015)

Resim 103. Kasnak Başlangıcındaki Yazıt, Kuzeye Bakış (2015)

Resim 104. Kasnak Başlangıcındaki Yazıt, Güneye Bakış (2015)

3.4. MİMARİ PLASTİK KATALOGU

Başmelekler Kilisesi'nde kullanılan mimari plastik parçalar yapının duvarlarında ve cephelerinde kullanılanlar olmak üzere iki bölümde incelenmiştir. Yapının duvar örgüsü içinde yer yer devşirme mimari plastik parçalar görülmektedir⁹⁶.

Kataloga alınan mimari plastik parça sayısı elli sekizdir. Mimari plastik parçalar kendi içlerinde işlevlerine göre mimari işlevli, liturjik işlevli, diğer taş eserler ve işlevi belirlenemeyen taş eserler olarak dört başlık altında incelenmiştir.

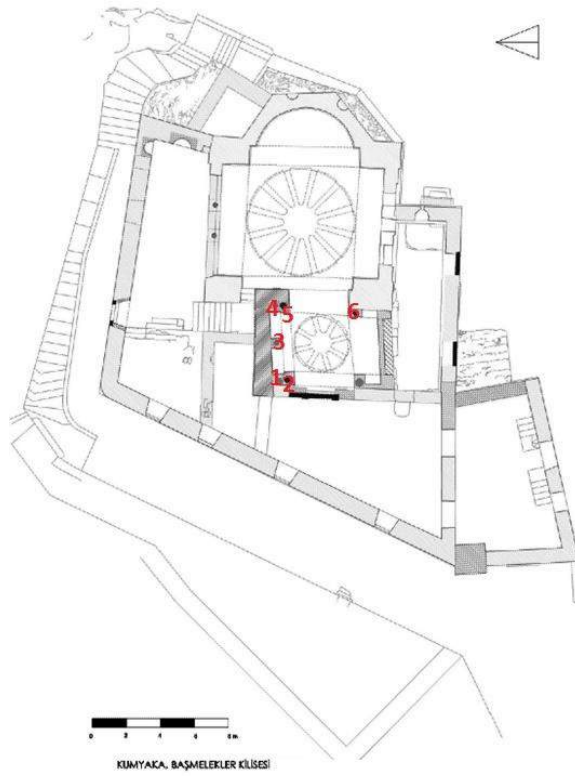
Yapının İçinde/Örgü Siteminde ve Yapının Cephelerinde Bulunan Mimari Plastik Parça Sayıları:

	Yapının İçi ve Duvarları	Yapının Cepheleri
Mimari İşlevli Taş Eserler		
Sütun Kaidesi	6	-
Sütun	13	-
İkiz Pencere Sütunu	1	-
Sütun Başlığı	10	-
Lento	1	3
Söve	1	2
Alınlık	1	-
Liturjik İşlevli Taş Eserler		
Templon Payesi	3	7
Altar Kaidesi	1	-
Altar Ayağı	1	-
Kathedra	1	-
Diğer Taş Eserler		
Levha	1	-
Haç	2	2
İşlevi Belirlenemeyen Taş Eserler	1	1

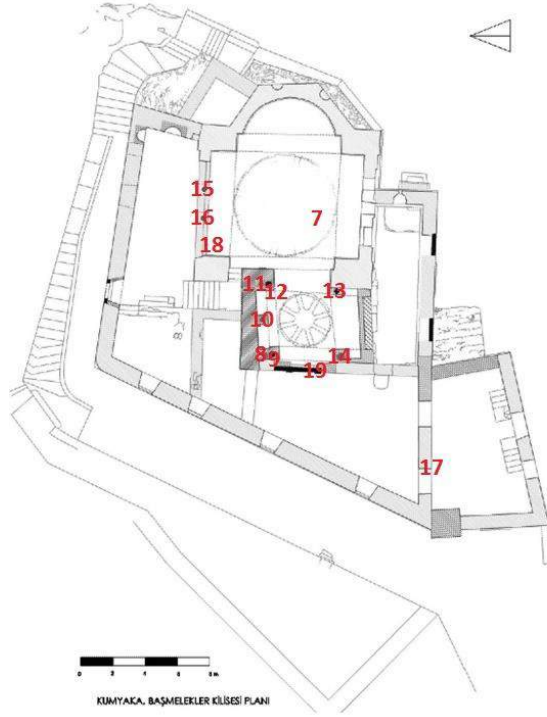
⁹⁶ Devşirme mimari plastik örneklerin bazıları tasvir edilemeyecek durumdadır. Bu nedenle katalog bölümüne alınmamıştır.

3.4.1. Yapının İçinde, Duvarlarında ve Cephelerinde Bulunan Mimari Plastik Parçalar

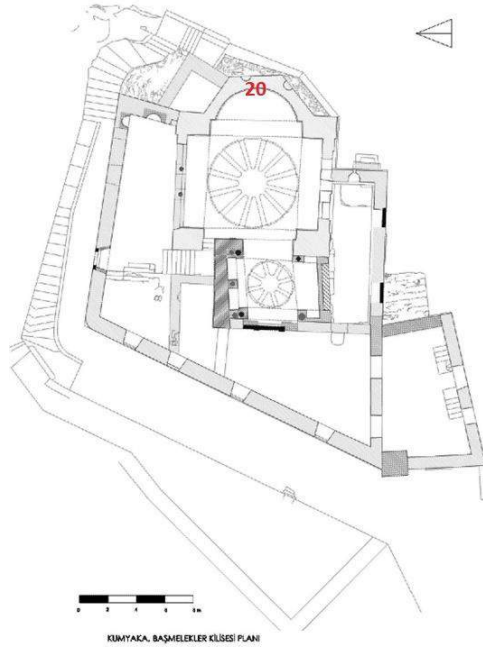
Bu bölümde, yapıda mimariye bağlı olarak kullanılan ya da bağımsız olarak mimarinin içinde bulunan veya duvar örgü sisteminde devşirme malzeme olarak kullanılan ve yapının cephelerinde kullanılan, tasvir edilebilen elli altı mimari plastik parça ele alınmıştır. Bu parçalar işlevlerine göre mimari işlevli taş eserler, litürjik işlevli taş eserler, diğer taş eserler ve işlevi belirlenemeyen taş eserler olmak üzere dört bölümde incelenmiştir (Çizim 29-35).

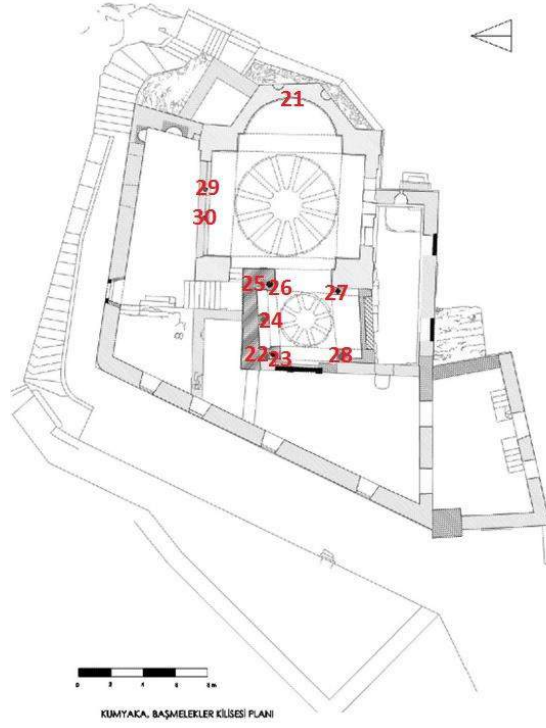
Çizim 29. Sütun Kaidelerinin Yapı Topluluğundaki Yerleri
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2017)

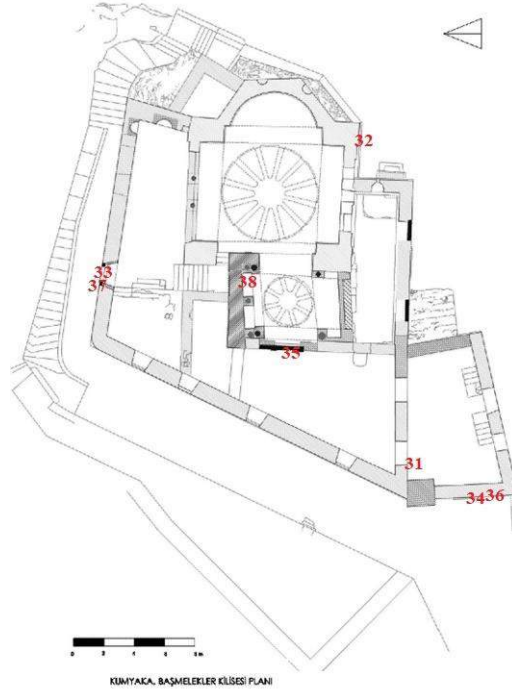
Çizim 30. Sütunların Yapı Topluluğundaki Yerleri
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2017)

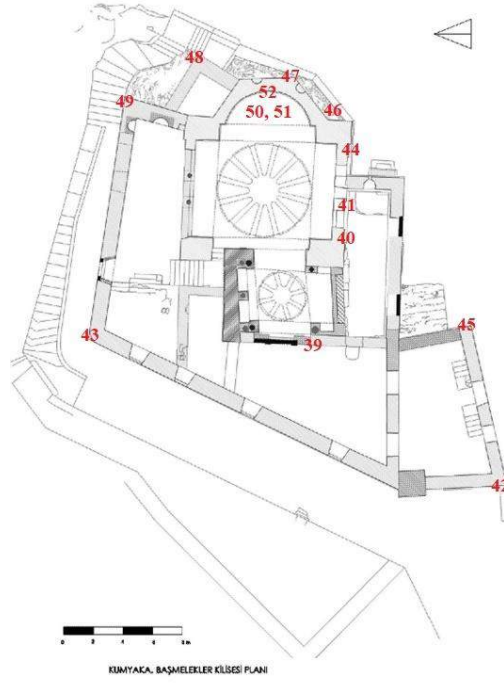
Çizim 31. İkiz Pencere Sütununun Yapı Topluluğundaki Yeri
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2017)

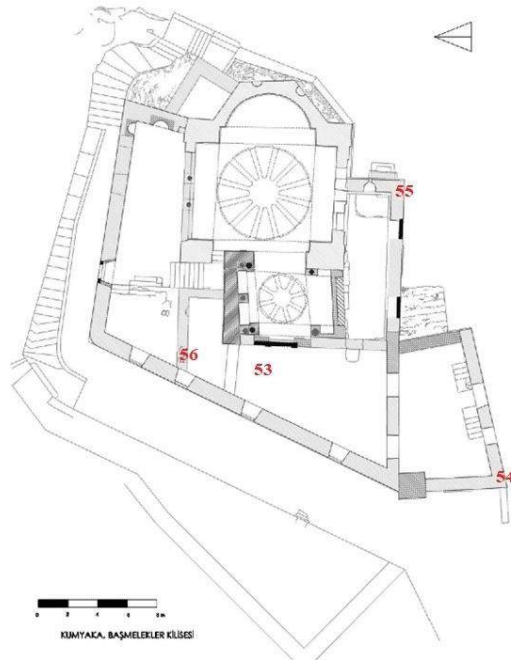
Çizim 32. Sütun Başlıklarının Yapı Topluluğundaki Yerleri
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2017)

Çizim 33. Lento, Söve ve Alınlığın Yapı Topluluğundaki Yeri
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2017)

Çizim 34. Templon Payeleri, Altar Kaidesi, Altar Ayağı ve Kathedra'nın Yapı Topluluğundaki Yerleri (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2017)

Çizim 35. Levha, Haç ve İşlevi Belirlenemeyen Taş Eserlerin Yapı Topluluğundaki Yerleri (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2017)

3.4.1.A. Mimari İşlevli Taş Eserler (Sütun Kaidesi, Sütun, İkiz Pencere Sütunu, Sütun Başlığı, Lento, Söve, Alınlık)

Katalog No: 1

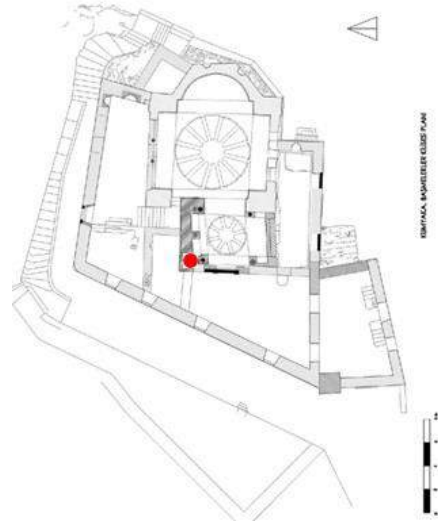
Türü: Sütun Kaidesi⁹⁷.

Tipi: Attika Tip C.

Malzeme: Mermer.

Boyutlar: Çap 0.44 m., Tüm yükseklik 0.25 m., Plinthos genişlik 0.40 m., derinlik 0.36 m., yükseklik 0.10 m.

Yeri ve Durumu: Narteksin kuzeybatısında yer alan ikiz sütunlardan kuzeydekinin kaidesidir. Kaidede tahribatlar görülmektedir.

Tasvir: Kaide tuğla ile 0.24 m. yükseltilmiştir. Düz, profilsiz plinthos üzerinde yer alan kaide bölümü sırasıyla torus ve trokhilos kısımlarından oluşmaktadır.

Karşılaştırma: Keskin, 2015: 37 (Boğazkale Müzesi, Attika Tip C Kaide, 5.-6. yüzyıl).

Tarihleme Önerisi: 5.-6. yüzyıl.

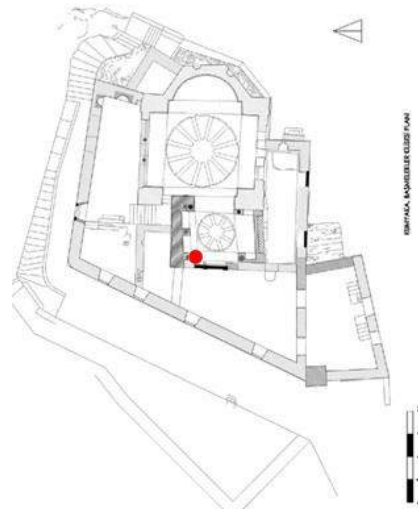

Resim 105. Narteks Kuzey Duvar, Batıdaki İkiz Sütun Düzenlemesi, Kuzeydeki Sütunun Kaidesi, Kuzeybatıya Bakış (2015)

⁹⁷ Restitüsyon çalışmaları nedeniyle çizim yapılamamıştır.

Katalog No: 2**Türü:** Sütun Kaidesi.**Tipi:** Attika Tip C.**Malzeme:** Mermer.

Boyutlar: Çap 0.41 m., Tüm yükseklik 0.20 m.,
Plinthos genişlik 0.52 m.(k)⁹⁸, derinlik 0.52 m.,
yükseklik 0.06,5 m.

Yeri ve Durumu: Narteksin kuzeybatısında yer alan ikiz sütunlardan güneydeki kaidesidir. Kaidede tahribatlar görülmektedir.

Tasvir: Düz, profilsiz plinthos üzerinde yer alan kaide bölümü sırasıyla torus ve trochilos kısımlarından oluşmaktadır.

Karşılaştırma: -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 106. Narteks Kuzey Duvar,
Batıdaki İkiz Sütun Düzenlemesi,
Güneydeki Sütunun Kaidesi, Kuzeye Bakış (2017)

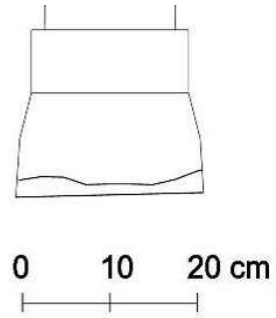
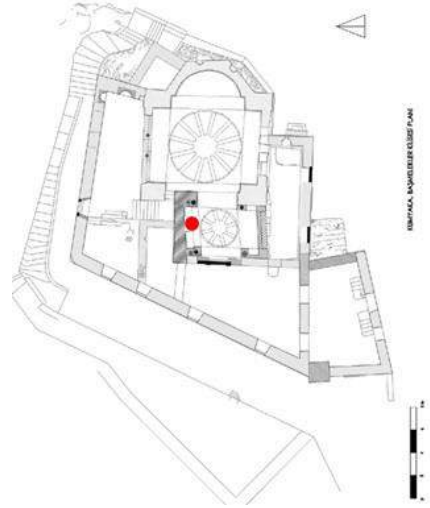
0 10 20 cm

Çizim 36. Kaidenin Güney Yüzü
(Çizen: YPD, Genim-2016)

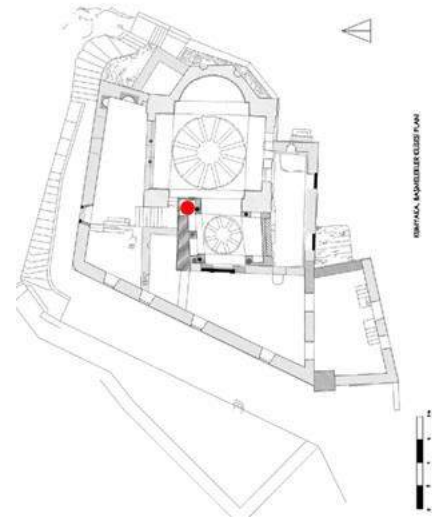
⁹⁸ Kırık.

Katalog No: 3**Türü:** Sütun Kaidesi.**Tipi:** Attika Tip C.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Çap 0.43 m., Tüm yükseklik 0.36,5 m., Plinthos genişlik 0.43 m., derinlik 0.43 m., yükseklik 0.22,5 m.**Yeri ve Durumu:** Narteksin kuzeyinde ortadaki sütunun kaidesidir.**Tasvir:** Kaide düz, profilsiz plinthos üzerinde yer almaktadır. Kaidenin doğu ve batı yüzlerinde levha oyukları bulunmaktadır.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 107. Narteks Kuzey Duvar,
Ortadaki Sütunun Kaidesi,
Kuzeye Bakış (2015)

Çizim 37. Kaidenin Güney Yüzü
(Çizen: YPD, Genim-2016)

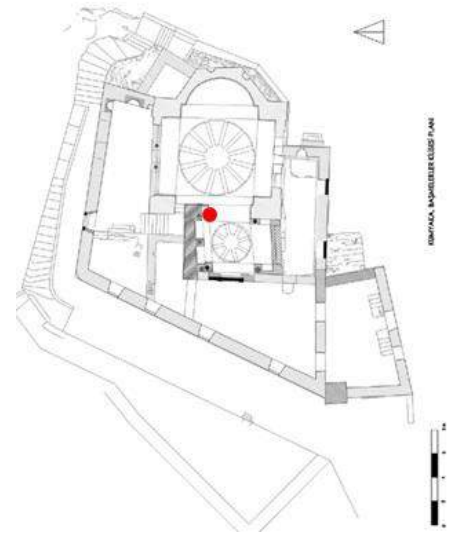
Katalog No: 4**Türü:** Sütun Kaidesi⁹⁹.**Tipi:** Attika Tip C.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Çap 0.32,5 m., Tüm yükseklik 0.00 m., Plinthos genişlik 0.38 m., derinlik 0.40 m., yükseklik 0.05 m.**Yeri ve Durumu:** Narteksin kuzeydoğusunda yer alan ikiz sütunlardan kuzeydeki kaidesidir.**Tasvir:** Tuğla ile yükseltile kaide plinthos üzerinde yer almaktadır. Düz, profilsiz kaide torus ve trokhilos kısımlarından oluşmaktadır. Kaidenin doğu yüzünde levha oyuğu bulunmaktadır.**Karşılaştırma:** Yıldırım, 2006: 28-29 (Taş Medrese Mescidi, Attika Tipi Kaide, 5.-6. yüzyıl)**Tarihleme Önerisi:** 5.-6. yüzyıl.

Resim 108. Narteks Kuzey Duvar,
Doğudaki İkiz Sütun Düzenlemesi, Kuzeydeki Sütunun Kaidesi,
Kuzeydoğuya Bakış (2017)

⁹⁹ Restitüsyon çalışmaları nedeniyle çizim yapılamamıştır.

Katalog No: 5**Türü:** Sütun Kaidesi.**Tipi:** Attika Tip C.**Malzeme:** Mermer.

Boyutlar: Çap 0.47,5 m., Tüm yükseklik 0.27 m.,
Plinthos genişlik 0.65 m., derinlik 0.50 m.,
yükseklik 0.17 m.

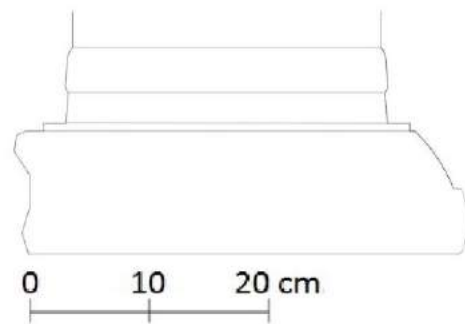

Yeri ve Durumu: Narteksin kuzeydoğusunda yer alan ikiz sütunlardan güneyde olanıdır. Kaidede kırılmalar söz konusudur.

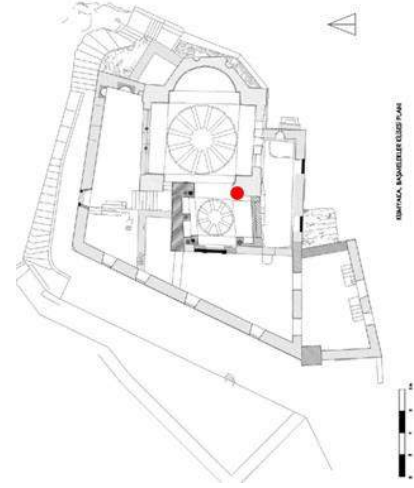
Tasvir: Düz, profilsiz plinthos üzerinde yer alan kaide bölümü sırasıyla torus ve trokhilos kısımlarından oluşmaktadır.

Karşılaştırma: -**Tarihleme Önerisi:** -

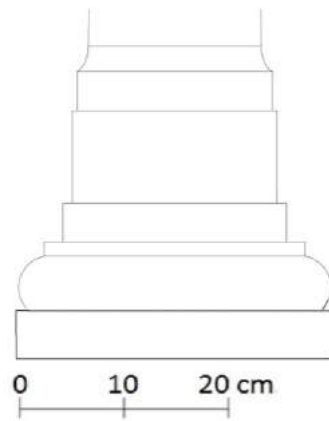
Resim 109. Narteks Kuzey Duvar, Doğudaki İkiz Sütun Düzenlemesi, Güneydeki Sütunun Kaidesi, Kuzeye Bakış (2017)

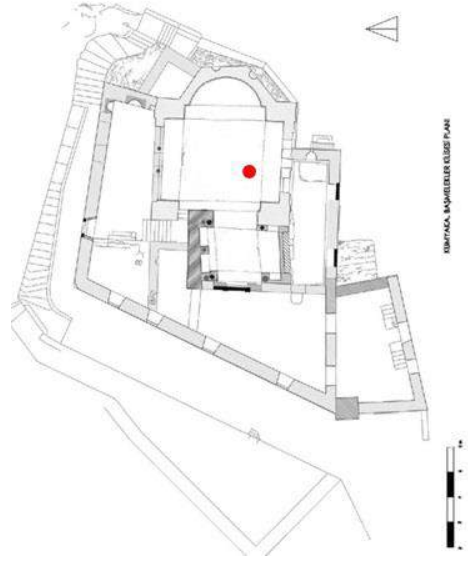
Çizim 38. Kaidenin Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 6**Türü:** Sütun Kaidesi.**Tipi:** Attika Tip C.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Çap 0.67 m., Tüm yükseklik 0.51 m., Plinthos genişlik 0.67 m., derinlik 0.67 m., yükseklik 0.21 m.**Yeri ve Durumu:** Narteksin güneydoğusundaki sütunun kaidesidir.**Tasvir:** Düz, profilsiz plinthos üzerinde yer alan kaide bölümü sırasıyla torus ve trokhilos kısımlarından oluşmaktadır.**Karşılaştırma:** Keskin, 2015: 32 (Çorum Müzesi, Attika Tipi Kaide, 5.-6. yüzyıl).**Tarihleme Önerisi:** 5.-6. yüzyıl.

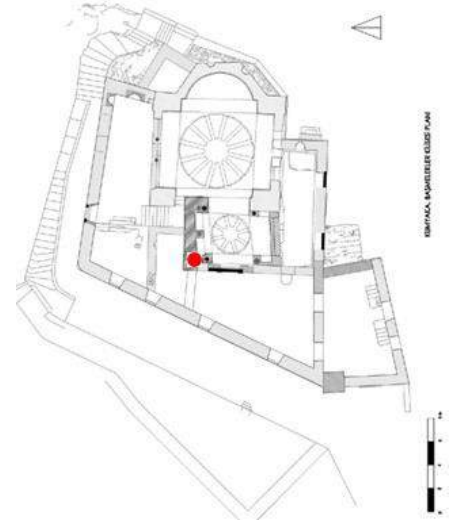
Resim 110. Narteks Güney Duvar, Güneydoğudaki Sütunun Kaidesi, Güneye Bakış (2015)

Çizim 39. Kaidenin Kuzey Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

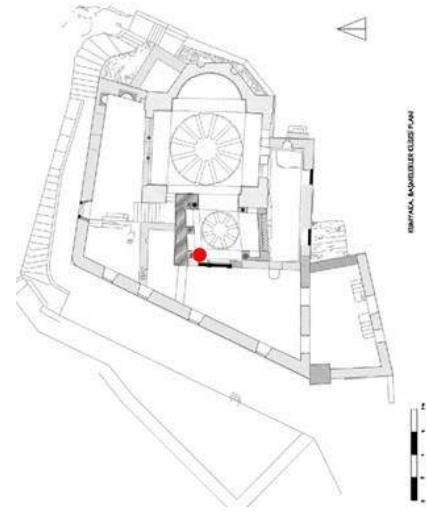
Katalog No: 7**Türü:** Sütun.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Yükseklik bilezikle 1.35 m.(k), bileziksiz 1.25. Alt Çap 0.57 m. Bileziğin kalınlığı 0.10 m.**Yeri ve Durumu:** Naosun ortasında zeminde, mimariden ayrı, yatık bir şekilde bulunmaktadır. Sütunun yarısı günümüze gelebilmiştir.**Tasvir:** Sütunda yer yer sıva izleri görülmektedir. Sütun bileziğinde taş ustasının işaretleri B (Beta) ve A (Alfa) yer almaktadır. Gövdenin alt bölümünde bilezik yer almaktadır. Tüm yüzey düzgün yontulmuştur.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 111. Naos, Sütun, Doğuya Bakış (2015)

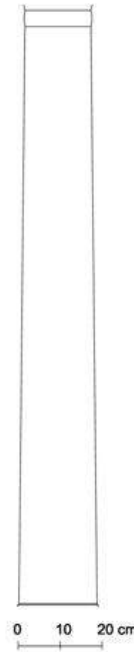
Katalog No: 8**Türü:** Sütun¹⁰⁰.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Gövde alt çap 0.35 m.,yükseklik 2.05 m.**Yeri ve Durumu:** Narteksin kuzeybatısında yer alan ikiz sütunlardan kuzeyde olanıdır. Gövdede yer yer oyuk izleri görülmektedir.**Tasvir:** Gövdede kaideden 1.05 m. yükseklikte üç, 1.39 m. yükseklikte bir delik görülmektedir. Tüm yüzey düzgün yontulmuştur.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 112. Narteksin Kuzey Duvar, Batıdaki İkiz Sütun Düzenlemesi, Kuzeydeki Sütun, Kuzeybatıya Bakış (2015)

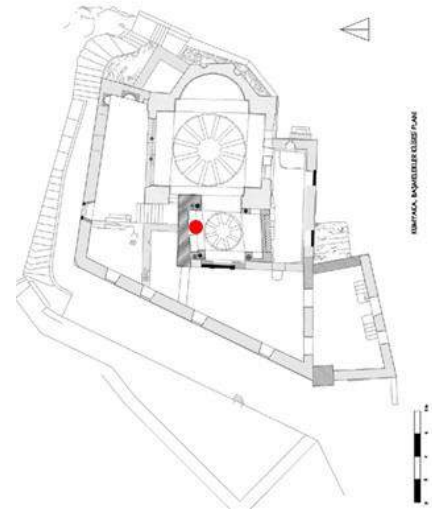
¹⁰⁰ Restitüsyon çalışmaları nedeniyle çizim yapılamamıştır.

Katalog No: 9**Türü:** Sütun.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Gövde alt çap 0.38 m., üst çap 0.33 m., yükseklik 2.91 m. Sütun bileziği altta 0.006 m., üstte 0.08 m.**Yeri ve Durumu:** Narteksin kuzeybatısında yer alan ikiz sütunlardan güneyde olanıdır. Sütun gövdesinde yer yer tahribat görülmektedir.**Tasvir:** Sütun gövdesinin üst ve alt bölümlerinde bilezik bulunmaktadır. Tüm yüzey düzgün yontulmuştur.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

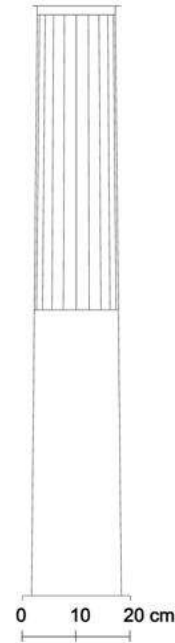
Resim 113. Narteks Kuzey Duvar,
Batıdaki İkiz Sütun Düzenlemesi,
Güneydeki Sütun, Kuzeye Bakış (2015)

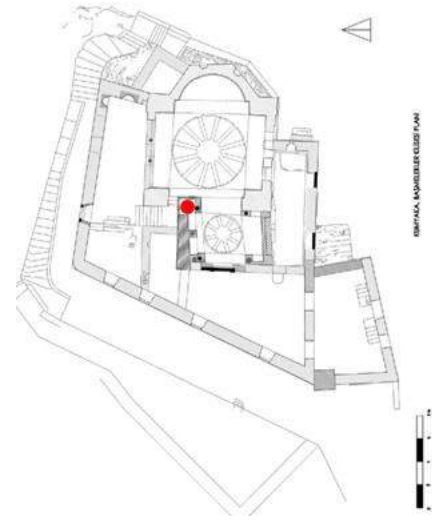
Çizim 40. Güneydeki Sütun
(Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 10**Türü:** Sütun.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Gövde alt çap 0.30 m., üst çap 0.26 m., yükseklik 1.97 m. Sütun bileziği üstte 0.03 m.**Yeri ve Durumu:** Narteksin kuzeyinde, ortada yer almaktadır. Gövdede yer yer deformasyon mevcuttur.**Tasvir:** Gövde alttan 0.96 m.ye kadar düz, ondan sonra yivlidir. Sütun gövdesinin üst bölümünde bilezik bulunmaktadır. Gövde üstten alta doğru kalınlaşmaktadır.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 114. Narteksin Kuzey Duvarı, Ortadaki Sütun, Kuzeye Bakış (2015)

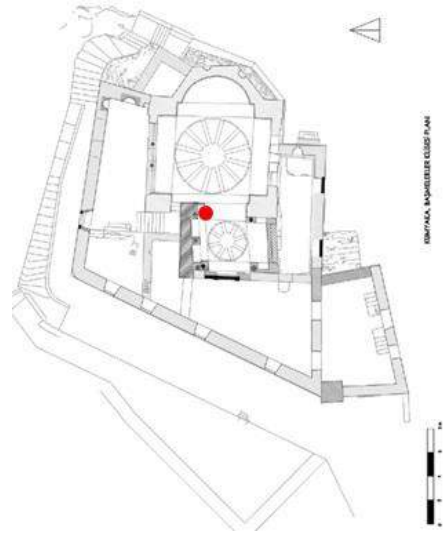

Çizim 41. Ortadaki Sütun (Çizen: YPD, Genim-2016)

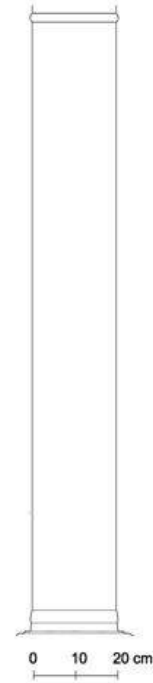
Katalog No: 11**Türü:** Sütun¹⁰¹.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Gövde alt çap 0.28 m., üst çap 0.25 m., yükseklik 1.92 m.**Yeri ve Durumu:** Narteksin kuzeydoğusunda yer alan ikiz sütunlardan kuzeyde olanıdır. Gövdenin birçok yerinde tahribat görülmektedir.**Tasvir:** Sütun gövdesinin üst bölümünde bilezik bulunmaktadır. Gövde üstten alta doğru kalınlaşmaktadır.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 115. Narteksin Kuzey Duvar,
Doğudaki İkiz Sütun Düzenlemesi, Kuzeydeki Sütun,
Kuzeydoğuya Bakış (2015)

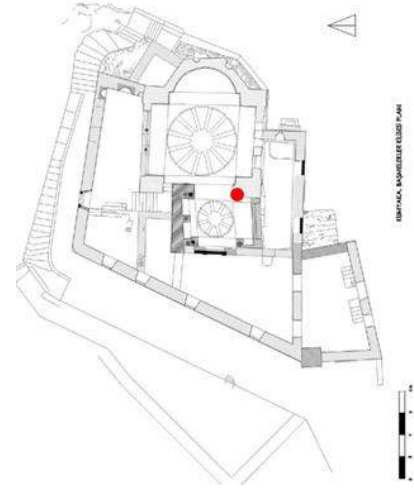
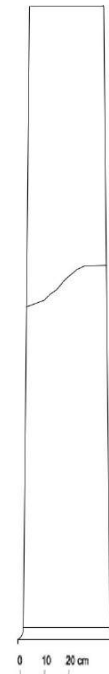
¹⁰¹ Restitüsyon çalışmaları nedeniyle çizim yapılamamıştır.

Katalog No: 12**Türü:** Sütun.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Gövde alt çap 0.40 m., yükseklik 3.02 m. Sütun bileziği üstte 0.04 m., altta 0.06 m.**Yeri ve Durumu:** Narteksin kuzeydoğusunda yer alan ikiz sütunlardan güneyde olanıdır. Gövdede tahribat ve yer yer sıva görülmektedir.**Tasvir:** Sütun gövdesinin üst ve alt bölümlerinde bilezik bulunmaktadır. Tüm yüzey düzgün yontulmuştur.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

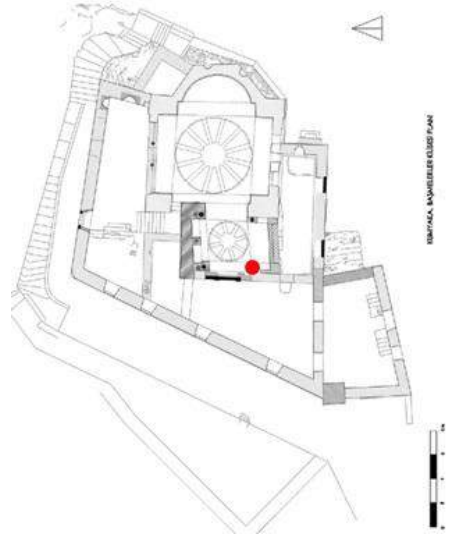
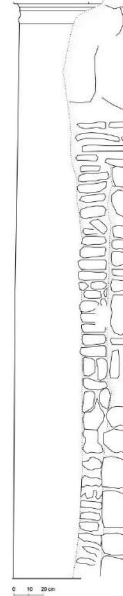
Resim 116. Narteks Kuzey Duvar,
Doğudaki İkiz Sütun Düzenlemesi,
Güneydeki Sütun, Kuzeye Bakış (2015)

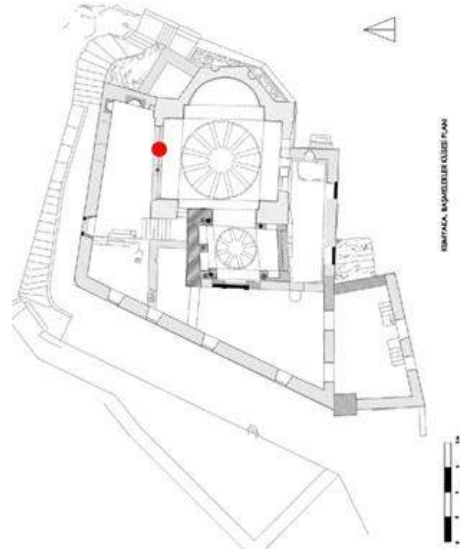
Çizim 42. Güneydeki Sütun
(Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 13**Türü:** Sütun.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Gövde alt çap 0.42 m., üst çap 0.37 m., yükseklik 2.81 m.**Yeri ve Durumu:** Narteksin güneydoğusunda yer almaktadır. Gövdenin ortasında çatlaklar görülmektedir.**Tasvir:** Sütun gövdesinde zeminden 1.00 m. yükseklikte bir delik, 1.44 m. yükseklikte ise çatlak bulunmaktadır. Tüm yüzey düzgün yontulmuştur.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

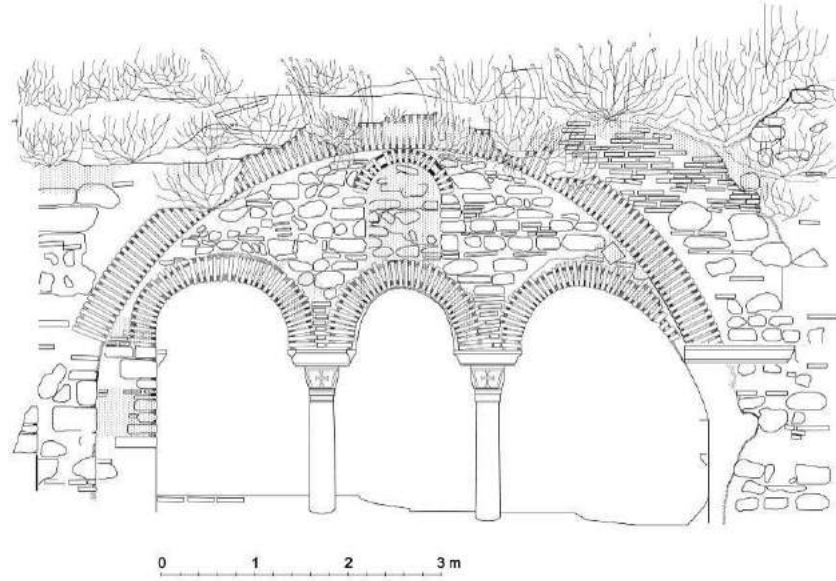
Resim 117. Narteks Güney Duvar, Güneydoğudaki Sütun, Güneye Bakış (2015) Çizim 43. Güneydoğudaki Sütun (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 14**Türü:** Sütun.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Gövde alt çap 0.49 m., üst çap 0.46 m., yükseklik 3.15 m. Sütun bileziği üstte 0.03 m.**Yeri ve Durumu:** Narteksin güneybatısında yer almaktadır. Gövdede çatlaklar ve sıva izleri görülmektedir.**Tasvir:** Sütun gövdesinin üst bölümünde bilezik bulunmaktadır. Gövde üstten alta doğru kalınlaşmaktadır. Sütun gövdesinin alt bölümü toprağa gömülüdür. Tüm yüzey düzgün yontulmuştur.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

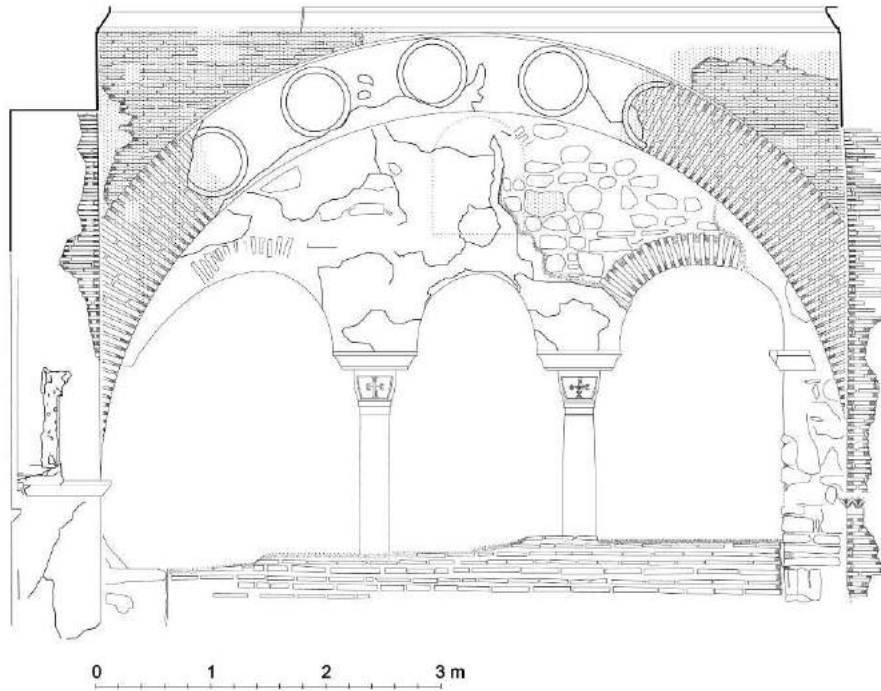
Resim 118. Narteks Güney Duvar, Çizim 44. Güneybatıdaki Sütun
Güneybatıdaki Sütun, Güneye Bakış (2015) (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 15**Türü:** Sütun.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Gövde alt çap 0.25 m., yükseklik 1.27 m. Sütun bileziği üstte 0.05 m. Sütun gövdesinin batı yüzündeki kazıma haçın yüksekliği 0.15 m., genişliği 0.10 m.dir.**Yeri ve Durumu:** C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) ile naosu birbirinden ayıran üçlü açıklıkta yer alan doğudaki taşıyıcıdır. Gövdenin üzerinde oyuklar, yer yer boya izleri görülmektedir.**Tasvir:** Sütun gövdesinin üst bölümünde bilezik bulunmaktadır. Alt bölümü toprağa gömülü sütun gövdesinin batı yüzünde kazıma teknikle yapılmış Yunan haçı vardır. Tüm yüzey düzgün yontulmuştur.**Karşılaştırma:** Kazıma Yunan Haçı: Aksöyek, 2009: 85 (Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi, Apsis cephesi düzgün kesme taş üzerindeki kazıma haçlar.)**Tarihleme Önerisi: -**

Resim 119. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Taşıyıcı Sistemi, Güneye Bakış (2015)

Çizim 45. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık,
Taşıyıcı Sistemi, Kuzey Yüz, Güneye Bakış
(Çizen: YPD, Genim-2016)

Çizim 46. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık,
Taşıyıcı Sistemi, Güney Yüz, Kuzeye Bakış
(Çizen: YPD, Genim-2016)

Resim 120. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli),
Üçlü Açıklık, Doğudaki Sütun,
Güneydoğuya Bakış (2015)

0 10 20 cm

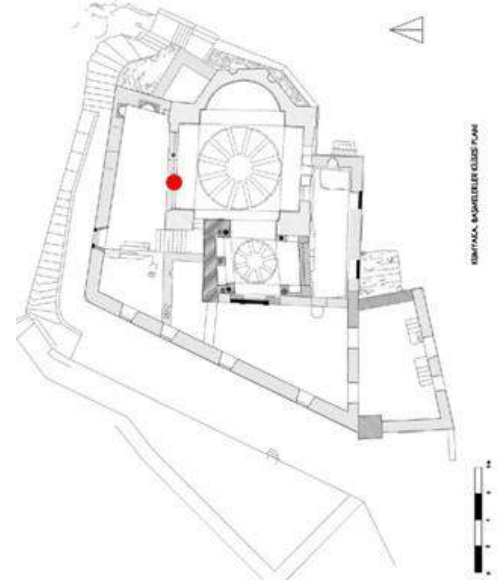
Çizim 47. Doğudaki Sütun
(Çizen: YPD, Genim-2016)

Resim 121. Kazıma Haç, C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Doğudaki Sütun,
Sütun Gövdesinin Batı Yüzü, Batıya Bakış (2015)

Katalog No: 16**Türü:** Sütun.**Malzeme:** Mermer.

Boyutlar: Gövde alt çap 0.25 m., yükseklik 1.36 m. Sütun bileziği üstte 0.08 m. Sütun gövdesinin batı yüzündeki kazıma haçın yüksekliği 0.06 m., genişliği 0.04 m.dir.

Yeri ve Durumu: C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) ile naosu birbirinden ayıran üçlü açıklıkta yer alan batıdaki taşıyıcıdır. Gövdenin üzerinde oyuklar, yer yer boya izleri görülmektedir.

Tasvir: Sütun gövdesinin üst bölümünde bilezik bulunmaktadır. Alt bölümü toprağa gömülü sütun gövdesinin batı yüzünde kazıma teknikle yapılmış Yunan haçı vardır. Tüm yüzey düzgün yontulmuştur.

Karşılaştırma: Kazıma Yunan Haçı: Aksöyek, 2009: 85 (Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi, Apsis cephesi düzgün kesme taş üzerindeki kazıma haçlar.)

Tarihleme Önerisi: -

Resim 122. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli)
Üçlü Açıklık, Batıdaki Sütun,
Güneybatıya Bakış (2015)

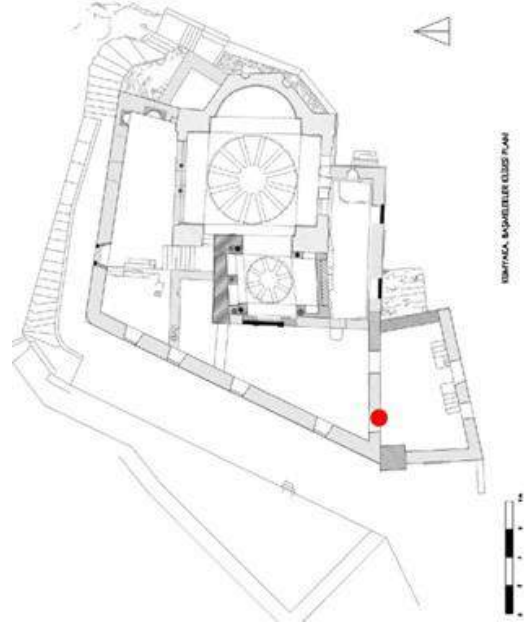

0 10 20 cm

Çizim 48. Batıdaki Sütun
(Çizen: YPD, Genim-2016)

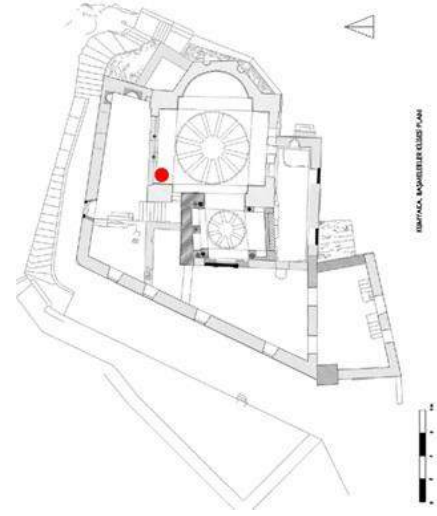

Resim 123. Kazıma Haç, C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık, Batıdaki Sütun,
Sütun Gövdesinin Batı Yüzü, Batıya Bakış (2015)

Katalog No: 17**Türü:** Devşirme Sütun¹⁰².**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Çap 0.18 m.**Yeri ve Durumu:** H Mekanının (Giriş Mekanı) kuzey duvarında, dikdörtgen açıklığın üstünde, örgü sistemi içinde bulunmaktadır.**Tasvir:** Sütun gövdesinin kaideye geçiş kısmı ya da sütun kaidesinin gövdeye geçiş kısmı görülmektedir. Tam ortasında kenet yuvası bulunmaktadır.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

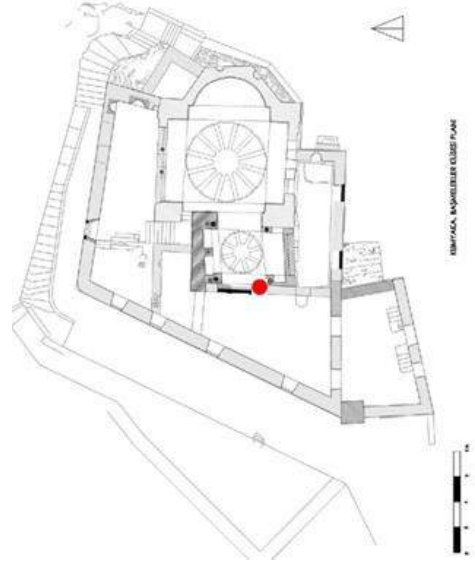
Resim 124. H Mekanı (Giriş Mekanı) Kuzey Duvar,
Sütun, Kuzeye Bakış (2015)

¹⁰² Restitüsyon çalışmaları nedeniyle kesit çizim yapılamamıştır.

Katalog No: 18**Türü:** Devşirme Sütun¹⁰³.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Çap 0.16 m.**Yeri ve Durumu:** Naos kuzey duvar, kuzeybatı köşede duvar örgüsünün içinde yer almaktadır. Malzemenin batı ucu kırılmıştır.**Tasvir:** Sütun gövdesinin kaideye geçiş kısmı ya da sütun kaidesinin gövdeye geçiş kısmı görülmektedir. Tam ortasında kenet yuvası bulunmaktadır.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

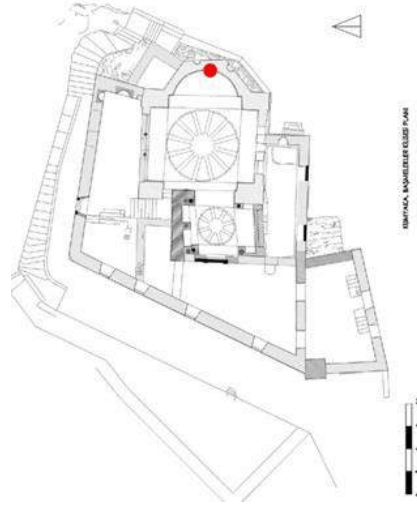
Resim 125. Naos Kuzey Duvar,
Sütun, Kuzeye Bakış (2015)

¹⁰³ Restitüsyon çalışmaları nedeniyle kesit çizim yapılamamıştır.

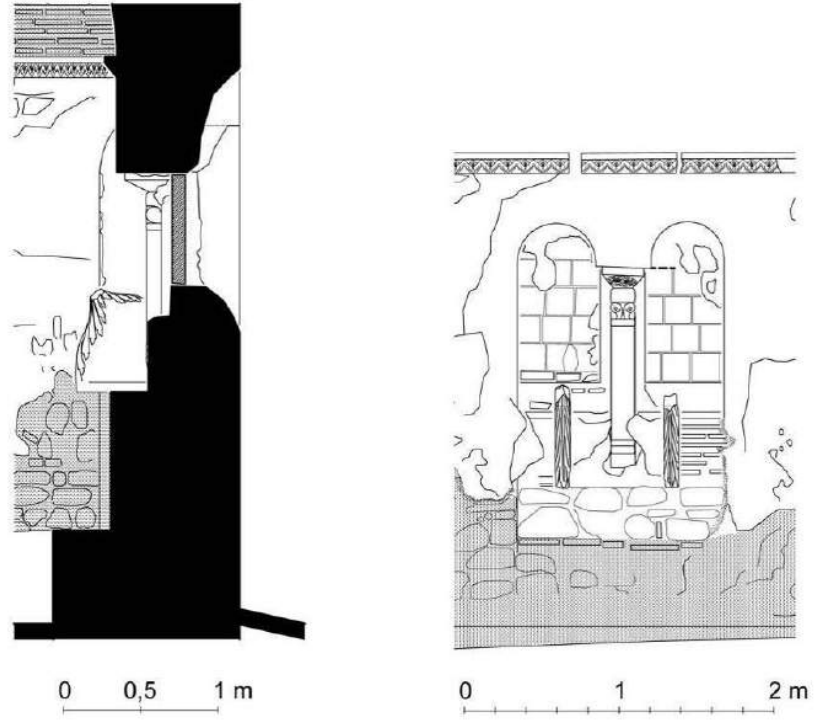
Katalog No: 19**Türü:** Devşirme Sütun¹⁰⁴.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Genişlik 0.10 m., yükseklik 0.53 m.**Yeri ve Durumu:** A Mekanından (Eksonarteks) nartekse girişi sağlayan açıklığın güney duvarı örgü sistemi içinde yer almaktadır.**Tasvir:** Sütunun batı ucunda Antik dönemde kullanılan palmye yapraklı sütun başlığının stilize edilmiş hali bulunmaktadır.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 126. A Mekanı (Eksonarteks) ile Narteks Arasındaki Açıklığın Güney Duvarı, Sütun, Güneye Bakış (2015)

¹⁰⁴ Restitüsyon çalışmaları nedeniyle kesit çizim yapılamamıştır.

Katalog No: 20**Türü:** İkiz Pencere Sütunu.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Yükseklik 1.15 m., genişlik 0.14 m., Çap 0.15 m. Sütun bileziği üstte 0.04,5 m., altta 0.04 m.**Yeri ve Durumu:** Apsis'in doğu duvarında yer almaktadır. Sütun ikiz pencerenin ortasında yer almaktadır. Sütunun genelinde insan eliyle yapılmış tahribatlar görülmektedir.**Tasvir:** İon düzenindeki sütunun üst ve alt bölümlerinde bilezik bulunmaktadır. Tüm yüzey düzgün yontulmuştur.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

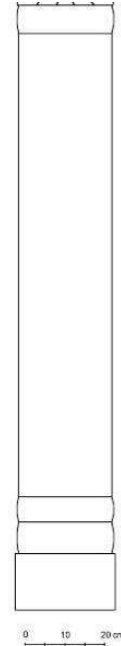
Resim 127. Apsis Doğu Duvar, İkiz Pencere Sütunu, Doğuya Bakış (2015)

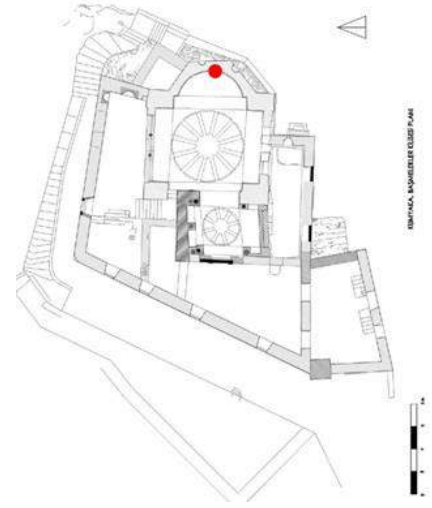
Çizim 49. İkiz Pencere Sütunu, Kesit ve Görünüş (Çizen: YPD, Genim-2016)

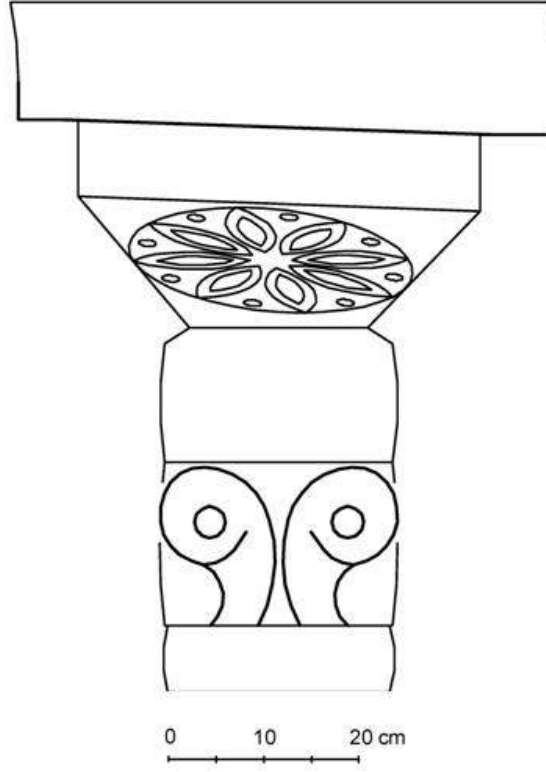
Resim 128. Apsis, İkiz Pencere Sütunu Detay, Doğuya Bakış (2015)

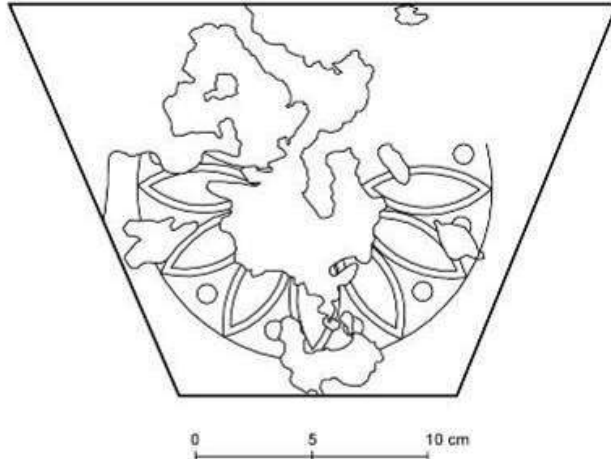
Çizim 50. İkiz Pencere Sütunu (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 21**Türü:** Sütun Başlığı.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Başlık üst 0.16 m., alt 0.15 m., yükseklik 0.20 m. Volüt yükseklik 0.11 m. Yastık üst 0.26 m., alt 0.12 m., yükseklik 0.17 m.**Yeri ve Durumu:** Apsis'in doğu duvarında ikiz pencere düzenlemesinin ortasında yer almaktadır. Yastıkta ve başlıkta tahribatlar görülmektedir.**Tasvir:** Başlığın batı yüzünde volütler görülmektedir. Yastıkta geometrik ve bitkisel bezemeler bulunmaktadır.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

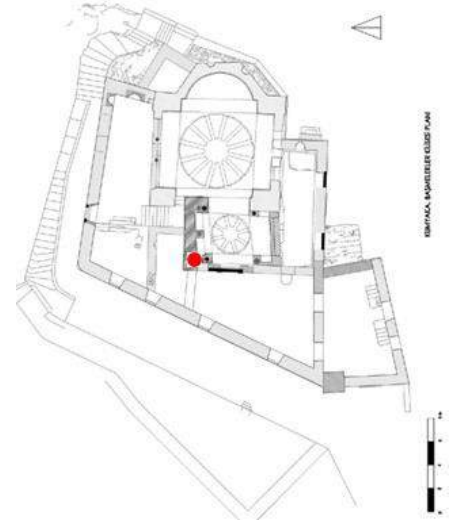
Resim 129. Apsis Doğu Duvar, İkiz Pencere Düzenlemesi, Sütun Başlığı, Doğuya Bakış (2017)

Çizim 51. Sütun Başlığı (Çizen: YPD, Genim-2016)

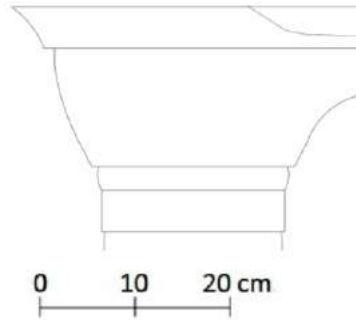
Çizim 52. Sütun Başlığı, Detay (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 22**Türü:** Sütun Başlığı.**Tipi:** Kesik Piramit.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Başlık üst 0.52 m., alt 0.34 m.,
yükseklik 0.19 m.**Yeri ve Durumu:** Narteksin kuzeybatısında yer alan ikiz sütunlardan kuzeydekinin başlığıdır.**Tasvir:** Başlık sadedir.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 130. Narteks Kuzey Duvar,
İkiz Sütun Düzenlemesi,
Kuzeydeki Sütun, Başlığın Doğu Yüzü,
Batıya Bakış (2015)

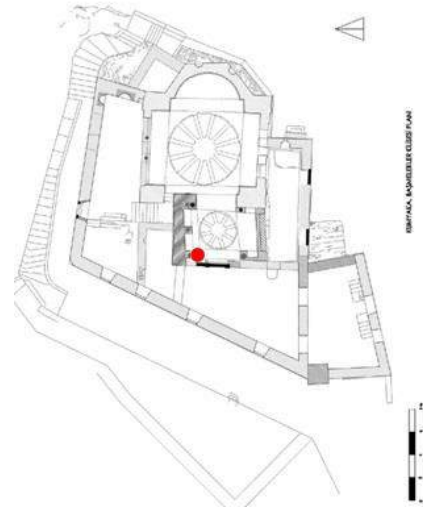
Resim 131. Narteks Kuzey Duvar,
İkiz Sütun Düzenlemesi,
Kuzeydeki Sütun, Başlığın Güney Yüzü,
Kuzeybatıya Bakış (2015)

Çizim 53. Başlığın Doğu Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 23**Türü:** Sütun Başlığı.**Tipi:** Kesik Piramit.**Malzeme:** Mermer.

Boyutlar: Başlık üst 0.58 m., alt 0.32 m., yükseklik 0.46 m. Başlık güney yüzdeki madalyonun çapı 0.18 m., doğu yüzdeki haçın ölçüleri 0.20 x 0.13 m., batı yüzdeki haçın ölçüleri 0.20 x 0.13 m.dir.

Yeri ve Durumu: Narteksin kuzeybatısında yer alan ikiz sütunlardan güneydekinin başlığıdır. Başlığın güney yüzündeki madalyonun içi oyulmuştur.

Tasvir: Başlığın doğu ve batı yüzlerinde düzgün olmayan dikdörtgen çerçeve içine alınmış kabartma teknikli Latin haçı bulunmaktadır. Başlığın güney yüzünde düzgün olmayan dikdörtgen çerçeve içinde kabartma teknikli madalyon bulunmaktadır.

Karşılaştırma: Zollt, 1994: 103 (Aya Sofya Kilisesi bahçesi, sütun başlığı, 6-7. yüzyıl); Dennert, 1997: 41 (İstanbul Manastır Mescidi, sütun başlığı, 11-12. yüzyıl)

Yayın: Dennert, 1997: 41-42 (Haçların sade kullanılmasından, haç ve palmetlerin bir arada kullanılmasından ve monogramlardaki yazı tiplerinden yola çıkarak başlıkları 7.-8. yüzyıllar arasına tarihlendirmektedir.)

Tarihleme Önerisi: 8.-9. yüzyıl.

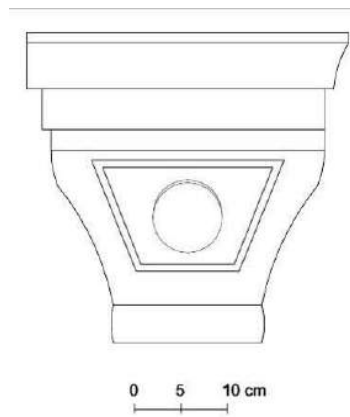
Resim 132. Narteks Kuzey Duvar,
İkiz Sütun Düzenlemesi,
Güneydeki Sütun, Başlığın Doğu Yüzü,
Batıya Bakış (2015)

Resim 133. Narteks Kuzey Duvar,
İkiz Sütun Düzenlemesi,
Güneydeki Sütun, Başlığın Güney Yüzü,
Kuzeye Bakış (2015)

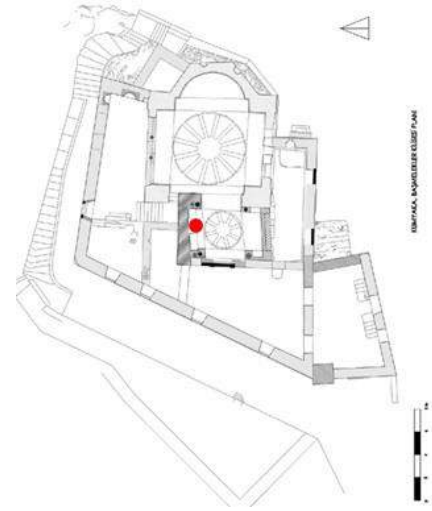
Resim 134. Narteks Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi,
Güneydeki Sütun, Başlığın Batı Yüzü, Kuzeydoğuya Bakış (2017)

Çizim 54. Başlığın Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 24**Türü:** Sütun Başlığı.**Tipi:** Kesik Piramit.**Malzeme:** Mermer.

Boyutlar: Başlık üst 0.44 m., alt 0.29 m., yükseklik 0.26 m. Başlık doğu yüzündeki madalyonun çapı 0.10 m., batı yüzündeki haçın ölçüleri 0.18 x 0.13 m., güney yüzündeki akantusun ölçüleri 0.10 x 0.19 m.dir.

Yeri ve Durumu: Narteksin kuzeyinde, ortadaki sütunun başlığıdır. Başlığın kuzey yüzündeki akantus yapraklarında tahribat görülmektedir.

Tasvir: Başlığın doğu yüzünde madalyon, batı yüzünde Latin haçı, güney yüzünde beş yapraklı akantus, kuzey yüzünde yedi yapraklı akantus bulunmaktadır. Tüm tasvirler kabartma tekniğinde yapılmış ve düzgün olmayan dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır.

Karşılaştırma: Sütun başlığında haç ve palmetin birlikte kullanılması: Zollt, 1994: 103 (Aya Sofya Kilisesi bahçesi, sütun başlığı, 6-7. yüzyıl); Dennert, 1997: 41, 44, 46 (Rodos Müzesi, sütun başlığı; Gebze şehir parkı, sütun başlığı; Mersin Müzesi, sütun başlığı, 11. yüzyıl)

Yayın: Dennert, 1997: 41-42 (Haçların sade kullanılmasından, haç ve palmetlerin bir arada kullanılmasından ve monogramlardaki yazı tiplerinden yola çıkarak başlıkları 7.-8. yüzyıllar arasına tarihlendirmektedir.)

Tarihleme Önerisi: 8.-9. yüzyıl.

Resim 135. Narteks Kuzey Duvar,
Ortadaki Sütun, Başlığın Doğu Yüzü,
Batıya Bakış (2015)

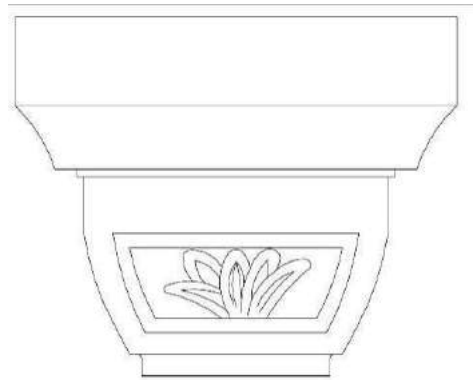
Resim 136. Narteks Kuzey Duvar,
Ortadaki Sütun, Başlığın Güney Yüzü,
Kuzeye Bakış (2015)

Resim 137. Narteks Kuzey Duvar,
Ortadaki Sütun, Başlığın Batı Yüzü,
Doğuya Bakış (2015)

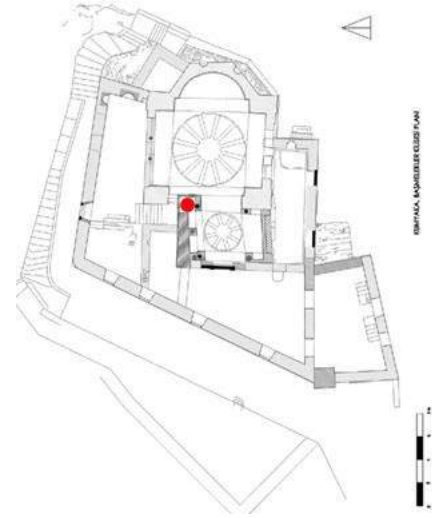

Resim 138. Narteks Kuzey Duvar,
Ortadaki Sütun, Başlığın Kuzey Yüzü,
Altan Üste Bakış (2015)

0 5 10 cm

Çizim 55. Başlığın Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 25**Türü:** Sütun Başlığı.**Tipi:** Kesik Piramit.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Başlık üst 0.42 m., alt 0.32 m., yükseklik 0.28 m. Başlık batı yüzündeki haçın ölçüleri 0.18 x 0.13 m.dir.**Yeri ve Durumu:** Narteksin kuzeydoğusunda yer alan ikiz sütunlardan kuzeydekinin başlığıdır. Başlıktaki haçlarda sıva izlerine rastlanmaktadır.**Tasvir:** Başlığın batı yüzünde Latin haçı bulunmaktadır. Kuzey ve güney yüzleri sade, doğu yüzünü ise duvar kapatmıştır. Tüm tasvirler kabartma tekniğinde yapılmış ve düzgün olmayan dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır.**Karşılaştırma:** Zollt, 1994: 103 (Aya Sofya Kilisesi bahçesi, sütun başlığı, 6-7. yüzyıl); Dennert, 1997: 44 (Kurşunlu Kilise, sütun başlığı, 12. yüzyıl)**Yayın:** Dennert, 1997: 41-42 (Haçların sade kullanılmasından, haç ve palmetlerin bir arada kullanılmasından ve monogramlardaki yazı tiplerinden yola çıkarak başlıkları 7.-8. yüzyıllar arasına tarihlendirmektedir.)**Tarihleme Önerisi:** 8.-9. yüzyıl.

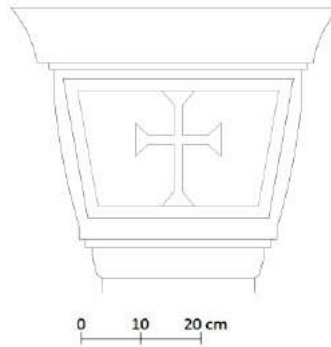
Resim 139. Nartesk Kuzey Duvar,
İkiz Sütun Düzenlemesi,
Kuzeydeki Sütun, Başlığın Batı Yüzü,
Doğuya Bakış (2015)

Resim 140. Nartesk Kuzey Duvar,
İkiz Sütun Düzenlemesi,
Kuzeydeki Sütun, Başlığın Güney Yüzü,
Kuzeydoğuya Bakış (2015)

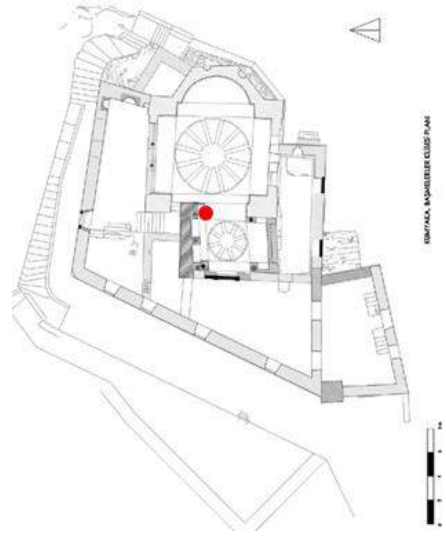
Resim 141. Nartesk Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi, Kuzeydeki Sütun,
Başlığın Kuzey Yüzü, Alttan Üste Bakış (2015)

Çizim 56. Başlığın Batı Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 26**Türü:** Sütun Başlığı.**Tipi:** Kesik Piramit.**Malzeme:** Mermer.

Boyutlar: Başlık üst 0.54 m., alt 0.39 m., yükseklik 0.27 m. Başlık doğu yüzündeki haçın ölçüleri 0.16 x 0.15 m.¹⁰⁵, batı yüzündeki haçın ölçüleri 0.90 x 0.57 m., güney yüzündeki madalyonun çapı 0.81 m.

Yeri ve Durumu: Narteksin kuzeydoğusunda yer alan ikiz sütunlardan güneydekinin başlığıdır.

Tasvir: Başlığın doğu ve batı yüzlerinde Latin haçı, güney yüzünde ise madalyon bulunmaktadır. Başlığın kuzey yüzü duvarla kapatılmıştır. Tüm tasvirler kabartma tekniğinde yapılmış ve düzgün olmayan dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır.

Karşılaştırma: Zollt, 1994: 103 (Aya Sofya Kilisesi bahçesi, sütun başlığı, 6-7. yüzyıl); Dennert, 1997: 44 (Kurşunlu Kilise, sütun başlığı, 12. yüzyıl)

Yayın: Dennert, 1997: 41-42 (Haçların sade kullanılmasından, haç ve palmetlerin bir arada kullanılmasından ve monogramlardaki yazı tiplerinden yola çıkarak başlıkları 7.-8. yüzyıllar arasına tarihlendirmektedir.)

Tarihleme Önerisi: 8.-9. yüzyıl.

¹⁰⁵ Haçın yarısı duvar örgüsü altında kalmıştır.

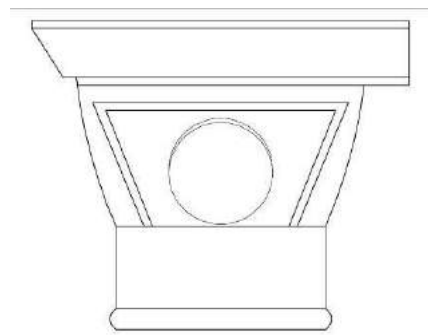
Resim 142. Narteks Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi, Güneydeki Sütun, Başlığın Doğu Yüzü, Batıya Bakış (2015)

Resim 143. Narteks Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi, Güneydeki Sütun, Başlığın Güney Yüzü, Kuzeye Bakış (2015)

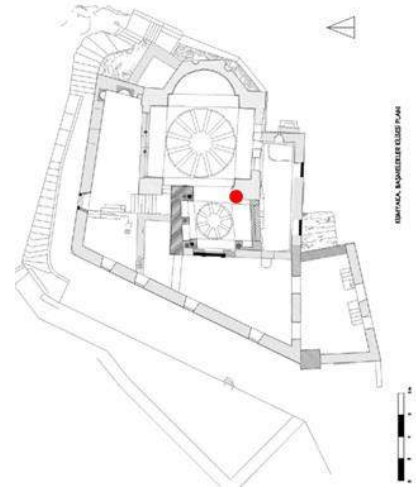

Resim 144. Narteks Kuzey Duvar, İkiz Sütun Düzenlemesi, Güneydeki Sütun, Başlığın Batı Yüzü, Doğuya Bakış (2015)

0 5 10 cm

Çizim 57. Başlığın Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 27**Türü:** Sütun Başlığı.**Tipi:** Kesik Piramit.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Başlık üst 0.77 m., alt 0.44 m., yükseklik 0.31 m. Başlık batı yüzündeki haçın ölçüleri 0.26 x 0.20 m.dir.**Yeri ve Durumu:** Narteksin güneydoğusundaki sütunun başlığıdır. Sütun başlığında yer yer boya izleri bulunmaktadır.**Tasvir:** Başlığın batı yüzünde Latin haçı, kuzey yüzünde kanat izleri görülmektedir. Doğu yüzü duvara oturmuş, batı yüzü ise sade bir düzenlemeye sahiptir. Latin haçı kabartma tekniğinde yapılmıştır.**Karşılaştırma:** Zollt, 1994: 103 (Aya Sofya Kilisesi bahçesi, sütun başlığı, 6-7. yüzyıl); Dennert, 1997: 44 (Kurşunlu Kilise, sütun başlığı, 12. yüzyıl)**Yayın:** Dennert, 1997: 41-42 (Haçların sade kullanılmasından, haç ve palmetlerin bir arada kullanılmasından ve monogramlardaki yazı tiplerinden yola çıkarak başlıkları 7.-8. yüzyıllar arasına tarihlendirmektedir.)**Tarihleme Önerisi:** 8.-9. yüzyıl.

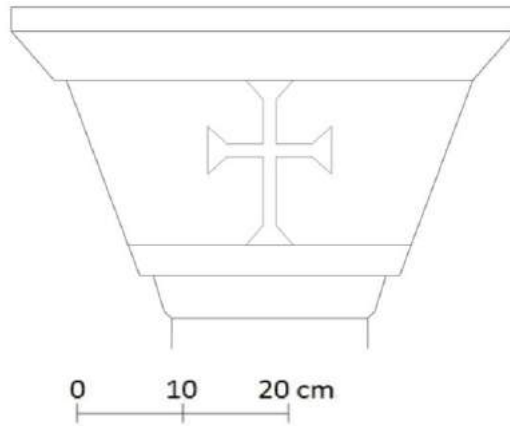
Resim 145. Narteks Güney Duvar,
Doğudaki Sütun, Başlığın Güney Yüzü,
Kuzeye Bakış (2015)

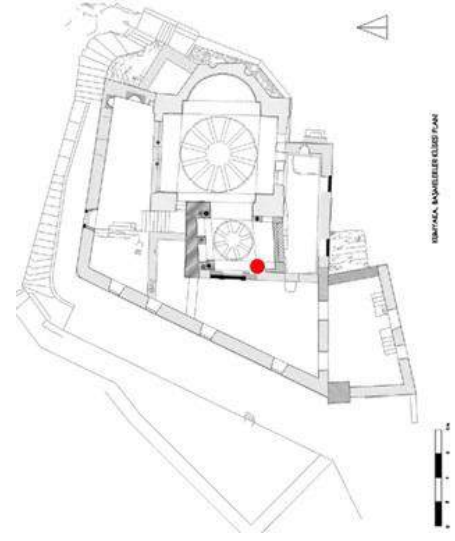
Resim 146. Narteks Güney Duvar,
Doğudaki Sütun, Başlığın Batı Yüzü,
Doğuya Bakış (2015)

Resim 147. Narteks Güney Duvar, Doğudaki Sütun,
Başlığın Kuzey Yüzü, Güneye Bakış (2015)

Çizim 58. Başlığın Batı Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 28**Türü:** Sütun Başlığı.**Tipi:** Kesik Piramit.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Başlık üst 0.57 m., alt 0.48 m., yükseklik 0.34 m. Başlık doğu yüzündeki haçın ölçüleri 0.22 x 0.14 m.dir.**Yeri ve Durumu:** Narteksin güneybatısındaki sütunun başlığıdır. Başlıkta tüm yüzeylerinde tahribat ve boya izleri bulunmaktadır.**Tasvir:** Başlığın doğu yüzünde Latin haçı bulunmaktadır. Batı, güney ve kuzey yüzleri ise sadedir. Latin haçı kabartma tekniğinde yapılmıştır.**Karşılaştırma:** Zollt, 1994: 103 (Aya Sofya Kilisesi bahçesi, sütun başlığı, 6-7. yüzyıl); Dennert, 1997: 44 (Kurşunlu Kilise, sütun başlığı, 12. yüzyıl)**Yayın:** Dennert, 1997: 41-42 (Haçların sade kullanılmasından, haç ve palmetlerin bir arada kullanılmasından ve monogramlardaki yazı tiplerinden yola çıkarak başlıkları 7.-8. yüzyıllar arasına tarihlendirmektedir.)**Tarihleme Önerisi:** 8.-9. yüzyıl.

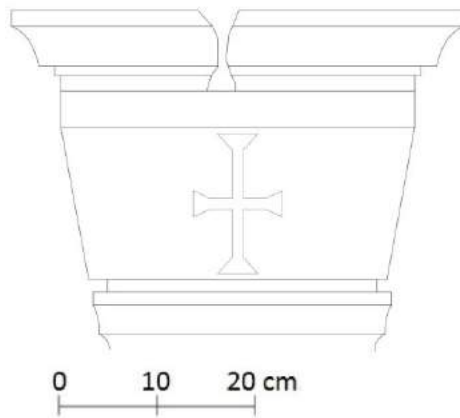
Resim 148. Narteks Güney Duvar,
Batıdaki Sütun, Başlığın Doğu Yüzü,
Batıya Bakış (2015)

Resim 149. Narteks Güney Duvar,
Batıdaki Sütun, Başlığın Güney Yüzü,
Altan Üste Bakış (2015)

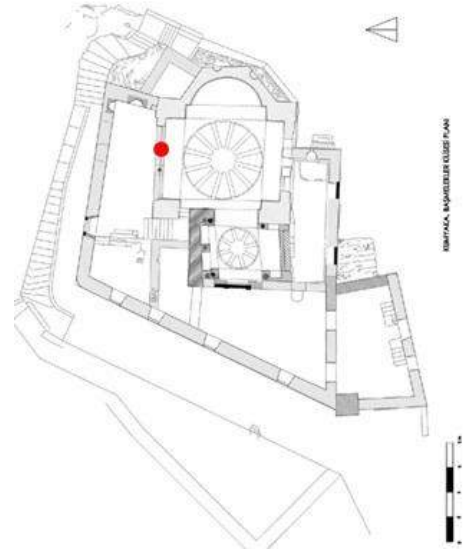
Resim 150. Narteks Güney Duvar, Batıdaki Sütun,
Başlığın Kuzey Yüzü, Güneye Bakış (2015)

Çizim 59. Başlığın Doğu Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 29**Türü:** Sütun Başlığı.**Tipi:** Kesik Piramit.**Malzeme:** Mermer.

Boyutlar: Başlık üst 0.36 m., alt 0.26 m., yükseklik 0.31 m. Başlık doğu yüzeydeki haçın ölçüleri 0.17 x 0.13 m., batı yüzeydeki haçın ölçüleri 0.17 x 0.13 m., kuzey yüzeydeki haçın ölçüleri 0.17 x 0.13 m., güney yüzündeki monogramın ölçüleri 0.17 x 0.16 m.dir.

Yeri ve Durumu: C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) ile naosu birbirinden ayıran üçlü açıklıkta yer alan doğudaki sütunun başlığıdır. Başlık ve yastıkta tahribatlar bulunmaktadır.

Tasvir: Başlığın doğu, batı ve kuzey yüzlerinde Latin haçı, güney yüzünde ise monogram bulunmaktadır. Tüm tasvirler kabartma tekniğinde yapılmış ve düzgün olmayan dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır.

Karşılaştırma: Zollt, 1994: 104 (İstanbul Arkeoloji Müzesi bahçesi, sütun başlığı, 7-8. yüzyıl); Dennert, 1997: 41, 43-46 (Monogram kullanılması: İstanbul Arkeoloji Müzesi, 8-9. yüzyıl, İstanbul Arkeoloji Müzesi, 8-9. yüzyıl, İstanbul Arkeoloji Müzesi, 9-10 yüzyıl; Monogram ve Haçın birlikte kullanılması: Bari, San Nikola Müzesi, 9-10 yüzyıl)

Yayın: Dennert, 1997: 41-42 (Haçların sade kullanılmasından, haç ve palmetlerin bir arada kullanılmasından ve monogramlardaki yazı tiplerinden yola çıkarak başlıkları 7.-8. yüzyıllar arasına tarihlendirmektedir.)

Tarihleme Önerisi: 8.-9. yüzyıl.

Resim 151. C Mekanı
(Aziz Haralambos Şapeli),
Üçlü Açıklık, Doğudaki Sütun,
Başlığın Doğu Yüzü, Batıya Bakış (2015)

Resim 152. C Mekanı
(Aziz Haralambos Şapeli),
Üçlü Açıklık, Doğudaki Sütun,
Başlığın Güney Yüzü, Kuzeye Bakış (2015)

Resim 153. C Mekanı
(Aziz Haralambos Şapeli),
Üçlü Açıklık, Doğudaki Sütun,
Başlığın Batı Yüzü, Doğuya Bakış (2015)

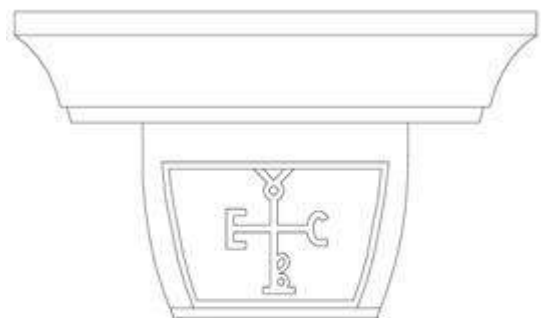

Resim 154. C Mekanı
(Aziz Haralambos Şapeli),
Üçlü Açıklık, Doğudaki Sütun,
Başlığın Kuzey Yüzü, Güneye Bakış (2015)

0 10 20 cm

Çizim 60. Doğudaki Sütun, Kuzey Yüz
(Çizen: YPD, Genim-2016)

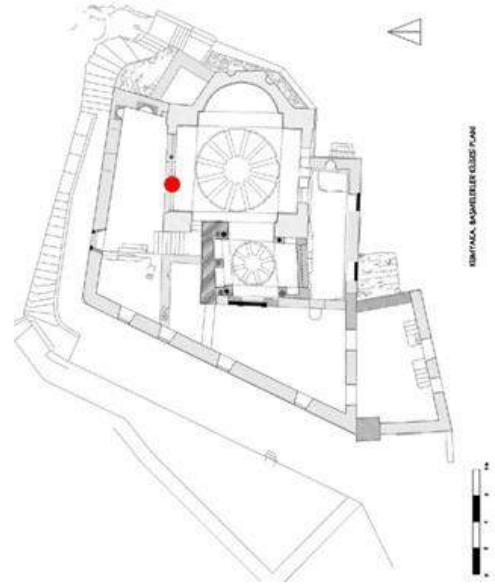

0 10 20 cm

Çizim 61. Doğudaki Sütun, Güney Yüz
(Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 30**Türü:** Sütun Başlığı.**Tipi:** Kesik Piramit.**Malzeme:** Mermer.

Boyutlar: Başlık üst 0.37 m., alt 0.28 m., yükseklik 0.31 m. Başlık doğu yüzeydeki haçın ölçüleri 0.17 x 0.13 m., batı yüzeydeki haçın ölçüleri 0.17 x 0.13 m., kuzey yüzeydeki haçın ölçüleri 0.17 x 0.13 m., güney yüzündeki monogramın ölçüleri 0.17 x 0.14 m.dir.

Yeri ve Durumu: C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) ile naosu birbirinden ayıran üçlü açıklıkta yer alan batıdaki sütunun başlığıdır. Başlık tahribatlar bulunmaktadır.

Tasvir: Başlığın doğu, batı ve kuzey yüzlerinde Latin haçı, güney yüzünde ise monogram bulunmaktadır. Tüm tasvirler kabartma tekniğinde yapılmış ve düzgün olmayan dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır.

Karşılaştırma: Zollt, 1994: 104 (İstanbul Arkeoloji Müzesi bahçesi, sütun başlığı, 7-8. yüzyıl); Dennert, 1997: 41, 43-46 (Monogram kullanılması: İstanbul Arkeoloji Müzesi, 8-9. yüzyıl, İstanbul Arkeoloji Müzesi, 8-9. yüzyıl, İstanbul Arkeoloji Müzesi, 9-10 yüzyıl; Monogram ve Haçın birlikte kullanılması: Bari, San Nikola Müzesi, 9-10 yüzyıl).

Yayın: Dennert, 1997: 41-42 (Haçların sade kullanılmasından, haç ve palmetlerin bir arada kullanılmasından ve monogramlardaki yazı tiplerinden yola çıkarak başlıkları 7.-8. yüzyıllar arasına tarihlendirmektedir.)

Tarihleme Önerisi: 8.-9. yüzyıl.

Resim 155. C Mekanı
(Aziz Haralambos Şapeli),
Üçlü Açıklık, Batıdaki Sütun,
Başlığın Doğu Yüzü, Batıya Bakış (2015)

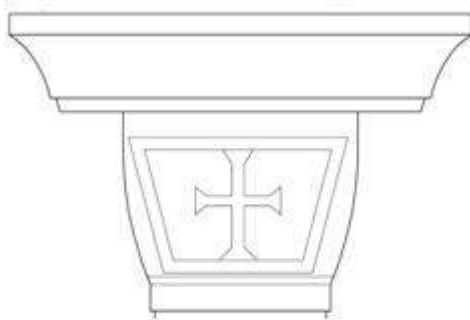
Resim 156. C Mekanı
(Aziz Haralambos Şapeli),
Üçlü Açıklık, Batıdaki Sütun,
Başlığın Güney Yüzü, Kuzeye Bakış (2015)

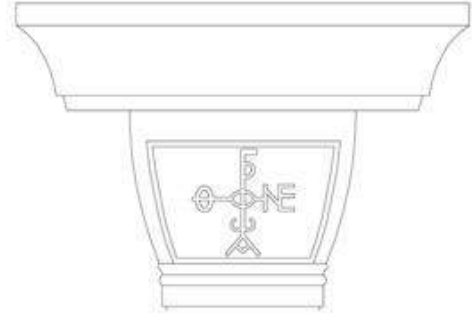
Resim 157. C Mekanı
(Aziz Haralambos Şapeli),
Üçlü Açıklık, Batıdaki Sütun,
Başlığın Batı Yüzü, Doğuya Bakış (2015)

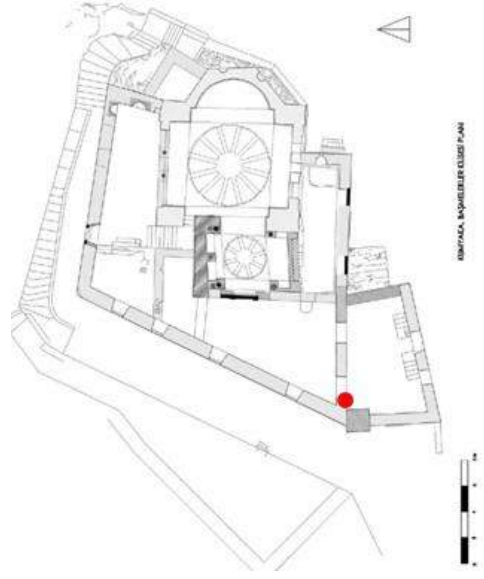
Resim 158. C Mekanı
(Aziz Haralambos Şapeli),
Üçlü Açıklık, Batıdaki Sütun,
Başlığın Kuzey Yüzü, Güneye Bakış (2015)

Çizim 62. Batıdaki Sütun, Kuzey Yüz
(Çizen: YPD, Genim-2016)

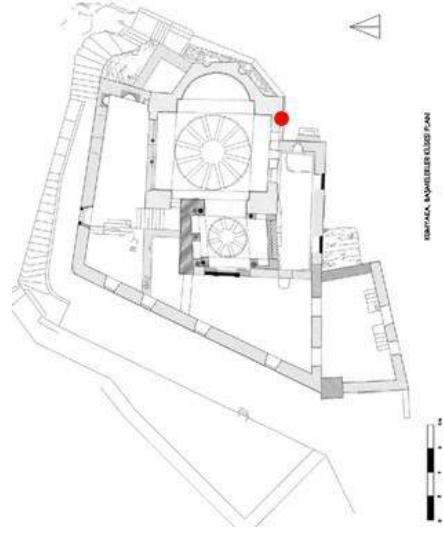

Çizim 63. Batıdaki Sütun, Güney Yüz
(Çizen: YPD, Genim-2016)

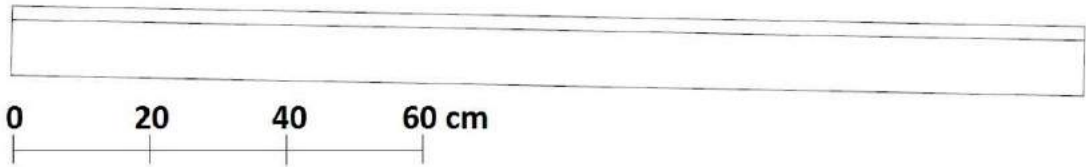
Katalog No: 31**Türü:** Lento¹⁰⁶.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Genişlik 0.58 m.(k), yükseklik 0.10 m.**Yeri ve Durumu:** H Mekanının (Giriş Mekanı) kuzey duvarında, batıdaki duvar payesi içinde bulunmaktadır.**Tasvir:** Parçanın duvar dışında kalan yüzünde içbükey bir profil görülmektedir.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 159. Lento, H Mekanı (Giriş Mekanı) Kuzey Duvar, Kuzeye Bakış (2015)

¹⁰⁶ Restorasyon çalışmaları nedeniyle çizimi yapılamamıştır.

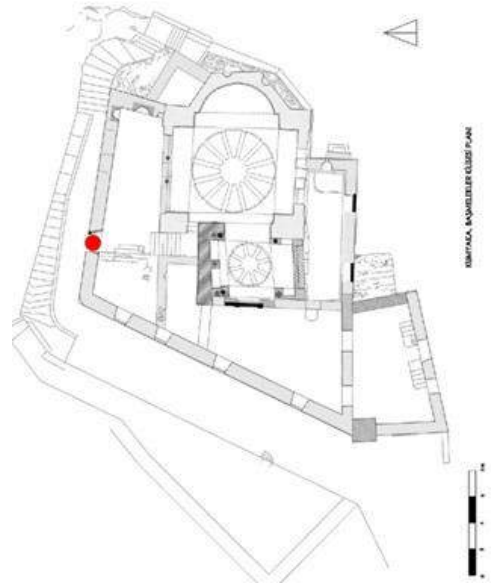
Katalog No: 32**Türü:** Lento¹⁰⁷.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Genişlik 1.57 m., yükseklik 0.10 m.
kalınlık: alınamadı.**Yeri ve Durumu:** Naosun güney cephesinde,
üst seviyede yer almaktadır. Parçada yer yer
tahribat görülmektedir.**Tasvir:** Parçanın cephenin dışında kalan yüzeyinin üst kenarına kavis verilmiştir.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 160. Lento, Naosun Güney Cephesi, Kuzeye Bakış (2015)

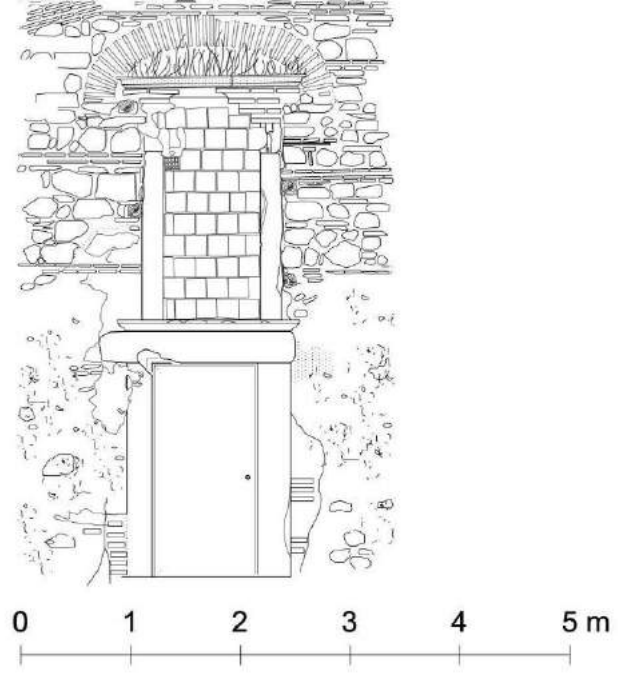
Çizim 64. Lento (Çizen: YPD, Genim-2016)

¹⁰⁷ Restorasyon çalışmaları nedeniyle kesit çizimi yapılamamıştır.

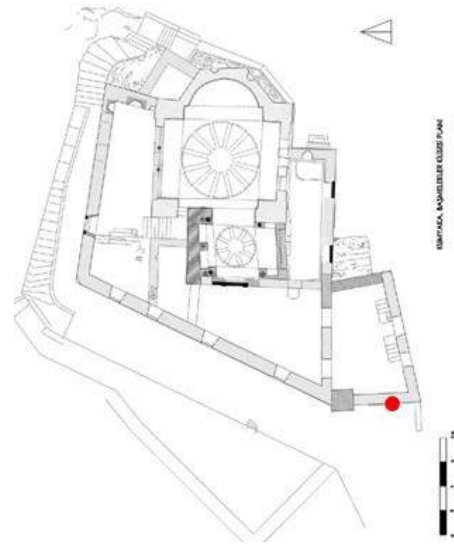
Katalog No: 33**Türü:** Lento¹⁰⁸.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Pencere lentosu, genişlik üstte 1.78 m., altta 1.64 m., yükseklik 0.10 m. Kapı lentosu, genişlik 1.50 m., yükseklik 0.28 m.**Yeri ve Durumu:** C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) kuzey cephesinin batısında yer almaktadır. Lentoların ikisinde de tahribat görülmektedir.**Tasvir:** Kapı lentosu düz profillidir. Pencere lentosu ise kısa kenarlarda alttan üste doğru genişletilmiştir.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 161. Pencere ve Kapı Lentosu, C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) Kuzey Cephesi, Güneydoğuya Bakış (2015)

¹⁰⁸ Restorasyon çalışmaları nedeniyle kesit çizimi yapılamamıştır.

Çizim 65. Pencere ve Kapı Lentosu (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 34**Türü:** Lento¹⁰⁹.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Yükseklik 0.10 m., genişlik altta 2.36 m., üstte 2.52 m.**Yeri ve Durumu:** H Mekanının (Giriş Mekanı) batı cephesinde yer almaktadır. Lentonun güney ucu kırılmıştır.**Tasvir:** İki düz profil arasında içbükey profil görülmektedir. Kısa kenarlar alttan üstte doğru genişlemektedir.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 162. Lento, H Mekanı (Giriş Mekanı) Batı Cephesi, Doğuya Bakış (2015)

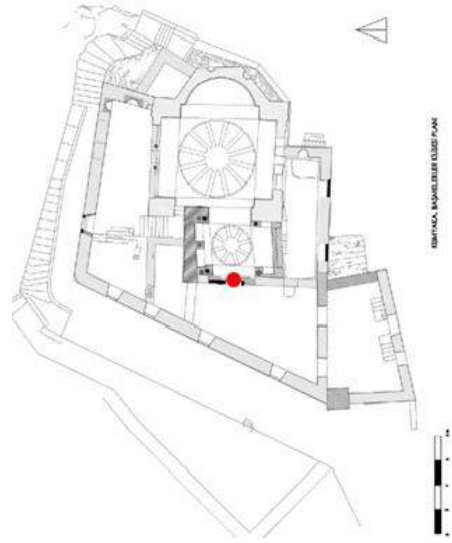
Çizim 66. Lento (Çizen: YPD, Genim-2016)

¹⁰⁹ Restorasyon çalışmaları nedeniyle kesit çizimi yapılamamıştır.

Katalog No: 35**Türü:** Söve.**Malzeme:** Mermer.

Boyutlar: Sövelerin genişliği 0.32 m., yüksekliği 1.85. Üzengi taşının genişliği 0.38 m., yüksekliği 0.13 m. Kemerin yüksekliği 1.10 m. Kapının toplam yüksekliği 3.09 m., genişliği 2.13 m. Kuzeydeki pencerenin genişliği 0.75 m., yüksekliği 1.49 m.

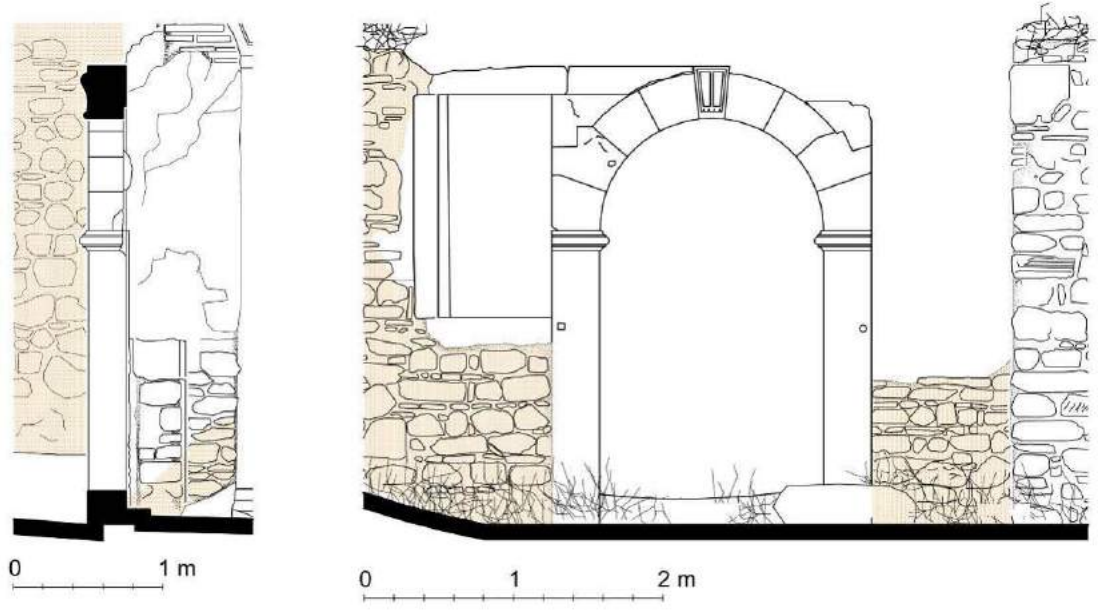
Yeri ve Durumu: Narteksin batısında, A Mekanının (Eksonarteks) doğusunda yer almaktadır. Sövelerde tahribat görülmektedir.

Tasvir: Kareye yakın dikdörtgen kapı karşılıklı iki sövenin taşıdığı kemerle son bulmuştur. Söveler sade bir düzendedir.

Karşılaştırma: -**Tarihleme Önerisi:** -

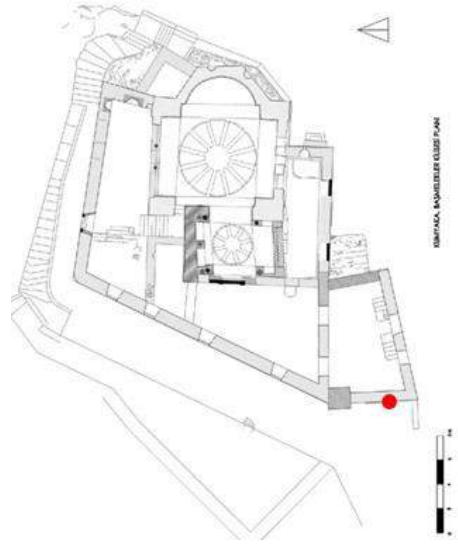
Resim 163. Söveler, A Mekanından (Eksonarteks) Nartekse Geçişi Sağlayan Açıklık, Doğuya Bakış (2015)

Çizim 67. Söveler, Kesit ve Görünüş (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 36**Türü:** Söve.**Malzeme:** Mermer.

Boyutlar: Kaideler: Kuzeydekinin yüksekliği 0.17 m., genişliği 0.39 m. Güneydekinin yüksekliği 0.17 m., genişliği 0.40 m. Kuzeydeki ve güneydeki paye görünümündeki sövelerin yükseklikleri 1.71 m., genişlikleri 0.29 m. Yastıkların yükseklikleri 0.17 m. Kemerin yüksekliği 1.15 m.

Yeri ve Durumu: H Mekanının (Giriş Mekanı) batı cephesinde yer almaktadır. Sövelerde yer yer oyuklar görülmektedir. Güneydeki başlığın üst kısmı kırılmıştır.

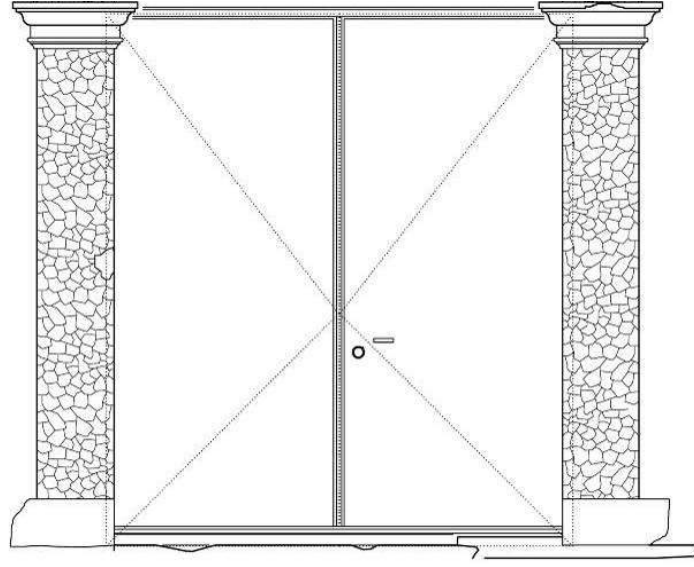
Tasvir: Paye şeklinde tasarlanmış söveler düz profilli ve sadedir.

Karşılaştırma: -

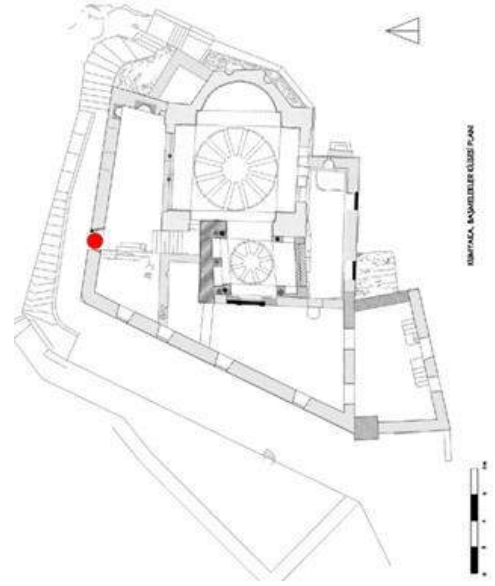
Tarihleme Önerisi: -

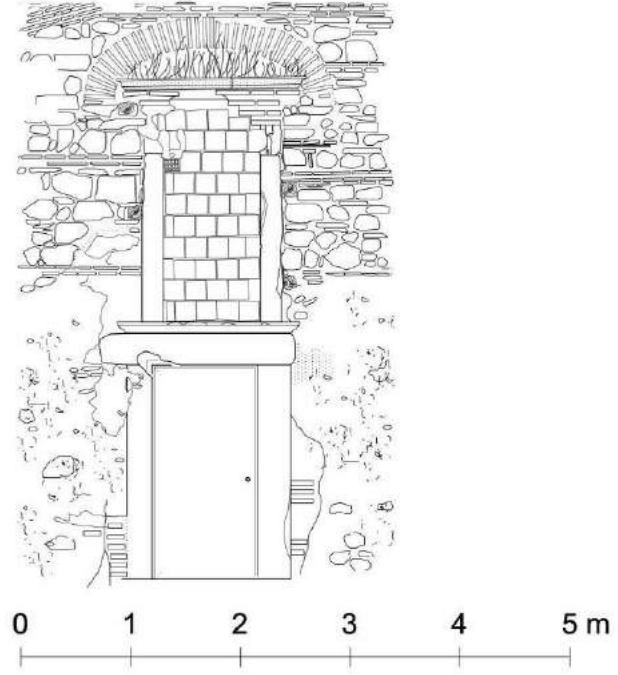
Resim 164. Söve, H Mekanının (Giriş Mekanı) Batı Cephesi, Doğuya Bakış (2015)

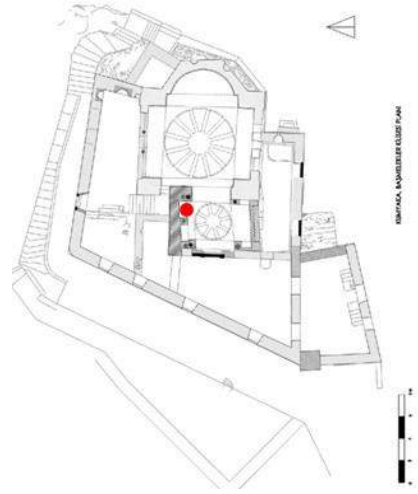
Çizim 68. Söve (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 37**Türü:** Söve.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Pencere söve, genişlik 0.20 m., yükseklik 1.52 m. Kapı söve, genişlik 0.30 m., yükseklik 2.20 m.**Yeri ve Durumu:** C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) kuzey cephesinin batısında yer almaktadır. Sövelerin üst kısımları kırık durumdadır.**Tasvir:** Kapı ve pencere söveleri düz profilli ve sadedir.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 165. Söve, C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) Kuzey Cephesi, Güneydoğuya Bakış (2015)

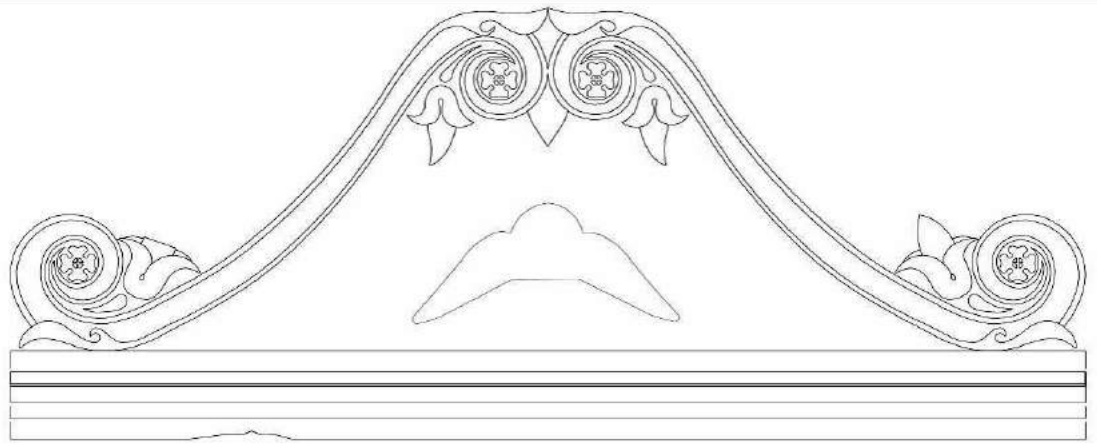
Çizim 69. Söve (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 38**Türü:** Alınlık.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Genişlik 1.50 m. Kenar yüksekliği 0.31 m, orta yüksekliği 0.61 m.dir. Malta haçları 0.004 x 0.004 m. ölçülerindedir.**Yeri ve Durumu:** Narteksin kuzeyinde, doğudaki kemerin içinde yer almaktadır.

Ortadaki kanat kaybolmuştur. Kıvrımlarda boya izleri görülmektedir.

Tasvir: Uzun kenarda paralel beş profil bulunmaktadır. Alınlığın yüzeyinde bitkisel ve geometrik motifler görülmektedir. Alınlığın uzun kenarlarında ve üst bölümünde kıvrımlar içinde malta haçı motifleri görülmektedir. Kıvrımların kenarlarında ise lale motifleri bulunmaktadır. Alınlığın merkezinde ise kanat izi vardır.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** Osmanlı Dönemi.

Resim 166. Alınlık, Narteks Kuzey Duvar, Kuzeye Bakış (2015)

0 10 20 30 cm

Çizim 70. Alınlık (Çizen: YPD, Genim-2016)

3.4.1.B. Liturjik İşlevli Taş Eserler (Templon Payesi, Altar Kaidesi, Altar Ayağı, Kathedra)

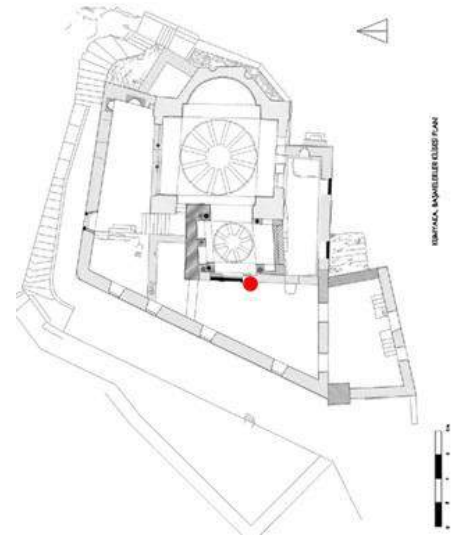
Katalog No: 39

Türü: Templon Payesi¹¹⁰.

Malzeme: Mermer.

Boyutlar: Genişlik 0.15 m., yükseklik 0.41 m.(k), derinlik 0.26 m.

Yeri ve Durumu: A Mekanının (Eksonarteks) doğu duvarında, örgü sistemi içinde yer almaktadır. Her iki uçtan kırık durumdadır.

Tasvir: Parçanın duvar dışında kalan yüzeyinde paralel iki profil görülmektedir.

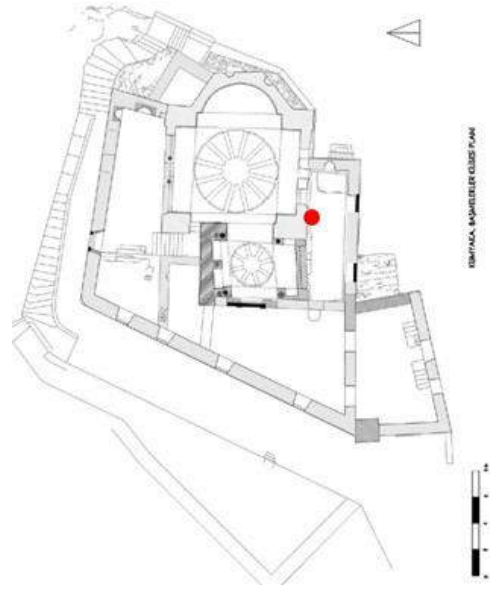
Karşılaştırma: Alpaslan, 1996: 74 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Alpaslan, 1996: 78-79 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Keskin, 2010: 153 (Elvan Çelebi Zaviye Türbesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl)

Tarihleme Önerisi: 6-7. yüzyıl.

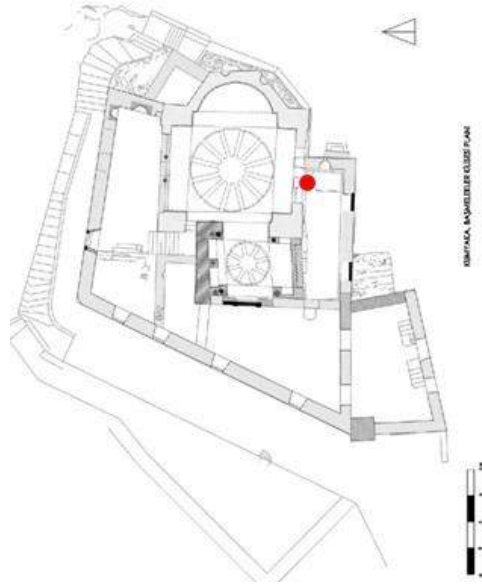
Resim 167. Templon Payesi, A Mekanı (Eksonarteks) Doğu Duvar, Doğuya Bakış (2015)

¹¹⁰ Restorasyon çalışmaları nedeniyle çizimi yapılamamıştır.

Katalog No: 40**Türü:** Templon Payesi¹¹¹.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Genişlik 0.16 m., yükseklik 0.58 m.(k), derinlik: alınamadı¹¹².**Yeri ve Durumu:** G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) kuzey duvarının örgüsü içinde bulunmaktadır. İki uçtan da kırılmış durumdadır.**Tasvir:** Parçanın duvar dışında kalan yüzeyinde paralel üç profil görünmektedir.**Karşılaştırma:** Alpaslan, 1996: 74 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Alpaslan, 1996: 78-79 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Keskin, 2010: 153 (Elvan Çelebi Zaviye Türbesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl)**Tarihleme Önerisi:** 6-7. yüzyıl

Resim 168. Templon Payesi, G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) Kuzey Duvar, Kuzeye Bakış (2015)

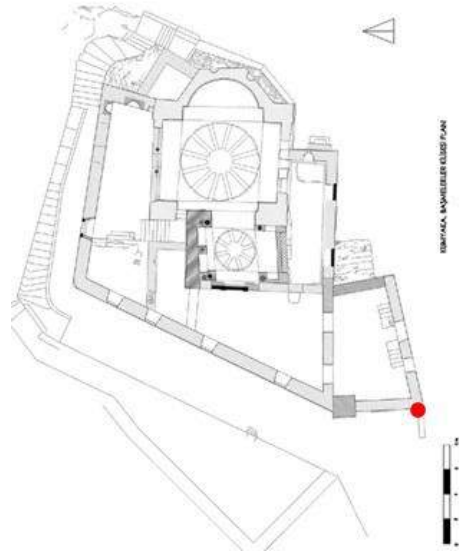
¹¹¹ Restorasyon çalışmaları nedeniyle çizimi yapılamamıştır.¹¹² 2017 yılının Ekim ayında eksik kalan ölçüleri tamamlamak için yapıya gidilmiş, yapıda restorasyon hazırlıkları doğrultusunda yapının belli bölgelerine iskele kurulduğu görülmüştür. İskelelerden biri de G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli)'nin giriş kapısının önüne kurulmuştur. Bu nedenle mekana girilememiş ve templon payesinin derinlik ölçüsü alınamamıştır.

Katalog No: 41**Türü:** Templon Payesi¹¹³.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Genişlik 0.15 m., yükseklik 0.38 m.(k), derinlik: alınamadı¹¹⁴.**Yeri ve Durumu:** G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) kuzey duvarında, kuzeydoğu köşede duvar örgüsü içinde bulunmaktadır. Her iki uçtan da kırılmıştır.**Tasvir:** Parçanın duvar dışında kalan yüzeyinde, paralel beş profil görülmektedir.**Karşılaştırma:** Pekak, 2009a: 114 (Tirilye Fatih Camisi, korkuluk levhası payesi, 5. yüzyıl)**Tarihleme Önerisi:** 5. yüzyıl

Resim 169. Templon Payesi, G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli)
Kuzey Duvar, Kuzeye Bakış (2015)

¹¹³ Restorasyon çalışmaları nedeniyle çizimi yapılamamıştır.

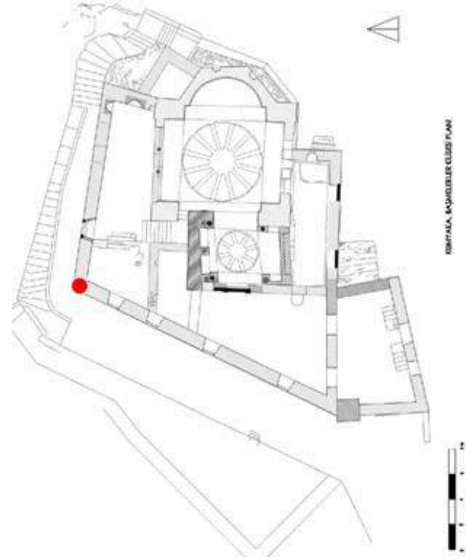
¹¹⁴ Restorasyon çalışmaları nedeniyle alınamamıştır.

Katalog No: 42**Türü:** Templon Payesi¹¹⁵.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Genişlik 0.06 m., yükseklik 0.24 m. (k), derinlik: alınamadı¹¹⁶.**Yeri ve Durumu:** H Mekanının (Giriş Mekanı) batı cephesinin güneybatı köşesinde yer almaktadır.**Tasvir:** Parçanın cephe dışında kalan yüzeyinde şerit içinde iç içe geçmiş sarmaşık motifleri bulunmaktadır.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 170. Templon Payesi, H Mekanı
(Giriş Mekanı) Batı Cephe, Doğuya Bakış (2015)

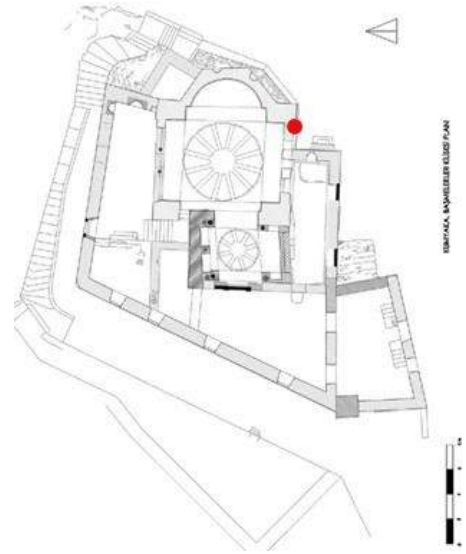
¹¹⁵ Restorasyon çalışmaları nedeniyle çizimi yapılamamıştır.

¹¹⁶ Restorasyon çalışmaları nedeniyle alınamamıştır.

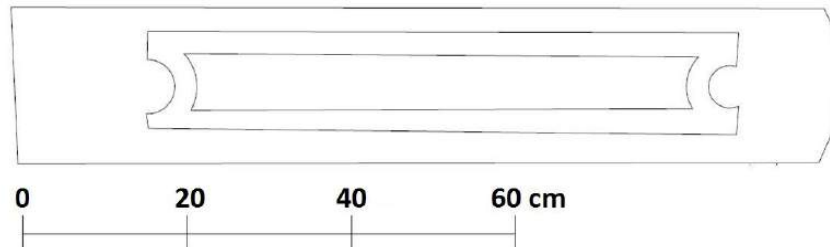
Katalog No: 43**Türü:** Templon Payesi¹¹⁷.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Genişlik 0.28 m., yükseklik 0.55 m.(k), derinlik 0.30 m.**Yeri ve Durumu:** C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) batı cephesinin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Kırık durumdadır.**Tasvir:** Payenin batı yüzünde iç içe geçmiş, kazıma teknikli üç soffit bezeme görülmektedir.**Karşılaştırma:** Alpaslan, 1996: 74 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Alpaslan, 1996: 78-79 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Keskin, 2010: 153 (Elvan Çelebi Zaviye Türbesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl)**Tarihleme Önerisi:** 6-7. yüzyıl.

Resim 171. Templon Payesi, C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) Batı Cephe, Güneydoğuya Bakış (2015)

¹¹⁷ Restorasyon çalışmaları nedeniyle çizimi yapılamamıştır.

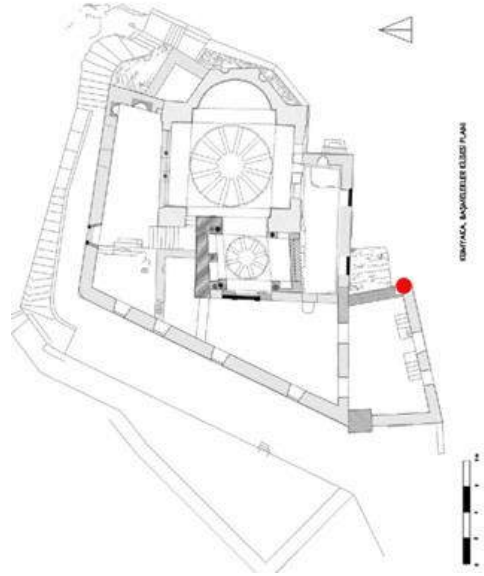
Katalog No: 44**Türü:** Templon Payesi¹¹⁸.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Genişlik 0.19 m., yükseklik 0.99 m. (k),
derinlik: alınamadı¹¹⁹.**Yeri ve Durumu:** Naosun güney cephesinin alt seviyede yer almaktadır.**Tasvir:** Paye cephenin dışında kalan yüzünde iç içe iki soffit bezemelidir. Soffit üstte ve altta içbükey biçimlendirilmiştir.**Karşılaştırma:** Alpaslan, 1996: 78-79 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Keskin, 2010: 152-153 (Osmancık İlçesi, Temence Köyü, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Yıldırım, 2006: 65-66 (Ferruh Şah Mescidi, templon payesi, 5-6. yüzyıl)**Tarihleme Önerisi:** 6-7. yüzyıl.

Resim 172. Templon Payesi, Naos Güney Cephe, Kuzeye Bakış (2015)

Çizim 71. Templon Payesi (Çizen: YPD, Genim-2016)

¹¹⁸ Restorasyon çalışmaları nedeniyle kesit çizimi yapılamamıştır.¹¹⁹ Restorasyon çalışmaları nedeniyle alınamamıştır.

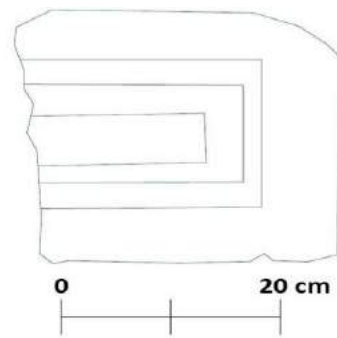
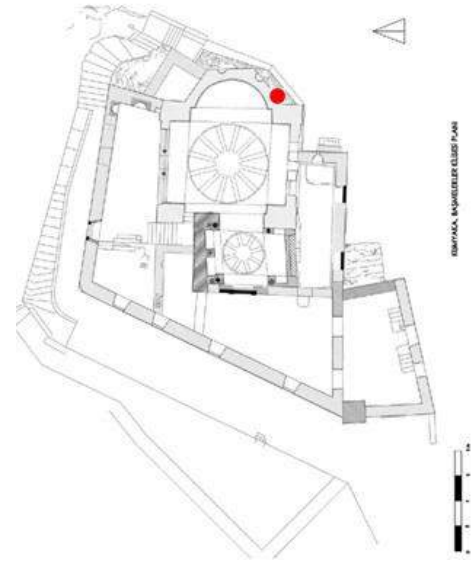
Katalog No: 45**Türü:** Templon Payesi¹²⁰.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Genişlik 0.27 m., yükseklik 0.88 m. (k), derinlik 0.24 m.**Yeri ve Durumu:** H Mekanının (Giriş Mekanı) doğu cephesinde yer almaktadır. Parçanın güney ucu kırılmıştır.**Tasvir:** Payenin cephe dışında kalan yüzünde iç içe geçmiş, kazıma teknikli üç soffit bezeme görülmektedir.**Karşılaştırma:** Alpaslan, 1996: 74 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Alpaslan, 1996: 78-79 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Keskin, 2010: 153 (Elvan Çelebi Zaviye Türbesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl)**Tarihleme Önerisi:** 6-7. yüzyıl.

Resim 173. Templon Payesi, H Mekanı (Giriş Mekanı) Doğu Cephe, Batıya Bakış (2015)

¹²⁰ Restorasyon çalışmaları nedeniyle çizimi yapılamamıştır.

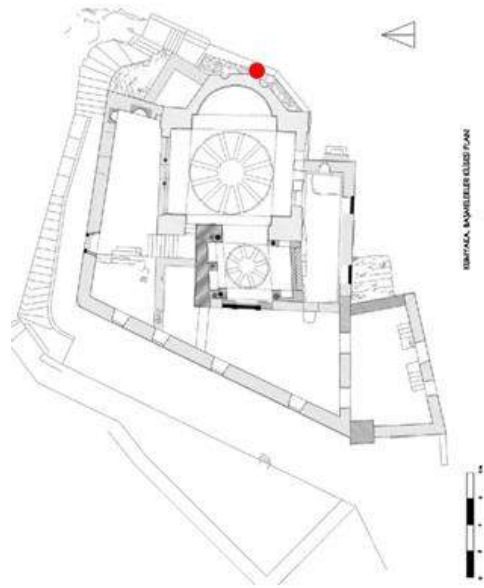
Katalog No: 46**Türü:** Templon Payesi¹²¹.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Genişlik 0.29 m., yükseklik 0.30 m. (k), derinlik: alınamadı¹²².**Yeri ve Durumu:** Apsisin doğu cephesinin üst seviyesinde yer almaktadır. Parça oldukça tahrip durumdadır.**Tasvir:** Payenin cephe dışında kalan yüzünde iç içe geçmiş, kazıma teknikli üç soffit bezeme görülmektedir.**Karşılaştırma:** Alpaslan, 1996: 74 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Alpaslan, 1996: 78-79 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Keskin, 2010: 153 (Elvan Çelebi Zaviye Türbesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl)**Tarihleme Önerisi:** 6-7. yüzyıl.

Resim 174. Templon Payesi, Apsis Doğu Cephe, Batıya Bakış (2015)

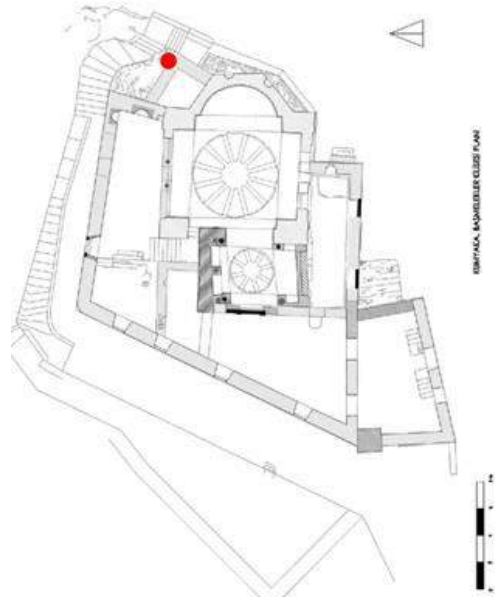
Çizim 72. Templon Payesi (Çizen: YPD, Genim-2016)

¹²¹ Restorasyon çalışmaları nedeniyle kesit çizimi yapılamamıştır.¹²² Restorasyon çalışmaları nedeniyle alınamamıştır.

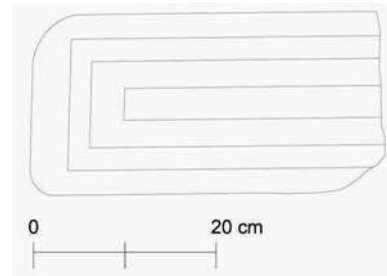
Katalog No: 47**Türü:** Templon Payesi¹²³.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Genişlik 0.28 m., yükseklik 1.08 m. (k), derinlik: alınamadı¹²⁴.**Yeri ve Durumu:** Apsisin doğu cephesinin alt seviyesinde yer almaktadır. Parçanın cephe dışında kalan yüzeyinde sıva izleri görülmektedir.**Tasvir:** Payenin cephe dışında kalan yüzünde iç içe geçmiş, kazıma teknikli üç soffit bezeme görülmektedir.**Karşılaştırma:** Alpaslan, 1996: 74 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Alpaslan, 1996: 78-79 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Keskin, 2010: 153 (Elvan Çelebi Zaviye Türbesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl)**Tarihleme Önerisi:** 6-7. yüzyıl.

Resim 175. Templon Payesi, Apsis Doğu Cephe, Batıya Bakış (2015)

¹²³ Restorasyon çalışmaları nedeniyle çizimi yapılamamıştır.¹²⁴ Restorasyon çalışmaları nedeniyle alınamamıştır.

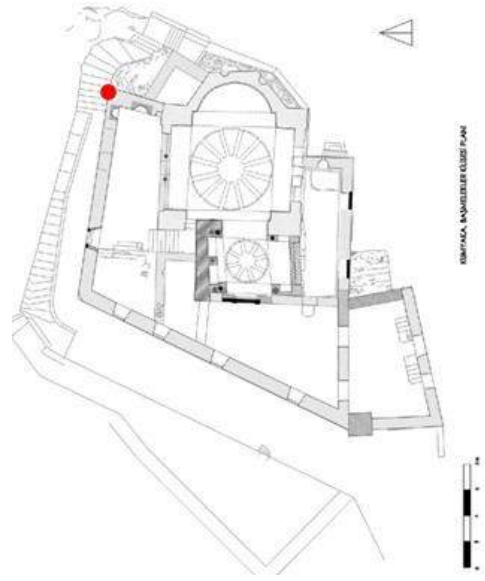
Katalog No: 48**Türü:** Templon Payesi¹²⁵.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Genişlik 0.19 m., yükseklik 0.40 m. (k), derinlik 0.16 m.**Yeri ve Durumu:** D Mekanın (Kuzeydoğu Mekanı) kuzey cephesinde yer almaktadır. Parçanın batısı kırık durumdadır.**Tasvir:** Payenin cephe dışında kalan yüzünde iç içe geçmiş, kazıma teknikli üç soffit bezeme görülmektedir.**Karşılaştırma:** Alpaslan, 1996: 74 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Alpaslan, 1996: 78-79 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl); Keskin, 2010: 153 (Elvan Çelebi Zaviye Türbesi, templon payesi, 6-7. yüzyıl)**Tarihleme Önerisi:** 6-7. yüzyıl.

Resim 176. Templon Payesi, D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan) Kuzey Cephe, Güneye Bakış (2015)

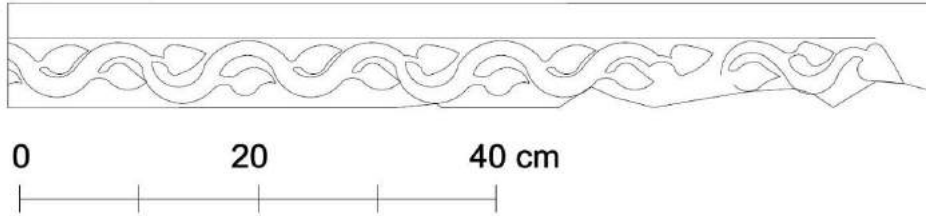

Çizim 73. Templon Payesi (Çizen: YPD, Genim-2016)

¹²⁵ Restorasyon çalışmaları nedeniyle kesit çizimi yapılamamıştır.

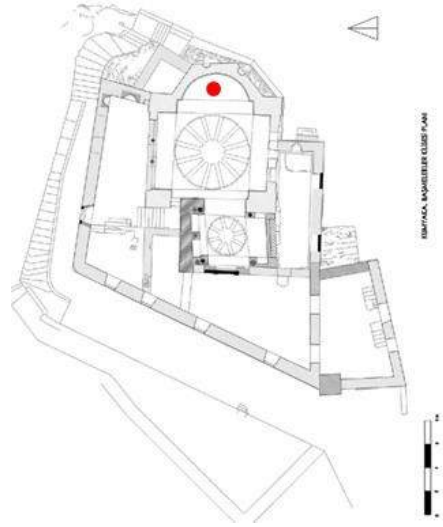
Katalog No: 49**Türü:** Templon Payesi¹²⁶.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Genişlik 0.06 m., yükseklik 0.77 m. (k), derinlik: alınamadı¹²⁷.**Yeri ve Durumu:** C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) kuzey cephesinin doğu ucunda yer almaktadır. Parçanın yüzeyinde tahribat ve sıva izleri görülmektedir.**Tasvir:** Parçanın cephe yüzeyinde kalan kısmında iç içe geçmiş bitkisel bezemeler görülmektedir.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 177. Templon Payesi, C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) Kuzey Cephe, Güneye Bakış (2015)

Çizim 74. Templon Payesi (Çizen: YPD, Genim-2016)

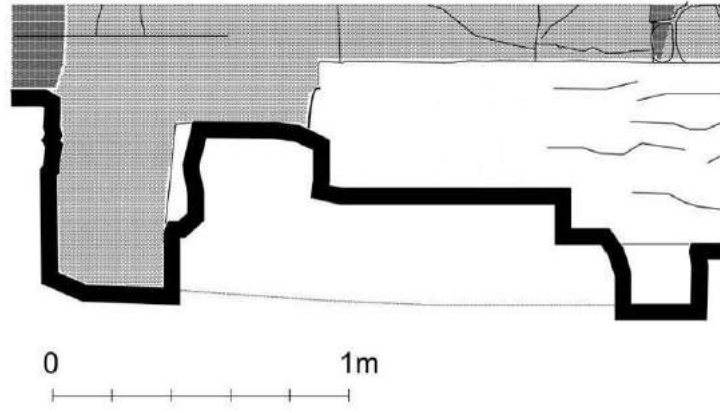
¹²⁶ Restorasyon çalışmaları nedeniyle kesit çizimi yapılamamıştır.¹²⁷ Restorasyon çalışmaları nedeniyle alınamamıştır.

Katalog No: 50**Türü:** Altar Kaidesi.**Malzeme:** Mermer ve taş.**Boyutlar:** Altarın kaidesi 1.36 x 1.61 m. ölçülerindedir.**Yeri ve Durumu:** Apsiste yer almaktadır. Günümüzde neredeyse tasvir edilemeyecek kadar zarar görmüştür.**Tasvir:** Altar parçası kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Kuzeyinde altara bitişik, yatık durumdaki altar ayağı bulunmaktadır.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

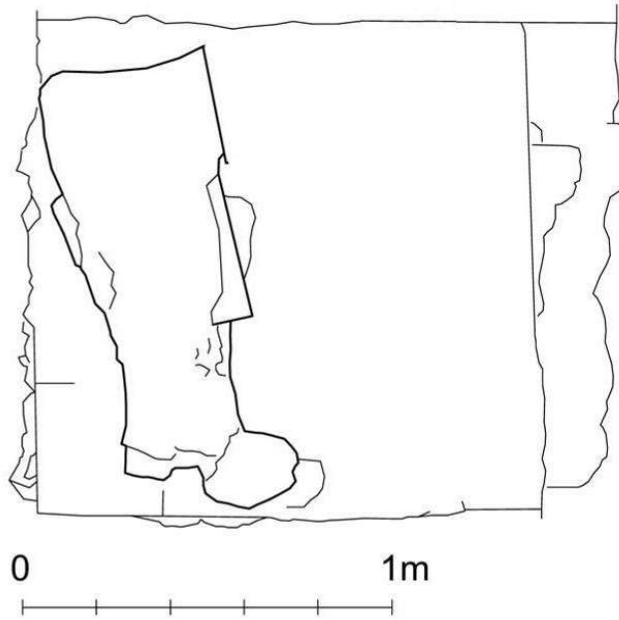
Resim 178. Altar Kaidesi, Apsis, Kuzeybatıya Bakış (2015)

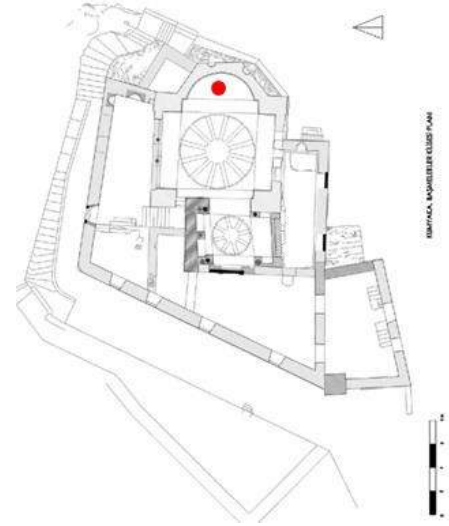
Resim 179. Altar Kaidesi, Apsis, Batıya Bakış (2015)

Çizim 75. Altar Kaidesi, Kesit (Çizen: YPD, Genim-2016)

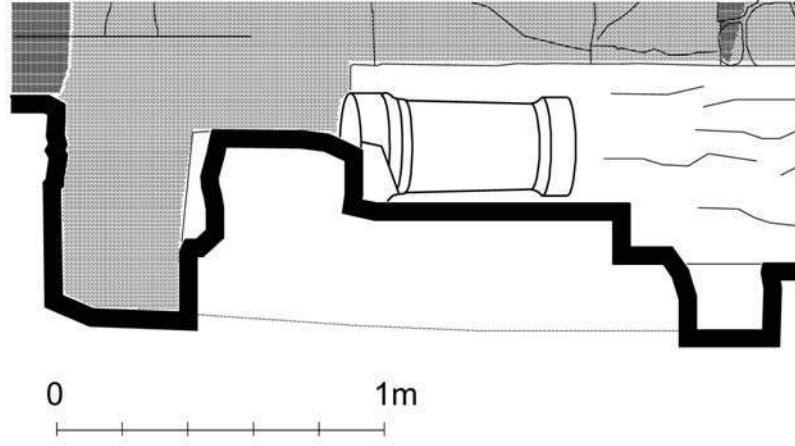
Çizim 76. Altar Kaidesi, Plan (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 51**Türü:** Altar Ayağı.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Kaide yüksekliği 0.9,5 m., genişliği 0.32,5 m. Gövde yükseklik 0.50 m. Çap 0.30 m. Başlık yükseklik 0.7,5 m., genişlik 0.30 m.**Yeri ve Durumu:** Apsisteki Altar kaidesinin kuzeyinde bulunmaktadır.**Tasvir:** Altar kaidesinin kuzeyinde kaideye bitişik durumdaki sütun sadedir. Kaidesi ve başlığı bulunmaktadır.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

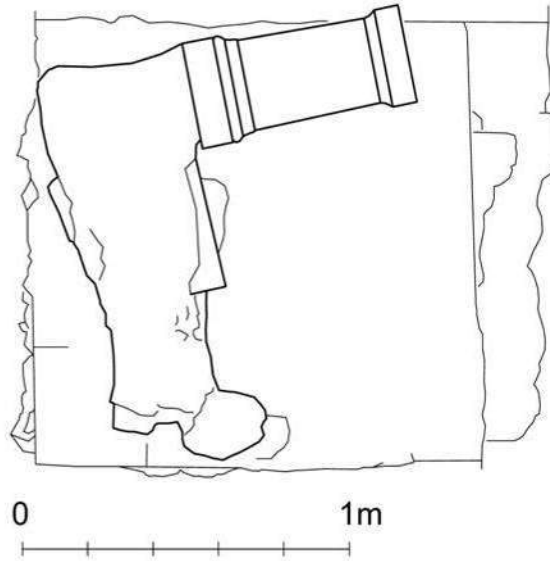
Resim 180. Altar Ayağı, Apsis, Kuzeybatıya Bakış (2015)

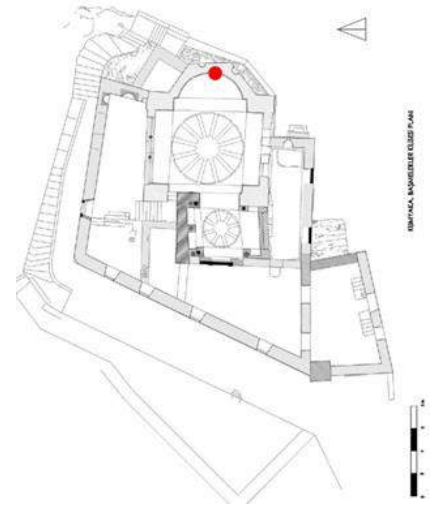
Resim 181. Altar Ayağı, Apsis, Batıya Bakış (2015)

Çizim 77. Altar Ayağı, Kesit (Çizen: YPD, Genim-2016)

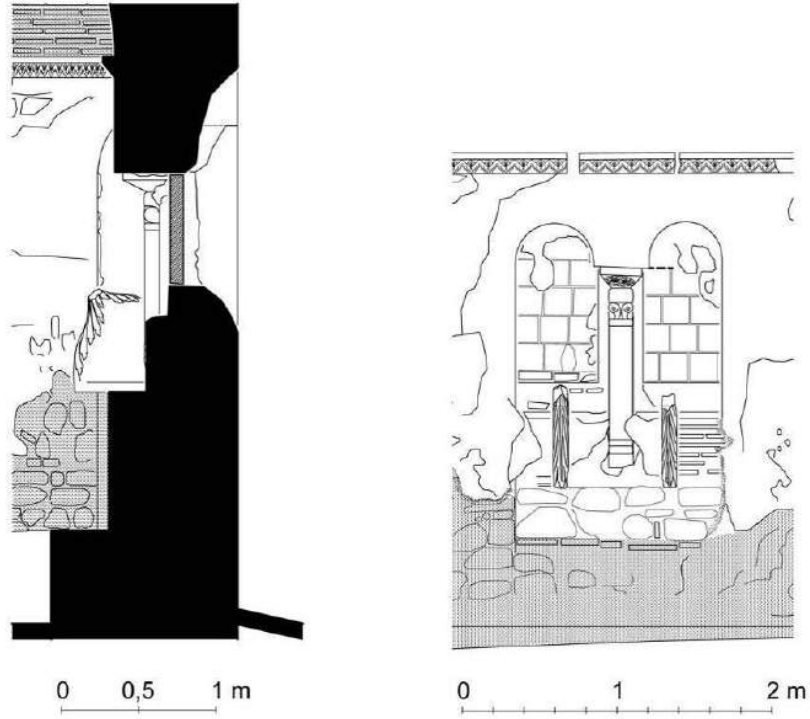
Çizim 78. Altar Ayağı, Plan (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 52**Türü:** Kathedra.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Kuzeydeki koluğun yüksekliği 0.66 m., güneydeki koluğun yüksekliği 0.60 m., genişlikleri altta 0.46 m., üstte 0.36 m.dir.**Yeri ve Durumu:** Apsis'in doğu duvarında yer almaktadır. Günümüzde koltuk, arkalık ve kolluklar tahrip olmuştur.**Tasvir:** Kathedranın kollukları kanat biçiminde tasarlanmıştır.**Karşılaştırma:** -**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 182. Kathedra, Apsis, Doğuya Bakış (2015)

Resim 183. Kathedra, Apsis, Kuzeydoğuya Bakış (2015)

Çizim 79. Kathedra, Kesit ve Görünüş (Çizen: YPD, Genim-2016)

3.4.1.C. Diğer Taş Eserler (Levha, Haç)

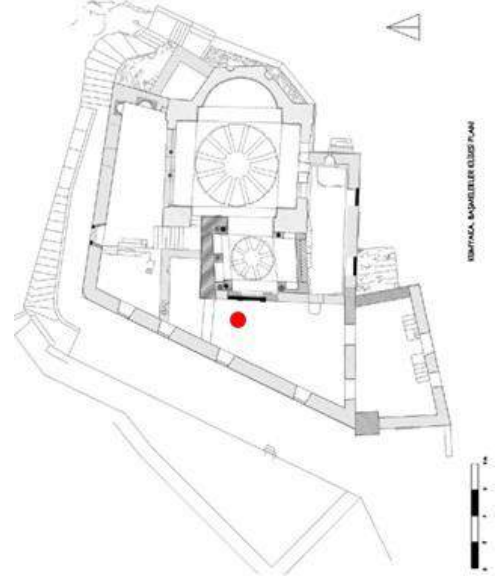
Katalog No: 53

Türü: Levha.

Malzeme: Mermer.

Boyutlar: Genişlik 0.34 m.(k), yükseklik 0.25 m., kalınlık 0.02 m. Haçın genişliği 0.02 m., uzun kenar 0.05 m.

Yeri ve Durumu: A Mekanının (Eksonarteks) zemininde, mimariden bağımsız bir şekilde yer almaktadır. Günümüze küçük bir parçası ulaşabilmiştir.

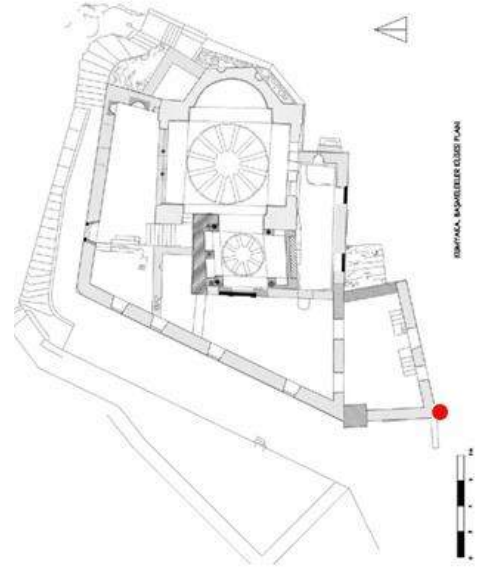
Tasvir: Ön yüzünde profilli çerçeve içinde kazıma tekniğinde uçları çatallı sonlanan Latin haçı motifi yer almaktadır.

Karşılaştırma: BXM, 2010: 86 (Atina, Parthenon Bizans Kilisesi, templon levhası, 5-6. yüzyıl).

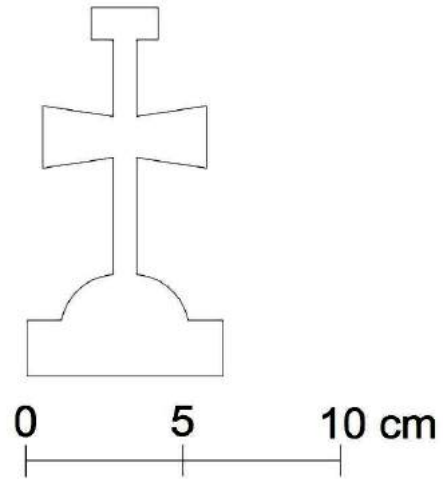
Tarihleme Önerisi: 5.-6. yüzyıl.

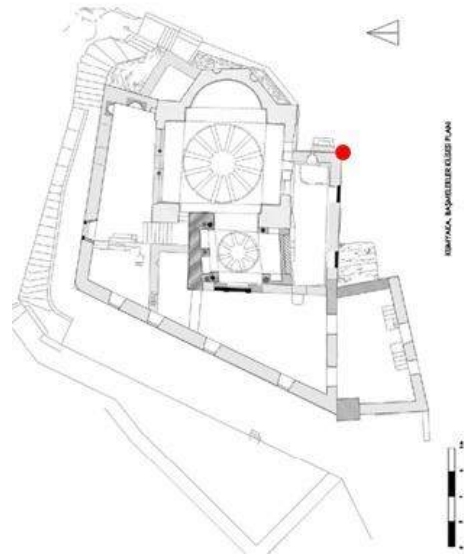
Resim 184. Levha, A Mekanı (Eksonarteks) (2015)

Katalog No: 54**Türü:** Yapı Taşı.**Tipi:** Potent Haçı.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Yükseklik 0.11 m., genişlik üst 0.02 m., orta 0.05 m., alt 0.06 m.**Yeri ve Durumu:** H Mekanının (Giriş Mekanı) güney cephesinde yer almaktadır.**Tasvir:** Yapı taşının güney yüzünde kazıma teknikle yapılmış yapılmıştır.**Karşılaştırma:** Aksöyek, 2009: 85 (Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi, Apsis cephesi düzgün kesme taş üzerindeki kazıma haçlar.)**Tarihleme Önerisi:** -

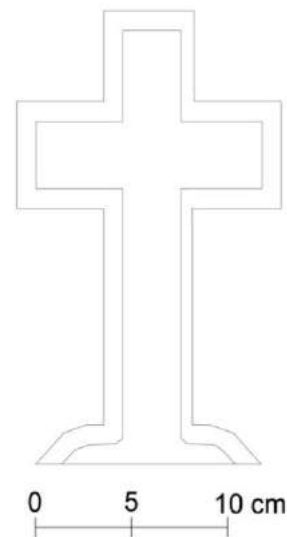
Resim 185. Kazıma Potent Haçı, H Mekanı (Giriş Mekanı) Batı Cephe, Doğuya Bakış (2015)

Çizim 80. Kazıma Potent Haçı (Çizen: YPD, Genim-2016)

Katalog No: 55**Türü:** Yapı Taşı.**Tipi:** Latin Haçı.**Malzeme:** Mermer.**Boyutlar:** Yükseklik 0.22 m., genişlik kollar 0.13 m., beden 0.04 m.**Yeri ve Durumu:** G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) güneydoğu cephesinde yer almaktadır.**Tasvir:** Yapı taşının güney yüzünde kazıma teknikle yapılmış yapılmıştır.**Karşılaştırma:** Aksöyek, 2009: 85 (Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi, Apsis cephesi düzgün kesme taş üzerindeki kazıma haçlar.)**Tarihleme Önerisi:** -

Resim 186. Kazıma Latin Haçı, G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) Güneydoğu Cephe, Kuzeybatıya Bakış (2015)

Çizim 81. Kazıma Latin Haçı (Çizen: YPD, Genim-2016)

3.4.1.D. İşlevi Belirlenemeyen Taş Eserler

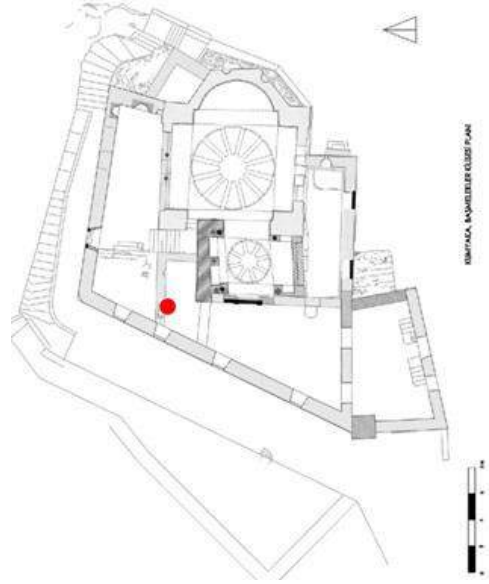
Katalog No: 56

Türü: -

Malzeme: Mermer.

Boyutlar: Genişlik: 0.16 m., yükseklik: 0.12 m., derinlik: 0.04,5 m.

Yeri ve Durumu: B Mekanının (Anargyri/İyileştirme Hücresi) kuzey duvarında, kuzeybatı köşesinin duvar örgüsü içinde yer almaktadır. Günümüze küçük bir parça gelebilmiştir.

Tasvir: Kabartma tekniğinde çerçeve içine alınmış dört kollu bitkisel bezeme görünmektedir.

Karşılaştırma: -

Tarihleme Önerisi: -

Resim 187. İşlevi Belirlenemeyen Taş Eser, B Mekanı (Anargyri/İyileştirme Hücresi) Kuzey Duvar, Kuzeye Bakış (2015)

3.5. DUVAR RESİMLERİ

3.5.1. Duvar Resimlerinin Bugünkü Durumları

Yayınlarda ya da dönem kaynaklarında Başmelekler Kilisesi'nde bulunan duvar resimleri ile ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Yapı topluluğunda apsiste, naosta, pandantiflerde ve nartekste duvar resimleri bulunmaktadır. Bahsi geçen üç bölümün duvar resimleriyle bezeli olduğu günümüzdeki sıva kalıntılarından anlaşılmaktadır. Günümüze gelebilen duvar resimleri ise doğal koşulların etkileriyle ve insan tahribatı sonucu yok olmak üzeredir. Duvar resimlerinin sıvaları yer yer dökülmüş, sahneler ve figürler zaman içinde tanınamaz hale gelmiştir.

3.5.2. Günümüze Gelebilen Duvar Resimleri

Günümüze gelebilen duvar resimleri, apsiste temel seviyesinde, naosta kubbeyi taşıyan kemer yüzeylerinde, nartekste kuzey duvarda ve kubbe kasnağında yer almaktadır.

Apsis

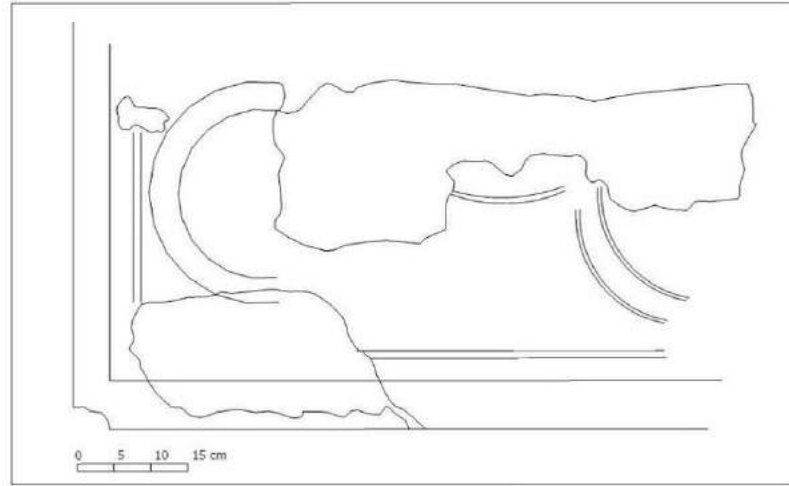
Apsiste ve apsis yarım kubbesinde bulunan sıva kalıntılarında yola çıkarak, geçmişte apsisin duvar resimleri ile bezeli olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde apsisin güney duvarında, beden seviyesinde geometrik bezemeler bulunmaktadır (Resim 188-189, Çizim 82). Bezemelerde kırmızı, siyah ve turuncu kök boya kullanımı görülmektedir.

Resim 188. Apsisin Güney Duvarındaki Geometrik Bezemeler, Güneye Bakış (2015)

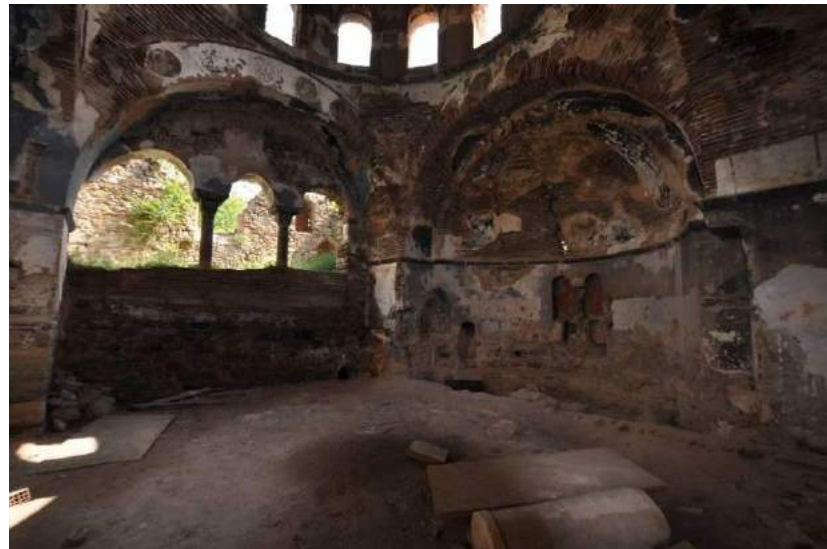
Resim 189. Geometrik Bezemeler, Detay (2017)

Çizim 82. Apsis, Güney Duvar, Geometrik Bezemeler (Çizen: D.Gür-2015)

Naos

Naostaki kubbeyi taşıyan kemerlerin yüzeylerinde madalyonlar içine figürler bulunmaktadır (Resim 190-196, Çizim 83). Her kemerde altı figür yer almaktadır. Figürler cepheden, büst şeklinden tasvir edilmiştir. Figürler neredeyse tamamen yok olmuş, sıvaları yer yer dökülmüştür. Günümüze sadece kuzey kemerin başlangıcındaki figürün sağındaki “Zekeriya” yazısı gelebilmiştir (Resim 196). Figürlerde kahverengi, sarı ve mavi kullanımı görülmektedir.

Resim 190. Naosun Doğu ve Kuzey Kemer Yüzeylerindeki Figürler, Kuzeydoğuya Bakış (2015)

Resim 191. Naosun Batı ve Güney Kemer Yüzeylerindeki Figürler, Güneybatıya Bakış (2015)

Resim 192. Doğu Kemer Yüzeyindeki Figürler, Detay (2015)

Resim 193. Kuzey Kemer Yüzeyindeki Figürler, Detay (2015)

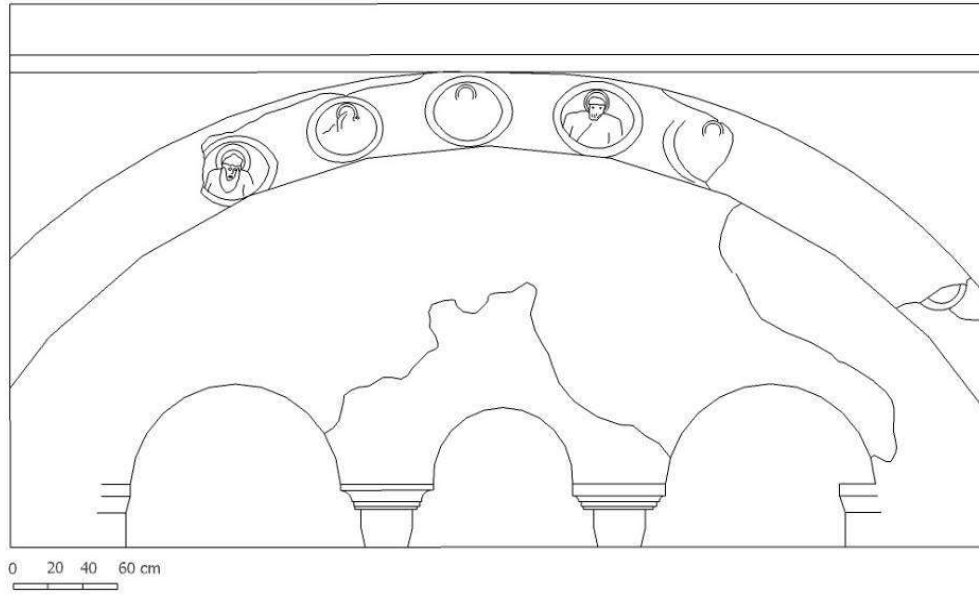
Resim 194. Batı Kemer Yüzeyindeki Figürler, Detay (2015)

Resim 195. Güney Kemer Yüzeyindeki Figürler, Detay (2015)

Resim 196. Kuzey Kemer Yüzeyi, Zekeriya, Detay (2015)

Çizim 83. Kuzey Kemer Yüzeyindeki Figürler (Çizen: D.Gür-2015)

Narteks

Nartekste kubbe kasnağında ve narteksin kuzey duvarında tasvirler bulunmaktadır. Günümüzde yer yer sıvaları kopmuş sahneler oldukça tahrip olmuş durumdadır (Resim 197-198). Kubbe kasnağında Tevrat konulu sahnelerin olduğu, sahnelerin üstlerinde bulunan Yunanca yazıtlar yardımıyla anlaşılmaktadır.

Resim 197. Narteks, Kubbe Kasnağı, Doğuya Bakış (2015)

Resim 198. Narteks, Kubbe Kasnağı, Batıya Bakış (2015)

Narteksteki kubbe kasnağının batı duvarındaki “*Kabil’in Habil’i Öldürmesi*” sahnesi, kubbe kasnağındaki sahneler arasında günümüze gelebilmiş en anlaşılır sahnedir (Resim 199). Sahnenin üstünde Yunanca “*Η δολοφονία του Κάιν του Αβελ*”¹²⁸ yazıtı bulunmaktadır. Kabil’in belden yukarısının görüldüğü sahnede kırmızı ve gri kullanımı görülmektedir.

Resim 199. Narteks Kubbe Kasnağı, Batı Duvar, Habil’in Kabil’i Öldürmesi, Batıya Bakış (2017)

¹²⁸ Yazıtlar Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Tolga Uyar tarafından okunmuştur. Kendilerine yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Kubbe kasnağının güneybatı, güney, kuzey ve kuzeybatı duvarlarındaki tasvirler ise sahnelerin üstlerinde bulunan Yunanca yazıtlar yardımıyla anlaşılabilir. Kubbe kasnağında sırasıyla, güneybatı duvarda “*Adem ve Havva'nın Sürgünü (Ἡ ἐξορία τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὕας*” sahnesi (Resim 200), güney duvarda “*İlk Günah (σιν, ἀμαρτία)*”¹²⁹ sahnesi (Resim 201), kuzey duvarda “*İbrahim'in İshak'ı Kurban Etmesi (Ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ)*” sahnesi (Resim 202) ve kuzeybatı duvarda “*Nuh Tufanı (Ὁ Κατακλυσμός)*” sahnesi (Resim 203) yer almaktadır.

Resim 200. Narteks Kubbe Kasnağı, Güneybatı Duvar, Adem ve Havva'nın Sürgün Edilmesi, Güneybatıya Bakış (2015)

¹²⁹ Yazıt net okunamamaktadır.

Resim 201. Narteks Kubbe Kasmağı, Güney Duvar, İlk Günah,
Güneye Bakış (2015)

Resim 202. Narteks Kubbe Kasmağı, Kuzey Duvar, İbrahim'in İshak'ı Kurban Etmesi,
Kuzeye Bakış (2015)

Resim 203. Narteks Kubbe Kasnağı, Kuzeybatı Duvar, Nuh Tufanı, Kuzeybatıya Bakış (2015)

Narteksin kuzey duvarında iki başmelek (Gabriel ve Mikhael) tasviri yer almaktadır (Resim 204-206, Çizim 84). Melekler cepheden ve ayakta tasvir edilmiştir. Meleklerin halelerinde sarı, kanatlarında kırmızı, giysilerinde sarı ve mavinin tonları kullanılmıştır. Meleklerin yüzleri tamamen tahrip olmuş, yer yer sıvalar dökülmüştür.

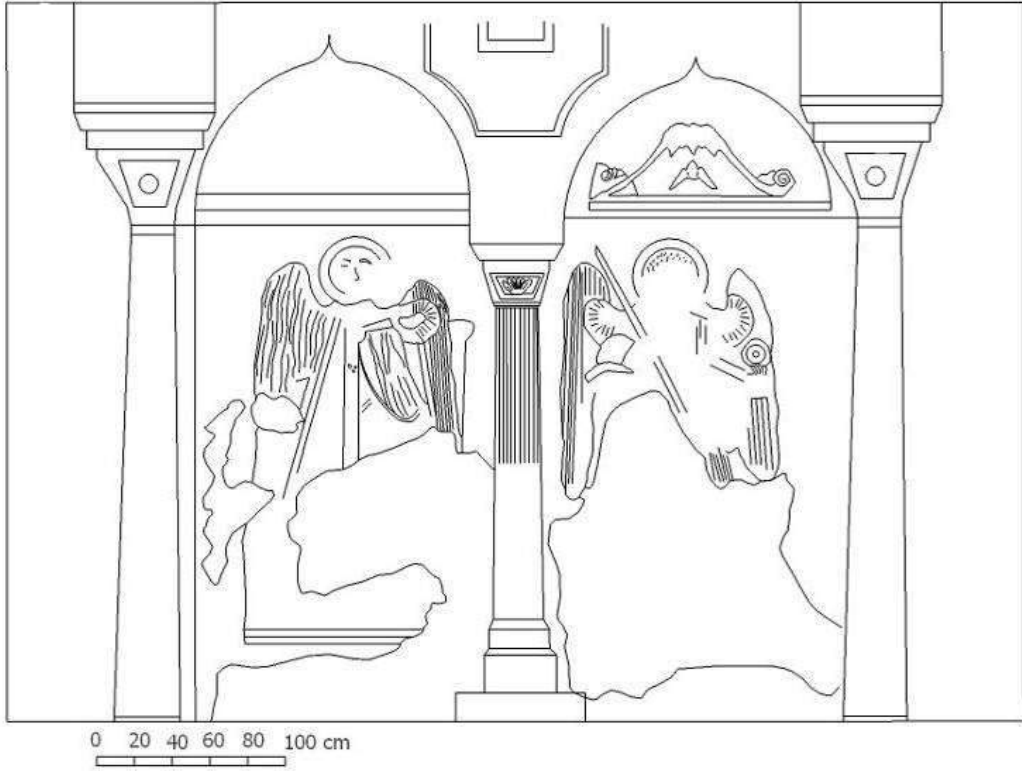
Resim 204. Narteks Kuzey Duvar, Başmelekler, Kuzeye Bakış (2015)

Resim 205. Narteks Kuzey Duvar,
Başmelek Mikhael,
Kuzeye Bakış (2015)

Resim 206. Narteks Kuzey Duvar,
Başmelek Gabriel,
Kuzeye Bakış (2015)

Çizim 84. Kuzey Duvardaki Başmelekler (Çizen: D.Gür-2015)

3.5.3. Yayınlarında Adı Geçen Duvar Resimleri

Başmelekler Kilisesi'ndeki duvar resimleri hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Duvar resimlerinden bahseden araştırmacılar da buldukları yerleri belirtmişlerdir. Hasluck 1906/7 tarihli yayınında tarihlendirme önerisi vermeden narteksteki başmeleklerden bahsetmektedir (1906/7: 295, 297). Yayınında duvar resimlerine ayrıntılı bir şekilde değinen tek araştırmacı Buchwald'dır. Araştırmacı naos ve nartekste duvar resimlerinin izlerinin görüldüğünü belirtmiş ve bu tasvirlerin erken döneme ait olamayacağını, geç dönemde yapılmış olabileceklerini belirtmiştir (1969: 21-22).

Buchwald'ın bahsettiği duvar resimleri

- Naostaki kemerlerde altışarlı olmak üzere toplamda yirmi dört aziz figürü,
- Kubbenin kasnağında aziz figürleri,
- Pnadantiflerde İncil yazarları,
- Kuzey kemerin doğu ucundaki kalıntılarda anlaşıldığı kadarıyla "On Emir'in Sunuluşu" sahnesi,
- Bölge sakinlerinden apsis yarım kubbesinde "Meryem'in Mabede Takdimi" sahnesi,
- Narteksin kuzey duvarında ayakta tasvir edilmiş başmelekler Mikhael ve Gabriel,
- Kuzey duvarın üst seviyesinde merkezde oturan bir figür ve solunda ayakta duran bir figürden anlaşıldığı kadarıyla "Meryem'in Taç Giyme Töreni" sahnesi,
- Pandantiflerde İncil yazarlarıdır.

3.5.4. Üslup ve Değerlendirme

Başmelekler Kilisesi'ndeki duvar resimlerinde yoğun olarak bozulmalar ve sahne kayıpları mevcuttur. Yapının ilk inşa tarihinden itibaren yapı topluluğuna eklemeler yapıldığı için duvar resimlerinde de hem farklı sıva tabakaları görülmekte hem de duvar resimleri farklı tarihleri yansıtmaktadır.

Başmelekler Kilisesi'ndeki duvar resimlerini incelediğimiz zaman apsisin güneydoğu köşesinde, zemin seviyesindeki geometrik bezemelerin ana mekanla aynı tarihlerde yapılmış olma ihtimali yüksektir. Naos kubbesinin kemerlerinde bulunan madalyon içindeki figürlerin de orijinalde var olabileceği, günümüzdeki halini de 19. yüzyıl restorasyonları sonucunda almış olabileceği düşünülmektedir. Narteksin kuzey duvarındaki Başmelekler tasvirlerinde birden fazla sıva tabakası tespit edilmiştir. Başmeleklerdeki üslup ve kullanılan renkler incelendiği zaman bölge yakınlarındaki Tirilye, Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi'ndeki tasvirlerle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Mango ve Ševčenko Tirilye, Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi'ndeki duvar resimlerinin üslupsal olarak Palaiologoslar Dönemi Başkent örnekleriyle benzerlik gösterdiğini ve yapıdaki duvar resimlerinin 14. yüzyılın ilk çeyreğinden daha geç bir tarihte yapılmış olamayacağını belirtmektedirler (1973: 240). Tüm bu bilgiler ve Buchwald'ın malzeme ve teknikten yola çıkarak narteksin kuzey duvarını 14. yüzyıla tarihlendirmiş olması göz önüne alındığında, Başmelekler Kilisesi'nin narteksindeki başmelek tasvirlerinin en geç 14. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yapılmış olabileceğini söylemek mümkündür. Narteksin kubbe kasnağındaki Tevrat konulu sahneler günümüzde neredeyse tanımlanamayacak durumdadır. Tanımlanabilen sahneler de, sahnelerin üst kısımlarında bulunan yazıtlar yardımıyla anlaşılmaktadır. Kubbenin 19. yüzyılın başlarında yenilendiği bilinmektedir. Tasvirlerin üsluplarının ve yazı tiplerinin incelenmesi doğrultusunda, kubbe kasnağında bulunan duvar resimlerinin Osmanlı Dönemi eklemeleri olduğunu düşünmek mümkündür.

Yapı topluluğundaki duvar resimlerini incelediğimiz zaman apsisteki geometrik bezemelerde kırmızı, siyah ve turuncu kök boya kullanıldığı; naostaki madolyon içindeki figürlerde kahverengi, sarı ve mavi kullanıldığı; narteks kubbe kasnağındaki Tevrat konulu sahnelerde kırmızı ve gri kullanıldığı; narteksin kuzey duvarındaki başmelek tasvirlerinde ise sarı, kırmızı ve mavi kullanıldığı görülmektedir. Başmelek tasvirlerinden alınan sıva örneklerinin kronametik analizleri yapılmıştır. Analizler sonucunda başmelek tasvirlerinde üst katmandan aşağıya doğru sırasıyla açık kahve, yeşil, açık/koyu mavi, sarı ve kırmızı renklerin kullanıldığı anlaşılmıştır¹³⁰.

¹³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ek 1. Malzeme Analizleri Bölümü.

4.DEĞERLENDİRME

4.1. KIBORION PLAN TİPİ

4.1.1. Tanımı

Bizans Sanatı'nda mimaride plan tipi, kiliselerde ise liturjik bir eleman olarak kullanılan kiborionun Latincesi "*Ciborium*", Yunancası "*Kiborion*"dur. İşleve bağlı olarak küçük anlam ayrımları olsa da kiborion, genellikle "*sütunlar üstünde yükselen bir kubbe ya da tonozdan oluşmuş bağımsız strüktür*" (Yıldızalp, 1997: 346), "*altarın önemini vurgulamak için onun üzerini kaplayacak biçimde yapılmış dört sütunun taşıdığı kubbeyle oluşturulmuş bölüm*" (Bouras, 1991: 462) ya da "*dört, bazen altı taşıyıcı tarafından desteklenen etrafı açık bir mimari eleman*" (Wessel, 1966: 1055) olarak tanımlanmaktadır.

Mimari kullanımının bir örneği de Kумыaka'daki Başmelekler Kilisesi'nde olan kiborion planlı yapılar, kare bir zemin planı üzerinde yer almakta ve ortada dört desteğin üzerine oturan pandantif geçişli kubbe ile örtülmektedir.

4.1.2. Kökeni

Kiborion plan tipi mimaride ilk defa tapınaklarda ve mezar yapılarında kullanılmaya başlanmıştır. Strzygowski (1936: 73), Erdmann (1943: 40) ve Khatchatrian (1971: 80) liturjik elemandan mimari şemaya dönüştürülen kiborionların en erken örneklerine M.Ö. 4. yy'da Pers tapınaklarında görüldüğünü savunmaktadırlar. Sedlmayr (1935: 44), Smith (1971: 8) ve Akurgal (1998: 266-267) mimari şemanın Roma mimarisinde ilk olarak mausoleumlarda kullanıldığını belirtmişlerdir. Grabar (1946: 70, 81-85) bu mimari şemanın erken Hıristiyanlık döneminde en çok martyriumlarda kullanıldığını belirtmiş, Fakhry (1951: 20) ve Wilkinson (1972: 28-30) gibi araştırmacılar da Grabar'ın bu görüşünü desteklemişlerdir.

Plan tipi çeşitli dillerde, çeşitli araştırmacılar tarafından farklı isimlerle tanımlanmıştır. Wulff bu tipteki yapıları “*Kreuzkuppelkirche*” başlığı altında değerlendirmiş ve bu tipin en erken örneklerinin Sige Başmelekler Kilisesi, Nis Adası Stephanos Kilisesi ve Kırşehir Üçayak Kilise olduğunu belirtmiştir (1914: 458). Ebersolt da bu tür yapıların “*Kreuzkuppelkirche*” başlığı altında incelenmesi gerektiğini ve Wulff’un görüşlerine katıldığını belirtmiştir (1934: 29-30). Hamilton, “*Domed Squares*” başlığı altında incelediği bu tipteki yapıların erken örneklerine Bithynia’da (Sige, Başmelekler Kilisesi), Philadelphia’da, Sardis’de, Galatia’da (Kırşehir, Üçayak Kilise) ve Nis Adası, Stephanos Kilisesi’nde görüldüğünü belirtmiştir (1933: 110). Hamilton’ın bu görüşü Davies tarafından desteklenmiştir (1953: 64). Krautheimer “*the atrophied Greek cross*” başlığı altında incelediği plan tipine örnek olarak Khora Manastırı Kilisesi’ni, Ereğli’deki ve Yuşa Tepesi’ndeki yapıları göstermektedir (1965: 242-243). Bu görüş Mercangöz (1992: 82-83) ve Ousterhout (1985: 266-270) tarafından desteklenmektedir. Plan tipi ilk olarak Eyice tarafından “*kiborion mekanlı*” olarak adlandırılmıştır (1954: 194; 2004: 125-167). Eyice, kiborion mekanlı yapıların Hıristiyan sanatının erken dönemlerinden itibaren Bizans sanatının her döneminde önemli bir yer teşkil ettiğini ve Paleologoslar döneminin dehlizli kiliselerinde de yeni bir mimari şeklin özünü oluşturduğunu belirtmiştir (1980: 109).

4.1.3. İlk Örnekleri ve Dağılımı

Anadolu’da başkent İstanbul dahil Psidia, Pamphylia, Kilikia Trakheia, Bithynia ve Kappadokia bölgelerinde de örneklerine rastlanılan kiborion tip, Balkanlarda Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve İtalya’da da görülmektedir. Hıristiyanlık öncesi dönemlerde tapınak ve mezar mimarisinde kullanılan tip, Hıristiyanlıkla birlikte erken dönemde martyrlionlarda, sonraki dönemlerde ise kilise ve şapel mimarilerinde kullanılmıştır.

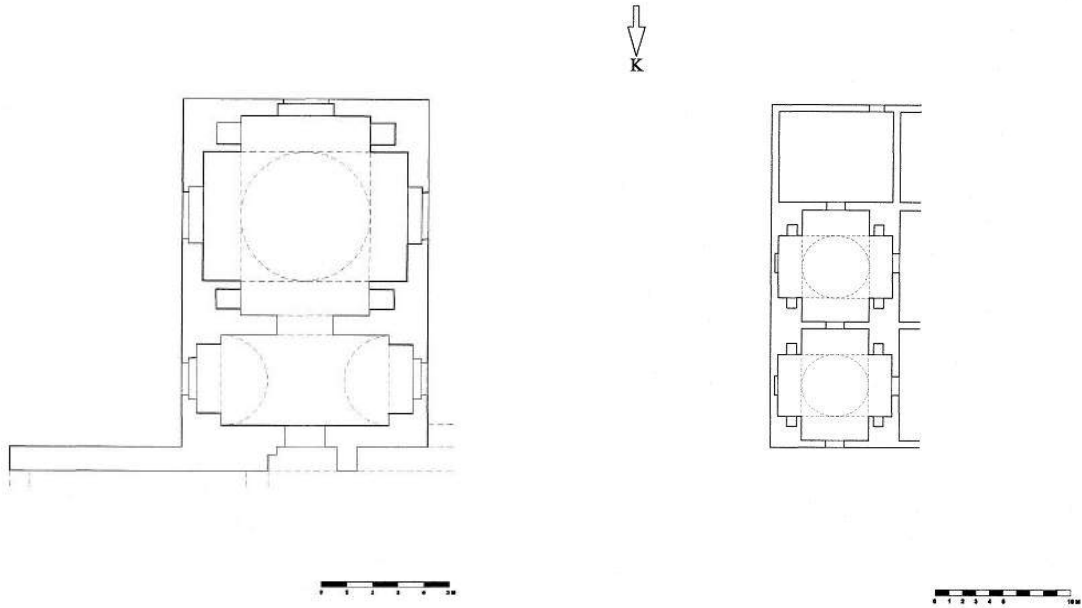
Plan tipinin Anadolu’da bilinen en erken örnekleri Pamphylia’da iki martyrlionda görülmektedir. Birincisi 5. yüzyılın ortaları 6. yüzyılın başlarına tarihlenen Side Mabetler Bazilikasının güneyindeki yapı, ikincisi ise yine Side’de bulunan, 5.-6. yüzyıllara tarihlenen Piskoposluk Bazilikasının güneyindeki çifte yapıdır (Eyice, 1960:

53-60). İstanbul'da plan tipinin bilinen en erken tarihli örneği Yuşa Tepesi Hagios Panteleimon Kilisesi'dir. Kilisenin adı ilk olarak Prokopios'un *Yapılar* kitabında geçmektedir (Prokopios, 1994: 38). Tarihçi, Karadeniz'e doğru yol alırken boğaz kıyısında çıkıntı yapan sarp burunda, Aziz Panteleimon'un eskiden üstünkörü yapılmış bir martyrionunun olduğundan İmparator Iustinianus'un yapıyı yıktırarak yerine görkemli bir kilise yaptırdığından bahsetmektedir. Bu bilgiler ışığında yapıyı 6. yüzyıla tarihlenmek mümkündür, fakat Eyice yapıdaki malzemeleri ve tekniği ele alarak, yapının 8.-9. yüzyıllarda yapılmış olabileceğini belirtmektedir (1954: 95). Plan tipinin bir diğer örneği Psidia bölgesinde Eğirdir, Nis Adası Hagios Stephanos Manastırı Kilisesi'dir. Yapı 8. yüzyıla tarihlenmektedir (Rott, 1908: 88). 9.-10. yüzyıllar arasına tarihlenen İvriz, Ambar Deresi yakınındaki kilise (Restle, 1979: 139), 10.-11. yüzyıllar arasına tarihlenen Kırşehir, Üçayak Kilisesi (Eyice, 2004: 155) ve 11. yüzyıla tarihlenen Göreme Azize Katherina Kilisesi (Rodley, 1985: 182) plan tipinin Kappadokia bölgesi örnekleri olarak gösterilmektedir. İstanbul'da 11. yüzyıla tarihlenen Khora Manastırı Kilisesi (Akyürek, 1996: 25-27) ve 11.-12. yüzyıllara tarihlenen Burgazada, Methamorphosis Kilisesi, kiborion plan tipinin 11.-12. yüzyıl örnekleri arasında gösterilmektedirler (Özcan-Özyurt, 1998: 69-73). Plan tipinin Kilikia Trakheia örnekleri 6. yüzyıla tarihlenen Silifke, Boğsak Adası Şapeli (Özyurt-Özcan, 2002: 111) ve 12. yüzyıla tarihlenen Alanya, Cilvarado Burnu Manastırı Şapeli'dir (Özyurt-Özcan, 2002: 106). Çalışmanın konusunu oluşturan Kumyaka, Başmelekler Kilisesi haricinde, 11.-12. yüzyıllar arasına tarihlenen Gemlik Kurşunlu Manastırı Kilisesi (Ötüken, Durukan, Acun ve Pekak, 1986: 76-77) ve 12. yüzyıla tarihlenen İznik Yenişehir Kapı yakınındaki kilise (Eyice, 1983: 158) bu plan tipinin Bithynia örnekleri arasında yer almaktadır.

4.2. KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME

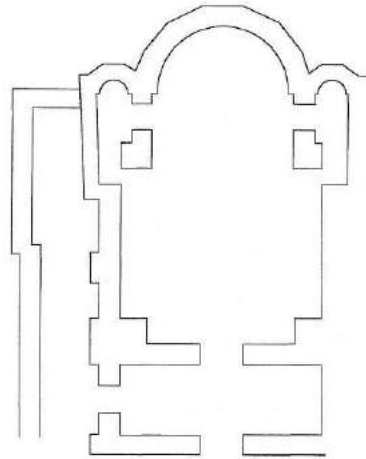
Başmelekler Kilisesi plan tipi, cephe düzenlemesi, malzeme-teknik ve mimari plastik kullanımı açısından Bithynia ve Bithynia bölgesi dışındaki bazı yapılarla benzerlik göstermektedir.

Kare bir zemin planı üzerinde yer alan ve ortada dört desteğin üzerine oturan pandantif geçişli kubbe ile örtülen Kiborion plan tipinin Bizans dini mimarisinde her dönem kullanıldığı görülmektedir. Side Mabetler Bazilikasının güneyindeki martyrion (Çizim 85), Side Piskoposluk Bazilikasının güneyindeki çifte martyrion (Çizim 86), İstanbul Yuşa Tepesi Hagios Panteleimon Kilisesi (Çizim 87), Silifke Boğsak Adası Şapeli (Çizim 88) ve Eğirdir Nis Adası Hagios Stephanos Manastırı Kilisesi (Çizim 89) kiborion plan tipinin Erken Bizans Dönemi örnekleri arasında sayılmaktadır.

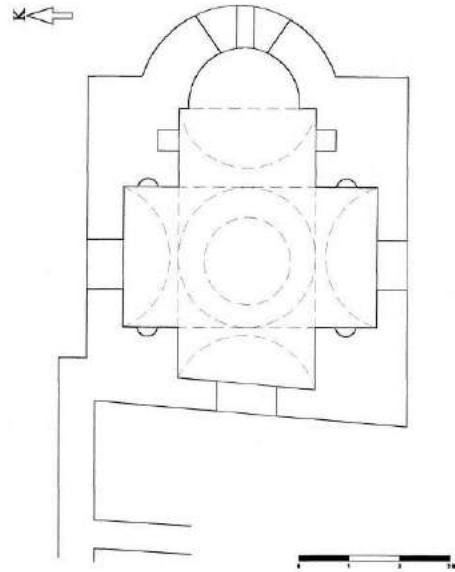

Çizim 85. Side Mabetler Bazilikasının Güneyindeki Martyrion (Eyice, 1960)

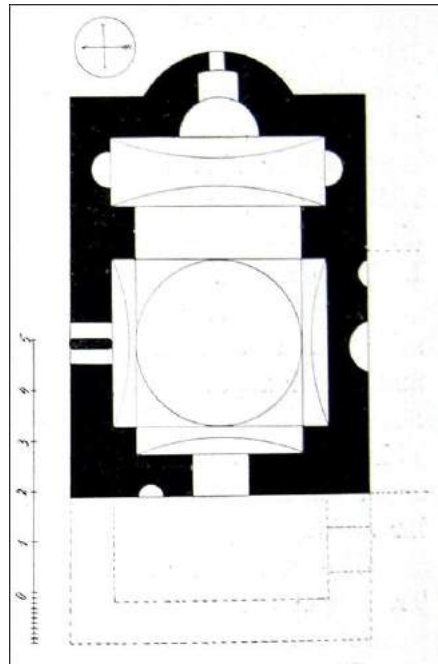
Çizim 86. Side Piskoposluk Bazilikasının Güneyindeki Çifte Martyrion (Eyice, 1960)

Çizim 87. İstanbul Yuşa Tepesi
Hagios Panteleimon Kilisesi
(Eyice, 1954)

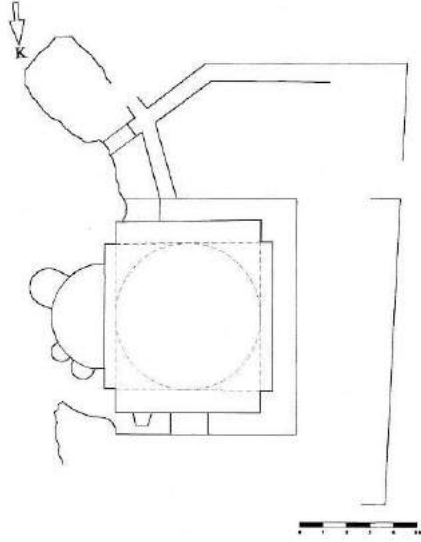
Çizim 88. Silifke Boğsak Adası Şapeli
(Özcan-Özyurt, 2002)

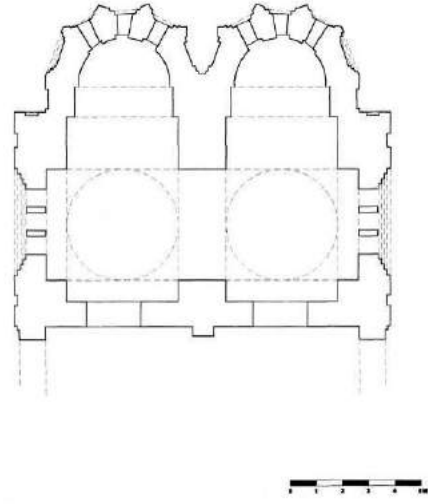
Çizim 89. Eğirdir Nis Adası Hagios Stephanos Manastırı Kilisesi (Rott, 1908)

İvriz Ambar Deresi yakınındaki kilise (Çizim 90), Kırşehir Üçayak Kilisesi (Çizim 91), Göreme Azize Katherina Kilisesi (Çizim 92), İstanbul Khora Manastırı Kilisesi (Çizim 93), Burgazada Methamorphosis Kilisesi (Çizim 94), Alanya Cilvardo Burnu Manastırı Şapeli (Çizim 95), Gemlik Kurşunlu Manastırı Kilisesi (Çizim 96) ve İznik Yenişehir

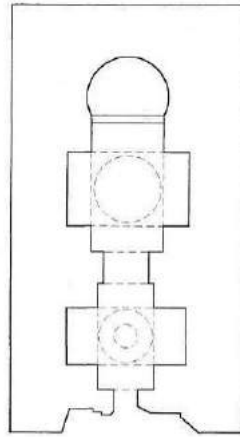
Kapı yakınındaki kilise (Çizim 97) ise plan tipinin Orta Bizans Dönemi örnekleri arasında yer almaktadır.

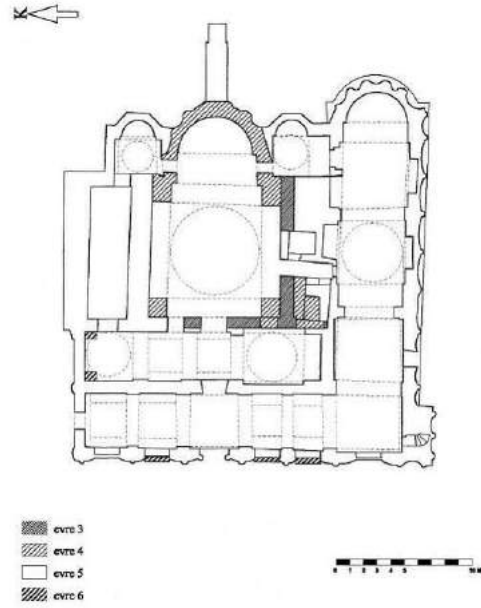
Çizim 90. İvriz Ambar Deresi Yakınındaki Kilise
(Restle, 1979)

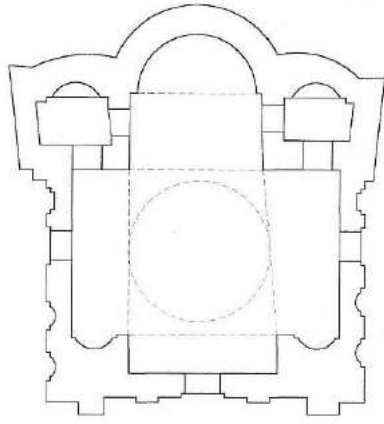
Çizim 91. Kırşehir Üçayak Kilisesi
(Eyice, 2004)

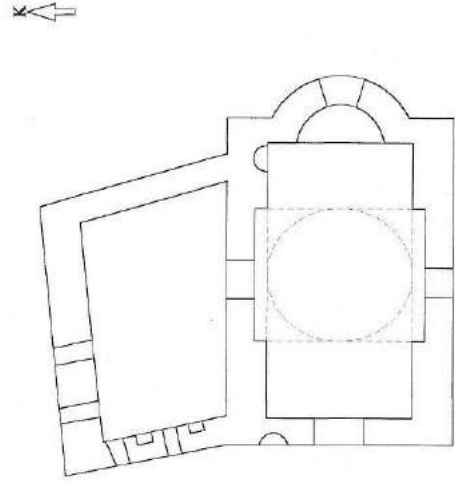
Çizim 92. Göreme Azize Katherina Kilisesi
(Rodley, 1985)

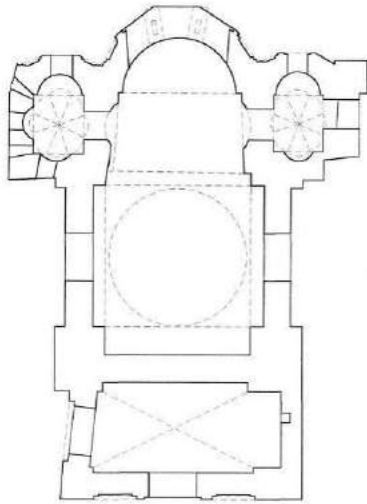
Çizim 93. İstanbul Khora Manastırı Kilisesi
(Akyürek, 1996)

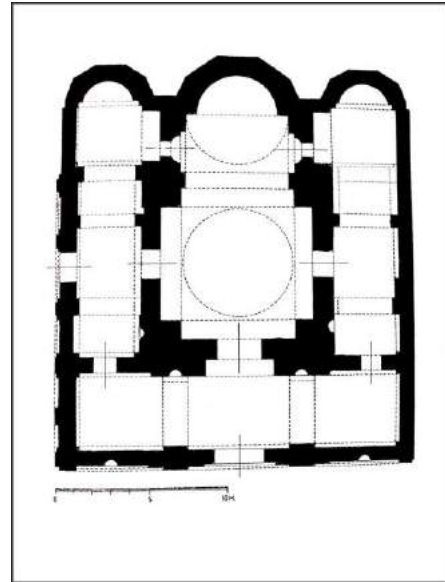
Çizim 94. Burgazada Methamorphosis Kilisesi
(Özcan-Özyurt, 1998)

Çizim 95. Alanya Cilvaro Burnu Manastırı
Şapeli (Özcan-Özyurt, 2002)

Çizim 96. Gemlik Kurşunlu Manastırı Kilisesi
(Mango, 2006)

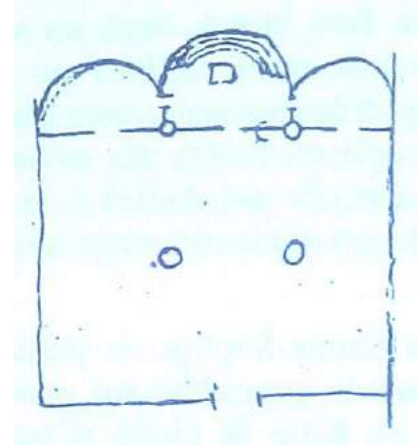
Çizim 97. İznik Yenişehir Kapı
Yakınındaki Kilise (Eyice, 1983)

Kiborion planlı yapılarda tüm kolların merkez mekan ile belirli bir orantı içinde olduğu görülmektedir. Genellikle haç kolları ile merkez mekan arasındaki orantı 1:4'tür. Başmelekler Kilisesi'nin de içinde olduğu bu yapılar İznik Yenişehir Kapı yakınındaki kilise, İstanbul Khora Manastırı Kilisesi, Side Mabetler Bazilikasının güneyindeki Martyrion, Side Piskoposluk Bazilikasının güneyindeki çifte Martyrion ve İstanbul Yuşa Tepesi Hagios Panteleimon Kilisesi'dir. Bu oran bazı yapılarda değişiklik göstermektedir: Silifke Boğsak Adası Şapeli'nde bu oran 1:2 iken, Göreme Azize Katherina Kilisesi'nde 1:3'tür. Kırşehir Üçayak Kilisesi'nde ve Nis Adası Hagios Stephanos Kilisesi'nde doğu kolun merkez mekana oranı 1:3 iken, batı, kuzey ve güney kollarında 1:5'tir.

Başmelekler Kilisesi'nde kathedranın hemen bitiminde üç basamaklı Synthronon kalıntıları görülmektedir (Resim 207). Yakın çevre ve yayınlar incelendiği zaman Ioannes Theologos Pelekete (Aya Yani) Manastırı Kilisesi'nde de üç basamaklı bir Synthronon olduğu anlaşılmaktadır (Çizim 98).

Resim 207. Başmelekler Kilisesi,
Synthronon, Kuzeydoğuya Bakış (2015)

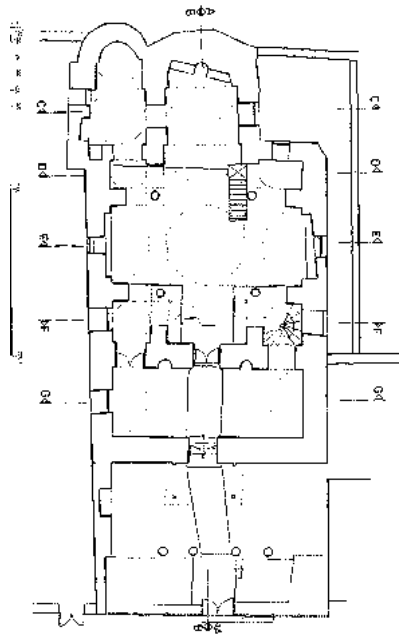
Çizim 98. Ioannes Theologos Pelekete
(Aya Yani) Manastırı Kilisesi,
Synthronon (Covel, 1998: 220)

Değerlendirmeye alınan yapılardan bazılarında naosun doğu kolu ile apsis arasında bema bulunurken bazılarında da naosun doğu kolunun doğrudan apsise bağlandığı görülmektedir. Kumyaka Başmelekler Kilisesi'nde, İvriz Ambar Deresi Kilisesi'nde

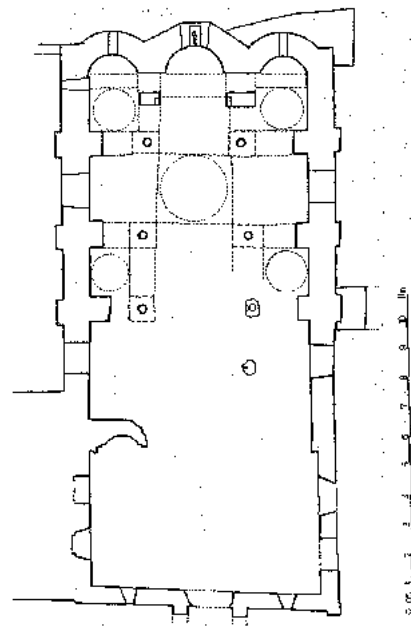
(Çizim 90) ve Silifke Boğsak Kilisesi'nde (Çizim 88) naosun doğu kolu direkt apsise bağlanmaktadır.

Naosta duvar payandaları aralarında oluşan dar kollar her yapıda farklı genişliktedir. Bazılarında doğu ve batı kollar genişken, bazılarında da kuzey ve güney kollar geniştir. Başmelekler Kilisesi'nde, Side Mabetler Bazilikasının güneyindeki Martryon'da (Çizim 85), İvriz Ambar Deresi Yakınındaki Kilise'de (Çizim 90), İstanbul Khora Manastırı Kilisesi'nde (Çizim 93) ve İznik Yenişehir kapı yakınındaki kilisesinde (Çizim 97) tüm kolların dar ve yaklaşık olarak eş boyutlu olduğu görülmektedir.

Yakın çevredeki yapılar incelendiğinde Tirilye Fatih Camisi'nin (Çizim 99), Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi'nin (Çizim 100) ve Kurşunlu Manastırı Kilisesi'nin Başmelekler Kilisesi'nde olduğu gibi pandantif geçişli bir kubbe ile örtüldüğü tespit edilmiştir.

Çizim 99. Tirilye Fatih Camisi
(Pekak, 2009a)

Çizim 100. Panagia Pantobasilissa
(Kemerli) Kilisesi (Pekak, 2009a)

Başmelekler Kilisesi'nde kubbe kasağının yüksek olduğu görülmektedir. Tirilye Fatih Camisi'nde ve Tirilye, Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi'nde buna benzer bir uygulama söz konusudur (Resim 208-209).

Resim 208. Tirilye, Fatih Camisi, Batı Cephe, Doğuya Bakış (2015)

Resim 209. Tirilye, Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi, Güney Cephe, Kuzeydoğuya Bakış (2015)

Başmelekler Kilisesi'nde kubbe ile örtülü kare naosun nartekste de tekrarlandığı görülmektedir. Bu uygulamaya Göreme Azize Katherina Kilisesi'nde de rastlanmaktadır (Çizim 92).

Başmelekler Kilisesi'nin ilk inşa tarihinden sonraki dönemlerde kuzeyine ve güneyine eklemeler yapıldığı görülmektedir. Değerlendirmeye alınan yapılardan Alanya Cilvarado Burnu Şapeli'ne ve İstanbul Khora Manastırı Kilisesi'ne ilk inşa tarihlerinden sonra kuzeyde ve/veya güneyde cephelerine bitişik eklemeler yapıldığı görülmektedir. Bu eklemeler Başmelekler Kilisesi'nde kuzeyde ve güneyde, Alanya Cilvarado Burnu Şapeli'nde kuzeyde (Çizim 95), İstanbul Khora Manastırı Kilisesi'nde (Çizim 93) ise güneyde karşımıza çıkmaktadır.

Başmelekler Kilisesi'nin kuzey duvarında üçlü açıklık (tribelon) uygulaması görülmektedir. Bu uygulamanın benzerine Tirilye, Fatih Camisi'nin güney duvarında (Resim 210) ve İstanbul, Konstantin Lips Mnastırı'nın güney duvarında rastlamak mümkündür (Resim 211).

Resim 210. Tirilye Fatih Camisi, Üçlü Açıklık, Güney Duvar, Güneye Bakış (2015)

Resim 211. Konstantin Lips Manastırı, Üçlü Açıklık, Güney Duvar, Güneye Bakış

Üçlü açıklık (Tribelon) kullanımının apsis duvarında uygulanmasına örnek olarak Gemlik Kurşunlu Manastırı Kilisesi'ni ve İstanbul Khora Manastırı Kilisesi'ni göstermek mümkündür (Resim 212-213).

Resim 212. Gemlik Kurşunlu Manastırı Kilisesi, Apsis Üçlü Açıklık Düzenlemesi (Ousterhout, 1999: 223)

Resim 213. İstanbul, Khora Manastırı Kilisesi, Apsis Üçlü Açıklık Düzenlemesi (2013)

Başmelekler Kilisesi'nin doğu cephesinde cepheyi hareketlendirmek için kör nişlerin kullanıldığı görülmektedir. Buna benzer bir uygulama Tirilye, Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi'nin doğu cephesinde de karşımıza çıkmaktadır (Resim 214).

Resim 214. Tirilye, Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi, Doğu Cephe Kör Niş Uygulaması, Batıya Bakış (2015)

Anadolu'nun batı kıyısı boyunca ve İstanbul yapılarında taş ile birlikte kullanılan tuğla, Başmelekler Kilisesi'nde de taş ile birlikte kullanılmıştır. Kiborion plan tipini yansıtan yapılar içinde Gemlik Kurşunlu Manastırı Kilisesi'nde ve İstanbul Khora Manastırı Kilisesi'nde de taş ve tuğlanın beraber kullanıldığı görülmektedir (Resim 215-216).

Resim 215. Gemlik Kurşunlu Manastırı Kilisesi, Güneydoğuya Bakış (2015)

Resim 216. İstanbul Khora Manastırı Kilisesi, Kuzeydoğuya Bakış (2013)

Yakın çevredeki yapılar incelendiğinde ise Tirilye Fatih Camisi'nin cephelerinde tuğla, moloz taş ve düzgün kesme taş, Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi'nde ve Ioannes Theologos Pelekete (Aya Yani) Manastırı Kilisesi'nde de tuğla ve kaba yonu kesme taş malzeme kullanıldığı görülmektedir (Resim 217-219).

Resim 217. Tirilye Fatih Camisi, Güney Cephe, Kuzeydoğuya Bakış (2015)

Resim 218. Tirilye, Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi, Güney Cephe, Kuzeybatıya Bakış (2015)

Resim 219. Ioannes Theologos Pelekete (Aya Yani) Manastırı Kilisesi,
Batı Cephe, Kuzeydoğuya Bakış (2015)

Orta Bizans dönemi kiliselerinde cephelerde yatay hareketliliği sağlayan silmeler naos ve nartekste de görülmektedir. Başmelekler Kilisesi'nde naos ve narteksi baştanbaşa saran silme bölgedeki Ioannes Theologos Pelekete (Aya Yani) Manastırı Kilisesi'nde (Resim 220) ve Gemlik Kurşunlu Manastırı Kilisesi'nde de görülmektedir (Resim 221).

Resim 220. Ioannes Theologos Pelekete (Aya Yani) Manastırı Kilisesi, Mermer Silme,
Doğuya Bakış (2015)

Resim 221. Gemlik Kurşunlu Manastırı Kilisesi, Mermer Silme, Doğuya Bakış (2015)

Başmelekler Kilisesi'nde yapının duvarlarında, cephelerinde, sütun ve başlıklarda devşirme malzeme kullanıldığı görülmektedir. Yakın çevre incelendiği zaman devşirme malzeme kullanımının Trilye Fatih Camii'de ve Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi'nde sütun ve başlıklarında, Ioannes Theologos Pelekete (Aya Yani) Manastırı Klisesi'nde ise çok sayıda erken döneme ait devşirme malzeme kullanıldığı tespit edilmiştir (Resim 222-224).

Resim 222. Trilye Fatih Camisi,
Sütun ve Başlıklar, Güneye Bakış (2015)

Resim 223. Trilye Panagia Pantobasilissa
(Kemerli) Kilisesi, Sütun ve Başlıklar
Kuzeydoğuya Bakış (2015)

Resim 224. Ioannes Theologos Pelekete (Aya Yani) Manastırı Kilisesi, Sütun ve Başlık (Mango ve Ševčenko, 1973)

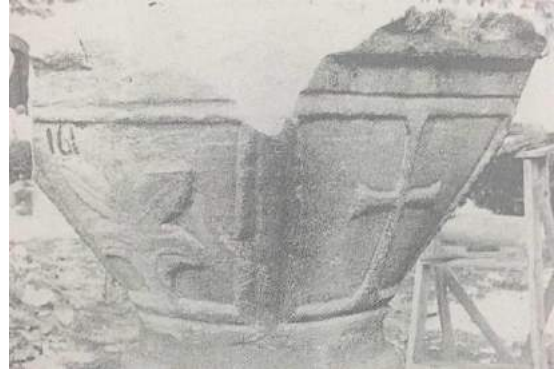
Bizans monogramları harflerin dizilişine göre başlıca iki gruba ayrılmaktadır: Iustinianus dönemi (527-565) öncesinde blok monogram, sonrasında ise haç monogram kullanımı yaygındır (Pekak, 2009a: 55). Blok monogramlarda harfler yan yana ve üst üste dizilmekte, haç monogramlarda ise Başmelekler Kilisesi'nde olduğu gibi eşit uzunlukta kolları olan Yunan haçının üzerine yerleştirilmektedir. İstanbul Ayasofyası ve Sergios Bakhos Kilisesi sütun başlıklarındaki Iustinianus ile Theodora'nın monogramları blok monogramların en bilinen örnekleridir. Başmelekler Kilisesi'ndeki haç monogramlarla büyük benzerlik gösteren ve 8.-9. yüzyıla tarihlenen bir grup monogram bulunmaktadır: Tirilye Fatih Camisi'ndeki haç monogramlar, İstanbul kara surlarında II. Iustinianus (685-695, 705-711), aynı yerde II. Iustinianus veya II. Anastasios (713-715), İznik Koimesis Kilisesi'nde manastır kurucusu Hyakinthos'un adını veren ve 7.-8. yüzyıllara tarihlenen monogramlar, Atina Bizans Müzesi'ndeki bir sütun başlığı üzerindeki 780-797 arasına tarihlenen monogram, İstanbul Ayasofyası'nın güney kapısında 838 yılına tarihlenen monogram, Konstantin Lips Manastırı kuzey kilisesi kitabesindeki monogram (907) ve Selanik Ayasofyası'nda 912-913 yılları arasına tarihlenen monogram bu grubu oluşturmaktadır (Pekak, 2009a: 55). Yukarıda sıralanan ve örnekleri çoğaltılabilecek haç monogramlar Başmelekler Kilisesi'ndeki haç

tipi monogramların ve kilisenin ilk yapı evresinin 8.-9. yüzyıllara tarihlendirilebileceğini göstermektedir.

Başmelekler Kilisesi'ndeki sütun başlıklarını İstanbul Aya İrini Kilisesi'nde (Resim 225), İstanbul Aya Sofya Kilisesi bahçesinde (Resim 226) ve Arkeoloji Müzesi bahçesinde (Resim 227) bulunan erken dönem başlıklarıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Resim 225. Aya İrini Kilisesi,
Sütun Başlığı (564 tarihli) (Zollt, 1994)

Resim 226. Aya Sofya Kilisesi Bahçesi,
Sütun Başlığı (6.-7. yy) (Zollt, 1994)

Resim 227. İstanbul, Arkeoloji Müzesi Bahçesi,
Sütun Başlığı (7. yy) (Zollt, 1994)

Başmelekler Kilisesi'nde narteksin kuzey duvarında bulunan Başmelek Mikhael tasvirinin bir benzeri bölge içinde Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi'nin güneybatı köşe odasının güney duvarında karşımıza çıkmaktadır (Resim 228).

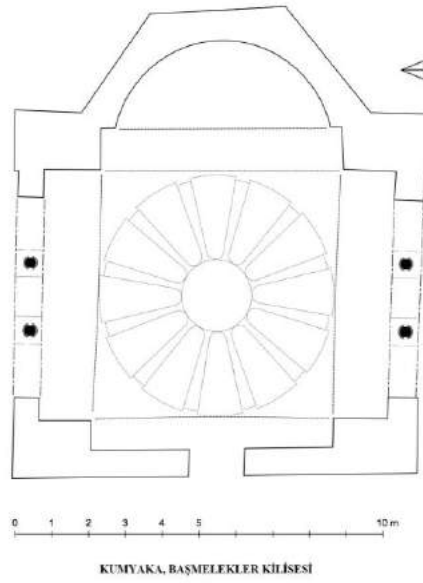
Resim 228. Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi, Başmelek Mikhael, Güneybatı Köşe Odası, Güneye Bakış (2015)

Başmelekler Kilisesi'nin özellikle akıl hastalarını iyileştirici özellikleri olduğu araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Covel, 1998: 142, 216; MacFarlane, 1850: 86-92; Hamilton, 1906: 219-221; Hasluck, 1929: 66-67; Buchwald, 1969: 21). MacFarlane hastaların iki veya üç gün kilisede kaldıklarını, altların yanında, Kappadokialı Aziz Georgios'un ikonasının önünde şiltelerin üstlerinde yattıklarını ve zincirlenmediklerini belirtirken (1850: 87-88), Hamilton hastaların en az kırk gün perhiz yaptıklarını, batı şapelde (iyileştirme hücresi) zincirlendiklerini ve rahiplerin onlara ilahiler okuduğunu belirtmektedir (1906: 221). Başmelekler Kilisesi'nde görülen şifa uygulamasının örneklerine yakın çevrede ve Anadolu'nun birçok yerinde rastlamak mümkündür. İyileştirici özelliği bulunan yapılardan ilki Bursa'nın Karacabey İlçesinde, Uluabat (Ulubat) Köyü'nde bulunan Aziz Mikhael Kilisesi'dir. 19. yüzyılda yapıda çeşitli hastalıkların iyileştirildiği, özellikle de akıl hastalarının Başmelek Mikhael ya da Meryem tarafından iyileştirildiğine inanılmaktadır (Hamilton, 1906: 219). İkinci yapı Balıkesir, Erdek, Kapıdağ Yarımadası Panagia Phaneromene Manastırı Kilisesi(Panagia Theotokos Faneromeni Manastırı)'dir. Burada da Başmelekler Kilisesi'nde olduğu gibi hastalar kırk gün özel bir perhiz yapmaktadırlar. Başmelekler Kilisesi'nden farklı olarak

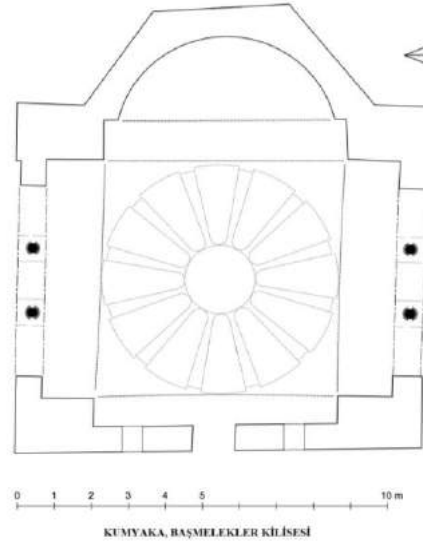
hastalar üç hafta zincire vurulmakta, rahipler dua okurken ellerinde de Meryem'in tasvirini tutmaktadırlar (Hamilton, 1906: 221). Üçüncü yapı Bursa, İznik Koimesis Kilisesi'dir. Hastalar yapıda üç gün perhiz yapmakta, şiddete eğimli hastalar ise güney nefteki sütuna zincirlenmektedirler (Hamilton, 1906: 222). Akıl hastalığını tedavi edici gücü olduğuna inanılan dördüncü yapı Bursa, Tepecik Başmelek Mikhael (Taksiarkhi) Kilisesi'dir (Hamilton, 1906: 222; Hasluck, 1929: 66).

5. BAŞMELEKLER KİLİSESİ ile İLGİLİ RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ

Başmelekler Kilisesi, orijinalde doğuda içten merkezi içeride yarım daire dıştan üç cepheli bir apsis, dik eksenlerde haç kollarıyla genişletilmiş kareye yakın dikdörtgen ana mekan ve merkezde duvar payelerinin taşıdığı yüksek kasnaklı bir kubbe ile kiborion plan tipini yansıtmaktadır (Çizim 101-102).

Çizim 101. Restitüsyon Önerisi I, Plan I
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

Çizim 102. Restitüsyon Önerisi II, Plan II
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

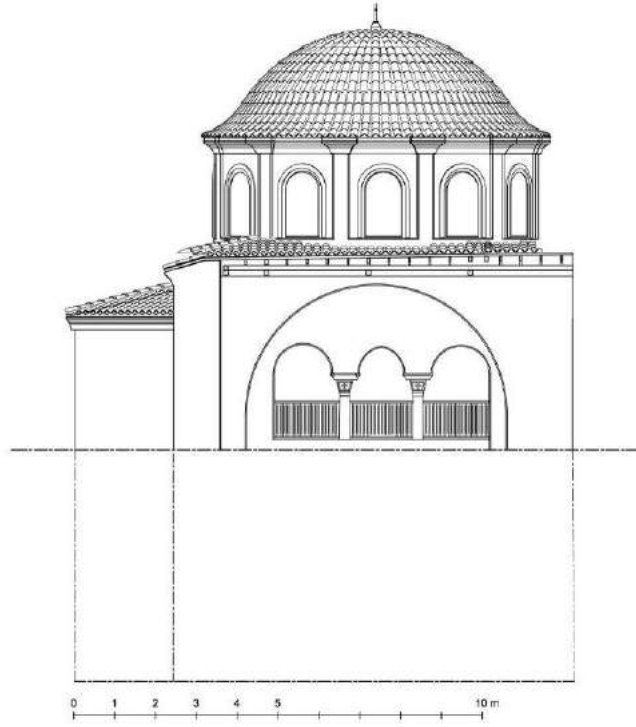
Günümüzde naosun kuzey duvarının üst seviyesindeki üçlü açıklığın (tribelon) güneyde de olup olmadığı araştırmacılar tarafından tartışma konusudur. Hasluck üçlü açıklığın yapının orijinalinde hem kuzeyde hem de güneyde olduğunu ve yapıya aydınlatmak için dekoratif amaçlı düzenlendiğini belirtirken (1906/7: 297), Buchwald malzeme ve teknikten yola çıkarak yapının orijinalinde kuzey ve güney duvarlarda üçlü açıklığın bulunabileceğini fakat bu üçlü açıklığın ya yan neflere ya da şapellere açılıyor olabileceğini belirtmiştir (1969: 24-25). Araştırmacıların görüşlerinden ve güney duvarda kuzey duvar ile aynı eksende yer alan eksenin batısındaki kemer izlerinden ve eksendeki pencerenin kuzey duvardaki üçlü açıklığın eksenindeki pencere ile aynı boyutlarda ve aynı şekilde olmasından yola çıkarak yapının orijinalinde güney duvarda da üçlü açıklık bulunduğunu söylemek mümkündür (Resim 229-230, Çizim 103-104).

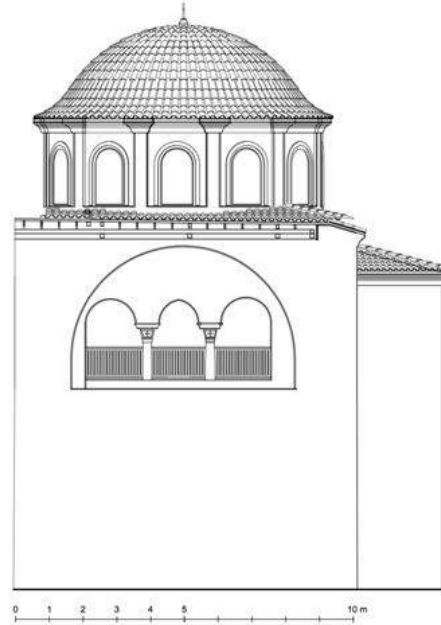
Resim 229. Naos, Kuzey Duvar, Kuzeye Bakış (2015)

Resim 230. Naos, Güney Duvar, Güneye Bakış (2015)

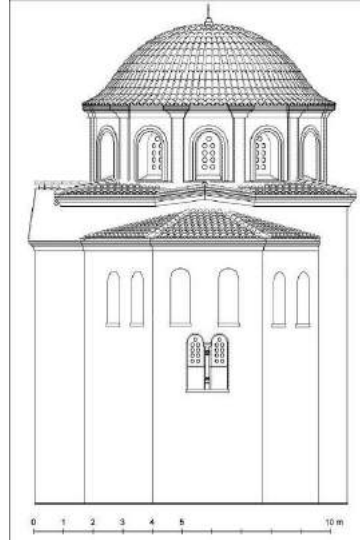

Çizim 103. Restitüsyon Önerisi III, Kuzey Cephe
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

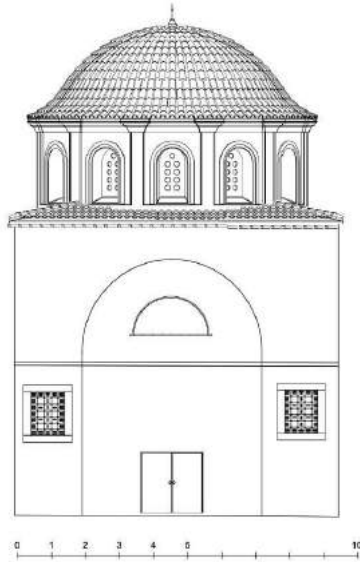

Çizim 104. Restitüsyon Önerisi IV, Güney Cephe
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

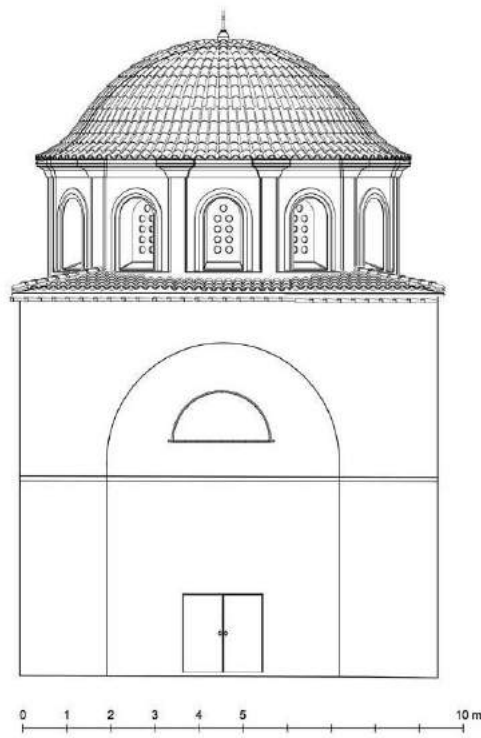
Günümüzde yapının doğu cephesi orijinalliğini korumaktadır. Fakat batı cephe ilk inşa dönemi sonrasında narteks eklenmesiyle orijinalliğini yitirmiştir. Benzer örneklerden yola çıkarak batı cephede eksende dikdörtgen bir kapı, eksenin kuzeyinde ve güneyinde pencere ve bir ihtimalle de üst seviyede yuvarlak kemerli bir açıklığın olduğunu söylemek mümkündür (Çizim 105-107).

Çizim 105. Restitüsyon Önerisi V, Doğu Cephe
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

Çizim 106. Restitüsyon Önerisi VI, Batı Cephe I
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

Çizim 107. Restitüsyon Önerisi VII, Batı Cephe II
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

Yapı topluluğundaki malzeme ve teknik incelendiği zaman Başmelekler Kilisesi'nin ilk evresi olan kare mekana ve çevresine 9. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar eklemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu eklemeler araştırmacılar tarafından da belirtilmektedir (Çizim 111-114) (Hasluck, 1906/7: 295-297; Buchwald, 1969: 26-33).

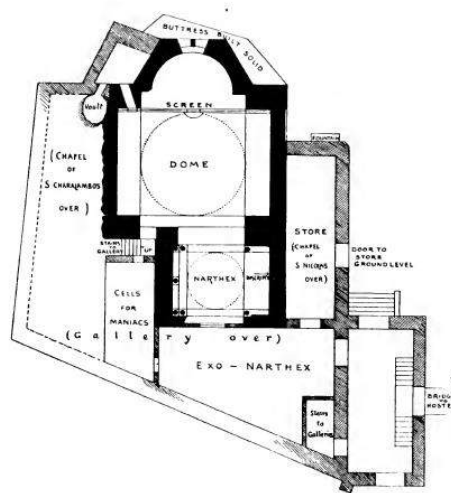
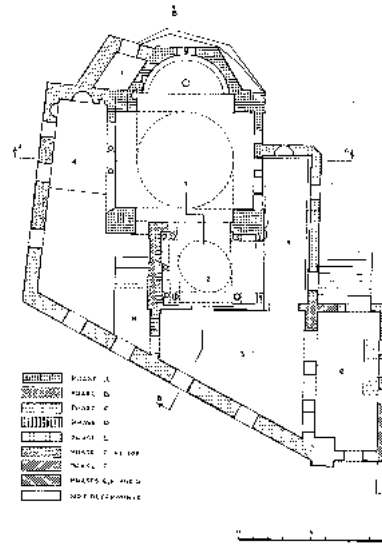
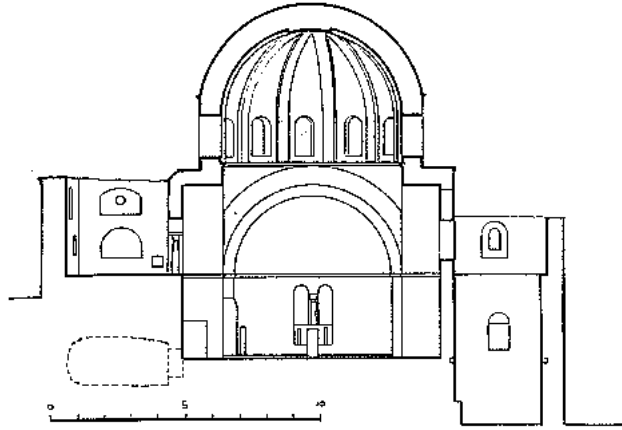

FIG. 6.—SKETCH-PLAN OF THE CHURCH OF THE ARCHANGELS, SYGE. (SCALE 1 : 300.)

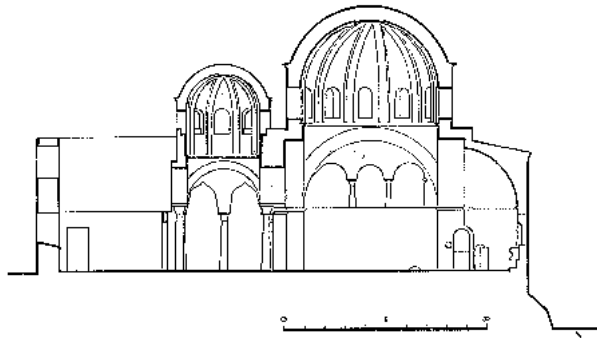
Çizim 108. 1906 Tarihli Hasluck'ın Planı (Hasluck, 1906)

Çizim 109. 1969 Tarihli Buchwald'ın Planı (Buchwald, 1969)

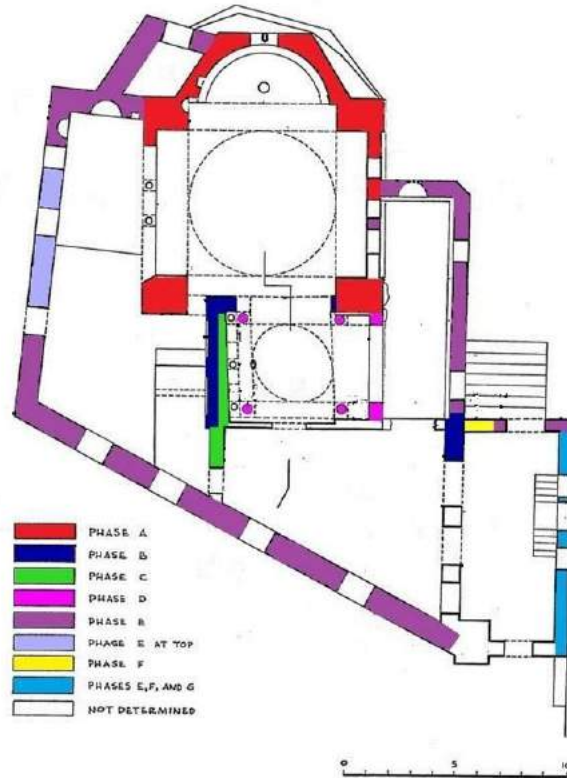

Çizim 110. 1969 Tarihli Buchwald'ın Kuzey-Güney Kesiti (Buchwald, 1969)

Çizim 111. 1969 Tarihli Buchwald'ın Batı-Doğu Kesiti (Buchwald, 1969)

Hasluck narteksin yapının ilk inşa döneminde var olmadığını ve narteksin kuzey duvarındaki üç sütunun da başka bir dönemde kör kemerli desteklemek amacıyla yapıldığını belirtmektedir (1906/7: 295, 296). Buchwald da malzeme ve teknikten yola çıkarak nartekste üç dönem tespit etmiştir: 9. yüzyıla tarihlenen I. dönemde kuzey duvarın kuzeyi; 14. yüzyıl sonrasına tarihlenen II. dönemde kuzey duvarın güneyi; 15. yüzyılın ortası ile 19. yüzyılın başları arasına tarihlenen III. dönemde ise kubbeyi taşıyan dört sütun ve narteksin güney duvarı inşa edilmiştir (Çizim 112) (1969: 26-33). Tüm bu bilgiler çalışma başında sorduğumuz bazı sorulara cevap niteliğindedir. Naosun batı duvarı malzeme ve teknik açıdan incelendiğinde bu bölümün sonradan yapıldığı, dolayısıyla kuzeybatı köşedeki alt seviyedeki yuvarlak kemerli kapının ve üst seviyedeki yarım yuvarlak kemerli pencerenin sonraki bir dönemde yapıldığı, yarım kemer olmasının da çalışan ustanın estetik bir kaygı yerine tamamıyla işlevsel bir kaygı gütmesine bağlamak mümkündür (Resim 231).

Çizim 112. 1969 Tarihli Buchwald'ın Planından Değiştirilerek

Resim 231. Naos, Batı Duvar, Yarım Yuvarlak Kemerli Pencere ve Yuvarlak Kemerli Kapı, Batıya Bakış (2015)

C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) kuzey, doğu ve batı duvarları; A Mekanının (Eksonarteks) batı duvarı; G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) güney, doğu ve kuzey duvarının bir bölümü ve D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) kuzey, doğu ve batı duvarların malzeme ve teknikleri doğrultusunda 19. yüzyıl eklentileri oldukları araştırmacılar tarafından da kabul edilmektedir (Hasluck, 1906/7: 295, 297; Buchwald, 1969: 30-33). Hasluck araştırmasında G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) ve A Mekanının (Eksonarteks) üst katında kadınlara ait bir galerinin olduğunu ve galeriye C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) kuzeyinden, naosun batısından ve H Mekanının (Giriş Mekanı) kuzeyinden toplamda üç girişin olduğunu¹³¹; G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) alt katında güneyden girişi olan bir dükkan, üst katında ise A Mekanının (Eksonarteks) doğusundan girişi olan bir şapel olduğunu belirtmektedir (1906/7: 295, 297). Bu bilgiler ve mekanların duvarları ve pencerelerin dizilişleri incelendiğinde G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) üç katlı (Resim 232), A Mekanının (Eksonarteks) ve B Mekanının (Anargyri/İyileştirme Hücresi) iki katlı (Resim 233), C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) ise bir katlı olduğu anlaşılmaktadır (Çizim 113-122).

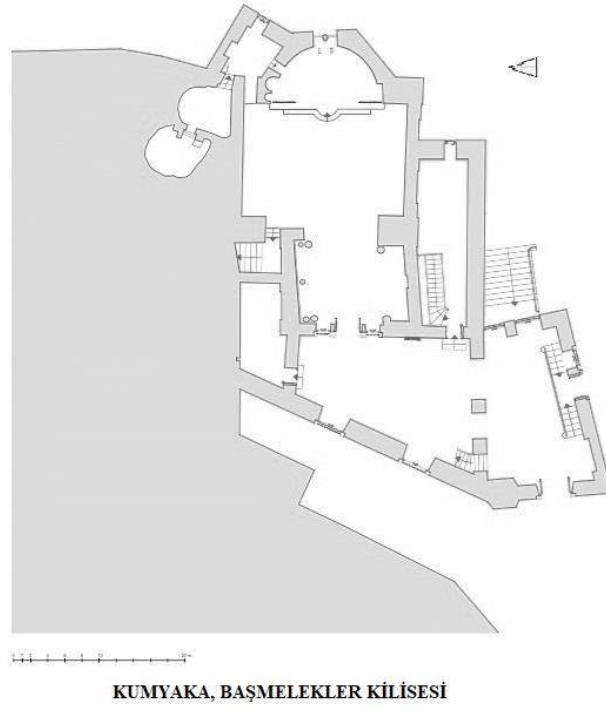
¹³¹ 1847 yılında Başmelekler Kilisesi'ni ziyaret eden MacFarlane de kilisede galeri katının bulunduğunu belirtmektedir (1850: 91-92).

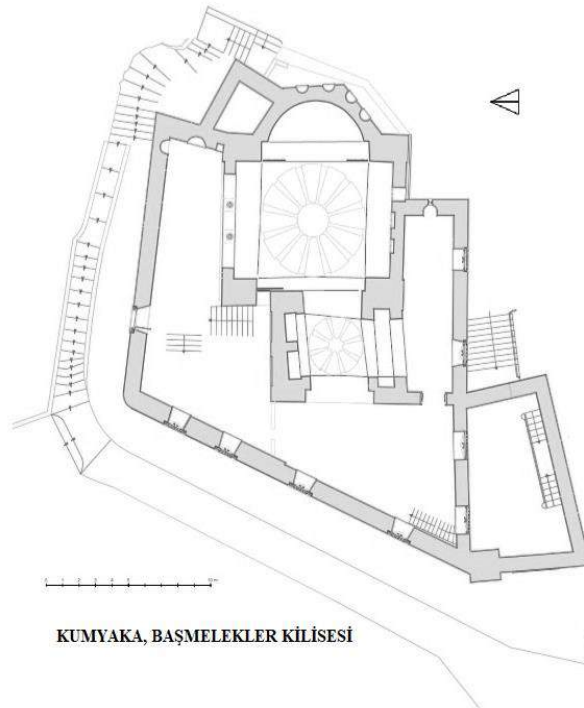
Resim 232. G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli), Kat İzleri, Doğuya Bakış (2015)

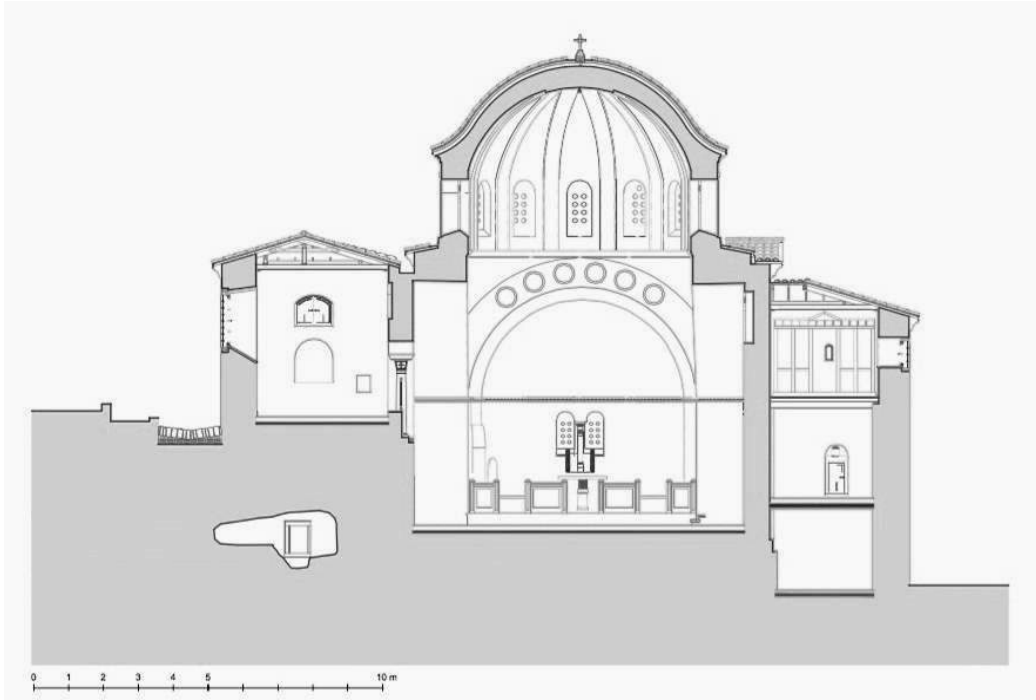
Resim 233. A Mekanı (Eksonarteks), Kat İzleri, Batıya Bakış (2015)

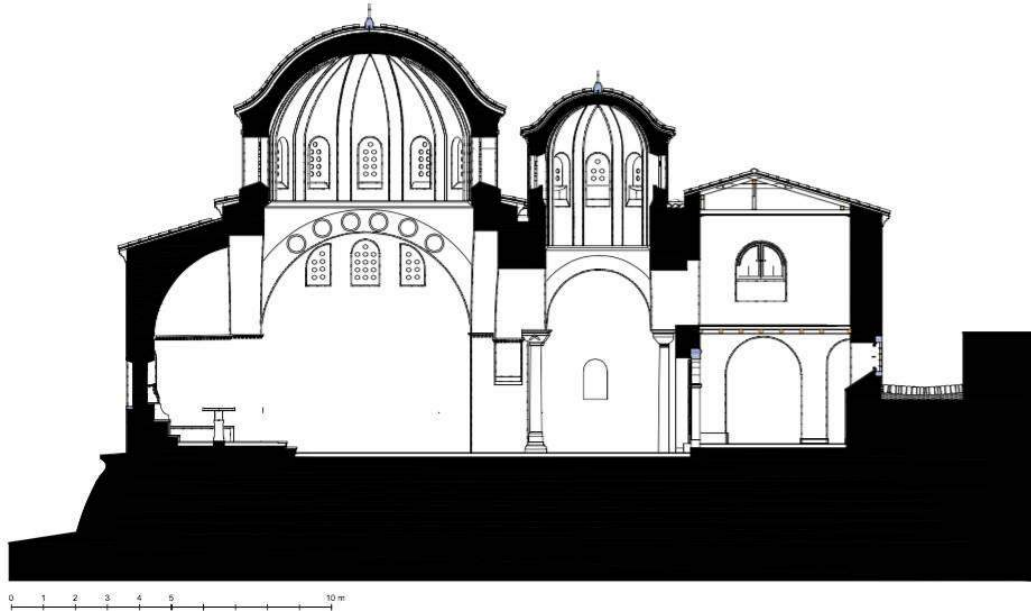
Çizim 113. Restitüsyon Önerisi VIII, Giriş Kat Planı
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

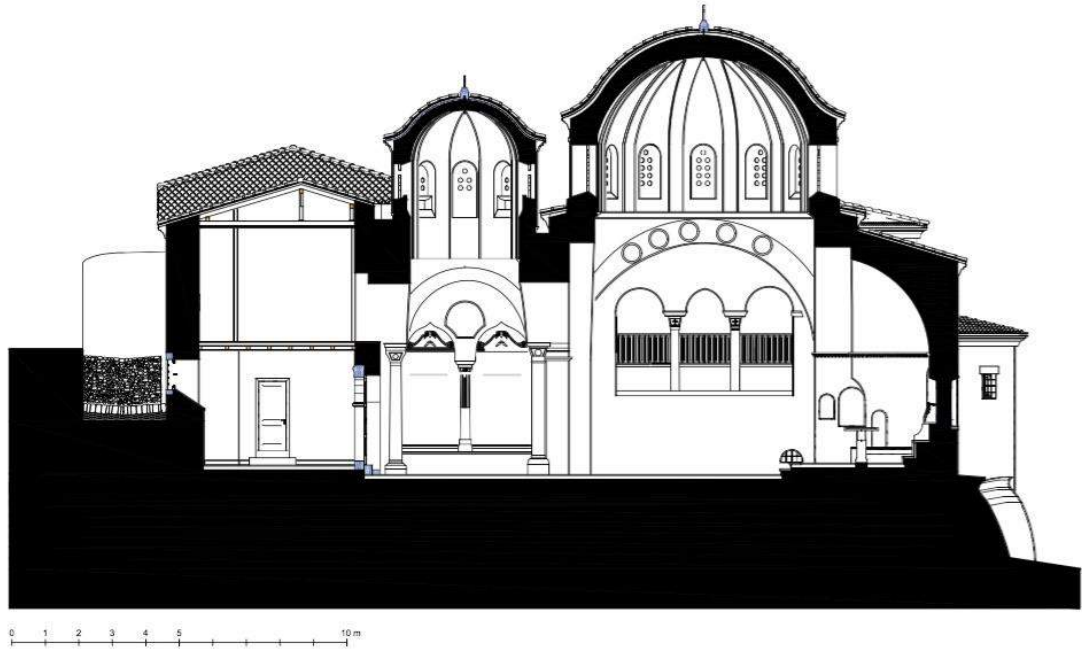
Çizim 114. Restitüsyon Önerisi IX, Birinci Kat Planı
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

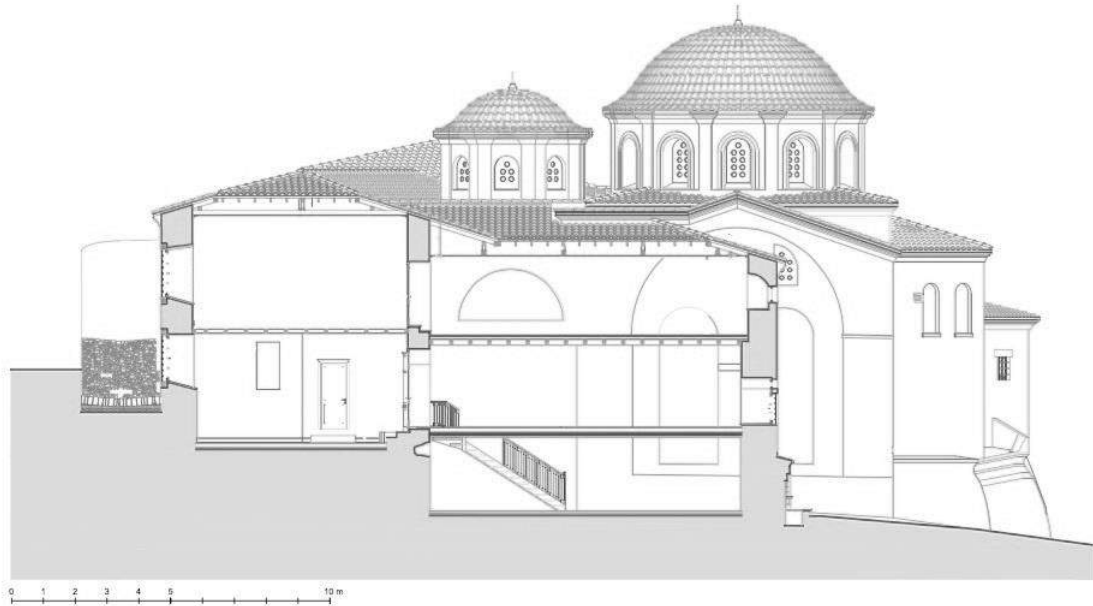
Çizim 115. Restitüsyon Önerisi X, C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş Mekanlar), Naos ve G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) Kuzey - Güney Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

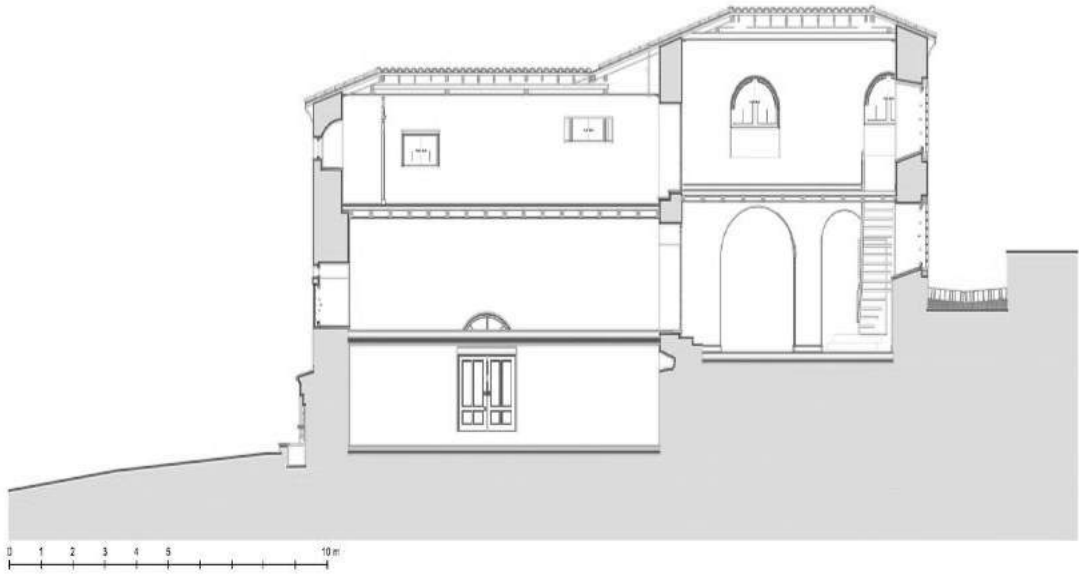
Çizim 116. Restitüsyon Önerisi XI, Naos, Narteks ve A Mekanı (Eksonarteks) Doğu - Batı Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

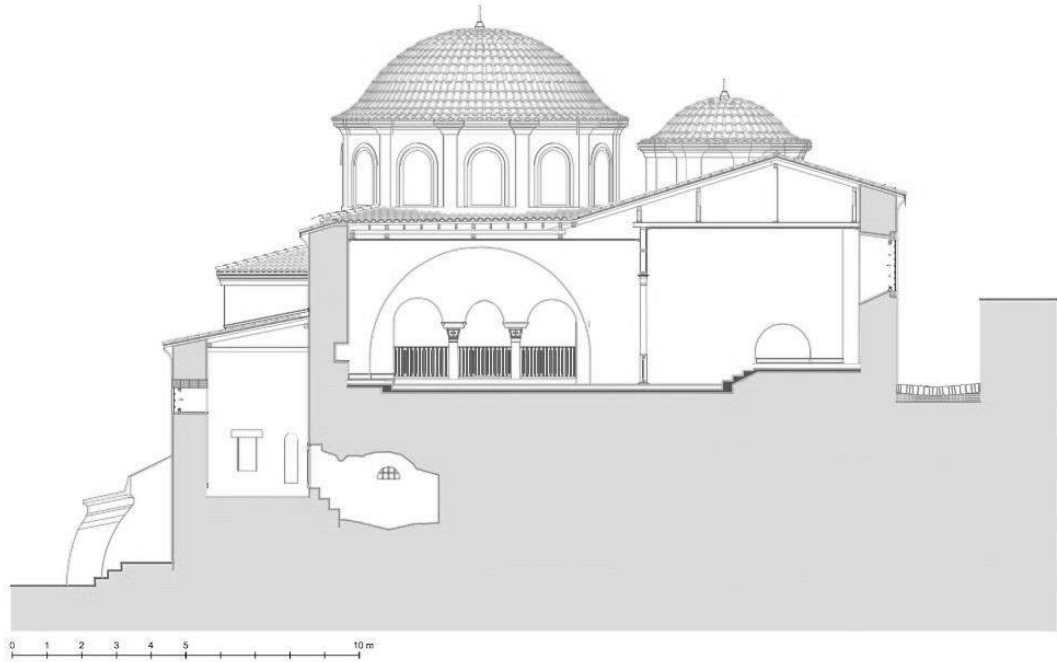
Çizim 117. Restitüsyon Önerisi XII, A Mekanı (Eksonarteks), Narteks ve Naos Batı - Doğu Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

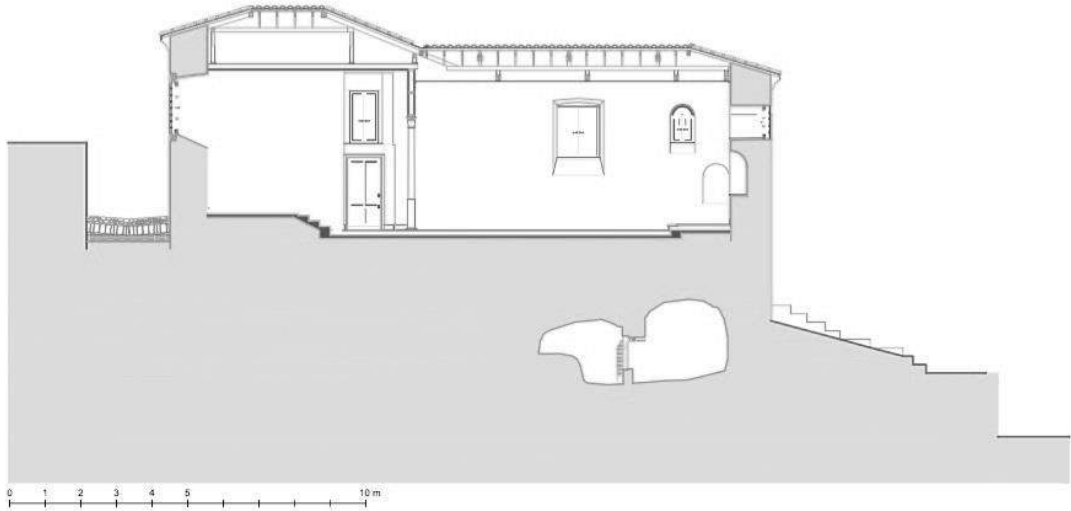
Çizim 118. Restitüsyon Önerisi XIII, A Mekanı (Eksonarteks) ve G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) Batı - Doğu Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

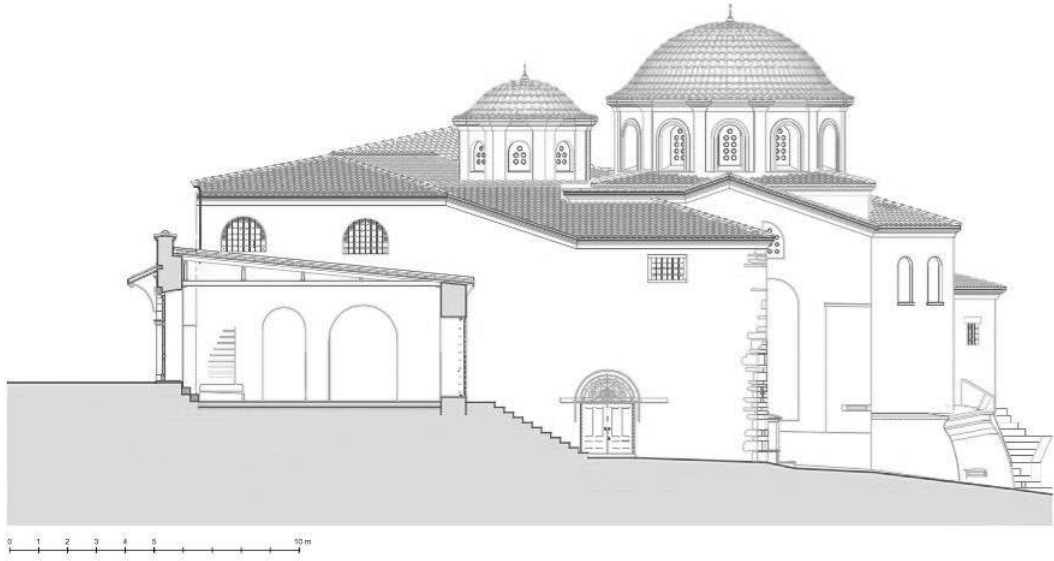
Çizim 119. Restitüsyon Önerisi XIV, G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) ve A Mekanı (Eksonarteks) Doğu - Batı Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

Çizim 120. Restitüsyon Önerisi XV, D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan), E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş Mekanlar) ve C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) Doğu - Batı Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

Çizim 121. Restitüsyon Önerisi XVI, C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş Mekanlar) Batı - Doğu Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

Çizim 122. Restitüsyon Önerisi XVII, H Mekanı (Giriş Mekanı) Doğu Batı Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

Hasluck, H Mekanının (Giriş Mekanı) ve güneyindeki müştemilata bağlanan köprünün 1862 yılındaki onarımlarda yapılmış olabileceğini belirtirken Buchwald da bu görüşü desteklemektedir (Hasluck, 1906/7: 297; Buchwald, 1969: 32-33). Güney cephedeki malzeme ve tekniğin yapının başka bölümlerinde olmaması bu görüşleri destekler niteliktedir (Resim 234).

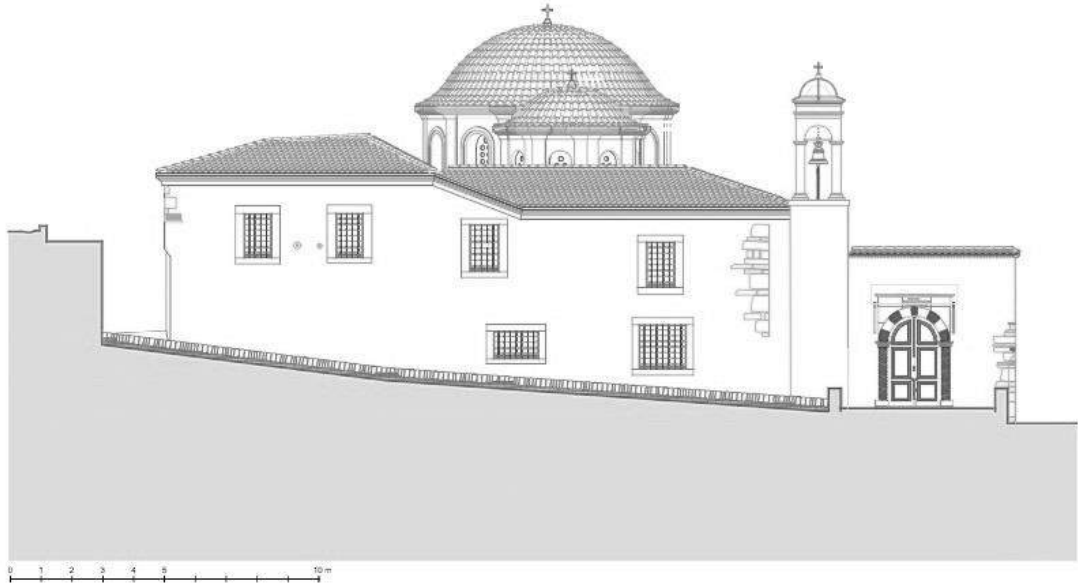

Resim 234. H Mekanı (Giriş Mekanı) Güney Cephe, Malzeme ve Teknik, Kuzeye Bakış (2015)

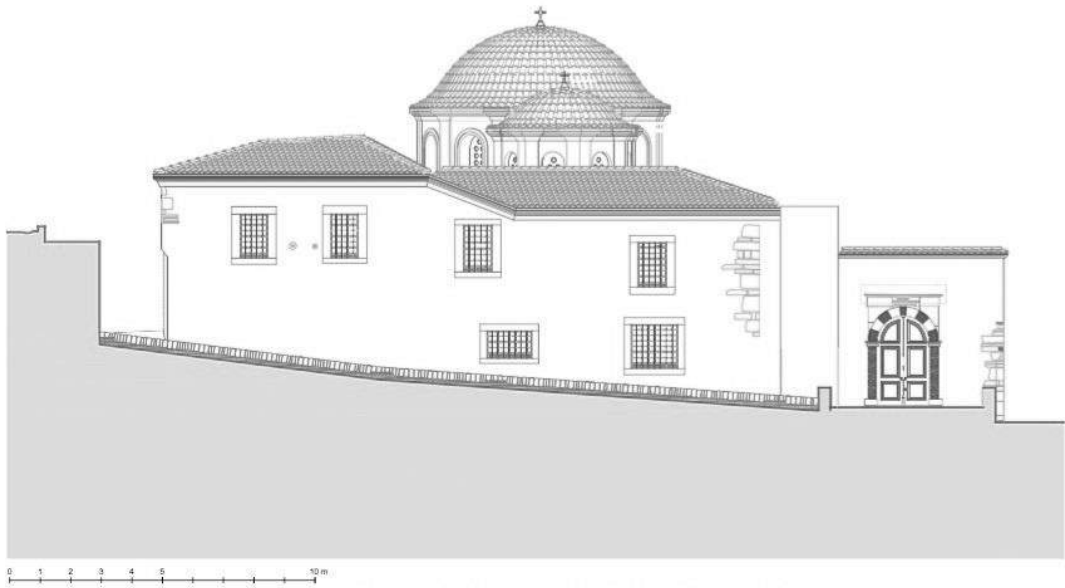
Buchwald'ın tarihlendirmediği H Mekanının (Giriş Mekanı) güneybatı cephesi, Hasluck ve Buchwald'ın planları karşılaştırıldığında, 1906 ile 1969 tarihleri arasındaki bir zamanda değiştirilmiş ve günümüzde izleri bulunan çan kulesinin eklenmiş olduğu anlaşılmaktadır (Resim 235, Çizim 123-128).

Resim 235. H Mekanının (Giriş Mekanı) Batı Cephesinde Bulunan Çan Kulesi, Doğuya Bakış (2015)

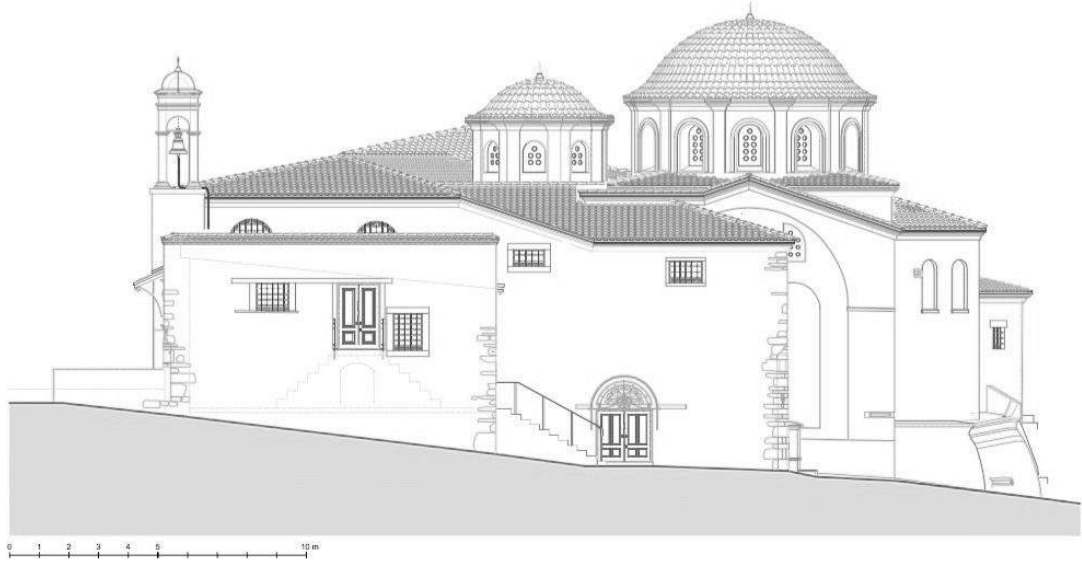

Çizim 123. Restitüsyon Önerisi XVIII, Batı Cephe – Çan Kuleli
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

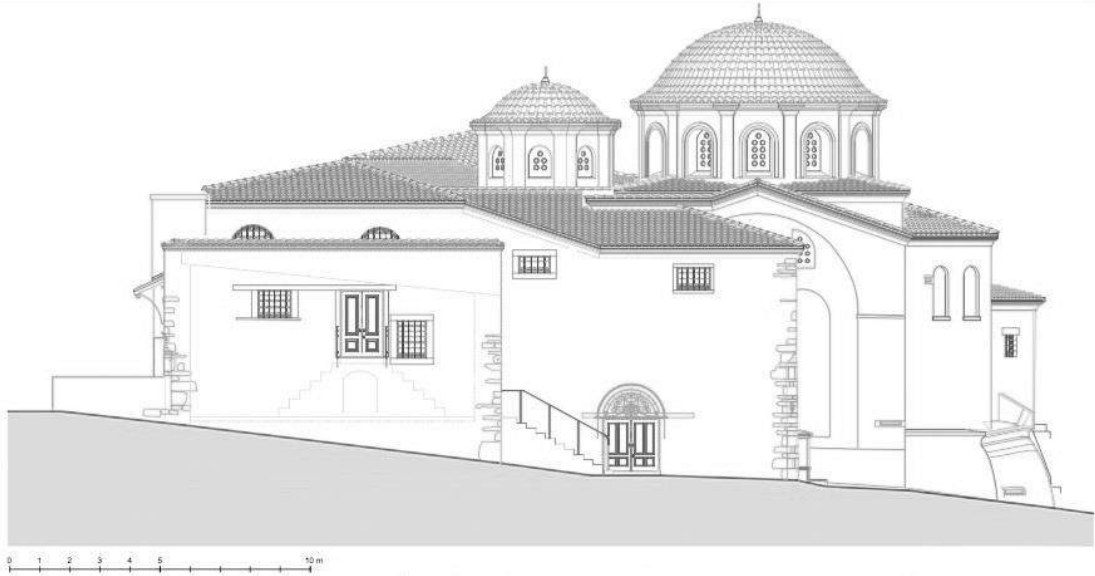

Çizim 124. Restitüsyon Önerisi XIX, Batı Cephe – Çan Kulesiz
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

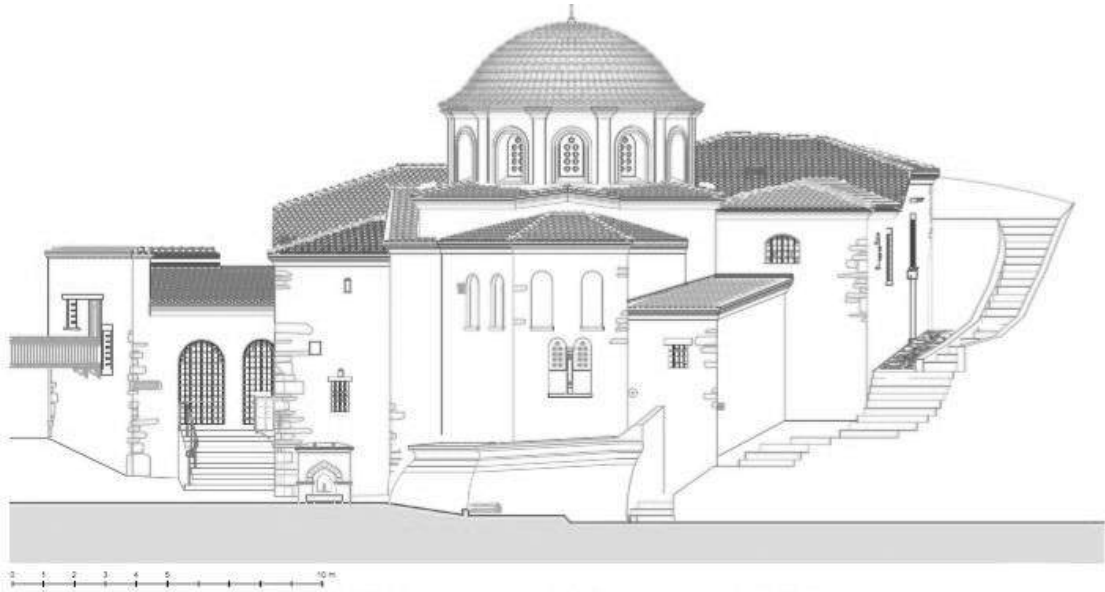
Çalışmalar sonucunda H Mekanının (Giriş Mekanı) güney cephesinin ekseninde, üst seviyede güneydeki müstemilata geçişi sağlayan köprüye açılan bir kapı bulunduğu anlaşılmıştır (Çizim 125-127).

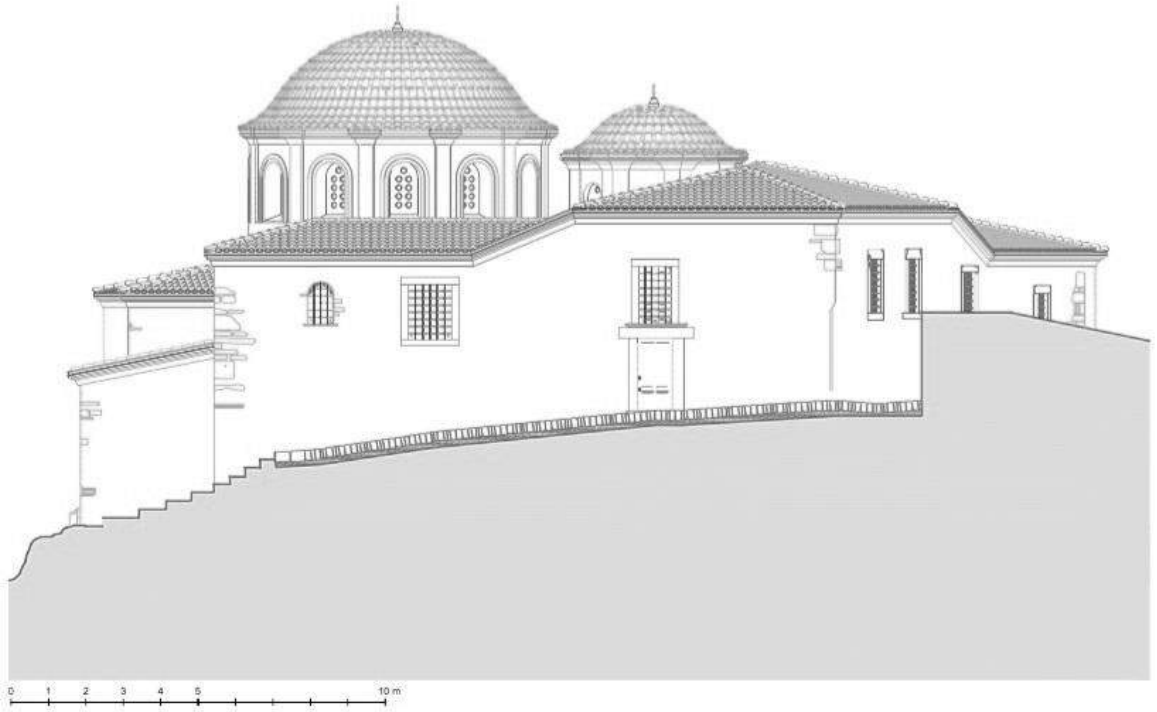
Çizim 125. Restitüsyon Önerisi XX, Güney Cephe – Çan Kuleli
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

Çizim 126. Restitüsyon Önerisi XXI, Güney Cephe – Çan Kulesiz
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

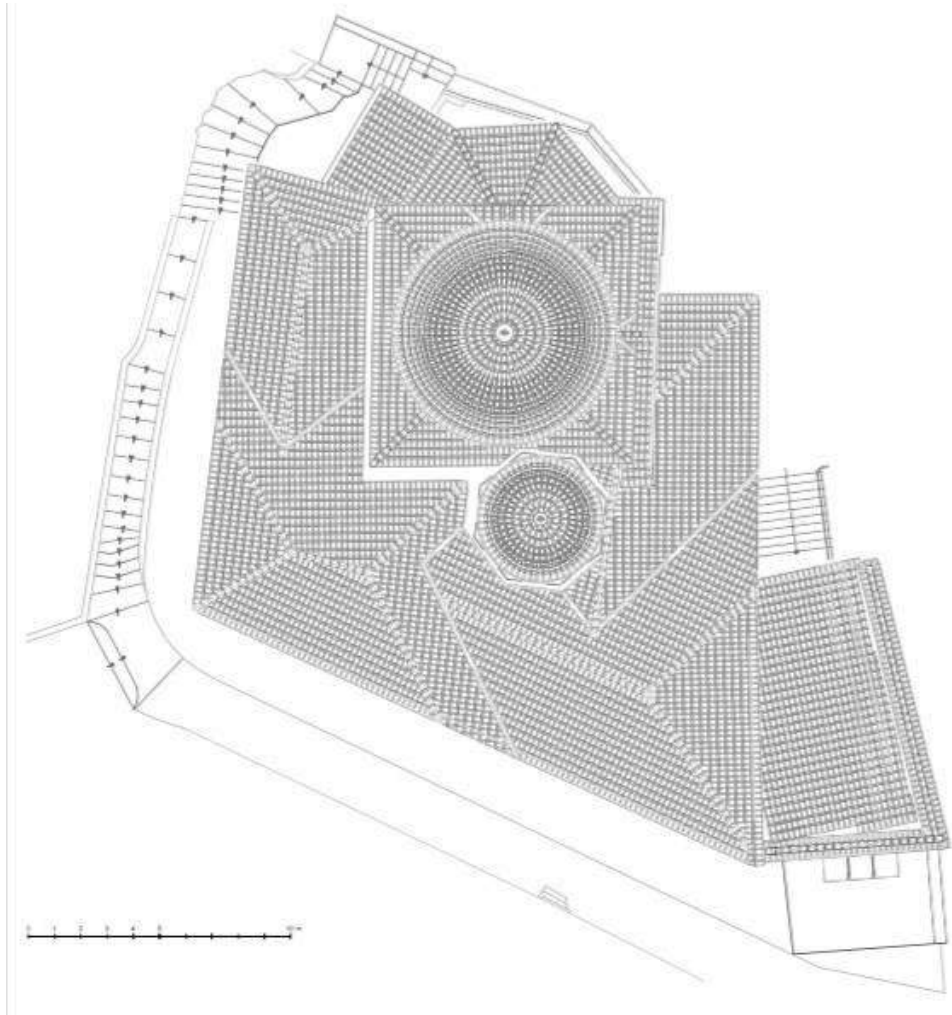

Çizim 127. Restitüsyon Önerisi XXII, Doğu Cephe
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

Çizim 128. Restitüsyon Önerisi XXIII, Kuzey Cephe
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

Naosun ve narteksin kubbesi hariç diğer bölümlerin örtü sistemleri günümüze gelememiştir. Günümüze gelebilen kubbelerin ise yapının ilk inşa tarihinden sonraki bir dönemde yapılmış olduğu araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Hasluck, 1906/7: 297; Buchwald, 1969: 32). Bu bağlamda Hasluck narteksteki kubbenin 1818 tarihinde yapılmış olabileceğini belirtirken, Buchwald naos ve narteksteki kubbelerin 1818 ile 1862 tarihleri arasında yeniden yapılmış olabileceğini (1969: 32), kubbelerin haricinde yapının diğer tüm bölümlerinin ise ahşap kırma çatı ile örtülü olduğunu belirtmektedir (1967: 305) (Çizim 129). Yapı topluluğundaki çalışmalarımız sırasında, malzeme ve teknikten yola çıkıldığında araştırmacıların önerilerinin doğru olduğu anlaşılmaktadır.

Çizim 129. Restitüsyon Önerisi XXIV, Örtü Sistemi
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

6. SONUÇ

2014 yılının Haziran ayında tez önerisinin kabul edilmesiyle birlikte yapı topluluğu ile ilgili araştırma ve çalışmalar daha da derinleştirilmiştir. Bu araştırmalar sonucunda, teze başlarken ortaya koyulan soru ve sorunlara cevap ve öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmalar sonucunda araştırmacılar tarafından “Taksiarkhi”, “Archangeloi”, “Aziz Mikhael” veya “Başmelekler” olarak adlandırılan kilisenin özgün ismine ve yapım tarihine ilişkin bilgiler içeren, günümüze gelebilmiş dönem kaynağı ya da kitabe bulunamamıştır. 1969 yılında yayımlanan, günümüzde de yapı ile ilgili tek monografik eser olma özelliğini taşıyan kitabında Buchwald, Başmelekler Kilisesi’nde malzeme ve tekniğe dayanarak yedi dönem tespit etmiştir (Çizim 109). Araştırmacıya göre; ana kilise 8. yüzyılın ilk çeyreği ile 780 yılları arasına; narteksin kuzey duvarının kuzeyi, narteksin güneydoğu köşesi ve A Mekanının (Eksonarteks) güneybatı duvarı 9. yüzyıla; narteksin kuzey duvarının güneyi 14. yüzyıl sonrasına; narteksin kuzey duvarındaki bağımsız iki sütun, güney duvardaki iki sütun ve güney duvarın doğu ve batı uçları 15. yüzyıl ortası ile 19. yüzyıl başlarına; A Mekanının (Eksonarteks) ve B Mekanının (Anargyri/İyileştirme Hücresi) batı duvarları, C Mekanının (Aziz Haralambos Şapeli) batı, kuzey ve doğu duvarları, D Mekanının (Kuzeydoğu Mekan) kuzey ve doğu duvarları, G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) doğu, güney duvarları ile kuzey duvarın bir kısmı, H Mekanının (Giriş Mekanı) doğu duvarının bir kısmını 1818 yılına; H Mekanının (Giriş Mekanı) doğu duvarının kuzey kısmını 1862 yılına, güney duvarını ise 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasına tarihlenmektedir. Araştırmalar sonucunda tarihlendirme bölümünde değindiğimiz, kaybolan kitabe ve yazıtlarda belirtilen tarihleri destekler nitelikte veriler bulunmuştur. Bunlardan ilki ana kilisenin kuzeyindeki üçlü açıklığı taşıyan sütun başlıklarındaki monogramlardır. Monogramlardan batıdaki araştırmacılar tarafından okunabilmişken, günümüze kadar okunamayan doğudaki monogramda “Georgiou Theophanous” yazdığı tarafımızca belirlenmiştir¹³². Başmelekler Kilisesi’ndeki monogramların haç monogram tipinde olduğu ve haç monogramların 8. yüzyıldan sonra kullanılmaya başlandığı dikkate alındığında, bu bilgilerin kaybolan kitabede belirtildiği gibi, yapının ilk inşa tarihinin 780 yılında

¹³² Araştırmalar sonucunda batıdaki monogramda belirtilen “Bessou ya da Eusebiou” ve doğudaki monogramda belirtilen “Georgiou Theophanous” adlı kişilerin kim olduklarına ulaşılamamıştır.

olduğu bilgisini destekler nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Kaybolan kitabedeki ve batı cephenin güneyinde beden duvarına kazıma tekniğiyle 1818 tarihinde oluşturulmuş yazıttaki bilgileri destekleyen ikinci veri ise Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde tespit edilen 1817 tarihli üç arşiv belgesidir. Belgelerde yapının harap durumda olduğu, köylerinde başka kilise de bulunmadığı için ibadetlerini gerçekleştiremedikleri ve yapının onarımı için izin belgesi istedikleri yörede yaşayan Rumlar tarafından belirtilmiştir. Belgelerin tarihleri dikkate alındığında hem kaybolan kitabedeki 1818 yılındaki onarımı hem de batı cephedeki 1818 tarihli yazıtı destekler nitelikte oldukları anlaşılmaktadır.

İkinci sorun Başmelekler Kilisesi'nin plan tipi ile alakalıdır. Yapı topluluğunun ana kilisesi araştırmacılar tarafından farklı plan tipleri içinde ele alınmıştır. Bu araştırmacılar arasında Buchwald'ın çalışması yapının ilk ve tek monografik yayını olması açısından önem taşımaktadır. Araştırmacı Başmelekler Kilisesi'ni Haçvari kubbeli plan tipine giren Selanik Ayasofyası (Çizim 130), Ankara Aziz Klemens Kilisesi (Çizim 131), İstanbul Kalenderhane Cami (Çizim 132) ve İznik Koimesis Kilisesi (Çizim 133) ile birlikte ele almıştır (1969: 36-62). Bu kiliselerin plan tipleri ile Başmelekler Kilisesi'nin plan tipi karşılaştırıldığı zaman Buchwald'ın görüşlerinin doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Başmelekler Kilisesi'nin plan tipi İstanbul Yuşa Tepesi Hagios Panteleimon Kilisesi (Çizim 87), Eğirdir Nis Adası Hagios Stephanos Manastırı Kilisesi (Çizim 89), İvriz Ambar Deresi yakınındaki kilise (Çizim 90), Kırşehir Üçayak Kilisesi (Çizim 91), Göreme Azize Katherina Kilisesi (Çizim 92), İstanbul Khora Manastırı Kilisesi (Çizim 93), Burgazada Methamorphosis Kilisesi (Çizim 94), Silifke Boğsak Adası Şapeli (Çizim 88), Alanya Cilvarado Burnu Manastırı Şapeli (Çizim 95), Gemlik Kurşunlu Manastırı Kilisesi (Çizim 96) ve İznik Yenişehir Kapı yakınındaki kilisenin de (Çizim 97) içinde bulunduğu Kiborion plan tipi içinde ele alınmalıdır.

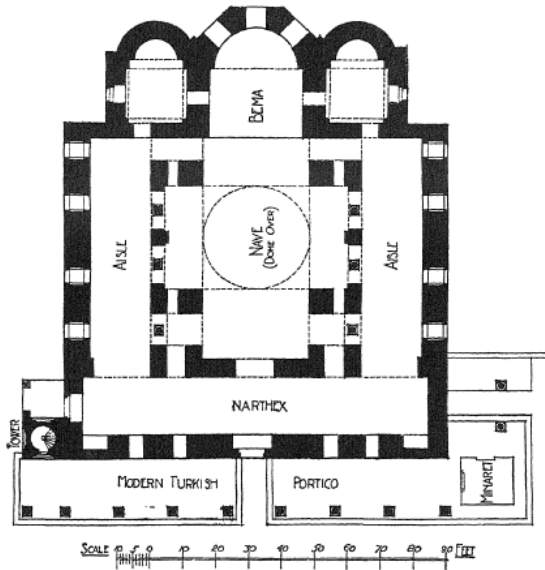
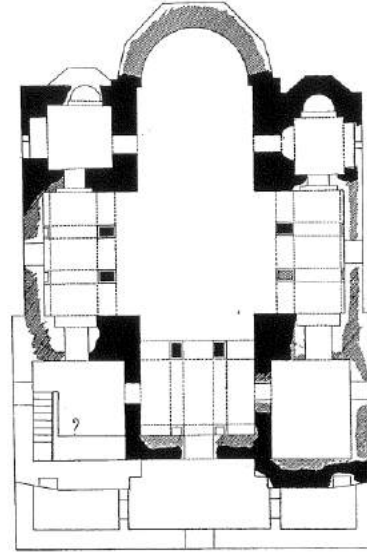
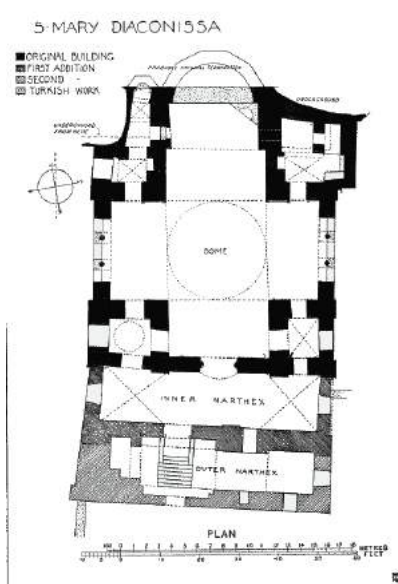
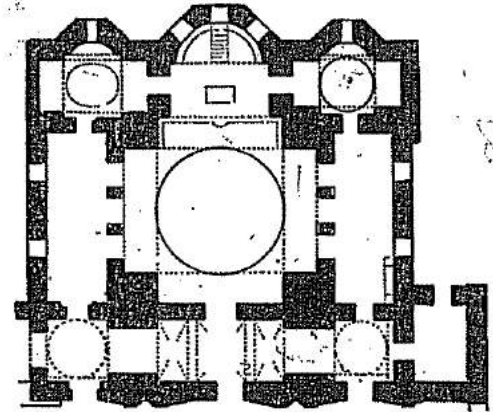

FIG. 101.—S. SOPHIA, SALONICA.

Çizim 130. Selanik Ayasofyası
(Millingen, 1912: 313)Çizim 131. Ankara Aziz Klemens Kilisesi
(Eyice, 1990: 9)Çizim 132. Kalenderhane Camii
(Millingen, 1912: 189)Çizim 133. İznik, Koimesis Kilisesi
(Krautheimer, 1965: 205)

Naosun batı duvarındaki kemerin neden yarım olduğu, Narteksin dönemlerinin ne olduğu, neden eksenden güneye kaydığı ve narteksin kuzey duvarında mevcut olan sütunların önlerine neden yeni sütunların eklendiği çalışmalar sürecinde cevaplarını aradığımız sorulardır. Bu bağlamda çalışmanın önceki bölümlerinde¹³³ tartışılan

¹³³ Restitüsyon Önerileri sayfa 224.

tarihlendirmelerden malzeme ve teknikten yola çıkılarak naosun batı duvarının ilk inşa döneminden sonraki bir dönemde inşa edildiği, dolayısıyla kuzeybatı köşe alt seviyedeki yuvarlak kemerli kapının ve üst seviyedeki yarım yuvarlak kemerli pencerenin sonraki bir dönemde yapıldığı, yarım kemer olmasının da çalışan ustanın estetik bir kaygı yerine tamamen işlevsel bir kaygı gütmesine bağlamak mümkündür. Narteksin eksenden neden güneye kaymış olduğu ise ya topografik nedenlerle ya da bu mekanın aceleyle yapılmış olmasıyla açıklanabilir fakat bu konuyla ilgili kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Narteksin kuzey duvarındaki sütunların önlerine yeniden sütunların yapılmasını ise tamamıyla statik nedenlere bağlamak mümkündür.

Naosun kuzey duvarındaki üçlü açıklığın ekseninde karşılığı olup olmadığı yapıdaki çalışmalar sırasında cevabını aradığımız diğer bir sorudur. Önceki bölümlerde değinilen araştırmacıların görüşleri¹³⁴ ve naosun kuzey duvarı ile güney duvarının karşılaştırılmasından yola çıkarak, ilk inşa döneminde güney duvarda da üçlü açıklık bulunduğunu söylemek mümkündür.

Yapı topluluğunun güneyindeki G Mekanının (Aziz Nikolaos Şapeli) işlevinin ne olduğu sorusu çalışmalar sırasında karşılaşılan diğer bir sorudur. Bu bağlamda bölgeye gelen seyyahların notlarından ve yapıdaki incelemelerden yola çıkarak G Mekanının üç katlı olduğunu, en alt katın 19. yüzyılda yağ, kandil, mum vb. eşyaların satışlarının yapıldığı bir dükkan olarak kullanıldığını, orta katın şapel olarak kullanıldığını ve en üst katın da gynekaion olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

Araştırmalar sırasında karşılaşılan bir diğer soru E ve F Mekanlarının (Kayaya Oyulmuş Mekanlar) işlevi ile alakalıdır. Hasluck bu iki mekanı çiziminde mezar/sığınak olarak adlandırmış (1906/7: 295), Buchwald ise kuzeydoğu mekanı anlatırken bu iki mekanın mezar işlevli olarak kullanıldığını belirtmiştir (1969: 21). Yapılan araştırmalar sonucunda kayaya oyulmuş iki mekanın işlevini anlayabilmek için öncelikle mekanlarda kutsal su kaynağı olup olmadığı incelenmiştir. Antik Yunan'da da sıkça görülen, Hıristiyanlarda da gelenek haline gelen bir uygulama olan, kutsal saydıkları su kaynaklarının üstlerine kilise inşa ettikleri bilinmektedir. Bu bağlamda iki mekanda da

¹³⁴ Restitüsyon Önerileri sayfa 219.

yapılan incelemeler doğrultusunda kutsal su kaynağına dair bir veri bulunamamıştır. Bölgede bir örneği Pelekete Manastırı'nda, bölge dışında ise Mersin Alahan Manastırı'nda, Mustafapaşa Konstantin ve Helena Kilisesi'nde (Soykan, 2007: 32; Pekak, 2009b: 169-170¹³⁵) vb. görülen keşiş hücreleri Erken Bizans Dönemi'nde birden fazla keşişin ibadet edebilmesi için ortak kullanım alanıyken Orta Bizans Dönemi'nden sonra sadece bir keşişin kullandığı odalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Başmelekler Kilisesi'nin inşa tarihi ve mekanların genişlikleri dikkate alındığı zaman, bu iki mekana keşiş hücresi diyebilecek kesinlikte bir kanıtın olmadığı anlaşılmıştır. Yine Hıristiyan mimarisinde sıkça karşılaştığımız ve bir örneği de Kudüs, Kutsal Mezar Kilisesi'nde görülen martirlerin mezarlarının üstlerine kilise inşa edilmesi geleneğinden yola çıkarak, bu iki mekanda mezar yapısı bulunuyor mu diye araştırma yapılmış, Hasluck ve Buchwald'ın bu iki mekanı mezar yapısı olarak adlandırması dışında, ne yayınlarda ne de günümüzde mezarla ilgili bir bilgiye ulaşamamıştır. Tüm bu tartışmalar ve bilgilerden yola çıkarak E ve F Mekanlarının (Kayaya Oyulmuş Mekanlar) işlevini anlayabilmek için bu iki mekanda kazı çalışması yapılmasının gerekli olduğu anlaşılmıştır.

B Mekanının (Anargyri/İyileştirme Hücresi) yakın çevre ve bölgedeki benzer örneklerine çalışmanın daha önceki bölümlerinde değinilmiştir¹³⁶. Bursa ve yakın çevresinde Başmelekler Kilisesi dışında iyileştirici gücünün varlığına inanılan dört yapı tespit edilmiştir. Benzer örneklerden yola çıkarak bölgenin iyileştirici bir gücünün olduğu, dahası sadece Hıristiyanlar tarafından değil Müslümanlar tarafından da bu güce inanıldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak ilk inşa döneminden itibaren süreç içerisinde eklemelerle günümüzdeki şeklini almış Başmelekler Kilisesi'nin hem bölgede hem de bölge dışında yaşayan Hıristiyanlar ve hatta Müslümanlar için önemli bir merkez olduğu yapılan araştırmalar sonucunda anlaşılmaktadır. İyileştirme özelliği olduğuna inanılması, yapının 1923 Nüfus Mübadelesine kadar kullanılmasını ve zarar görmeden gelebilmesini sağlamıştır. Yapıyı 2012 yılında Rum Ortodoks Patrikhanesi adına Bursa Metropoliti ve Heybeliada Ruhban Okulu Başrahibi Prof. Dr. Elpidophoros Lambriniadis satın almış, 2017 yılında

¹³⁵ Pekak yayınında kayaya oyulmuş mekanın iyileştirme hücresi olabileceğini belirtmektedir.

¹³⁶ Karşılaştırmalı Değerlendirme Bölümü sayfa 216-217.

ise yapının restorasyon projesi Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmış ve yapıda çalışmalara başlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (1998). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Yayınları.
- Akyürek, E. (1996). *Bizans'ta Sanat ve Ritüel*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Aksöyek, S. (2009). *Zeytinbağı (Tirilye), Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilise*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Alpaslan, S. (1996). *Antalya'nın Demre (Kale) İlçesindeki H. Nikolaos Kilisesi'nde Dini Ayinle İlgili Plastik Eserler*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Arseven, C. E. (1983). *Sanat Ansiklopedisi 5 cilt*. İstanbul: MEB Yayınevi.
- Bates, W. N. (1909). "Archaeological Discussions." *American Journal of Archaeology*. Vol. 13, No. 2, pp. 187-248.
- Bosch, E. C. (1946). "Bitinya Tetkikleri." *Belleten, c. X, sayı 37, s.29-53*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bostan, İ. (2001). "İzmit." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (c. 23, ss. 536-541)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, HAT, 799/37050.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, HAT, 799/37050-A.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, HAT, 799/37050-B.
- Bouras, L. (1991). "Ciborium", *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Vol. 1, p. 462. New York: Oxford Press.
- Brubaker, L. ve Haldon, J. (2001). "Byzantium in the Iconoclast Era (ca. 680-850): The Sources an Annotated Survey." *Birmingham Byzantine & Otoman Monograph, 7*.
- Buchwald, H. (1967). "Preliminary Note on the Church of the Archangels at Sige." *JÖBG, 16. pp. 305-309*. Köln-Wiemar-Wien: Verlag Hermann Böhlhaus Nachfolger, Graz-Cologne.
- Buchwald, H. (1969). *The Church of the Archangels in Sige near Mudania*. Wien-Köln-Graz: Verlag Hermann Böhlhaus Nachf.
- Buchwald, H. (1984). "Western Asia Minor as a Generator of Architectural forms in the Byzantine Period, Provincial Back-Wash or Dynamic Center of Production?."

Jahrbuck der Österreichischen Byzantinistik – Band 34, p.199-234. Wien: Der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Buchwald, H. (1992). Note on Churches in Kumyaka and Zeytinbağı, Formerly Sige and Tirilye. *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 42. p. 323. Wien.

Büyüköğen, K. (1969). *Tirilye ve Siyi'deki Bizans Kiliseleri*. İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi.

BXM (Byzantine & Christian Museum). (2010). *Byzantine Collections, The Permanent Exhibition*. Athens: Ministry of Culture & Tourism.

Covel, J. (1998). *Dr. John Covel Voyages en Turquie 1675-1677, Realites Byzantines 6*. Paris: Editions P. Lethielleux.

Davies, J. G. (1953). *The Origin and Development of Early Christian Church Architecture*. New York: Philosophical Library.

Demircioğlu, H. (1987). *Roma Tarihi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Dennert, M. (1997). *Asia Minor Studien, Band 25, Mittelbyzantinische Kapitelle, Studien zu Typologie und Chronologie*. 188. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH.

Ebersolt, J. (1934). *Monument d'Architecture Byzantine*. Paris: Éditions d'Art et d'Histoire.

Erdmann, K. (1943). *Die Kunst Irans zur Zeit der Sasaniden*. Berlin: Kupferberg.

Eyice, S. (1954). "Remarques sur deux Anciennes Églises Byzantines d'Istanbul: Koca Mustafa Paşa Camii et l'Église du Yuşa Tepesi." *Actes du IXème Congrès International des Atudes Byzantines, Thessalonique 1953*. Atina, cilt I, s. 190-195.

Eyice, S. (1960). "Side'nin Bizans Devrine Ait Binalarının Sanat Tarihi Bakımından Değeri." *V. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*, s.53-60. Ankara: TTK Yayınları.

Eyice, S. (1980). *Son Devir Bizans Mimarisi: İstanbul'da Palaiologos Devri Anıtları*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.

Eyice, S. (1983). "Die Byzantinische Kirche in der Nähe des Yenişehir-Tores zu Iznik (Nikaia) (Kirche C), in Byzantino-Altaica." *Festschrift für Hans Wilhelm Haussig (Materialia Turcica, 7-8)*, pp. 152-167. Bochum.

Eyice, S. (1990). "Ankara'nın Kaybolan Bir Eski Eseri: Klemens Kilisesi." *Ankara Dergisi*, sayı 1, sayfa 5-12.

Eyice, S. (2004). "Kırşehir'de Üç-Ayak Adındaki Yapı Kalıntısında Araştırmalar." *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, S.17/2. s. 125-167. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Eyice, S. (2007). *Bizans Devrinde Boğaziçi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Fakhry, A. (1951). *The Necropolis of el-Bagawât in Kharga Oasis*. Kairo: Government Press.
- Foss, C. (1967). "Historical Note on the Church of Sige." *JÖBG*, 16. pp. 309-317. Köln-Wiemar-Wien: Verlag Hermann Böhlau Nachfolger, Graz-Cologne.
- Foss, C. (1991). "Sige." *The Oxford Dictionary of Byzantium* (c. III, s. 1893). Oxford: Oxford University Press.
- Grabar, A. (1946). *Martyrium. Recherches sur le Culte des Reliques et l'art Chrétien Antique*. Paris: Collège de France.
- Güneş, A. (2001). "İznik." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (c. 23, ss. 545-547). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Hamilton, J. A. (1933). *Byzantine Architecture and Decoration*. London: Batsford.
- Hamilton, M. (1906). *Incubation or The Cure of Disease in Pagan Temples and Christian Churches*. London: W. C. Henderson & Son, St. Andrews Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co.
- Hamilton, W. J. (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia: With Some Account of Their Antiquities and Geology, Vol I-II*. London: John Murray, Allmarle Street.
- Hasluck, F. W. (1929). *Christianity and Islam under the Sultans*. (Ed. Margaret M. Hasluck). Vol I. Oxford: Clarendon Press.
- Hasluck, F. W. (1906/7). "Bithynica." *The Annual of the British School at Athens. Vol-13, (Session 1906-1907)*, pp. 285-308. London: Kraus Reprint 1971.
- Hasluck, F. W. (1910). *Cyzicus*. Cambridge: University Press.
- Hasol, D. (2002). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: YEM Yayınevi.
- Herodotos. (1973). *Herodot Tarihi*. (Çev. Azra Erhat). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hinks, A.R. (1929) *The Portolan Chart of Angelino de Dalorto, MCCCXXV, in the collection of Prince Corsini at Florence*, London: Royal Geographical Society.
- <http://www.tdk.gov.tr/>
- İnalçık, H. (1992). "Bursa." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (c. 6, ss. 445-449). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Janin, R. (1975). *Les Églises et Les Monastères des Grands Centres Byzantins (Bithynie, Hellespont, Ladros, Galesios, Trebizonde, Athenes, Thessalonique)*. Paris.
- Kandis, V. Κανδῆ, Βασιλείου (1883). *Ἡ Προύσα, ἥτοι ἀρχαιολογική, ἱστορική, γεωγραφική καὶ ἐκκλησιαστικὴ περιγραφή αὐτῆς μετ' ἐπισυννημμένων ἀρχαίων ἐπιγραφῶν, τοπογραφικοῦ χάρτου καὶ εἰκόνων διαφόρων οικοδομημάτων*", ἐν Ἀθήναις.
- Karacan, E. (2009). *Bursa ve Çevresindeki Bizans Dini Mimarisi*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilgiler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kaplanoğlu, R. (2001). *Bursa Ansiklopedisi I (Yer Adları)*. İstanbul: Avrasya Etnoğrafya Yayınları.
- Kaya, M. A. (2005). "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 24, sayı 38, 2005, s.11-30.
- Keskin, E. (2010). *Çorum İli ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Keskin, E. (2015). *Küçük Asya'da Kutsal Kent Euchaita ve Bizans Dönemi Taş Eserleri*. İzmir: Serüven Kitabevi.
- Khatchatrian, A. (1971). *L'Architecture arménienne du IVe au VIe siècle*. Paris: Klincksieck.
- Kleonymos, M. ve Papadopoulos, K. (1867). *Bithnika*. Constantinople.
- Köroğlu, G. (1994). *Bizans Sanatı'nda İkonoklazma Dönemi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Krautheimer, R. (1965). *Early Christian and Byzantine Architecture*. Baltimore: Penguin Books.
- MacFarlane, C. (1850). *Turkey and Its Destiny: The Result of Journeys made in 1847 and 1848 to Examine into the State of that Country. Vol 2. pp. 86-92*. London: John Murray, Albemarle Str.
- Mango, C – Ševčenko, I. (1973). "Some Church and Monasteries on the Southern Shore of the Sea of Marmara." *Dumbarton Oaks Papers, Vol. 27. pp. 235-277*. Washington: Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University.
- Mango, C. (2006). *Bizans Mimarisi*. (Çev. M. Kadiroğlu). Ankara: Rekmay Ltd. Şti.

- Mansel, A. M. (1971). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Menthon, B. (1935). *L'Olympe de Bithynie, Ses Saints, Ses Couvents, Ses Sites*. Paris: Bonne Presse.
- Mercangöz, Z. (1992). Kapıkırı Adası'ndaki Manastır Kilisesi. *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi* 6, s. 73-90. İzmir: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Millingen, A. V. (1912). *Byzantine Churches in Constantinople. Their History and Architecture*. pp.316. London: Macmillan and Co. Limited.
- Ostrogorsky, G. (1999). *Bizans Devleti Tarihi*. (Çev. F. Işıltan). Ankara: TTK.
- Ousterhout, R. G. (1985). "The Byzantine Church at Enez: Problems in Twelfth-Century Architecture." *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 35. p. 261-280. Wien.
- Ousterhout, R. G. (1999). *Master Builders of Byzantium*. New Jersey: Princeton University Press.
- Öncü, İ. (2010). *Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklast Dönem (726/730-843), Konstantinopolis ve Yakın Çevresindeki Etkileri*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ötüken, Y. – Durukan, A. – Acun, H. - Pekak, S. (1986). *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, 4. syf. 473-476. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Özyurt-Özcan, H. (1998). "Burgazadası Methamorphosis Kilisesi." *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi* – 14, s. 69-73.
- Özyurt-Özcan, H. (2002). *Bizans Dini Mimarisinde Kiborion Tipinin İstanbul ve Anadolu'daki Örnekleri Işığında Değerlendirilmesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Pekak, S. (2009a). *Trilye (Zeytinbağı) Fatih Camisi, Bizans Kapalı Yunan Haçı Planı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Pekak, S. (2009b). "Mustafapaşa (Sinassos) Konstantin ve Helena Kilisesi, Kilise I, Kilise II, Kilise III, Kilise IV." *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, s. 163-186.
- Prokopios. (1994). *İstanbul'da İustinianus Döneminde Yapılar, Birinci Kitap*. (çev. E. Özbayoğlu). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (Çev. Mihri Pektaş). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Restle, M. (1979). *Studien zur Frühbyzantinischen Architektur Kappadokiens I-II*. Wien: VÖAW.
- Richter, O.F. (1822). *Wallfahrten im Morgenlande aus seinen Tegebücher und Briefen*. Berlin: Verlag von Ernst und Korn.
- Rodley, L. (1985). *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*. Cambridge.
- Rott, H. (1908). *Kleinasiatische Denkmäler aus Psidien, Pamhylien, Kappadokien und Lykien*. Leipzig.
- Saltuk, S. (1997) *Arkeoloji Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Sedlmayr, H. (1935). "Zur Geschichte des Justinianischen Architektursystems." *Byzantinische Zeitschrift – A. 35, P. 38-69*. Wien: Herr Herbert Bauer.
- Smith, E. B. (1971). *The Dome, a Study in the History of Ideas*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Soykan, A. N. (2007). *Mustafapaşa(Sinasos)'daki Osmanlı Dönemi Hıristiyan Dini Yapıları: Konstantin ve Helena Kilisesi, Sinasos Manastırı, Kilise IV (Samanlık)*. Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1999). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Spon, J. –Wheler, G. (1678). *Voyage d'Italie, de Dalmatie, et du Levant. Vol. I, pp. 275*. Lyon: Avec Privilege Dv Roy.
- Strzygowski, J. (1936). *L'ancien art chrétien de Syrie*. Paris: E. de Boccard.
- Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Texier, C. (1862). *Asie Mineure: Description Géographique, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnèse d'Asie*. Paris: Firmin Didot Frères.
- The Oxford Dictionary of Byzantium 3 vol.* (1991). New York: Oxford University Press.
- Tunay, Mehmet İ. (1984). *Türkiye 'de Bizans Mimarisinde Taş ve Duvar Tekniğine Göre Tarihlendirme*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Umar, B. (2004). *Bithynia*. Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Wessel, K. (1966). "Ciborium", *RBK – I. s. 1055*. Stuttgart : A. Hiersemann.

- Wilkinson, J. (1972). "The Tomb of Christ: An Outline of Its Structural History." *Levant IV*. pp. 83-97.
- Wulff, O. (1914). *Altchristliche und Byzantinische Kunst. Vol-II*. Berlin-Neubabelsberg: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion.
- Yıldırım, F. (2013). *14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Yıldırım, Ş. (2006). *Philomelion'daki (Akşehir) Bizans Dönemi Taş Eserleri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Yıldızalp, A. (1997). "Ciborium". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. C-I, s. 346. İstanbul: Yem Yayınları.
- Zollt, T. (1994). *Asia Minor Studien, Band 14, Kapitellplastik Konstantinopels vom 4. bis 6. Jahrhundert n. Chr.* Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH.

EK 1. MALZEME ANALİZLERİ

Bursa'nın Kumyaka ilçesinde bulunan Başmelekler Kilisesi'ne ait yapısal (taş, tuğla, harç ve sıva/sıva katı) ve dekoratif (sıva üzeri boya/pigment) malzemelerden oluşan örnekler, çeşitli analitik metotlar kullanılarak arkeometrik yönden incelenmiştir.

Başmelekler Kilisesi'ne ait yapısal ve dekoratif örnekler öncelikle görsel olarak değerlendirildikten sonra fotoğraflanarak belgelenmiş ve kodlanmıştır. Arkeometrik çalışmalar kapsamında harç ve sıvalarda agrega/bağlayıcı ve agregada tane boyutu dağılımı (granülometrik) analizleri uygulanmıştır. Yapısal örneklerin petrografik yapıları, ince kesitleri hazırlanıp optik mikroskop analizi ile, kimyasal özellikleri de PED-XRF analizi ile belirlenmiştir. Pigment örneklerin kimyasal yapısı ise Raman analizi ile belirlenmiştir.

Yöntem ve Deneyler

Başmelekler Kilisesi'ne ait yapısal (taş, tuğla, harç ve sıva) ve dekoratif (boya/pigment) malzemelerden oluşan örnekler önce görsel olarak değerlendirilmiş, fotoğraflanarak belgelenmiş, gruplandırılmış ve analiz edilmek üzere kodlanmıştır (Tablo 1,3 ve Şekil 2a-2d,3a,3b).

Tablo 1. Başmelekler Kilisesi yapı malzeme grubu

Grup Kodu	Yapısal Malzeme Grubu Açıklamalar	Örnek Sayısı
BBK-T	Taş Örnek (Almaşık duvar örgülerden)	1
BBK-B	Tuğla Örnekler (Almaşık duvar örgülerden)	6
BBK-H	Harç Örnekler (Duvar örgü moloz dolgu ve derzlerinden)	13
BBK-S	Sıva/Sıva Katı Örnekler (Duvar örgüler üzerinden)	15
BBK-P	Pigment Örnekler (Sıva üzerinden)	4

Kodlama Ön Ek : **BBK** (= Bursa, Kumyaka Başmelekler Kilisesi)

Tablo 2. Başmelekler Kilisesi malzeme grubu üzerinde gerçekleştirilen analizler

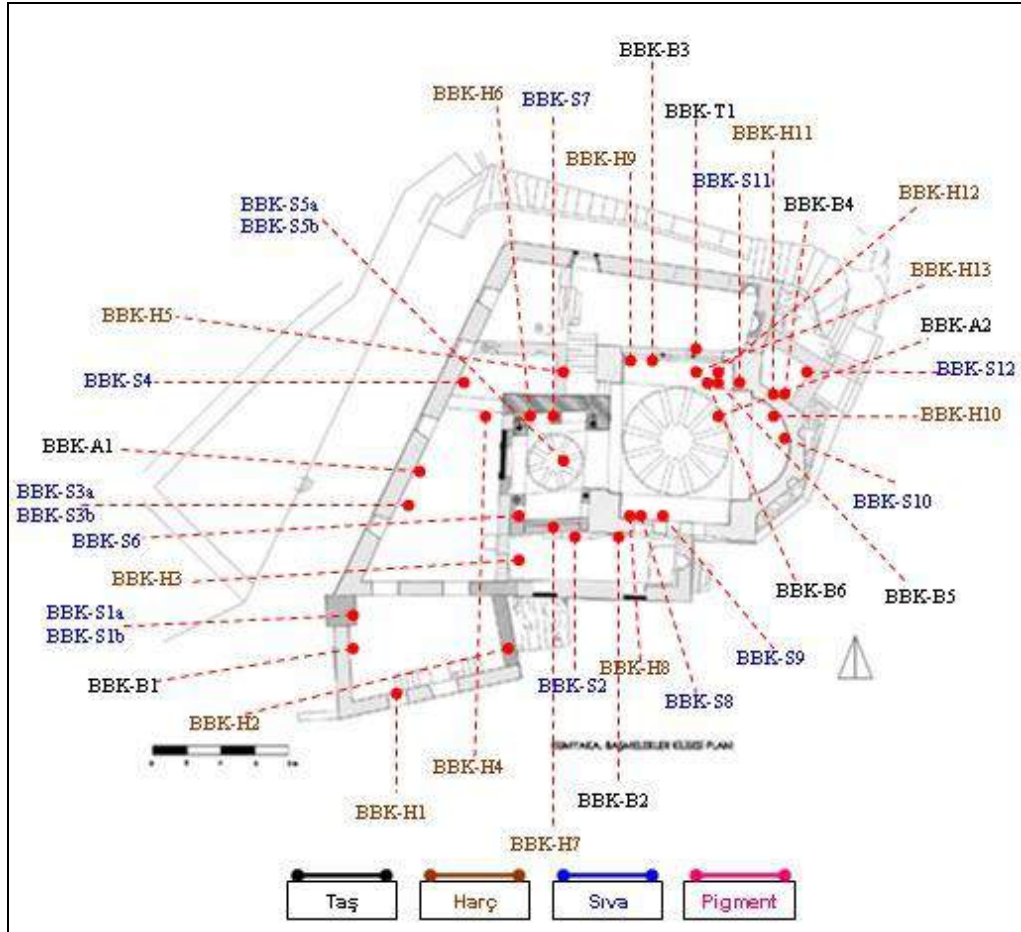
Malzeme Grubu	Uygulanan Analizler
Taş Örnek	3, 4
Tuğla Örnekler	3, 4
Harç Örnekler	1, 2, 3, 4
Sıva/Sıva Katı Örnekler	1, 2, 3, 4
Pigment Örnekler	5, 6
1. Asidik Agrega / Bağlayıcı Analizi 2. Agregalarda Granülometrik Analiz (Tane Boyu Dağılımı) 3. Petrografik İnce Kesit Optik Mikroskop Analizi 4. X-Işını Floresans Analizi (Noktasal Mikro-XRF) 5. X-Işını Floresans Analizi (PED-XRF) 6. Kromametrik Analiz	

Tablo 3. Başmelekler Kilisesi'nden örneklenen taş, tuğla, harç, sıva/sıva katı ve pigment örnekler

Örnekler	Açıklamalar	Malzeme Türü
BBK-T1	Aziz Haralambos Şapeli'nden (29)*	Taş
BBK-B1	Avludan (1)	Tuğla
BBK-B2	Aziz Nikolaos Şapeli'nden (7)	
BBK-B3	Naostan (21)	
BBK-B4	Kuzeydoğu odadan (27)	
BBK-B5	I. Mekandan (1)	
BBK-B6	II. mekandan (3)	
BBK-H1	Avludan (3)	Harç
BBK-H2	Avludan (4)	
BBK-H3	Aziz Nikolaos Şapeli'nden (5)	
BBK-H4	Eksonarteksten (10)	
BBK-H5	İyileştirme hücresinden (12)	
BBK-H6	Narteksten (14)	
BBK-H7	Narteksten (17)	
BBK-H8	Naostan (20)	
BBK-H9	Naostan (22)	
BBK-H10	Naostan (Apsis) (25)	
BBK-H11	Kuzeydoğu odadan (28)	
BBK-H12	I. mekandan (2)	Sıva
BBK-H13	II. mekandan (4)	
BBK-S1a	Avludan (2)	
BBK-S1b	Avludan (2)	
BBK-S2	Aziz Nikolaos Şapeli'nden (6)	
BBK-S3a	Eksonarteksten üst sıva katı (8)	
BBK-S3b	Eksonarteksten alt sıva katı (8)	

BBK-S4	İyileştirme hücrelerinden (11)	Sıva	
BBK-S5a	Narteks kubbe kasnağından üst sıva katı (13)		
BBK-S5b	Narteks kubbe kasnağından alt sıva katı (13)		
BBK-S6	Narteks alt sıva katı (15)		
BBK-S7	Narteksten (16)		
BBK-S8	Naostan (18)		
BBK-S9	Naostan alt sıva katı (19)		
BBK-S10	Naostan (Apsis) alt sıva katı (23)		
BBK-S11	Naostan (Apsis) (24)		
BBK-S12	Kuzeydoğu odadan (26)		
BBK-P1	Narteks kubbe kasnağından sıva üzeri pigment (çivit) (13)		Pigment
BBK-P2a	Narteksten sıva üzeri pigment (yeşil) (16)		
BBK-P2b	Narteksten sıva üzeri pigment (bordo) (16)		
BBK-P3	Naostan sıva üzeri pigment (kırmızı) (18)		

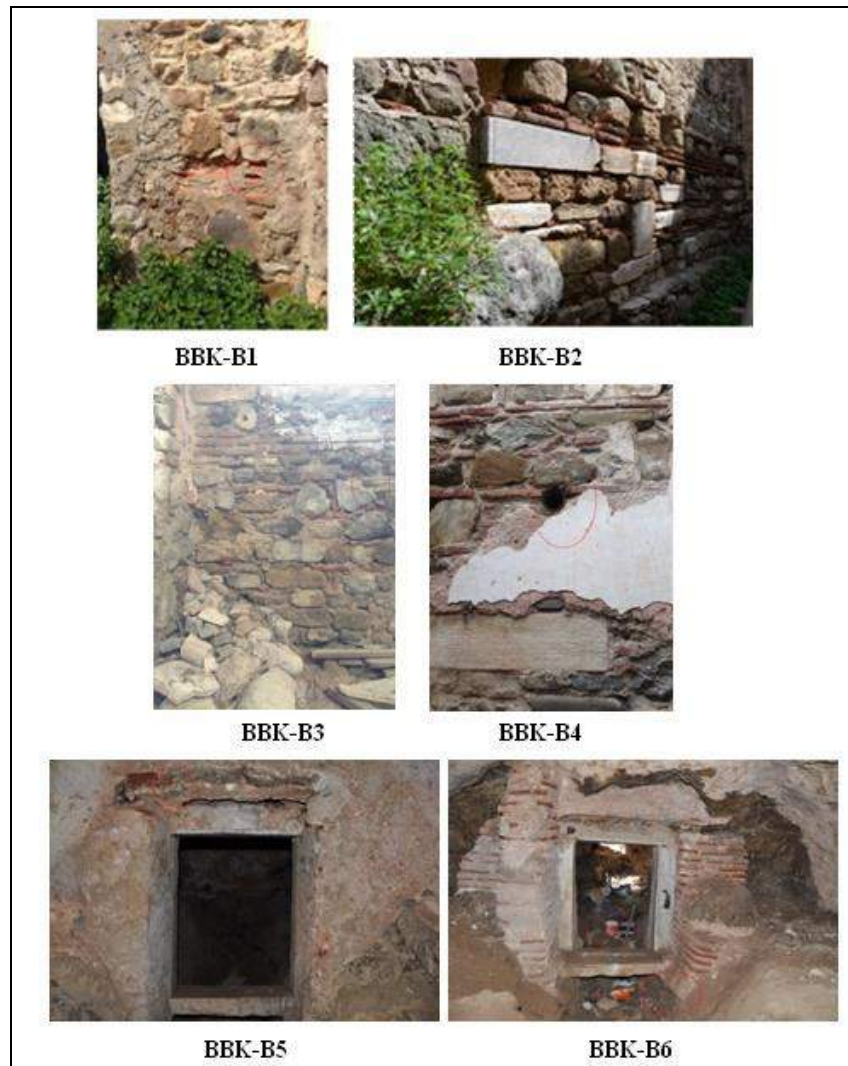
(*) Belirtilen rakamlar örnekleme sırasını ifade etmektedir

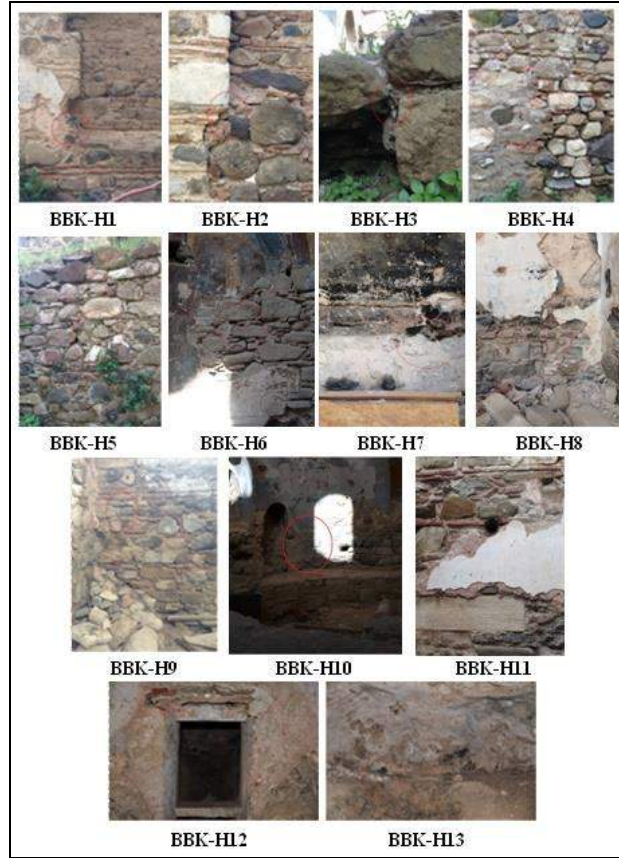
Şekil 1. Başmelekler Kilisesi Örneklemeleri

Şekil 2a. Taş Örneğin Alındığı Yer

Şekil 2b. Tuğla Örneklerin Alındıkları Yerler

Şekil 2c. Harç Örneklerin Alındıkları Yerler

Şekil 2d. Sıva/Sıva Katı Örneklerinin Alındıkları Yerler

**Taş Örnek
Pigment Örnekler**

BBK-T1

BBK-P1

BBK-P2a-b

Tuğla Örnekler

BBK-B1

BBK-B2

BBK-B3

BBK-B4

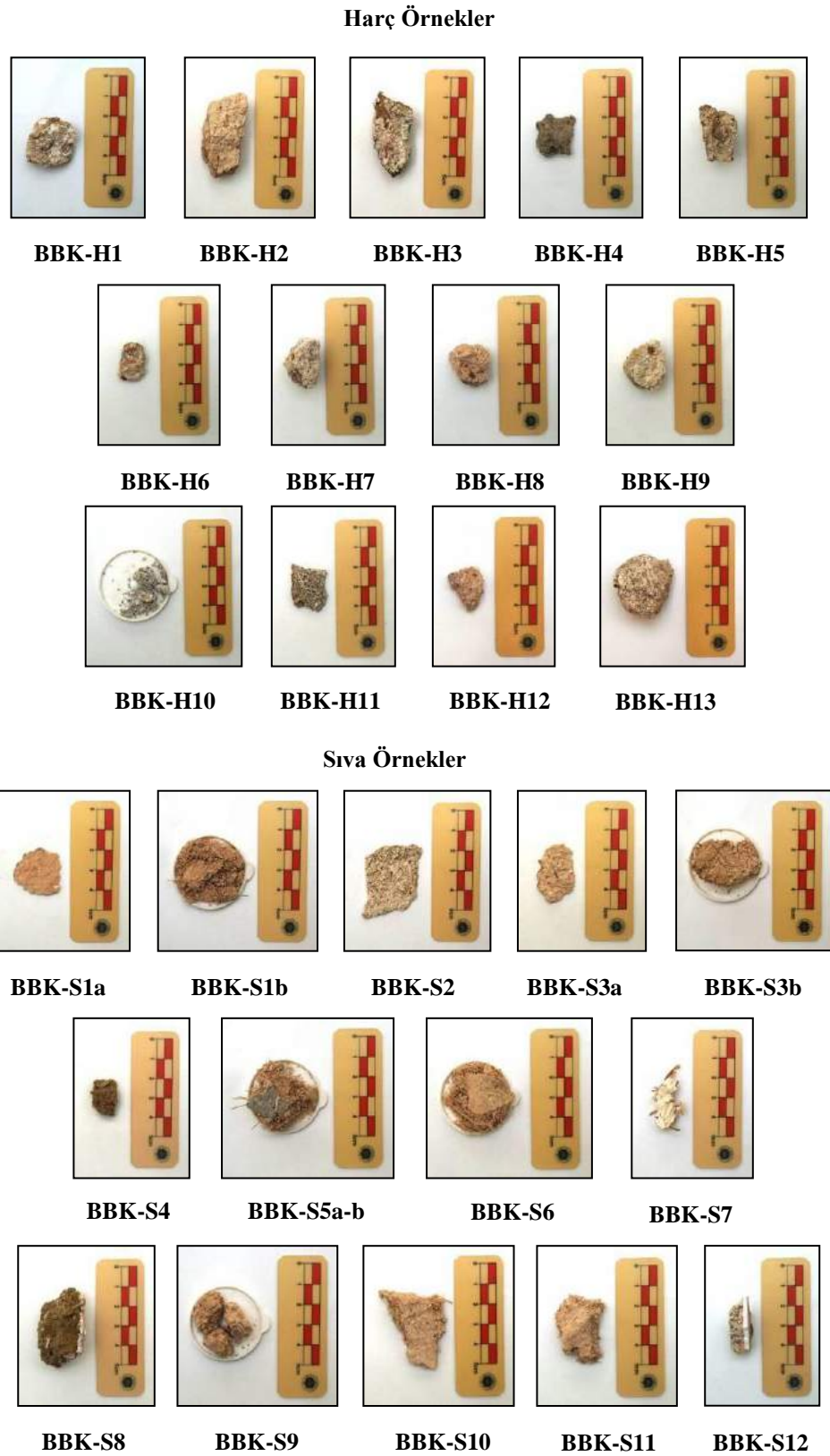

BBK-B5

BBK-B6

Şekil 3a. Çalışma Örnekleri: Taş, Pigment ve Tuğla Örnekler

Şekil 3b. Çalışma Örnekleri: Harç ve Sıva Örnekler

Başmelekler Kilisesi'ne ait harç ve sıva örneklerin agrega ve bağlayıcı oranlarının belirlenmesi için öncelikle kuru tartıma alınan örnekler daha sonra bağlayıcı (toplam karbonat içerik; CO_3^{2-}) içeriklerinden arındırılmak üzere seyreltik asitle (%5'lik HCl) muamele edilmişlerdir. Süzme, yıkama ve kurutma işlemleri ile kireç ve tüm karbonat içeriklerinden (bağlayıcısından) ayrılan ve agrega kısmı elde edilen harç ve sıva örnekler, oda sıcaklığında kurutulduktan sonra tekrar tartıma alınarak ağırlıkça toplam bağlayıcı ve agrega (%^{w/w}) miktarlarına ulaşılmıştır (Tablo 4a,4b ve Şekil 4a,4b).

Tablo 4a. Başmelekler Kilisesi harç örneklerinde agrega/bağlayıcı ve granülometrik analizleri

Örnekler	TB (%)*	TA (%)*	<63 μm	>63 μm	>125 μm	>250 μm	>500 μm	>1000 μm
BBK-H2	69,56	30,44	6,51	7,88	13,53	18,10	22,97	31,00
BBK-H3	53,31	46,69	2,18	1,37	4,42	21,08	29,94	41,01
BBK-H6	78,19	21,81	10,21	6,91	11,48	14,67	22,19	34,53
BBK-H7	50,66	49,34	3,18	3,50	7,07	14,93	26,24	45,08
BBK-H8	54,41	45,59	6,33	7,29	10,85	14,13	21,89	39,51
BBK-H9	93,97	6,03	19,69	7,68	12,60	17,95	18,45	23,64
BBK-H11	36,46	63,54	1,58	1,52	3,70	16,31	44,06	32,82
BBK-H12	53,99	46,01	4,01	3,96	6,63	11,75	17,59	56,06
BBK-H13	57,77	42,23	6,65	1,36	3,69	20,04	34,90	33,35
Harç Ort.	60,92	39,08	6,70	4,61	8,22	16,55	26,47	37,44

(*) TA: Toplam agrega oranı, TB: Toplam bağlayıcı oranı

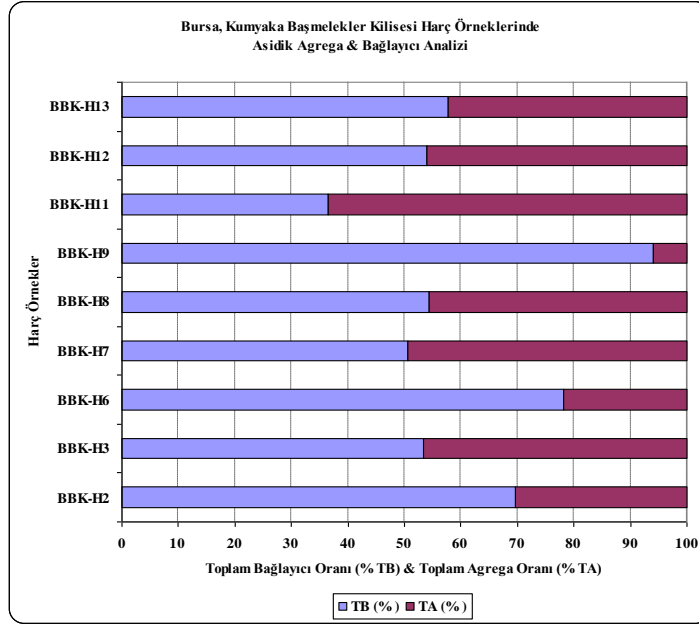
Tablo 4b. Başmelekler Kilisesi sıva örneklerinde agrega/bağlayıcı ve granülometrik analizleri

Örnekler	TB (%)*	TA (%)*	<63 μm	>63 μm	>125 μm	>250 μm	>500 μm	>1000 μm
BBK-S1a	95,41	4,59	49,35	9,64	15,36	13,41	7,03	5,21
BBK-S1b	58,20	41,80	6,74	15,12	15,05	12,76	10,32	40,01
BBK-S2	94,93	5,07	44,27	5,89	12,39	17,00	18,11	2,34
BBK-S3a	88,11	11,89	16,22	9,35	14,47	18,73	29,07	12,15
BBK-S3b	62,62	37,38	7,49	10,73	14,93	16,40	25,26	25,19
BBK-S4	18,64	81,36	11,79	16,86	11,73	13,32	18,92	27,38
BBK-S5b	55,69	44,31	7,71	12,01	17,06	15,39	14,80	33,02
BBK-S6	69,15	30,85	11,22	13,93	15,61	10,68	8,31	40,24
BBK-S7	91,25	8,75	29,30	5,39	7,29	7,42	15,86	34,73
BBK-S8	18,13	81,87	11,89	15,31	13,02	13,57	12,06	34,15
BBK-S9	52,56	47,44	8,59	7,84	11,90	16,75	27,35	27,57
BBK-S10	56,03	43,97	5,25	13,16	19,45	15,76	17,86	28,52
BBK-S11	55,09	44,91	6,59	13,65	18,05	15,19	15,02	31,50

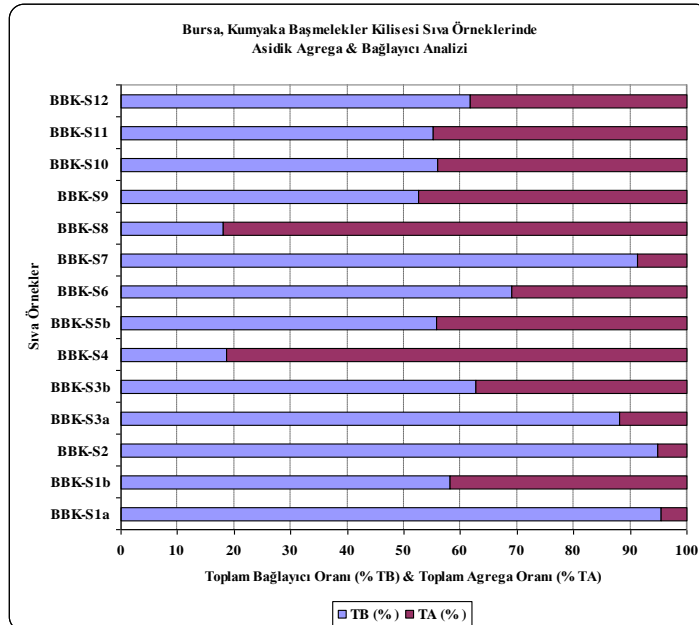
BBK-S12	61,76	38,24	5,87	4,39	8,59	17,06	27,68	36,42
Sıva Ort.	62,68	37,32	15,88	10,95	13,92	14,53	17,69	27,03

(*) TA: Toplam agrega oranı, TB: Toplam bağlayıcı oranı

Örneklerin karbonat içerikli olmayan agregalarına sistematik eleme işlemi (TSE, 2007) uygulanarak (63-1000 µm arasındaki eleklerle) agrega tanecik dağılımları (granülometrik analiz) belirlenmiştir (Tablo 4a,4b ve Şekil 5a,5b,6).

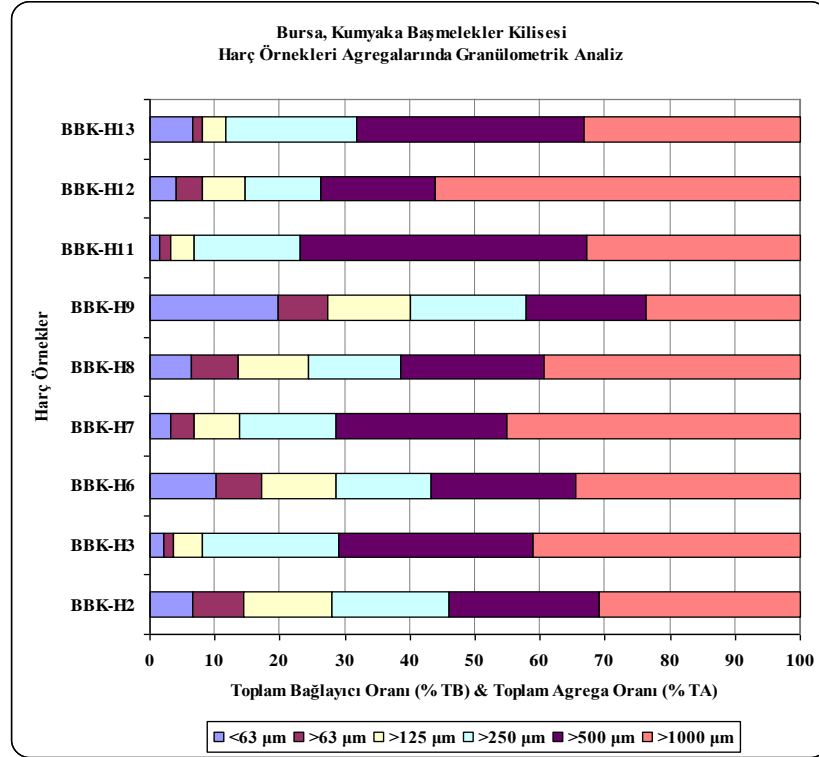

(a)

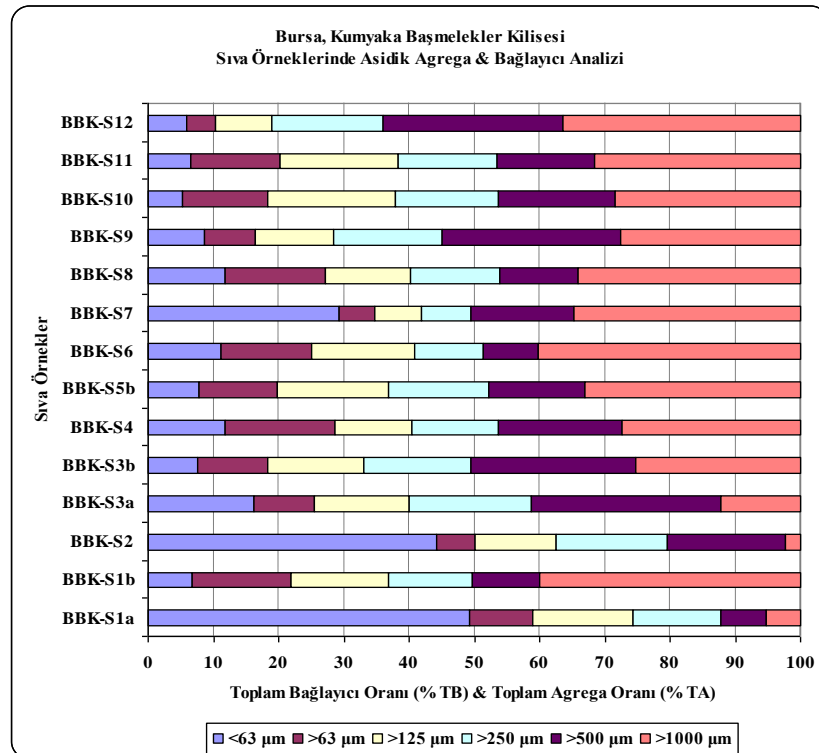

(b)

Şekil 4. Başmelekler Kilisesi (a) harç ve (b) sıva örnekleri toplam agrega/bağlayıcı oranları dağılımı

(a)

(b)

Şekil 5. Başmelekler Kilisesi (a) harç ve (b) sıva örnekleri agregalarında sistematik eleme ile belirlenen dağılım (Granülometrik Analiz)

Harç Örnekler

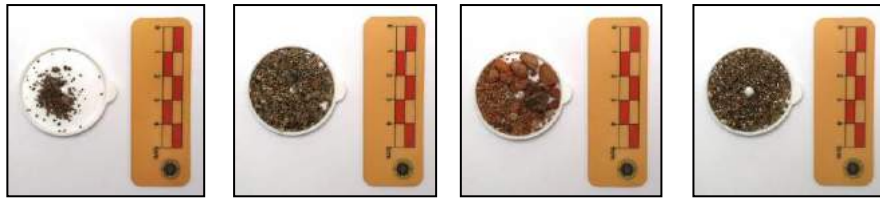
BBK-H2

BBK-H3

BBK-H6

BBK-H7

BBK-H8

BBK-H9

BBK-H11

BBK-H12

BBK-H13

Sıva Örnekler

BBK-S1a

BBK-S1b

BBK-S2

BBK-S3a

BBK-S3b

BBK-S4

BBK-S5b

BBK-S6

BBK-S7

BBK-S8

BBK-S9

BBK-S10

BBK-S11

BBK-S12

Şekil 6. Başmelekler Kilisesi harç ve sıva örneklerinin agregaları

Başmelekler Kilisesi'ne ait örneklerin (taş, tuğla, harç ve sıva) ince kesitleri hazırlanmış ve optik mikroskopta incelenmiştir. İnce kesitler; örneklerde dıştan içe doğru tüm tabakaları gösterecek şekilde taş ve tuğla örnekleri için doğrudan, harç ve sıva örneklerde sertleştirme yapılarak hazırlanmıştır (Kerr 1977; Rapp, 2002). İncelemelerde LEICA Research Polarizan DMLP Model alt ve üstten aydınlatmalı optik mikroskop kullanılmıştır. Fotoğraflamalar mikroskoba bağlı Leica DFC280 dijital kamerayla, değerlendirmeler de Leica Qwin Digital Imaging Programı kullanılarak yapılmıştır. Agregayı oluşturan kayaç ve mineraller Point Counting Programı ile tanımlanmışlardır (Tablo 5a-5d ve Şekil 7).

Tablo 5a. Bursa Başmelekler Kilisesi taş örneğinin petrografik özellikleri

Taş Örnek	Kayaç Türü	Doku	Açıklamalar
BBK-T1	Mermer	Granoblastik	Başınç ikizli, 0,7 mm'den büyük tane boylu kalsit içeriyor.

Tablo 5b. Bursa Başmelekler Kilisesi tuğla örneklerinin petrografik özellikleri

Tuğla Örnekler	T (°C)	P (%)	İnce/Kaba	Kayaç ve Mineraller*	Kaynak Kaya
BBK-B1 BBK-B2	850-900	5	Orta**	Q,Pl,Ç,By,Amf,Op	Kumtaşı
BBK-B3	850-900	8	İnce	Q,Pl,Ç,By,Op (Boşluklarda rekristalize kalsitler)	Kumtaşı
BBK-B4	700-750	7	İnce	Q,Ç,Sr,By,Pl,TK(%2,5)	Piroklastik
BBK-B5 BBK-B6	850-900	5	Kaba	Q,By,Pl,Op,G,Qs,TK(%1,5)	Granit

(*) Amf: Amfibol, By: Biyotit, Ç: Çört, G: Granit, Op: Opak Mineraller, Pl: Plajiyoklas, Q: Kuvars, Qs: Kuvarsit,

Sr: Serisit, Ş: Şist, TK: Tuğla Kırığı Parçaları

(**) İnce / Orta / İri Boyutlu Agregası (mm) : <0,5 / 0,5-1,0 / >1,0

Tablo 5c. Bursa Başmelekler Kilisesi harç örneklerinin petrografik özellikleri

Harç Örnek Grupları	MTB (%)	MTA (%)	Matriks Bağlayıcı İçeriği (% 100)				Matriks Agregası İçeriği (% 100)		
			Kireç	Kil	Çm	Alçı	Kayaç&Mineraller*	TK	Or g
Harç Gr1	72	28	100	-	-	-	80 (Q,K,Ç,By,Pl,Op)	20	-
Harç Gr2	35	65	100	-	-	-	100	-	-

							(Q,Pl,Py,By,K,Op,C,Kt)		
Harç Gr3	30	70	100	-	-	-	100 (Q,K,Kt,Qs,G,Py,Pl)	-	-
Harç Gr4	65	35	90	10	-	-	95 (Q,Pl,Py,A,B,Op)	5	-
Harç Gr5	78	22	85	15	-	-	90 (Q,K,Ç,Pl,Py)	10	-
Harç Gr6	68	32	75	25	-	-	90 (Q,Pl,Py,Ş,G,Kt,Op)	2	8

(*) A: Andezit, B: Bazalt, By: Biyotit C: Kalsit, Ç: Çört, Çm: Çimento, G: Granit, K: Kireçtaşı, Kt: Kumtaşı,
Op: Opak Mineraller, Pl: Plajiyoklas, Py: Piroksen, Q: Kuvars, Qs: Kuvarsit, TK: Tuğla Kırığı Parçaları

Harç Gr1: BBK-H1, BBK-H2, BBK-H6, BBK-H8, BBK-H9

Harç Gr2: BBK-H3, BBK-H5, BBK-H11

Harç Gr3: BBK-H4, BBK-H10

Harç Gr4: BBK-H7

Harç Gr5: BBK-H12

Harç Gr6: BBK-H13

Tablo 5d. Bursa Başmelekler Kilisesi sıva/sıva katı örneklerinin petrografik özellikleri

Sıva Örnek Grupları	MTB (%)	MTA (%)	Matris Bağlayıcı İçeriği (% 100)				Matriks Agrega İçeriği (% 100)		
			Kireç	Kil	Çm	Alçı	Kayaç&Mineraller*	TK	Org
Sıva Gr1	90	10	100	-	-	-	100 (Q,Ç,Op,K)	-	-
Sıva Gr2	65	35	70	30	-	-	82 (Q,Pl,Ç,K)	15	3
Sıva Gr3	88	12	75	25	-	-	58 (Q,K,Ç,Qs,)	2	40
Sıva Gr4	85	15	90	10	-	-	95 (Q,K,Op)	-	5

(*) Ç: Çört, Çm: Çimento, K: Kireçtaşı, Op: Opak Mineraller, Pl: Plajiyoklas, Q: Kuvars, Qs: Kuvarsit, TK: Tuğla Kırığı Parçaları

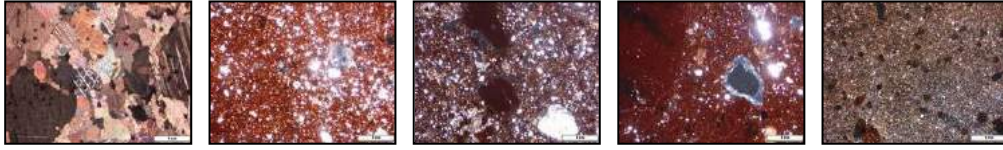
Sıva Gr1: BBK-S1a, MBA-S2

Sıva Gr2: BBK-S1b, BBK-S3a, BBK-S3b, BBK-S4, BBK-S5a, BBK-S5b, BBK-S8, BBK-S10, BBK-S11, BBK-S12

Sıva Gr3: BBK-S6

Sıva Gr4: BBK-S7, BBK-S9

Taş ve Tuğla Örnekler

BBK-T1

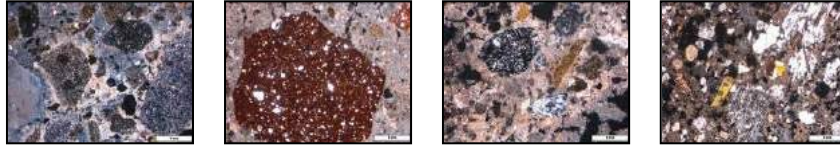
BBK-B1

BBK-B2

BBK-B3

BBK-B4

Harç Örnekler

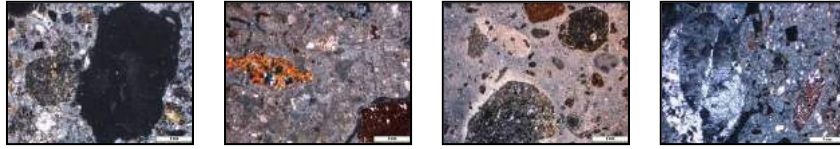

BBK-H1

BBK-H2

BBK-H3

BBK-H4

BBK-H5

BBK-H6

BBK-H7

BBK-H8

BBK-H9

BBK-H10

BBK-H11

Sıva Örnekler

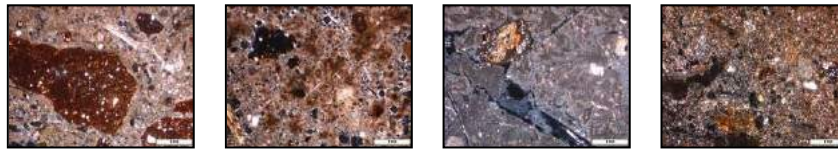
BBK-S1a

BBK-S1b

BBK-S2

BBK-S3ab

BBK-S4

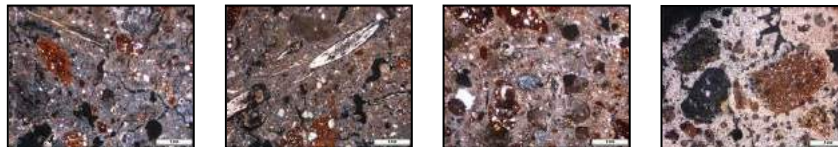

BBK-S5ab

BBK-S6

BBK-S7

BBK-S8

BBK-S9

BBK-S10

BBK-S11

BBK-S12

Şekil 7. Başmelekler Kilisesi taş, tuğla, harç ve sıva örneklerinin ince kesit mikrofotografaları

Başmelekler Kilisesi yapısal örneklerinin (tuğla, harç ve sıva/sıva katı) örneklerinin element içerikleri X-Işınları Floresans Analizi Yöntemi (PED-XRF) kullanılarak belirlenmiştir (Tablo 6a-6c, 7 ve Şekil 8). Analiz için seçilen yapısal örnekler agat havanda toz haline getirildikten sonra 32 mm'lik diskler oluşturulmuş her bir disk XRF analizinde kullanılan bir kimyasal ile (wacks) karıştırılarak aletin örnek bölgesine yerleştirilmiş ve analizi yapılmıştır. Bu çalışmada, X-LAB 2000 model PED-XRF (Polarized Energy Dispersive-XRF) spektrometresi kullanılmıştır. X-Lab 2000 PED-XRF spektrometresi atom numarası 11 olan sodyumdan (Na), 92 olan uranyuma (U) kadar olan elementleri analiz edebilme özelliğine sahiptir (Johnson vd., 1999; Shackley, 2011). Cihazın duyarlık sınırı, ağır elementlerde 0,5 ppm ve hafif elementlerde ise 10 ppm kadardır. Analizde USGS (Birleşik Devletler Jeolojik Araştırma) standartları ve referans olarak GEOL, GBW-7109, ve GBW-7309 kullanılmıştır.

Tablo 6a. Başmelekler Kilisesi tuğla örneklerinde PED-XRF analizi sonuçları

Element	Conc.	BBK-B1	BBK-B2	BBK-B3	Tuğla Ort.	
Na ₂ O	%	4,58	1,59	18,07	8,08	
MgO		2,02	3,86	2,59	2,82	
Al ₂ O ₃		14,02	13,40	7,61	11,68	
SiO ₂		47,83	46,34	27,57	40,58	
P ₂ O ₅		0,116	0,161	0,068	0,12	
SO ₃		0,277	0,292	2,961	1,18	
Cl		2,09	0,614	6,20	2,97	
K ₂ O		2,21	1,38	1,55	1,72	
CaO		2,69	6,70	8,50	5,96	
TiO ₂		0,919	0,816	0,638	0,791	
V ₂ O ₅		0,031	0,026	0,023	0,027	
Cr ₂ O ₃		0,021	0,044	0,041	0,035	
MnO		0,106	0,144	0,116	0,122	
Fe ₂ O ₃		6,85	7,62	7,02	7,16	
LOI*		15,94	17,74	16,94	16,87	
Co		ppm	50,1	75,1	71,2	65,5
Ni			62,4	226	235,1	174,5
Cu	34,4		42,4	38	38,3	
Zn	81,1		76,3	77,2	78,2	
Ga	18,7		17,4	16,8	17,6	
Ge	2,1		1,1	0,4	1,2	
As	14,1		10,2	10,7	11,7	
Se	0,3		0,2	0,3	0,3	
Br	8,3		6,3	13,1	9,2	
Rb	75,4		41,9	77,7	65,0	
Sr	154,4		152,5	235,2	180,7	
Zr	236,2		161,3	125,3	174,3	
Nb	18,6		11,1	8,2	12,6	
Mo	3,4		3	5,2	3,9	
Ag	1,2		0,9	0,9	1,0	

Cd	0,9	0,9	0,9	0,9
In	0,9	0,9	0,8	0,9
Sn	2	1,5	3,1	2,2
Sb	0,9	0,9	0,9	0,9
Te	1,2	0,6	1,2	1,0
Cs	5	3,6	11,2	6,6
Ba	343,9	181,3	237,6	254,3
La	40,3	27,7	25,8	31,3
Ce	66,6	26,6	43	45,4
Hf	4,5	3,3	5,6	4,5
Ta	3,5	4,3	4,3	4,0
W	2,6	3,5	3,6	3,2
Hg	0,7	0,4	0,8	0,6
Tl	0,8	0,9	0,9	0,9
Pb	24,5	33,3	31,7	29,8
Bi	0,6	0,6	0,6	0,6
Th	8,5	2,3	5,6	5,5
U	11,8	8,1	9,6	9,8

(*) LOI: Yüksek Sıcaklık Fırınında 950°C'de Kızdırma ile Ağırlık Kaybı (Loss on Ignition)

Tablo 6b. Başmelekler Kilisesi harç örneklerinde PED-XRF analizi sonuçları

Element	Conc.	BBK-H1	BBK-H2	BBK-H3	BBK-H5	BBK-H8	BBK-H9	Harç Ort.
Na₂O	%	0,048	0,044	0,047	0,053	0,053	7,46	1,28
MgO		0,622	3,09	1,09	0,565	0,992	0,416	1,13
Al₂O₃		3,47	3,13	3,74	3,07	4,18	0,393	3,00
SiO₂		12,48	13,33	15,60	11,54	15,20	1,49	11,61
P₂O₅		0,056	0,108	0,116	0,087	0,149	0,020	0,089
SO₃		0,416	0,264	0,087	0,295	0,684	0,177	0,320
Cl		0,090	0,060	0,017	0,107	0,185	3,70	0,693
K₂O		0,475	0,531	0,621	0,778	0,784	0,292	0,580
CaO		42,16	41,64	41,12	45,14	38,87	48,43	42,89
TiO₂		0,320	0,266	0,330	0,324	0,347	0,041	0,271
V₂O₅		0,014	0,011	0,008	0,008	0,012	0,002	0,009
Cr₂O₃		0,005	0,007	0,012	0,003	0,009	0,001	0,006
MnO		0,072	0,187	0,075	0,102	0,093	0,016	0,091
Fe₂O₃		3,09	2,68	3,06	2,84	3,10	0,309	2,51
LOI*		36,96	34,85	34,86	35,28	35,92	37,85	35,95
Co	ppm	14,6	18,3	32,6	30,6	21,4	11,8	21,6
Ni		18,9	27,1	37,1	13,1	34,7	1,7	22,1
Cu		17,4	23	16,5	13,6	21,4	0,7	15,4
Zn		24	77	32,9	26,9	35,8	6,7	33,9
Ga		7,2	6,5	6,4	5,7	8,7	2,4	6,2
Ge		0,4	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4	0,5
As		2,2	20,2	6,6	8	9,2	3,1	8,2
Se		0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Br		1,7	3	3,3	4,7	5,3	19,8	6,3
Rb		12,6	21,2	14	11,7	28,9	2,6	15,2
Sr		246,3	192,5	315,7	485,8	306,7	218,1	294,2
Zr		63,9	52,6	59,6	69,2	75,7	9,4	55,1
Nb		3,6	4,2	3,6	7	5,4	3,4	4,5
Mo		3,3	3,4	3,7	3,8	3,2	6,4	4,0
Ag		0,4	0,9	1,2	1,1	0,9	1,1	0,9
Cd	0,9	0,9	0,9	1,1	0,9	0,9	0,9	
In	0,9	0,8	0,9	1	0,8	0,9	0,9	

Sn	1,4	4,2	1	1,4	3,8	1	2,1
Sb	0,9	0,9	0,9	1	0,9	0,9	0,9
Te	1,1	0,5	0,9	1,3	1,1	1,1	1,0
Cs	7,5	3,5	3,5	3,6	3,5	3,4	4,2
Ba	86,5	186,1	105,7	81,7	145,7	25,1	105,1
La	28	21,9	7,4	7,5	25,4	16,2	17,7
Ce	10	23	10	20,4	22,2	9,9	15,9
Hf	3,3	3,2	3,2	2,5	5,2	2,6	3,3
Ta	3,3	3,4	3,3	3,3	3,5	2,3	3,2
W	2,5	2,8	2,7	2,6	2,6	2,1	2,6
Hg	0,9	0,9	0,9	1	0,9	0,7	0,9
Tl	0,9	0,4	0,9	1	1	0,8	0,8
Pb	7,5	89	16,9	6,9	43,7	7,2	28,5
Bi	0,6	0,9	0,7	0,7	0,8	0,6	0,7
Th	5,5	2,6	1,8	2,5	4,1	0,8	2,9
U	9,8	9,6	10	22,7	8,8	10	11,8

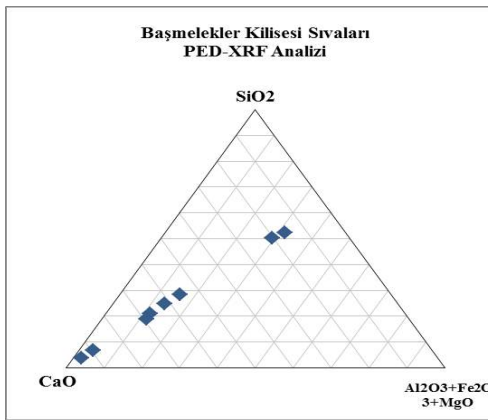
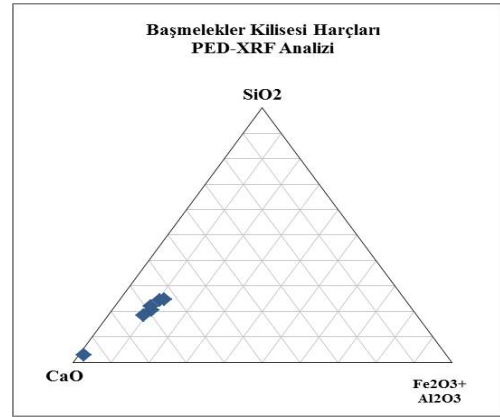
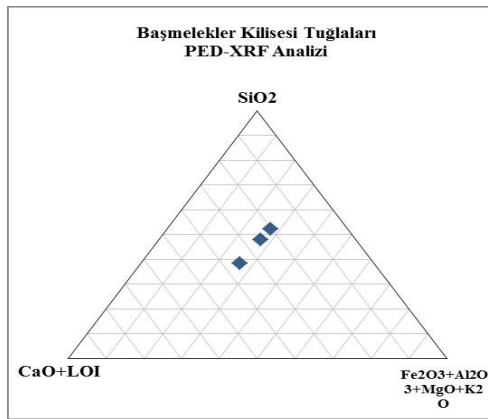
(*) LOI: Yüksek Sıcaklık Fırınında 950°C'de Kızdırma ile Ağırlık Kaybı (Loss on Ignition)

Tablo 6c. Başmelekler Kilisesi sıva/sıva katı örneklerinde PED-XRF analizi sonuçları

Element	Conc.	BBK-S1a	BBK-S1b	BBK-S2	BBK-S3b	BBK-S4	BBK-S6	BBK-S8	BBK-S9	Sıva ort.
Na ₂ O	%	0,045	0,050	0,043	0,047	0,160	13,66	0,440	0,066	1,81
MgO		0,441	1,47	0,200	1,06	2,59	1,01	2,85	1,15	1,35
Al ₂ O ₃		1,23	5,19	0,734	3,56	13,36	2,15	10,65	4,05	5,11
SiO ₂		4,17	17,92	2,42	13,03	38,82	8,58	34,95	14,83	16,84
P ₂ O ₅		0,037	0,158	0,023	0,131	0,287	0,058	0,892	0,120	0,213
SO ₃		0,108	0,442	0,112	0,520	0,958	0,370	0,394	0,478	0,423
Cl		0,045	0,166	0,061	0,111	0,067	7,76	0,269	0,926	1,18
K ₂ O		0,207	1,01	0,124	0,679	1,46	0,664	1,785	0,756	0,835
CaO		55,40	35,17	58,93	41,79	11,86	31,21	14,11	36,61	35,64
TiO ₂		0,167	0,412	0,069	0,312	0,964	0,232	0,913	0,337	0,426
V ₂ O ₅		0,002	0,011	0,002	0,010	0,036	0,005	0,026	0,011	0,013
Cr ₂ O ₃		0,003	0,009	0,003	0,008	0,014	0,005	0,001	0,009	0,007
MnO		0,021	0,090	0,013	0,085	0,104	0,067	0,119	0,087	0,073
Fe ₂ O ₃		0,655	3,51	0,478	2,78	7,44	2,19	6,89	3,00	3,37
LOI*		37,82	35,82	36,94	36,02	21,39	32,49	25,95	37,85	33,04
Co		ppm	21,1	19,8	20,8	17,2	41	24,4	50,2	30,3
Ni	4,8		39,8	2,1	33,7	92,9	30	25	36,2	33,1
Cu	10,1		28	2,1	20,1	44,4	15,7	73,3	22,2	27,0
Zn	14,4		40,5	16,6	32,6	76,3	27,6	98,6	33,6	42,5
Ga	3,1		10,6	1,4	7,1	16,5	5,2	14,3	7,4	8,2
Ge	0,4		0,4	0,4	0,4	0,8	1,8	2	0,5	0,8
As	0,9		7,4	0,7	6,8	4,9	6,1	7	9,9	5,5
Se	0,3		0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Br	1,2		5,8	1,7	2,7	8,7	39,2	11,7	24,6	12,0
Rb	5,3		35,9	2	26,6	36,1	22	26,2	30,8	23,1
Sr	389,7		351,3	277	332,7	124,1	371,8	217,1	290,1	294,2
Zr	13,4		81,4	9,6	53,7	126,2	65,1	164,1	79,7	74,2
Nb	3,7		3,9	3,7	3,3	3,5	3,4	11,1	3,8	4,6
Mo	3,4		3,3	3,2	3,2	3,4	3,3	4,3	3,3	3,4
Ag	1		1	1	0,5	0,9	1	1	1,1	0,9
Cd	0,9		0,9	0,9	0,9	0,8	0,9	0,8	0,9	0,9
In	0,9		0,8	0,9	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8
Sn	2		6	0,8	3,3	5,5	4,5	9,9	4,1	4,5
Sb	0,9		0,9	1,2	0,9	0,9	1,2	0,9	0,9	1,0

Te	1,1	1,2	1,2	1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,1
Cs	3,4	3,5	3,4	5,4	3,4	3,5	3,1	3,4	3,6
Ba	45,6	150,3	27	117,1	111,1	107	188,9	142,2	111,2
La	17	28,7	21,8	22,2	7,4	7,3	23,4	17,2	18,1
Ce	9,8	29,2	15,1	28,7	30,4	25,5	32,2	26,3	24,7
Hf	3,1	3,3	2,8	3,1	3,7	2,8	4,6	3,3	3,3
Ta	3	3,7	2,8	3,5	4,3	3	4,9	3,5	3,6
W	2,3	2,8	2,6	2,6	3,1	2,5	2,6	2,5	2,6
Hg	0,8	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8	4,1	0,9	1,2
Tl	0,4	1	0,9	0,9	0,9	0,7	1	1	0,9
Pb	24,8	57,1	18,6	41,8	16,9	41,9	97,8	41,7	42,6
Bi	0,7	0,8	0,7	0,7	0,5	0,7	0,7	0,7	0,7
Th	0,7	4,1	0,8	3,8	3,4	3,2	3,9	4,1	3,0
U	8,2	7,9	10	9,3	9	9,4	8,6	9	8,9

(*) LOI: Yüksek Sıcaklık Fırınında 950°C'de Kızdırma ile Ağırlık Kaybı (Loss on Ignition)

Şekil 8. Başmelekler Kilisesi (a) tuğla (b) harç ve (c) sıva örneklerinde gruplandırmalar (Triangular Plotting)

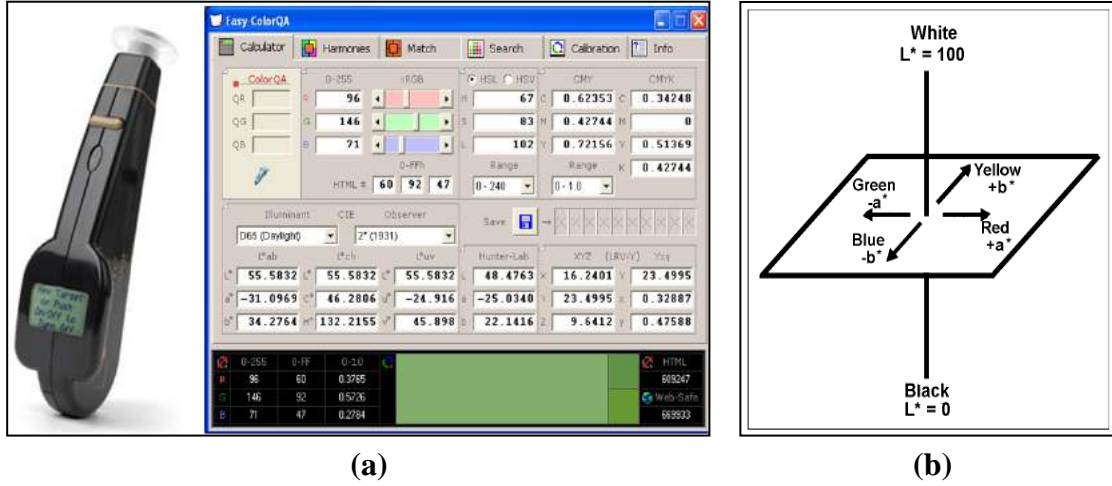
Tablo 7. Başmelekler Kilisesi harç ve sıva örneklerinde Cementation Index verileri

Örnekler	CI	Kireç Türü	Kireç Türü	
BBK-H1	0,97	HK		
BBK-H2	0,95	HK		
BBK-H3	1,19	DÇ	Yağlı Kireç (YK)	: <0,30
BBK-H5	0,84	HK		
BBK-H8	1,25	DÇ	Zayıf Hidrolik Kireç (ZHK)	: 0,30 - 0,50
BBK-H9	0,10	YK		
BBK-S1a	0,24	YK	Ortalama Hidrolik Kireç (OHK)	: 0,51 - 0,70
BBK-S1b	1,60	DÇ		
BBK-S2	0,14	YK	Hidrolik Kireç (HK)	: 0,71 - 1,10
BBK-S3b	1,00	HK		
BBK-S4	8,45	DÇ/Ç	Doğal Çimento (DÇ)	: 1,11-1,70
BBK-S6	0,88	HK		
BBK-S8	6,43	DÇ/Ç	Doğal Çimento & Çimento (DÇ/Ç)	: 1,70<
BBK-S9	1,28	DÇ		
Harç Ort.	0,88	HK		
Sıva ort.	2,50	DÇ/Ç		

Boya/pigment örneklerin içerdiği mineral ve bileşik türlerinin belirlenmesi için Raman Konfokal Spektroskopisi yöntemi kullanılmaktadır. Raman spektroskopisi bir sistemin titreşimsel, eğilme-bükülme gibi diğer düşük enerjili hareketlerini belirlemede kullanılan bir spektroskopik yöntemdir. Raman saçılmasının spektroskopik incelenmesi ile moleküllerin titreşim enerji düzeyleri hakkında bilgi edinilebilmektedir. Yöntemde UV-IR dalga boyu aralığında monokromatik lazer ışığının sistemle etkileşimi sonucunda saçılan ışık analiz edilmektedir. Bu sistemin bir mikroskopla birlikte çalışması ile de Konfokal Raman Spektroskopisi yöntemi gerçekleştirilmektedir (Edwards ve Chalmers, 2005).

Bu çalışmada, Horiba Jobin Yvon Konfokal Raman Spektrometresi; Olympus BX41 Konfokal Mikroskop ve hassas Raman Spektrometresinin kombine edilmesiyle oluşan Konfokal bir sistem kullanılmıştır. Bu sistem ile yalnız Raman spektrumları değil aynı zamanda çok hızlı bir şekilde Raman görüntüleri de elde edilebilmektedir. Kullanılan spektrometre 633 nm dalga boylu lazer güç modeline sahiptir. Kütüphanesinde bulunun 92000 tanımlı özel Spektral ID sayesinde mineral, amorf malzeme, boya türü, kumaş ve çeşitli çözeltilerdeki değişimler analiz edilebilmektedir. Cihaz özel optik mikroskobu sayesinde 1000 kez büyütme özelliğine sahip olup büyütülen malzemeler 0,2 µm

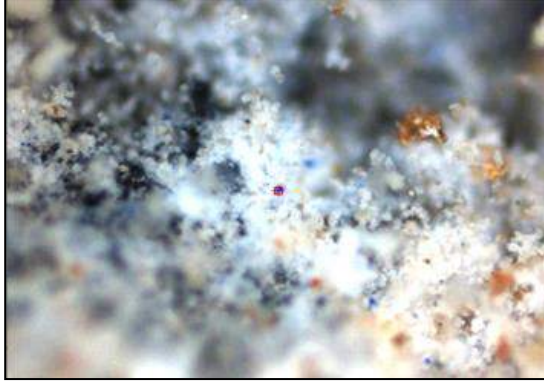
aralıklı analiz edilebilmektedir. Cihazın sahip olduğu özel yazılım sayesinde elde edilen Raman Spektrumları işlenebilmektedir (Şekil 9-11).

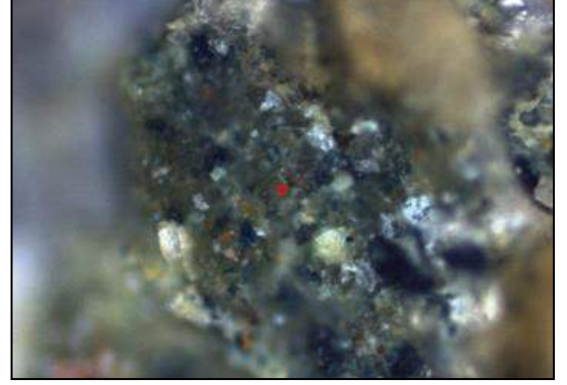
Şekil 9. Kromametrik Analiz; (a) Renk ölçer (b) CIE $L^*a^*b^*$ renk sistemi

Tablo 8. Başmelekler Kilisesi sıva üzeri pigment örneklerinde kromametrik analiz ($L^*a^*b^*$ renk kodu değerleri)

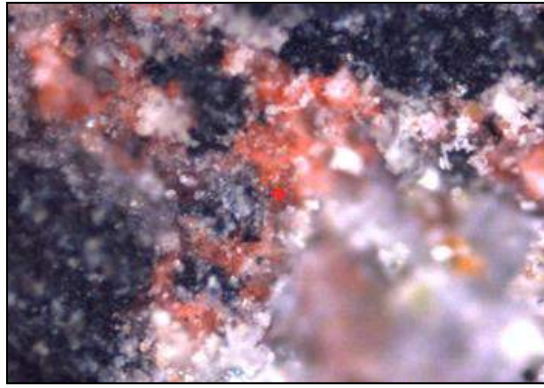
Örnekler	L	a	b	Görünen Renk
BBK-P1	57,08	2,46	9,30	çivit
BBK-P2a	23,43	0,14	15,86	yeşil
BBK-P2b	32,99	10,35	15,90	bordo
BBK-P3	41,25	18,35	20,84	kırmızı

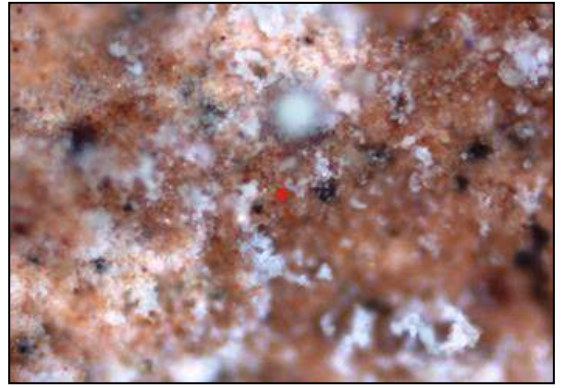
(a)

(b)

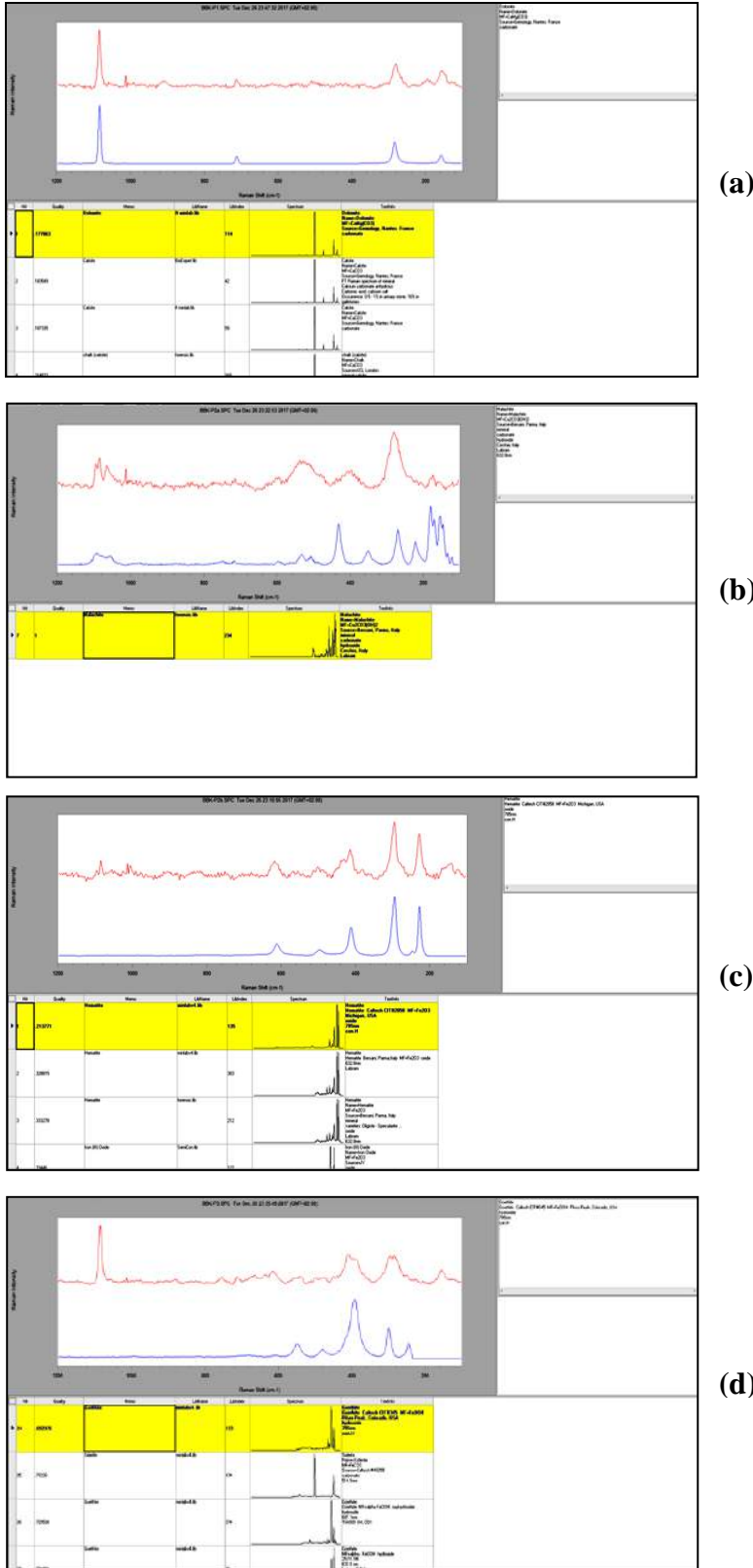

(c)

(d)

Şekil 10. Raman analizi ile incelenen örneklerin boya/pigment bölgeleri: (a) BBK-P1, (b) BBK-P2a, (c) BBK-P2b ve (d) BBK-P3

Şekil 11. Raman analizi ile incelenen boya/pigment örneklerin grafik dökümleri: (a) BBK-P1 (dolomit), (b) BBK-P2a (malahit), (c) BBK-P2b (hematit) ve (d) BBK-P3 (siderit)

Analiz Sonuçları ve Değerlendirmeler

Başmelekler Kilisesi'nin korunmasına yönelik olarak arkeometrik yapı malzeme analizleri, örnekleme çalışmaları sonrasında başlatılmıştır (Tablo 1,3 ve Şekil 1,2a-2d).

Başmelekler Kilisesi arkeometrik incelemeleri; ana yapı malzemesi duvar örgülerini oluşturan taş ve tuğla ile taş/tuğla arası derz harçlarının, duvar örgü yüzeylerini kaplayan sıvalar ve sıva üzeri boya/pigmentlerin analizlerini içermektedir. Çalışmaya konu olan yapısal malzeme örnekleri; alanda ve laboratuvar ortamında görsel olarak değerlendirilmiş, malzeme türlerine göre gruplandırılmış, fotoğraflanarak belgelenmiş ve kodlanmıştır (Tablo 1,3 ve Şekil 3a,3b).

Başmelekler Kilisesi'ne ait yapısal ve dekoratif örnekler öncelikle görsel olarak değerlendirildikten sonra fotoğraflanarak belgelenmiş ve kodlanmıştır. Arkeometrik çalışmalar kapsamında harç ve sıvalarda agrega/bağlayıcı ve agregada tane boyutu dağılımı (granülometrik) analizleri uygulanmıştır (Tablo 4a,4b ve Şekil 4a,4b,5a,5b,6). Yapısal örneklerin petrografik yapıları, ince kesitleri hazırlanıp optik mikroskop analizi ile (Tablo 5a-5d ve Şekil 7), kimyasal özellikleri de PED-XRF analizi ile belirlenmiştir (Tablo 6a-6c,7 ve Şekil 8). Pigment örneklerin kimyasal yapısı noktasal Mikro-XRF analizi ile belirlenmiştir (Tablo 8). Pigmentlerin renkleri de kromametrik analiz ile belgelenmiştir (Tablo 9 ve Şekil 9).

Bu incelemeler doğrultusunda, Başmelekler Kilisesi'nin inşasında kullanılan yapısal ile dekoratif malzemelerin fiziksel, kimyasal ve petrografik özelliklerini şu şekilde belirtmek mümkündür:

Taş Örnek

İnce kesit optik mikroskop analizi ile petrografik yönden incelenen özgün taş örnek metamorfik (mermer) kayalık türündedir (Tablo 5a ve Şekil 7). Granoblastik dokulu, 0,7 mm'den büyük tane boyutlu kalsitler (basınç ikizli) içeren özgün taş örnek (BBK-T1), yapısal olarak kısmen bozulmaya uğramış durumdadır (Şekil 7). Örneklenmemiş olsa da yapısal taşlar kireçtaşları olmalıdır. Bu konuda detaylı örnekleme yapılmalıdır.

Tuğla Örnekler

Başmelekler Kilisesi'nin iç ve dış cephe/duvarlarında almaşık olarak kullanılmış olan tuğlaların petrografik özellikleri ince kesit optik mikroskop analizi ile belirlenmiştir (Tablo 5b ve Şekil 7). Örnekler 4 farklı grup altında sınıflandırılmıştır (Tablo 5b). Tuğla örneklerin boşluklu yapısı (gözenekliliği), karbonat içeriği ve kil yapısı göz önüne alınarak 700-900°C arasında pişirim uygulanarak üretilmiş olmalıdır (Şekil 7). Örneklerin matriks boşluk oranı %5-8 arasında ve birbirine yakın değerlerdedir (Tablo 5b). Tuğla örneklerin ağırlıklı agrega içeriğini; ince (<0,5 mm), ortalama (0,5-1,0 mm) ve kaba boyutlu (>1,0 mm), heterojen dağılımlı ve kırıklı/köşeli agregalar oluşturmaktadır (Şekil 7). BBK-B4, BBK-B5 ve BBK-B6 örneklerinin agrega içeriğinde tuğla kırığı parçaları (toplam agreganın %1,5 ve %2,5'i oranlarında) da belirlenmiştir (Şekil 7).

Üretim merkezlerinde yerel akarsu yataklarından rafine bir şekilde elde edilen ve çeşitli özellikleriyle (plastiklik, pişirim/üretim kolaylığı, renklendirme özellikleri vb.) dayanım veren killerin kimyasal ve petrografik özellikleri seramik (pişmiş toprak) üretimi için oldukça önemlidir. Kilin yapısını oluşturan agregalar yörenin kayaç formasyonunu yansıtan bileşenleri de yapıya doğal olarak taşıyarak üretim merkezlerinin kökenleri hakkında önemli bilgiler de sunmaktadır. Kiliseden örneklenen tuğla örnekler, kumtaşı, piroklastik ve granit türü kayaçların ayrışmasını yansıtan agregalar (mineral ve kayaçlar) içermektedir (Tablo 5b). Örneklerin bir kısmının (BBK-B3) boşluklu yapısında rekristalize kalsitler de belirlenmiştir (Şekil 7). Örneklerin kil yapısını yoğunlukla illit türü kil temsil etmektedir (Şekil 7).

Tuğlalardan incelemeye uygun olan örneklerin PED-XRF analizi ile kimyasal bileşimleri belirlenmiştir (Tablo 6a). Örneklerin kimyasal içeriğini azalan oranda SiO₂ (%40,58), Al₂O₃ (%11,68), Na₂O (%8,08), Fe₂O₃ (ort. %7,16), CaO (%5,96), Cl (%2,97), MgO (%2,82), K₂O (%1,72) ve SO₃ (%1,18) oluşturmaktadır (Tablo 6a). Örneklerden BBK-B3 örneğinin yüksek Na₂O, BBK-B1 ve BBK-B3 örneklerinin de klor (Cl) içeriği oldukça yüksektir (Tablo 6a). Bu durum yapının denize yakınlığı ile açıklanabilir.

Tuğla örneklerin kimyasal yapıları kil mineralleri açısından (SiO_2 , MgO , Al_2O_3 , K_2O , Fe_2O_3 ve CaO) değerlendirildiğinde nispeten birbirlerine benzer kimyasal içerikte oldukları görülmekteyse de, örneklerden BBK-B3 örneği diğer örneklerden daha düşük SiO_2 ve Al_2O_3 içeriği ve bozulma ürünü birikimlerle (Cl , Na_2O ve SO_3) farklılaşmaktadır (Tablo 6a ve Şekil 8a).

Tuğla örneklerin dayanım özellikleri PED-XRF analizi ile belirlenen kimyasal içeriği ile birlikte değerlendirildiğinde; dayanımı yüksek örnekler için yapılarında %30'un üzerindeki oranda SiO_2 (ort. %40,58), %10'dan düşük oranda CaO (ort. %5,96) ve %8'in altındaki oranda Fe_2O_3 (ort. %7,16) içermelidir (Özışık, 2000). İncelenen örneklerin SiO_2 , CaO ve Fe_2O_3 içerikleri anılan oranlarla uyumludur (Tablo 6a). Bu verilerin ışığında tuğla örneklerin dayanımı, ortalama ve yüksek kalitede üretimleri yansıtır niteliktedir.

Tuğla örneklerin hammadde kökeni açısından stronsiyum (Sr) ve zirkonyum (Zr) içeriklerinin bilinmesi önemlidir. Sr jeokimyasal olarak Ca'ya benzer ve kireç içeren maddeler (deniz kabuğu, kireçtaşı, vb gibi) içerisinde bulunur. Kireçtaşı içeren karasal kumlarda ise Sr miktarı genellikle 150 ppm'den azdır. Sr'nin 400 ppm'den fazla olması seramiklerin yapımında kullanılan kumun denizel olduğuna işaret etmektedir. Bununla beraber üretimde karasal kumun kullanılması halinde Zr'nin 160 ppm'den fazla olması beklenmektedir (Freestone vd., 2003). Analiz edilen tuğla örnekler Sr içeriği (ort. 180,7 ppm) 400 ppm'den düşük ve Zr içeriğinin (ort. 174,3 ppm) 160 ppm'in üzerinde olduğu belirlenmiştir (Tablo 6a). Bu sonuçların ışığında, tuğlaların üretiminde karasal kökenli kil kaynaklarının (akarsu yatakları?) kullanılmış olmalıdır.

Harç ve Sıva Örnekler

Başmelekler Kilisesi'ne ait yapısal taş/tuğla derz harçları ile kilise duvar örgü yüzeylerini örten sıvalardan örneklenen harç ve sıvaların asidik agrega/bağlayıcı analizi ile toplam agrega oranları belirlenmiştir. Toplam agrega (karbonat içermeyen) içerikleri harçlarda %6,03-63,54 (ort. %39,08), sıvalarda da %4,59-81,87 (ort. %37,32) arasındaki değerlerdedir (Tablo 4a,4b ve Şekil 4a,4b). Sadece toplam agrega/bağlayıcı

oranları açısından yapılacak bir değerlendirme ile harç ve sıva örneklerin değişken oranlarda toplam agrega/bağlayıcı içeriklerinin bulunduğu belirlenmiştir (Tablo 4a,4b). Harç ve sıva örneklerin toplam agrega oranları, geleneksel/standart uygulamalarda görülen 2:1 (agrega:bağlayıcı) karışım oranıyla (harçlardan BBK-H11 ve sıvalardan BBK-S4 ve BBK-S8 örnekleri hariç) uyum göstermektedir.

Kilisenin duvar örgülerini oluşturan taş/tuğlaların derz ve moloz dolgularından örneklenerek agrega/bağlayıcı analizine tabi tutulan harçlar ile kilisenin duvarlarını örten sıvaların asidik işlem sonrası elde edilen agregaları, sistematik elemelerden geçirilerek granülometrik ayrımları $<63 \mu\text{m} - 1000 < \mu\text{m}$ elek aralığında 6 farklı bölümlere ile yapılmıştır (Tablo 4a,4b ve Şekil 5a,5b). Harç örneklerde kil/silt ($<63 \mu\text{m} \text{ Ø}$) boyutlu agrega oranı %1,58-19,69 (ort. %6,70), sıvaların ise %5,25-49,35 (ort. %15,88) arasındaki değerlerdedir (Tablo 4a,4b ve Şekil 5a,5b). Harç ve sıvaların çok iri kum boyutlu ($>1000 \mu\text{m} \text{ Ø}$) agrega içerikleri harçlarda %23,64-56,06 (ort. %37,44), sıvalarda da %2,34-40,24 (ort. %27,03) arasındaki değerlerdedir (Tablo 4a,4b ve Şekil 5a,5b). Analiz edilen örneklerin silt/kum boyutlu agrega içeriğini de toplam kil/silt ve çok iri kum dışındaki agregalar (%100'e tamamlanan oranda) oluşturmaktadır. Harç ve sıvaların ana agrega içeriğini iri/çok iri kum boyutundaki (500-1000 ve $>1000 \mu\text{m} \text{ Ø}$) agregalar oluşturmaktadır (Tablo 5a,5b ve Şekil 5b) (Wentworth, 1922).

Kiliseden örneklenen harç ve sıva örnekler asidik agrega/bağlayıcı analizinden geçirildikten sonra elde edilen agregaların içeriği ve tanecik türleri binoküler mikroskop altında incelenmiştir. Harç ve sıvaların içeriğine ait agregaların fiziksel yapılarının iri ve çok iri taneli bir yapı sergiledikleri belirlenmiştir (Şekil 6). Kiliseden örneklenen harçlardan BBK-H9 ile sıvalardan BBK-S1a ve BBK-S2 ve BBK-S7 örneklerinin kil içeriği diğer örneklerden oldukça yüksektir (Tablo 4a,4b). Örneklerin tuğla kırığı da içeren agrega içeriklerinin bilinçli olarak oluşturulduğu, iri ve çok iri kum boyutlu agregaların tercih edilerek uygulamaların yapıldığını söylemek mümkündür (Şekil 6).

Başmelekler Kilisesi'ne ait harç ve sıva örnekler ince kesit optik mikroskop analizi ile petrografik yönden detaylı olarak incelenmiştir. Agregabağlayıcı bileşimleri incelenen harç örnekler 6, sıva/sıva katı örnekleri ise 4 grup altında sınıflandırılmıştır (Tablo

5c,5d ve Şekil 7). Özgün nitelik taşıyan harç ve sıva örneklerinin bağlayıcı içeriğini; kireç ve kireç/kil karışımı bağlayıcıların oluşturduğu belirlenmiştir (Tablo 5c,5d ve Şekil 7).

Harçlarda optik mikroskop analizi ile belirlenen toplam matriks agrega içeriği %22-60 arasındaki, sıvalarda ise %10-35 arasındaki değerlerdedir (Tablo 5c,5d). Harç ve sıva örneklerin agrega içeriğinde tuğla kırığı parçalarının toplam agreganın %2-20'si arasındaki oranlarda bulunduğu, organik içeriğin de %3-40 arasında değişim belirlenmiştir (Tablo 5c,5d ve Şekil 7). Kiliseden örneklenen harç ve sıvaların agrega/bağlayıcı yapılarında görülen belirgin farklılıklar, uygulamaların farklı dönem veya bu dönemlere ait hammadde kullanımı ile açıklanabilir.

Başmelekler Kilisesi harç ve sıva örneklerinin kimyasal bileşimlerine de PED-XRF analizi ile ulaşılmıştır (Tablo 6b,6c ve Şekil 8b,8c). Harç ve sıva örneklerin ana (>%1) element içeriğini azalan oranda CaO (harçlarda ort. %42,89 ve sıvalarda ort. %35,64), SiO₂ (harçlarda ort. %11,61 ve sıvalarda ort. %16,84), Al₂O₃ (harçlarda ort. %3,00 ve sıvalarda ort. %5,11), Fe₂O₃ (harçlarda ort. %2,51 ve sıvalarda ort. %3,37) ve MgO (harçlarda ort. %1,13 ve sıvalarda ort. %1,35) oluşturmaktadır (Tablo 6b,6c). İnce kesit optik mikroskop analizini destekler nitelikte harç ve sıva örneklerinin petrografik yapılarında görülen farklılıklar, örneklerin belirlenen kimyasal içeriklerinde de izlenebilmektedir. Harç ve sıvaların kimyasal yapılarında yüksek oranlarda bulunan Na₂O ve Cl içerik denize yakınlıktan kaynaklanan bozulmaya neden olan taşınma ürünleridir (Tablo 6b,6c). Harç örnekler içinde BBK-H9 kimyasal içeriği ile diğer harç örneklerden farklılaşmaktadır (Tablo 6b). Sıva örneklerden de BBK-S1a ve BBK-S2 örnekleri düşük Fe₂O₃, BBK-S4 örneği yüksek oranda Al₂O₃ ve SiO₂ ile düşük oranda CaO içeriği ile, BBK-S6 örneği Na₂O ve Cl ve BBK-S8 örneği de yüksek oranlardaki Al₂O₃ ve SiO₂ içerikleri ile dikkat çekmektedir (Tablo 6c). Ana element içerikleri ile gruplandırılan (Triangle Plotting) harç örneklerden BBK-H9 örneği diğer harçlardan belirgin şekilde farklılaşan örnektir (Şekil 8b). Sıva örnekler ise 3 farklı grup halinde (ilk grup: BBK-S4 ve BBK-S8; ikinci grup: BBK-S1b, BBK-S3b, BBK-S6, ve BBK-S9 ile üçüncü grup: BBK-S1a ve BBK-S2) öbekler oluşturmuştur (Şekil 8c).

Harç ve sıva örneklerin PED-XRF analizi ile elde edilen verileri üzerinden Cementation Index (CI) değerlerine ulaşılmıştır (Tablo 7). Harç ve sıvaların dayanım özellikleri ve kireç türleri hakkında fikir veren bu veriler, örneklerin farklı kireç türlerinde hidrolitik özellikte (YK, HK, DÇ, DÇ/Ç) olduğunu göstermiştir (Tablo 7). Harç örneklerin CI değerleri 0,10-1,60 (ort. 0,88) arasında, sıvaların ise 0,14-8,45 (ort. 2,50) arasında değerlerdedir (Tablo 7). Harç ve sıva örneklerin CI verileri, örneklerin dayanımları hakkında veriler de sağlamaktadır. CI verileri yüksek örneklerin, hidrolitik ya da dayanım özellikleri de yüksektir. Harçlardan BBK-H3 ve BBK-H8 ile sıva örneklerden BBK-S1b, BBK-S4, BBK-S8 ve BBK-S9'un CI verileri yüksek ve haliyle dayanımları da buna paralel olarak oldukça yüksektir (Tablo 7).

Boya/Pigment Örnekler

Başmelekler Kilisesi duvar örgülerini örten sıvalar üzerinden örneklenen boya/pigmentlerin renkleri kromametrik analiz ile tanımlanmıştır. CIE L*a*b renk değerleri ile analiz edilip belgelenen pigmentler; üst katmandan aşağıya doğru sırasıyla açık kahve, yeşil, açık/koyu mavi, sarı ve kırmızı renklidir (Tablo 9 ve Şekil 9).

Başmelekler Kilisesi sıva üzeri boya örneklerinin (BBK-P1, BBK-P2a, BBK-P2b ve BBK-P3) üzerinde Raman analizi uygulanmıştır (Şekil 9-11). Mavi renkli BBK-P1 örneğinin kimyasal yapısını dolomit [$\text{CaMg}(\text{CO}_3)_2$], yeşil renkli BBK-P2a örneğinin malahit [$\text{Cu}_2\text{CO}_3(\text{OH})_2$], bordo renkli BBK-P2b örneğinin hematit (Fe_2O_3) ve kırmızı renkli BBK-P3 örneğinin de siderit (FeCO_3) oluşturmaktadır.

Arkeometrik Analizlerin Sonuçları

Başmelekler Kilisesi'nden 2015-2016 yılları alan çalışmaları elde edilen taş, tuğla, harç ve sıva ile sıva üzeri pigment örneklerinin fiziksel, petrografik ve kimyasal özellikleri arkeometrik bakış açısı ile uygulanan farklı metotlarla ele alınmıştır.

İnce kesit optik mikroskop analizi ile petrografik yönden incelenen özgün taş örnek metamorfik (mermer) kayalık türündedir. Örneklenmemiş olsa da yapısal taşlar kireçtaşları olmalıdır. Bu konuda detaylı örnekleme yapılmalıdır.

Petrografik ince kesit optik mikroskop analizi ile tuğla örneklerin kayaç ve mineral içeriği, türü, dokusu, durumu, dağılımı, tanecik boyutları incelenmiştir. Tuğlalar petrografik özelliklerine göre 4 grup halinde sınıflandırılmıştır. Örneklerin pişirim sıcaklıkları 700-900°C arasında olmalıdır. Örneklerin kil yapısını yoğunlukla illit türü kil temsil etmektedir. Örnekler %5-8 oranlarında boşluklu yapıya sahiptir. Örnek seti içinde 2 grup örneğin agrega içeriğinde tuğla kırığı parçaları (toplam agreganın %1,5 ve %2,5'i oranlarında) da belirlenmiştir. Örneklerin kayaç kaynağını kumtaşı, piroklastik ve granit türü kayaçların ayrışmasını yansıtan agregalar oluşturmaktadır.

Tuğla örneklerin kimyasal bileşimlerine ulaşabilmek için PED-XRF analizi uygulanmıştır. Örnekler ana bileşenleri açısından nispeten birbirine benzer kimyasal içeriğe ve bununla beraber benzer üretim teknolojisine sahipken en az 2 farklı atölye üretimini işaret eden kimyasal içerik sunmaktadırlar. Örneklerin yüksek oranda içerdiği Na₂O ve Cl, denize yakınlıktan yapıya taşınan bozulma ürünleridir.

Tuğlaların dayanım özellikleri günümüz standart üretim verileri ile (SiO₂, CaO ve Fe₂O₃) değerlendirildiğinde örnekler ortalama ve yüksek kalitelerde üretilmişlerdir.

Tuğla örneklerin Sr ve Zr içerikleri, örneklerin hammadde kaynağının karasal ya da denizel kökeni konusunda bilgi verici niteliktedir. Kimyasal verilerin ışığında örneklerin üretiminde karasal kökenli hammadde kullanılmış olmalıdır.

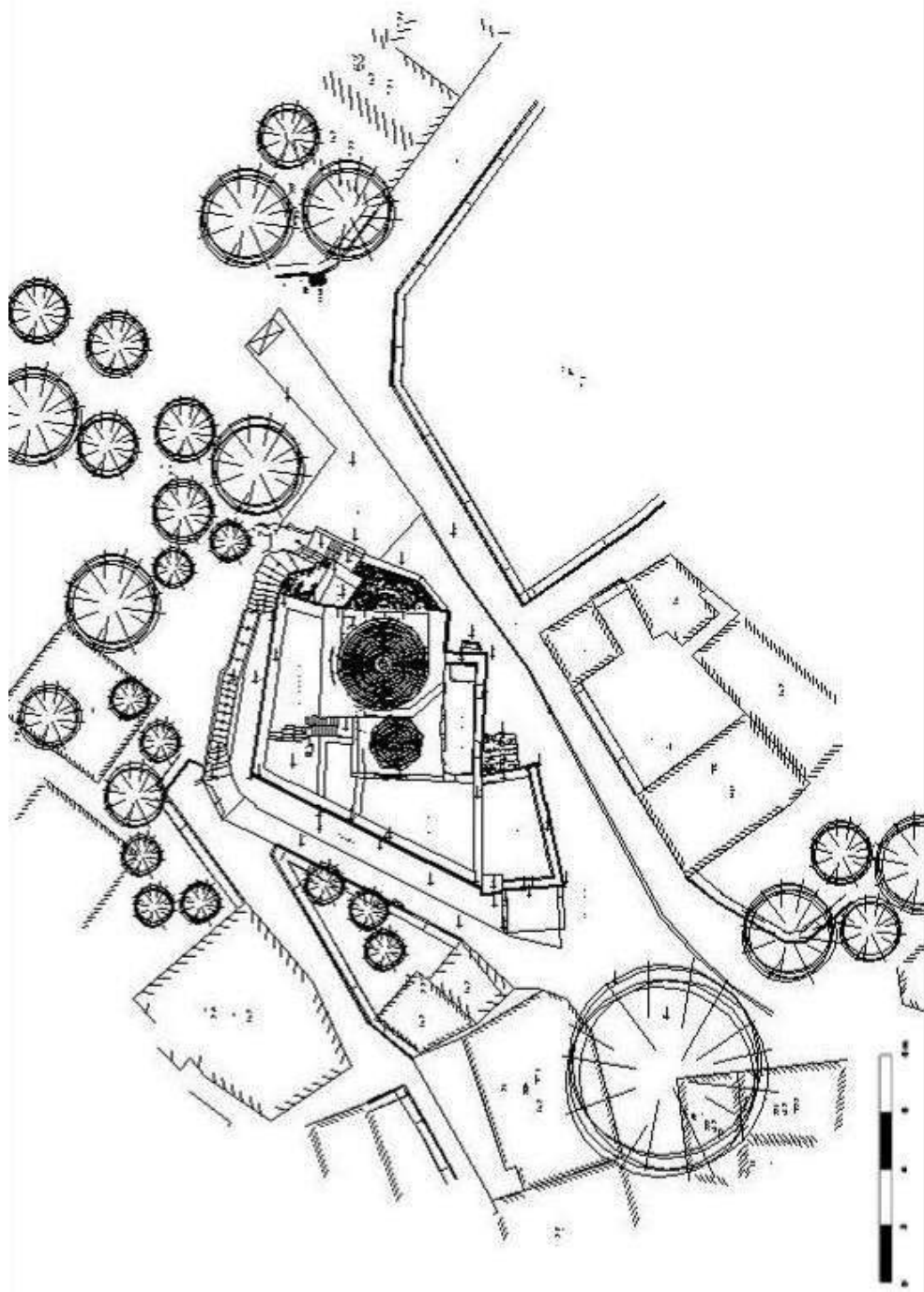
Kilisenin duvar örgülerinde derz ve moloz dolgu harcı olarak işlev gören harç örnekler 6, duvar yüzeylerini kaplayan sıvalar da petrografik özellikleri ile 4 farklı gruba ayrılabilmiştir. Harç ve sıvalarda bağlayıcı yapısını kireç ve kireç/kil karışımı oluşturmaktadır. Örneklerin çoğunluğunun agrega içeriğinde tuğla kırığı (toplam agrega içeriğinin %5-20 arasındaki oranlarda) ve bitkisel organik parçaları da (toplam agrega içeriğinin %3-40 arasındaki oranlarda) bulunmaktadır. Harç içeriğine eklenen tuğla kırığı parçaları, ortam şartlarından (nemden) kaynaklanan etkileri bertaraf etmek amacıyla bilinçli yapılmış bir uygulama olarak görülmektedir. Özellikle sıva örneklerde daha yoğun olarak kullanılan bitkisel katkıları da yüzeye tutuculuğu artırmak üzere harca eklenmektedir.

Harç ve sıvaların kimyasal bileşimlerine PED-XRF analizi ile ulaşılmıştır. İnce kesit gruplarından seçilmiş harç ve sıva örneklerin kimyasal yapısı değerlendirildiğinde harçların kireç ve karbonat (LOI) içeriğinin sıvalardan daha yüksek oranda olduğu görülmektedir. Ayrıca sıvalar, harçlara oranla daha yüksek CI değerlerine sahiptir. Harç ve sıva örnekler ana element içerikleri açısından karşılaştırıldığında (Triangle Plotting); harçların 2, sıva/sıva katı örneklerin ise 3 farklı grup halinde öbekler verdiği belirlenmiştir. Bu durum, uygulamaların farklı dönemlerde yapıldığına, farklı inşaat tekniklerinin farklı mekanlarda uygulanmasına ve farklı hammadde kullanımına işaret etmektedir.

Başmelekler Kilisesi duvar örgülerini örten sıvalar üzerinden örneklenen boya/pigmentlerin renkleri (açık kahve, yeşil, açık/koyu mavi, sarı ve kırmızı renklerde) kromametik (CIE L*a*b renk sistemi) analiz ile tanımlanmıştır. Raman analizi uygulanan Başmelekler Kilisesi sıva üzeri boya örneklerinin (BBK-P1, BBK-P2a, BBK-P2b ve BBK-P3) kimyasal yapısını; mavi renkli BBK-P1 örneğinde dolomit [$\text{CaMg}(\text{CO}_3)_2$], yeşil renkli BBK-P2a örneğinin malahit [$\text{Cu}_2\text{CO}_3(\text{OH})_2$], bordo renkli BBK-P2b örneğinin hematit (Fe_2O_3) ve kırmızı renkli BBK-P3 örneğinin de siderit (FeCO_3) oluşturmaktadır.

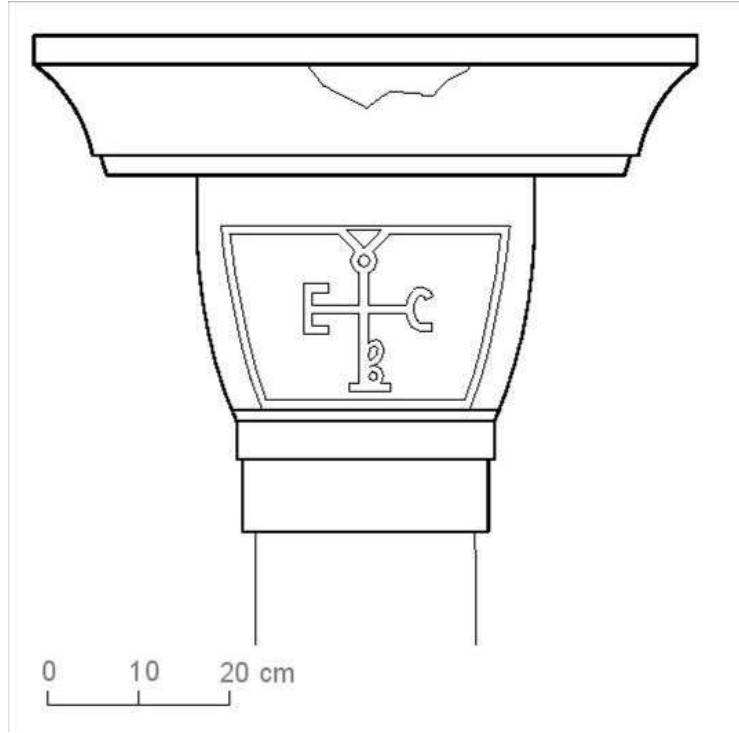
Malzeme Analizleri Kaynakçası

- Brady, N.C. Weil, R.R. (2004). *Elements of the Nature and Properties of Soils*. 2nd ed. New Jersey: Pearson and Prentice Hall, 96.
- Boynton, R.S. (1980). *Chemistry and Technology of Lime and Limestone*. 2nd ed. New York: John Wiley & Sons, Inc., 578 p
- Edwards, H.G.M., Chalmers, J.M., 2005, Raman Spectroscopy in Archaeology and Art History, RSC Analytical Spectroscopy Monographs.
- Freestone, I.C., Leslie, K. A., Thirlwall, M., Gorin-Rosen, Y. (2003). Strontium Isotopes in the Investigation of Early Glass Production: Byzantine and Early Islamic Glass from the Near East, *Archaeometry*, Vol. 45, No. 1, 19-32.
- Johnson, D.M., Hooper, P.R., Conrey, R.M. (1999) XRF Analysis of Rocks and Minerals for Major and Trace Elements on a Single Low Dilution Li-tetraborate Fused Bead: *Advances in X-ray Analysis*, Vol. 41, 843-867.
- Kerr, P.F. (1977) *Optical Mineralogy*. New York: McGraw-Hill Co.
- Means, R.E., Parcher, J.V. (1963). *Physical Properties of Soils*. Ohio, USA: Charles E. Merrill Publishing Co., Columbus.
- Özışık, G. (2000). *Yapı Mühendisliğinde Tuğla Elemanlar ve Yapı Sistemleri*. İstanbul: Birsen Yayınevi.
- Rapp, G. (2002). *Archaeomineralogy*. Berlin: Springer-Verlag.
- Shackley, M.S. (Ed.). (2011). *X-Ray Fluorescence Spectrometry (XRF) in Geoarchaeology*, DOI 10.1007/978-1-4419-6886-9-2, Springer Publication.
- TSE / Türk Standartları Enstitüsü, 2007, Agregaların Geometrik Özellikleri İçin Deneyler, Bölüm 1: Tane Büyüklüğü Dağılımı Tayini - Eleme Metodu. (TS 3530 EN 933-1/ Nisan 1999 / Şubat 2007). Ankara.
- Wentworth, C.K. (1922). A Scale of Grade and Class Terms for Clastic Sediments, *Journal of Geology*, Vol. 30, p. 377-392.

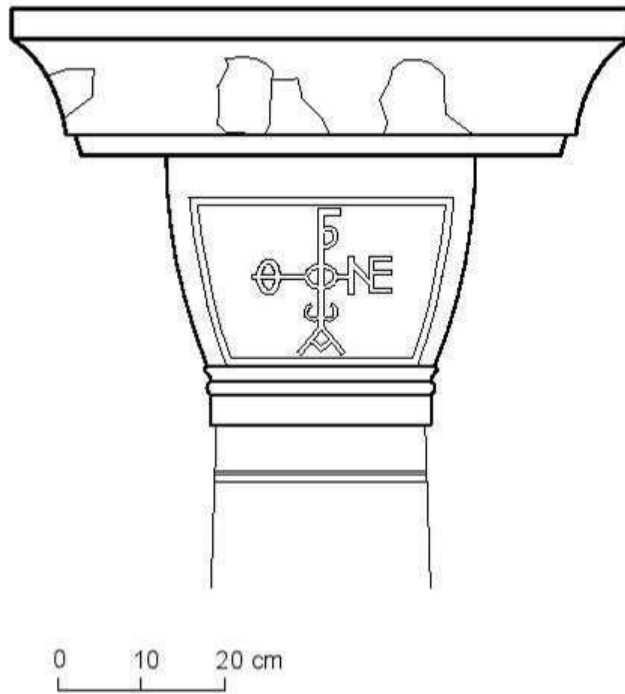
EK 2. ÇİZİMLER¹³⁷

Çizim 1. Başmelekler Kilisesi ve Çevresi, Vaziyet Planı
(Çizen: Yenilem Proje Danışmanlık, Dr. Mustafa Sinan Genim, 2016)

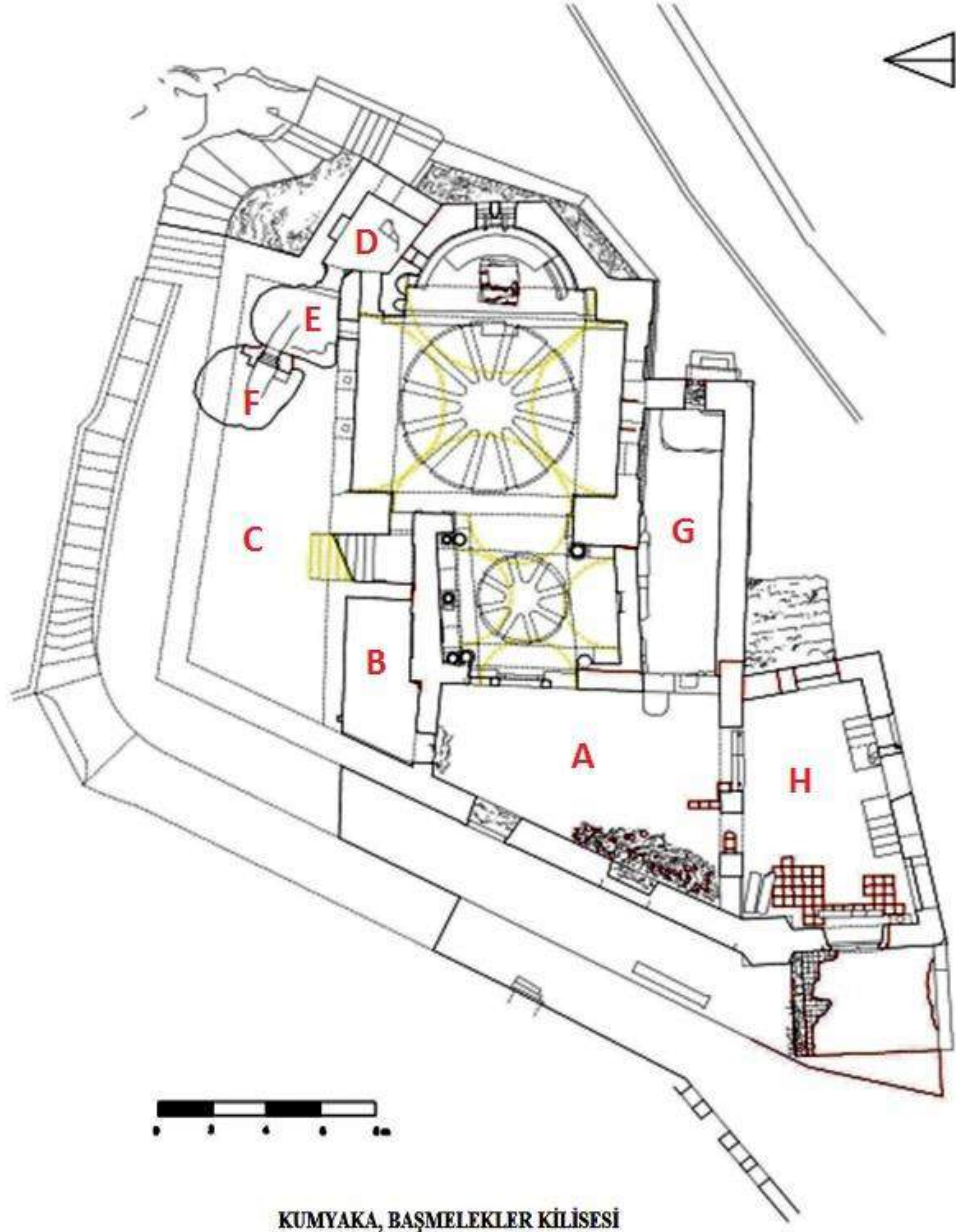
¹³⁷ Metin içinde küçük boyutlu verilen çizimler bu bölümde tek sayfa halinde verilmiştir.

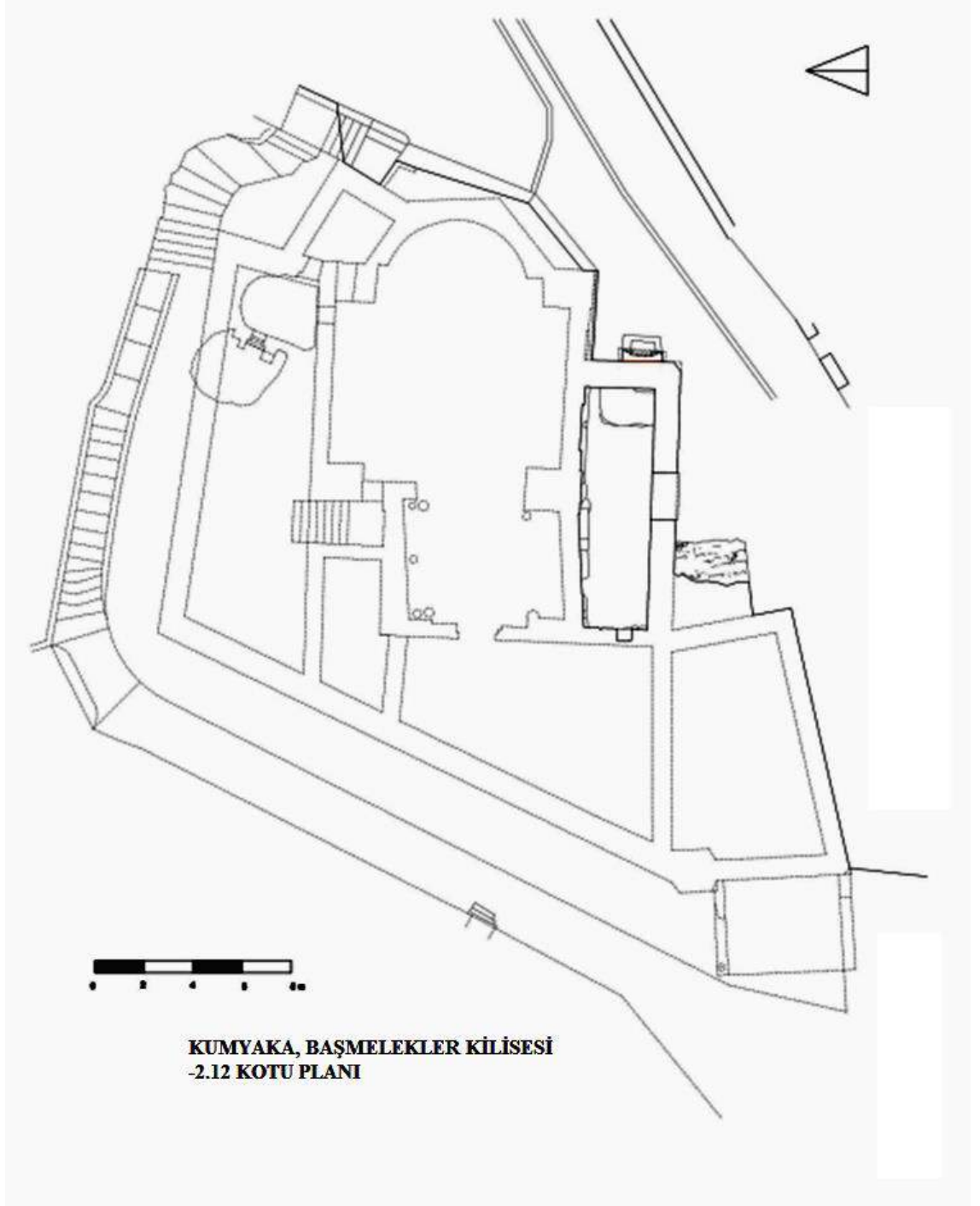
Çizim 2. Batıdaki Monogram (Çizen: YPD, Genim-2016)

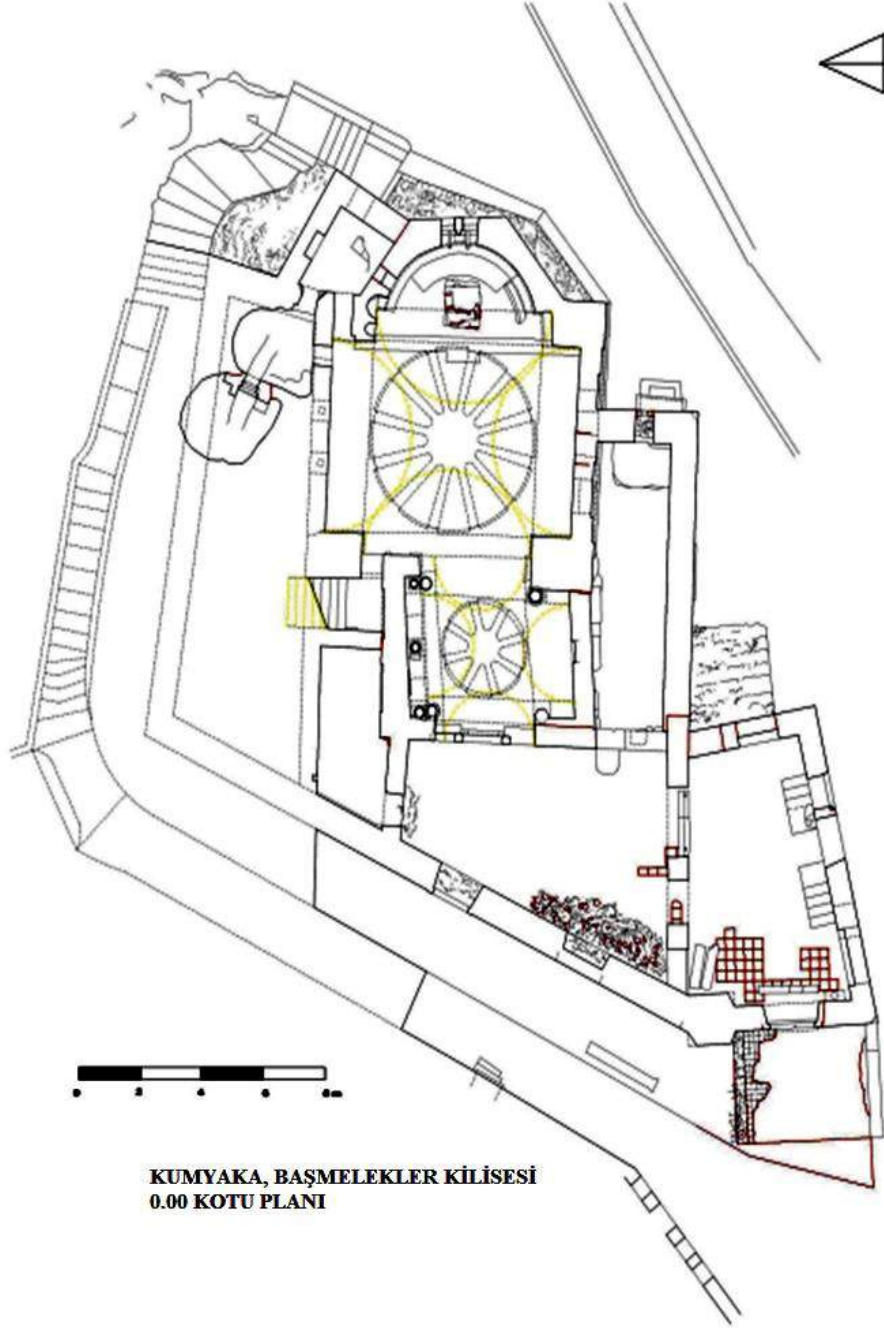
Çizim 3. Doğudaki Monogram (Çizen: YPD, Genim-2016)

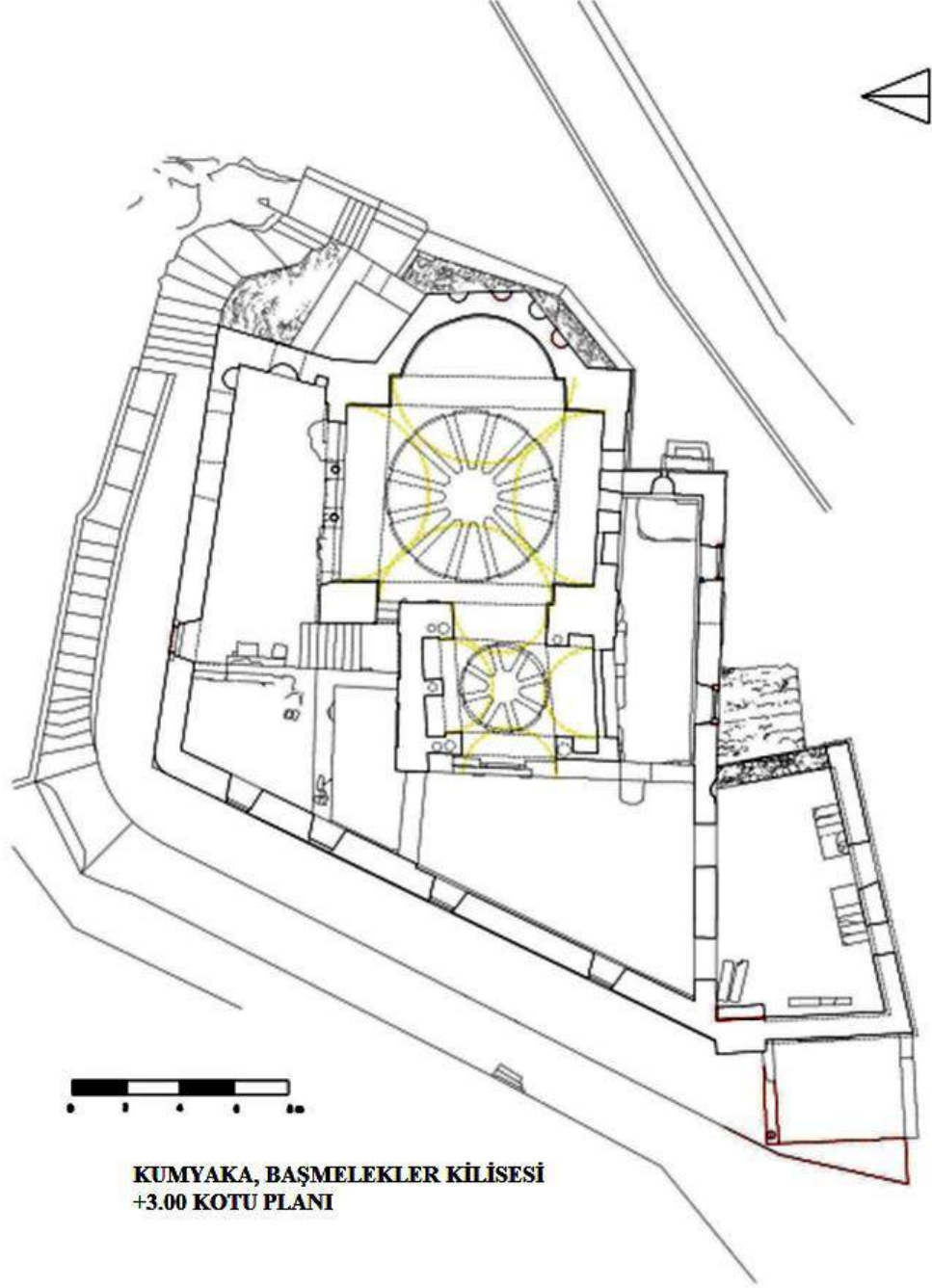
Çizim 4. Başmelekler Kilisesi, Plan (Çizen: YPD, Genim-2016)

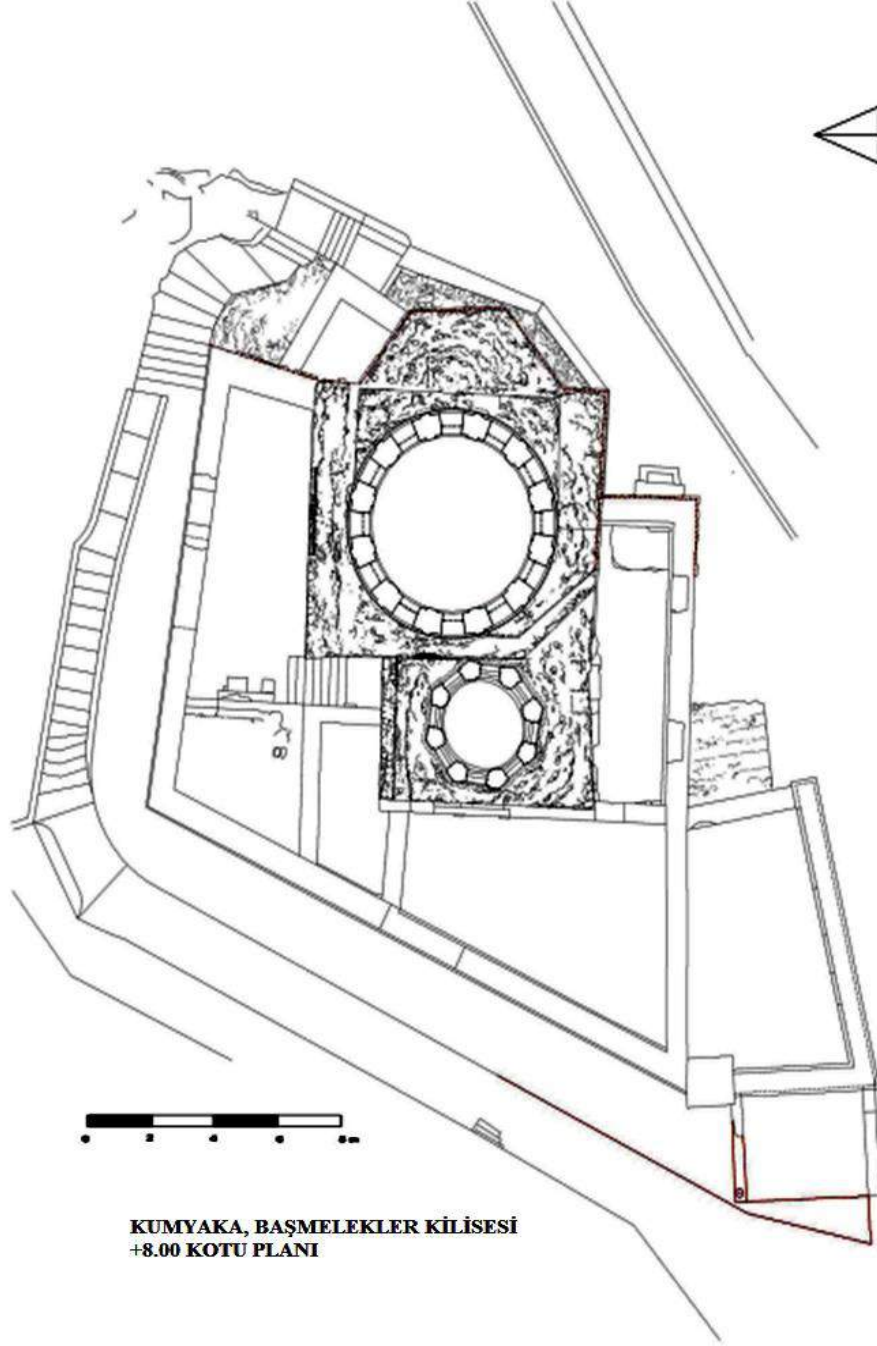
Çizim 5. Başmelekler Kilisesi, -2.12 Kotu Planı (Çizen: YPD, Genim-2016)

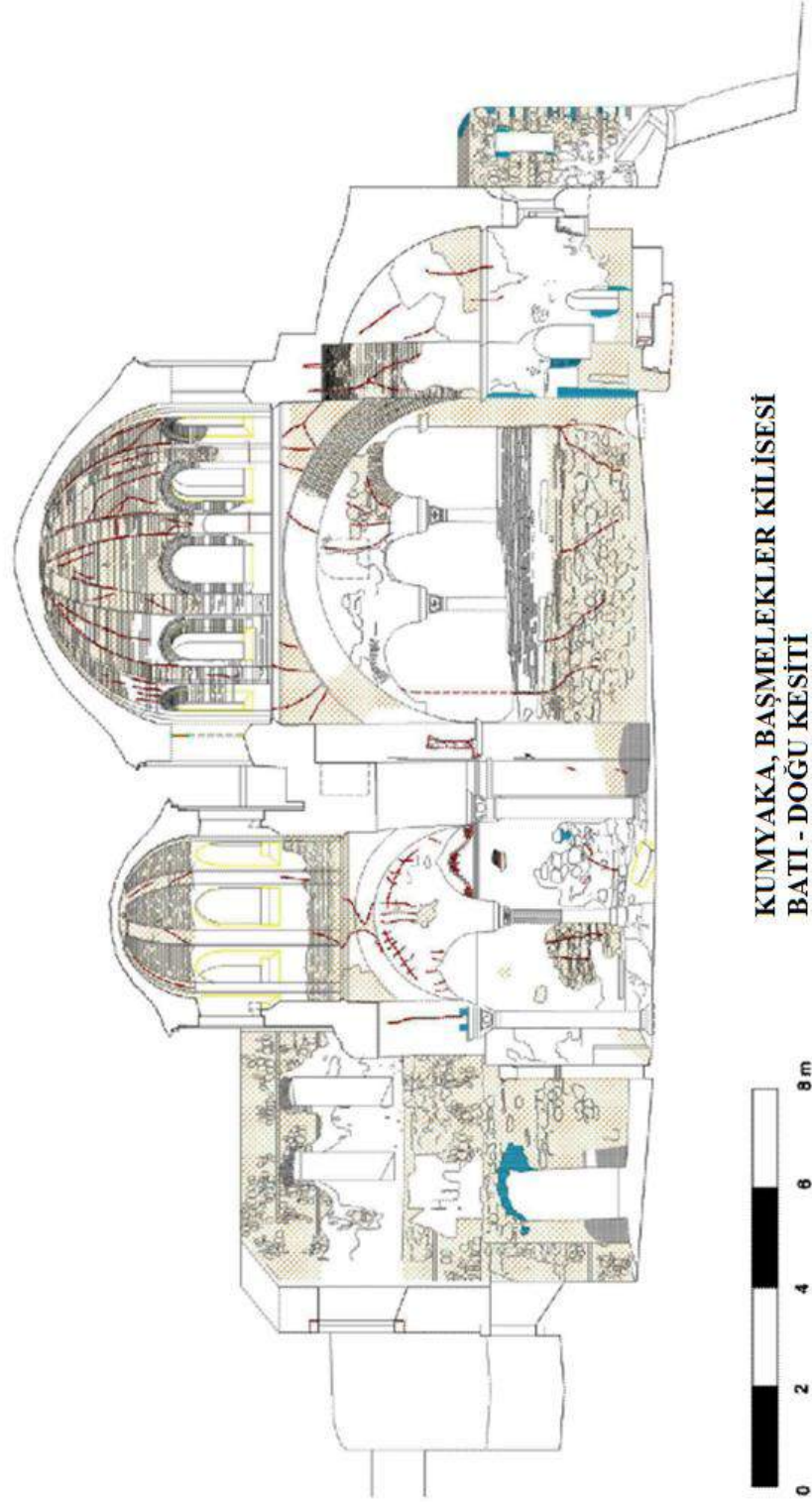
Çizim 6. Başmelekler Kilisesi, 0.00 Kotu Planı (Çizen: YPD, Genim-2016)

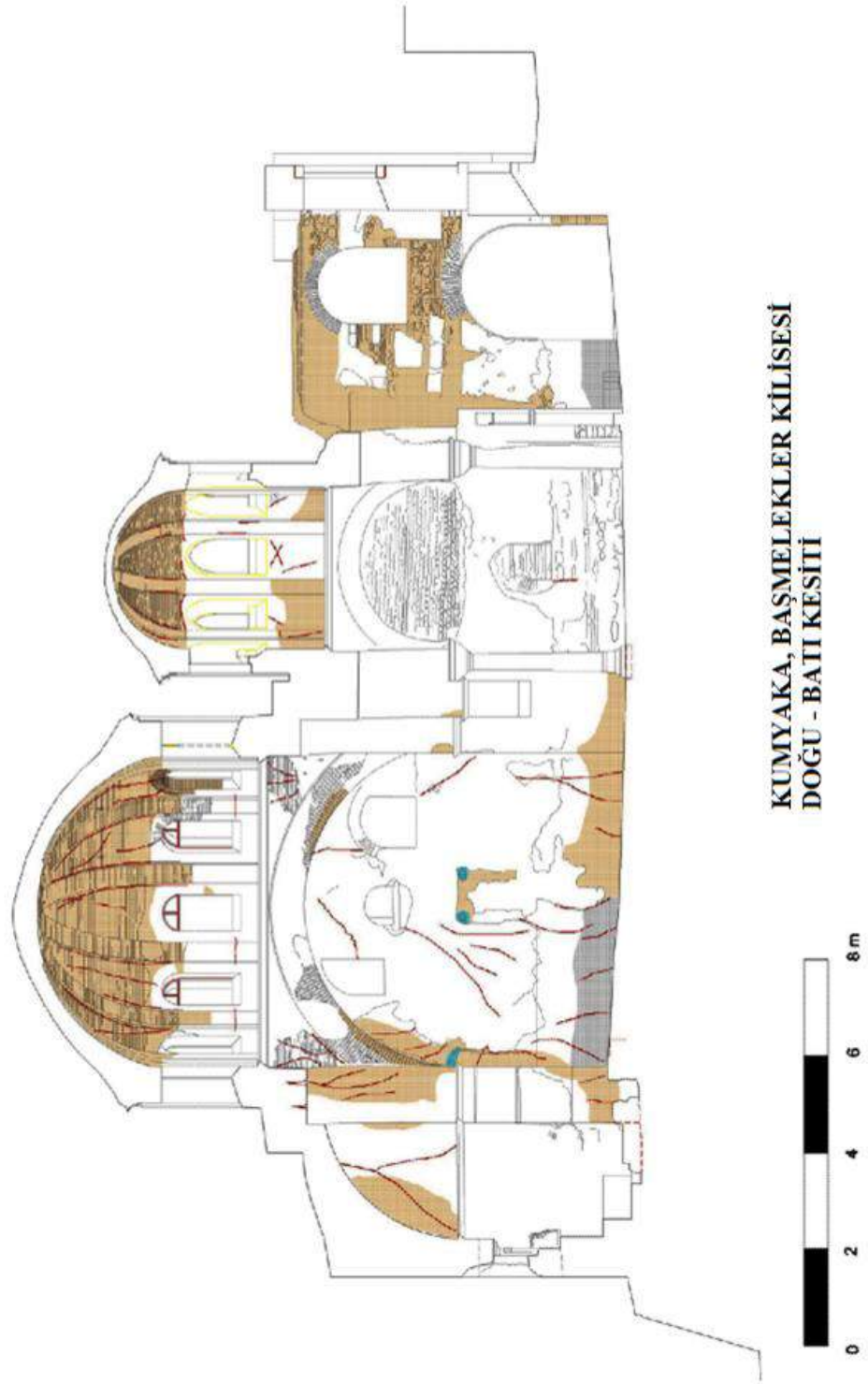
Çizim 7. Başmelekler Kilisesi, +3.00 Kotu Planı (Çizen: YPD, Genim-2016)

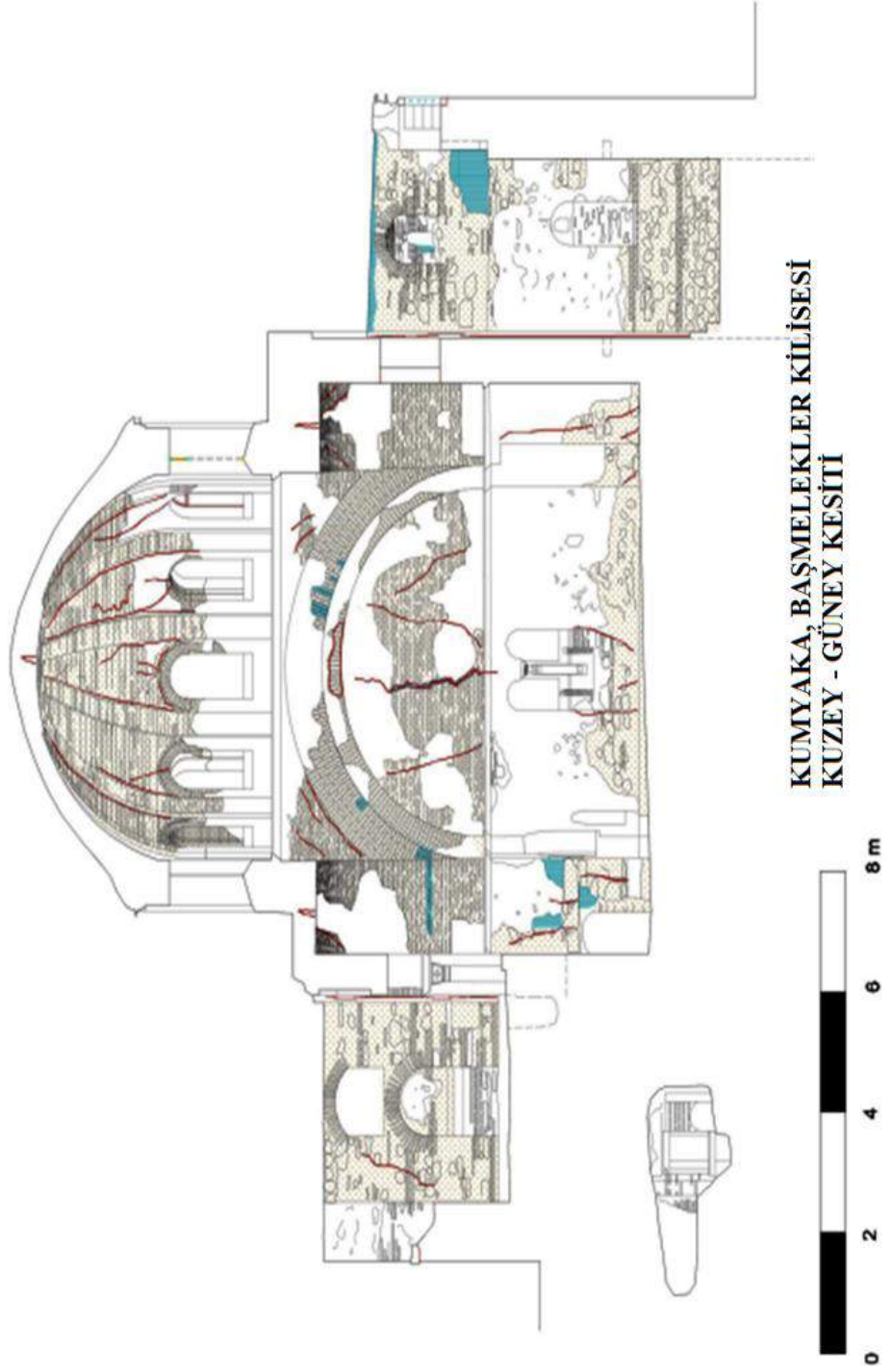
Çizim 8. Başmelekler Kilisesi, +8.00 Kotu Planı (Çizen: YPD, Genim-2016)

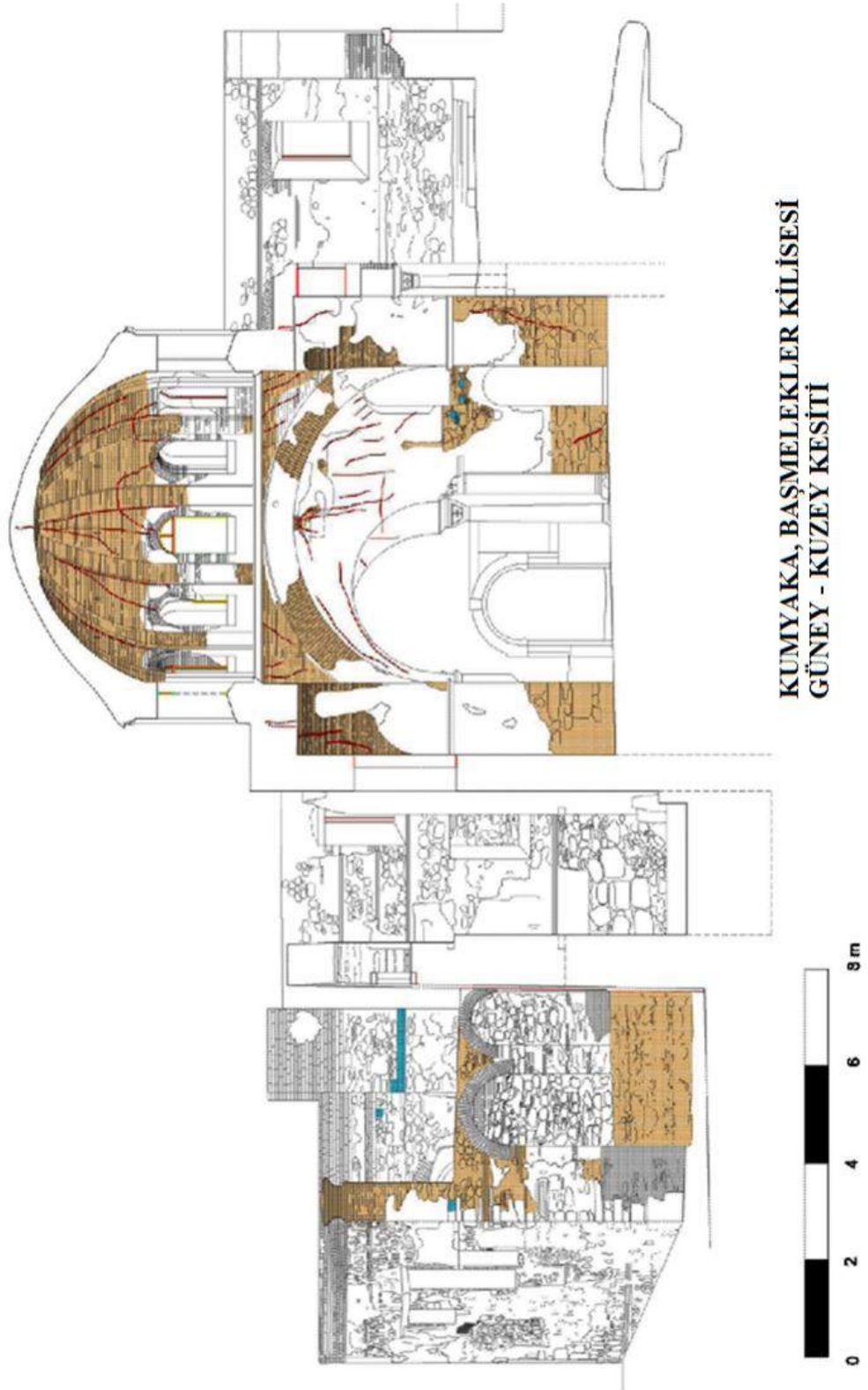
Çizim 18. Komyaka, Başmelekler Kilisesi, Batı – Doğu Kesiti (Çizen: YPD, Genim-2016)

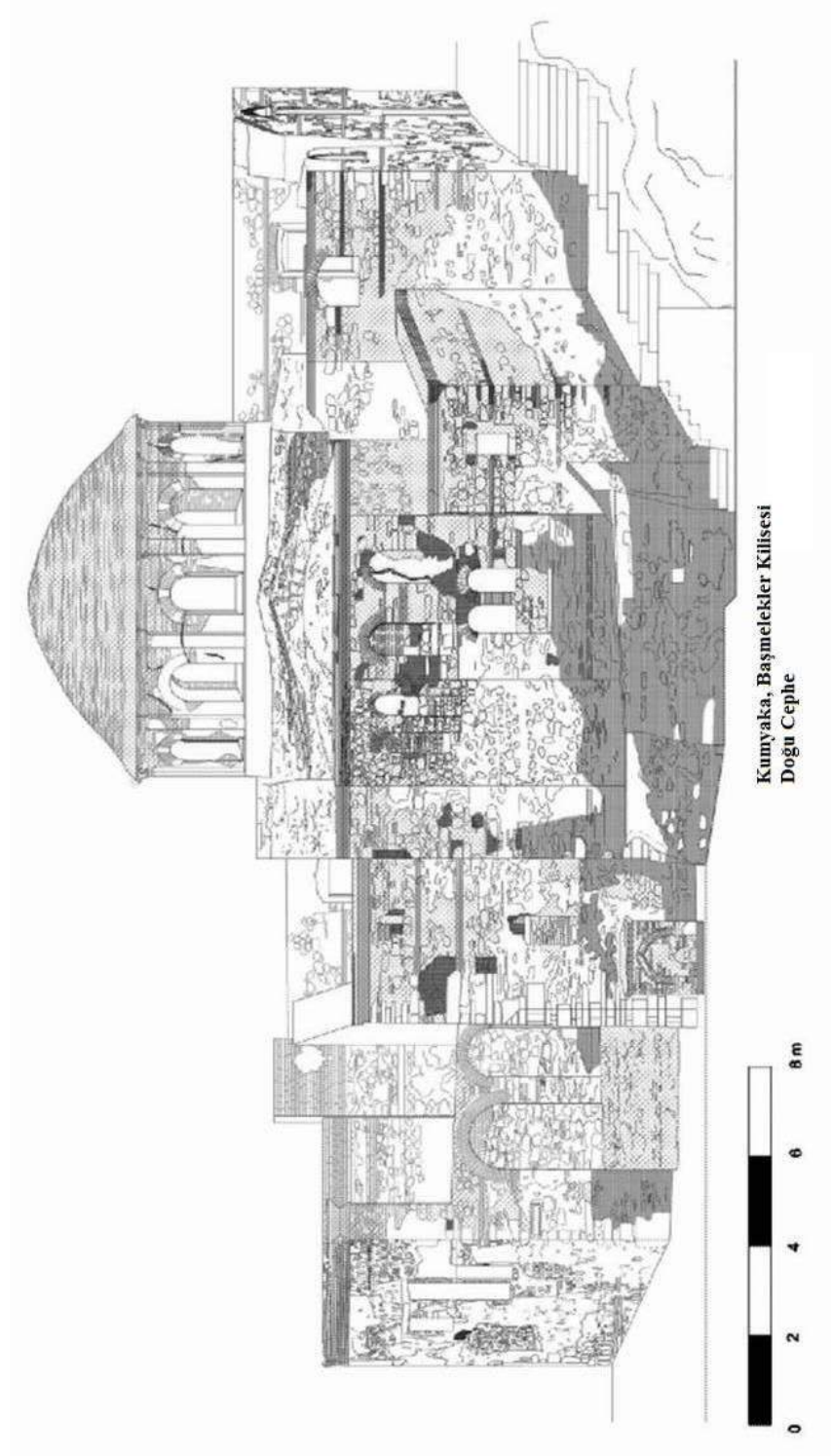
Çizim 19. Komyaka, Başmelekler Kilisesi, Doğu – Batı Kesiti (Çizen: YPD, Genim-2016)

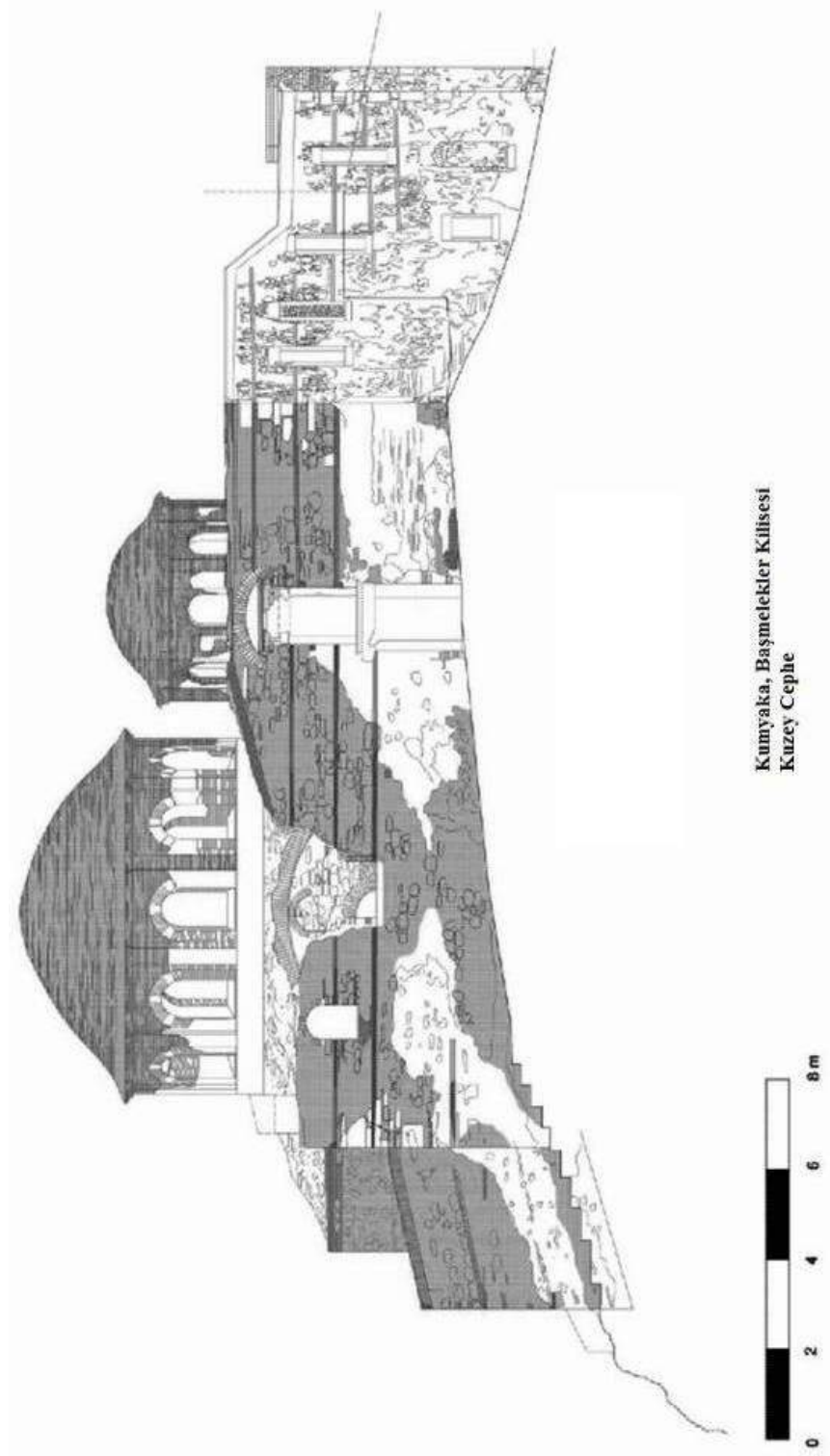
Çizim 20. Komyaka, Başmelekler Kilisesi, Kuzey – Güney Kesiti (Çizen: YPD, Genim-2016)

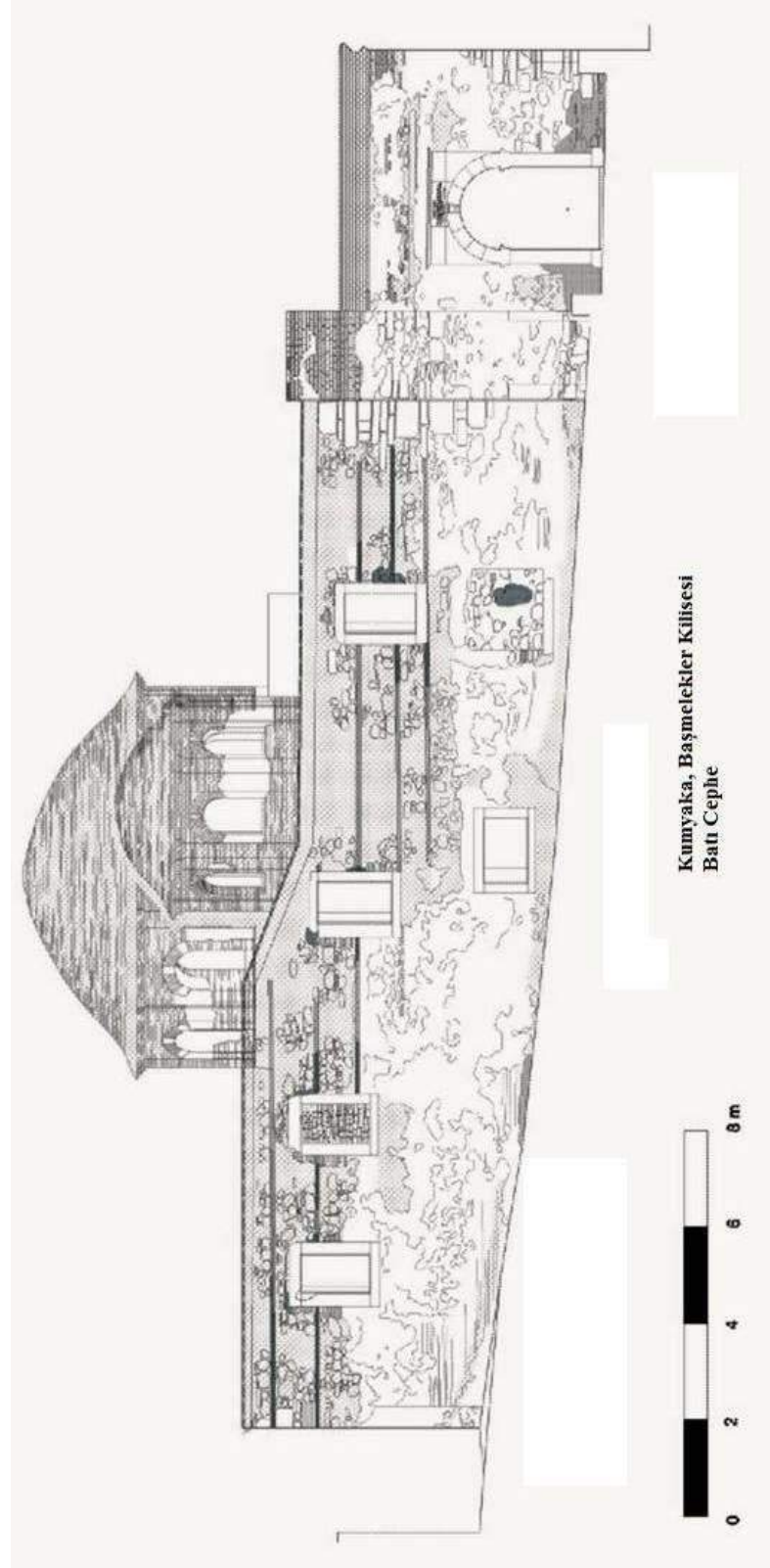
Çizim 21. Komyaka, Başmelekler Kilisesi, Güney – Kuzey Kesiti (Çizen: YPD, Genim-2016)

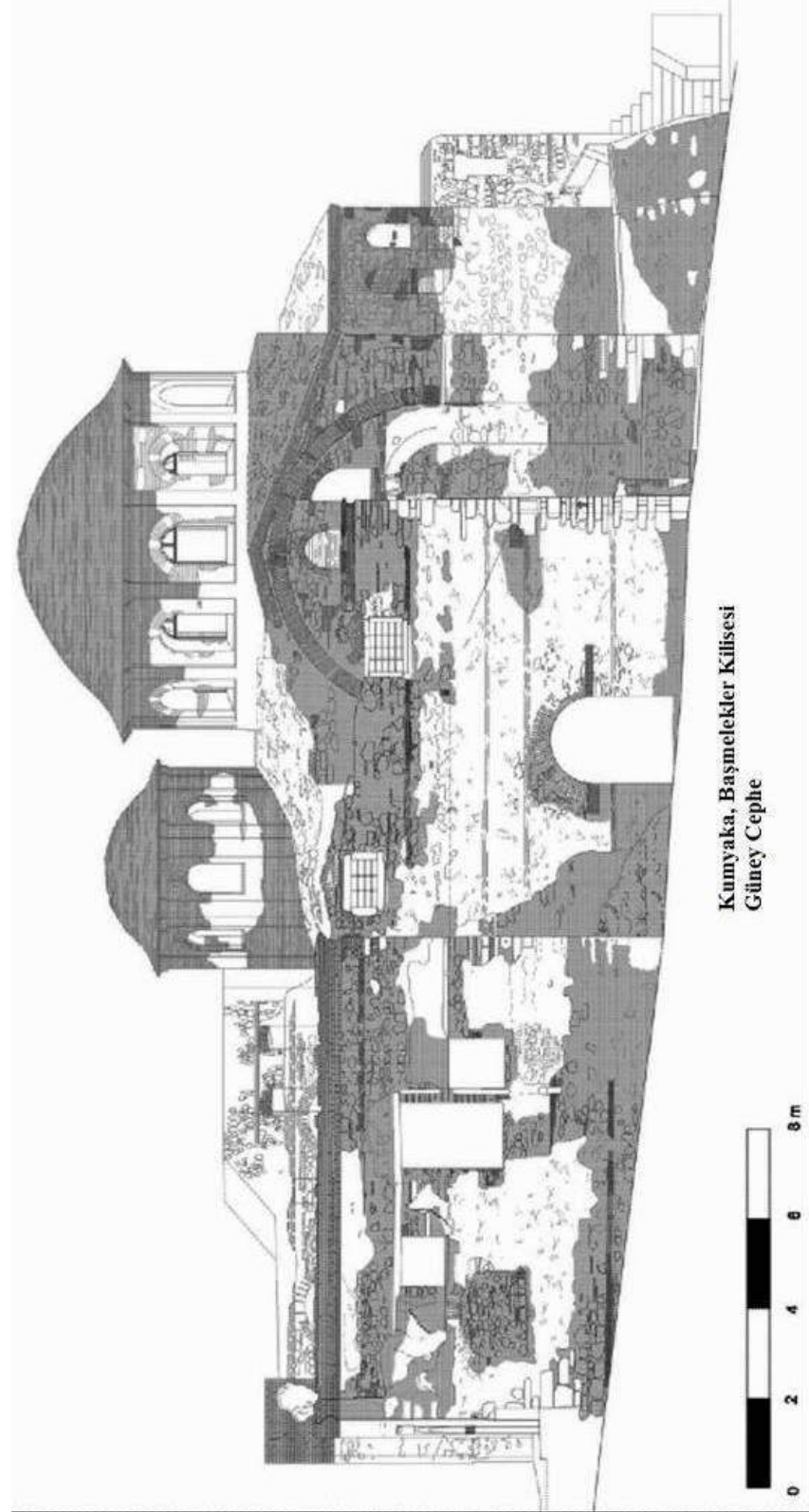
Çizim 22. Doğu Cephe (Çizen: YPD, Genim-2016)

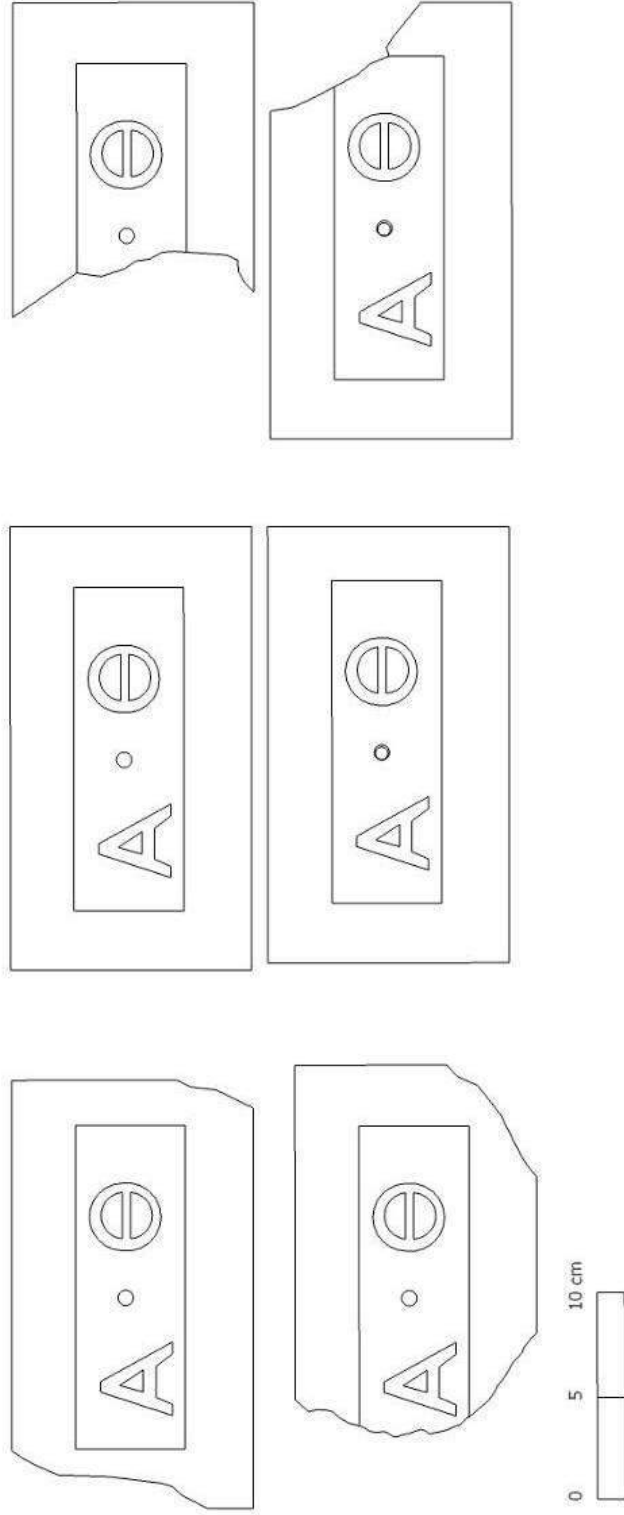
Çizim 23. Kuzey Cephe (Çizen: YPD, Genim-2016)

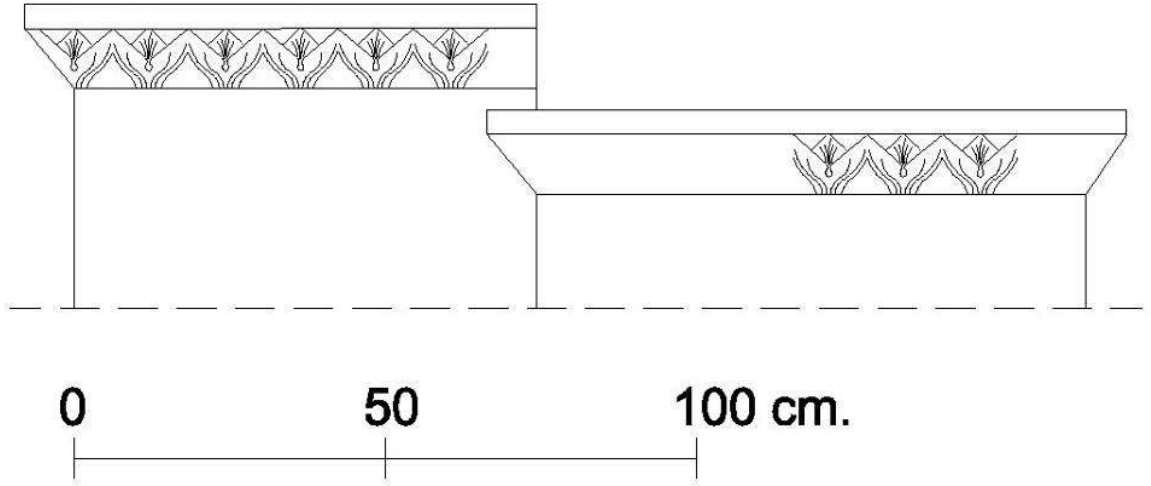
Çizim 24. Batı Cephe (Çizen: YPD, Genim-2016)

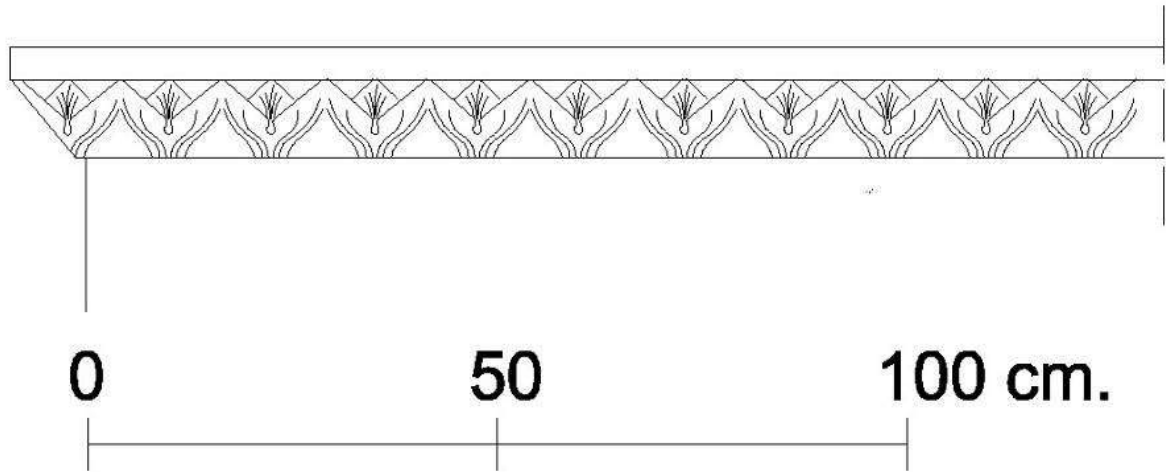
Çizim 25. Güney Cephe (Çizen: YPD, Genim-2016)

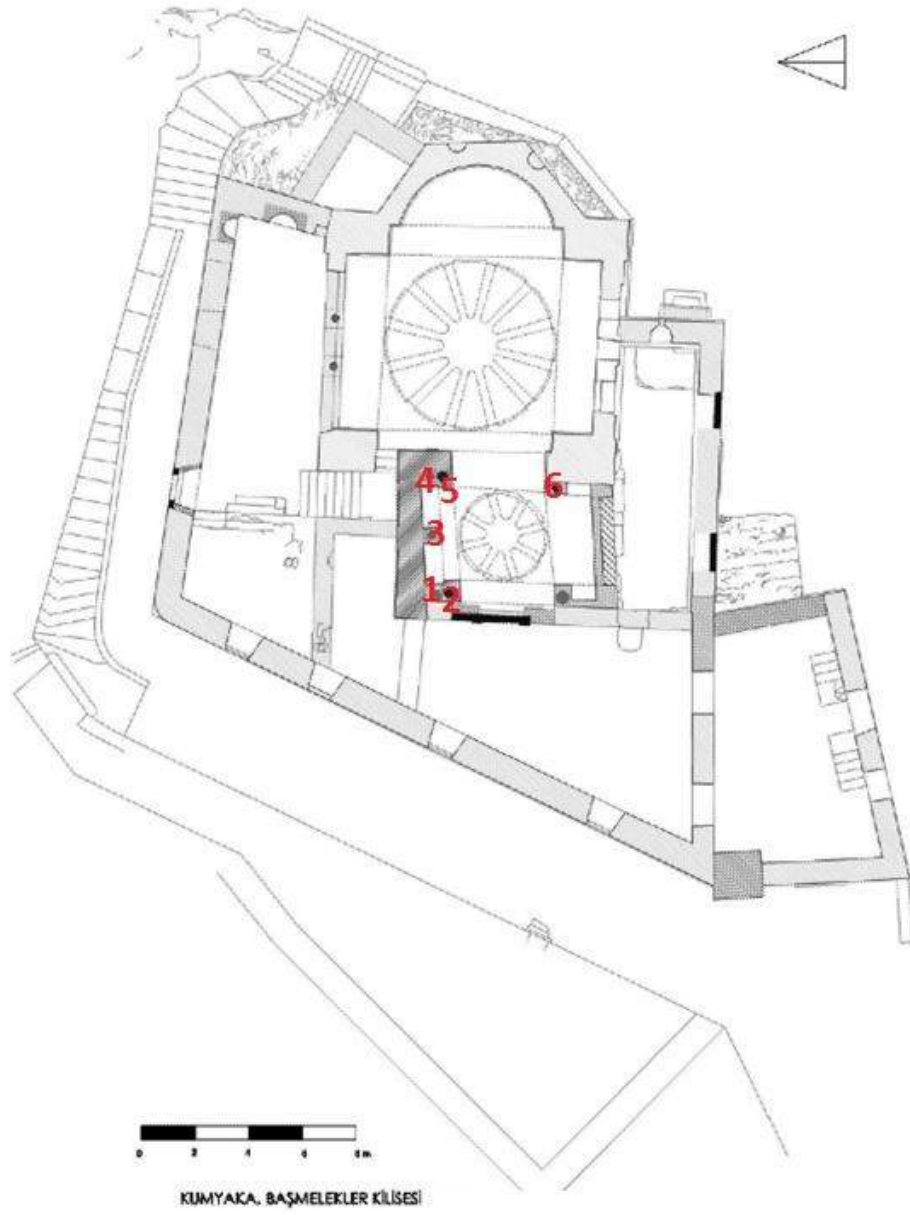
Çizim 26. B Tipi Tuğla Örnekleri (Çizen: D.Gür-2015)

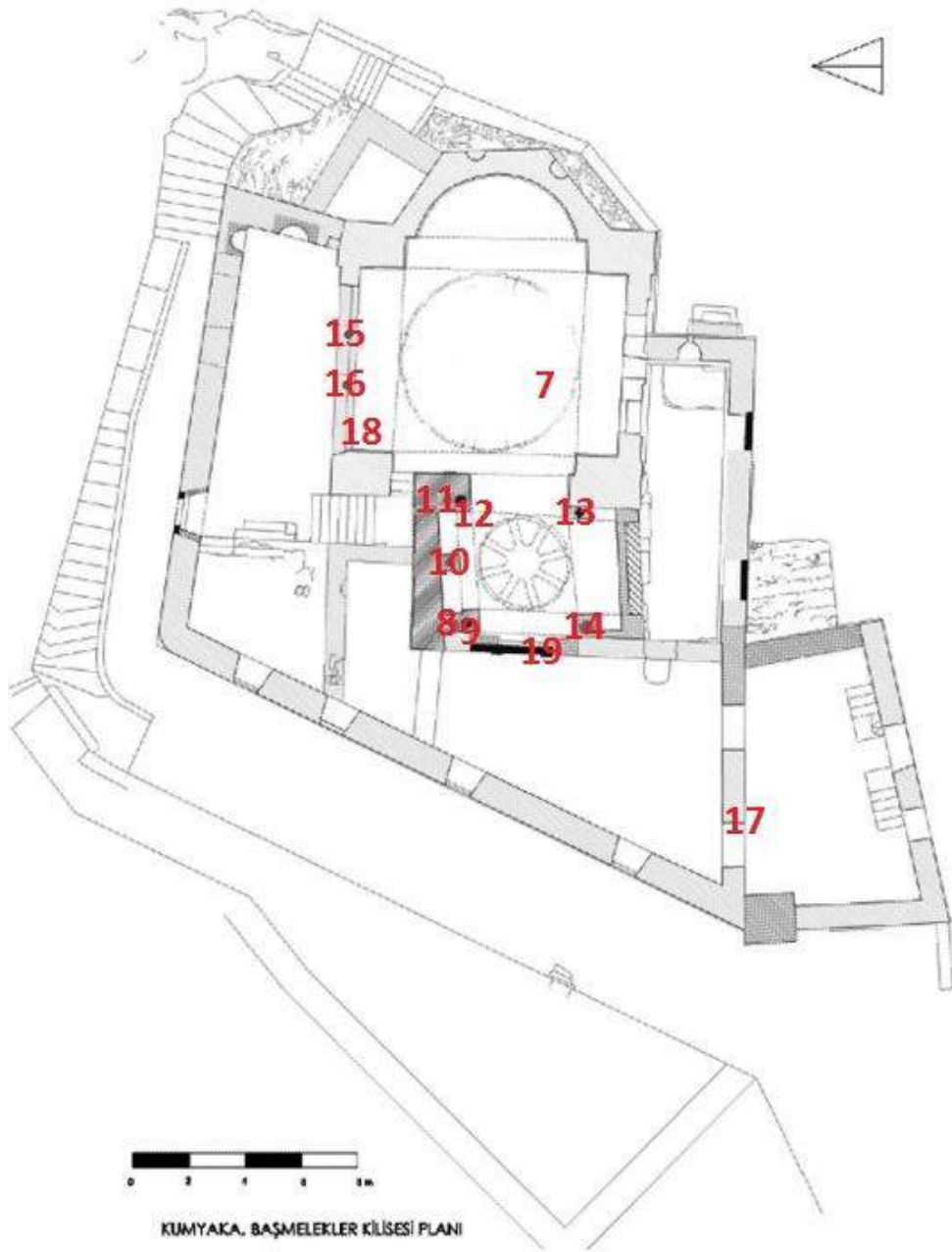
Çizim 27. Naostaki Silme, Güneye Bakış (Çizen: YPD, Genim-2016)

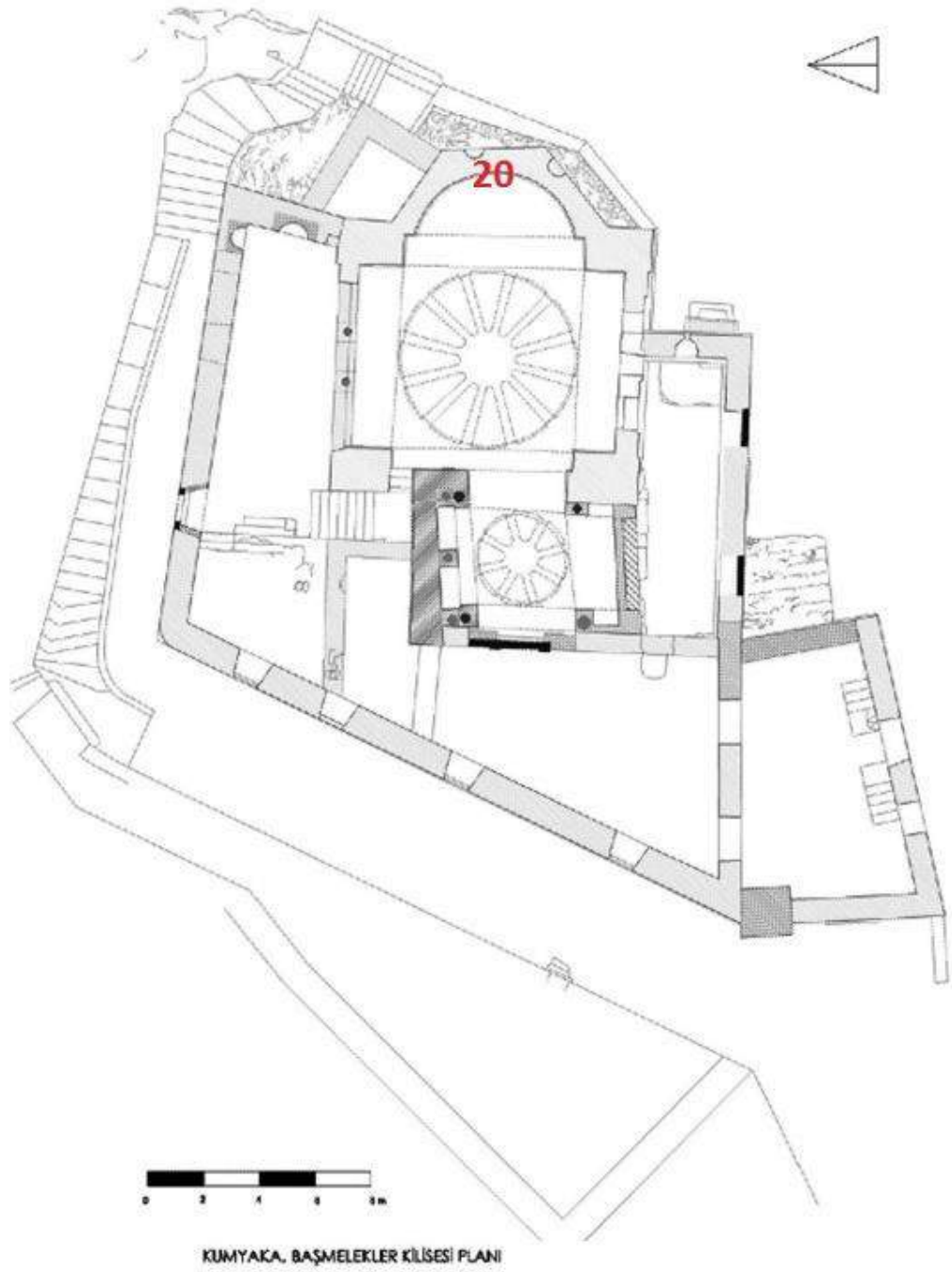
Çizim 28. Naostaki Silme, Batıya Bakış (Çizen: YPD, Genim-2016)

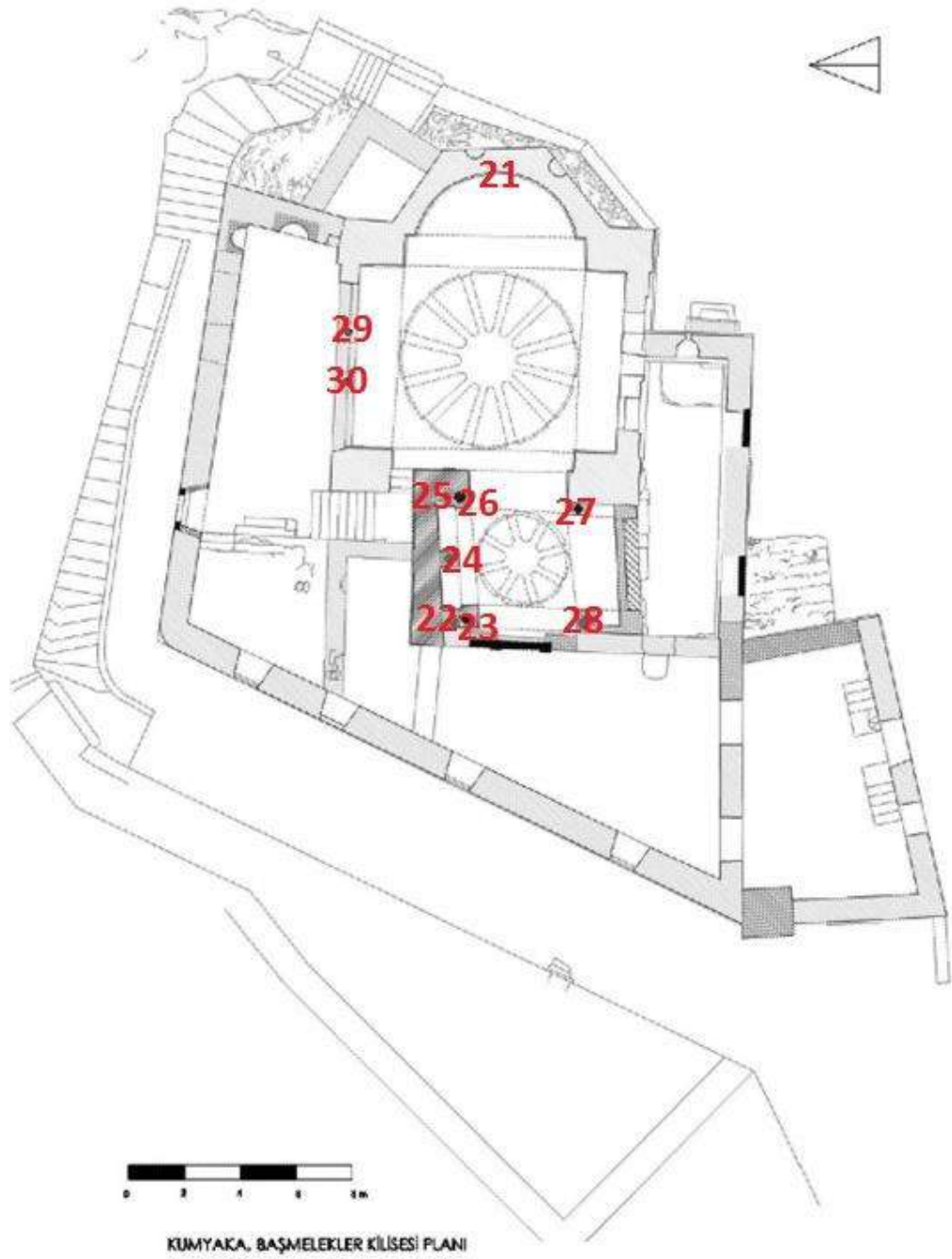
Çizim 29. Sütun Kaidelerinin Yapı Topluluğundaki Yerleri
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2017)

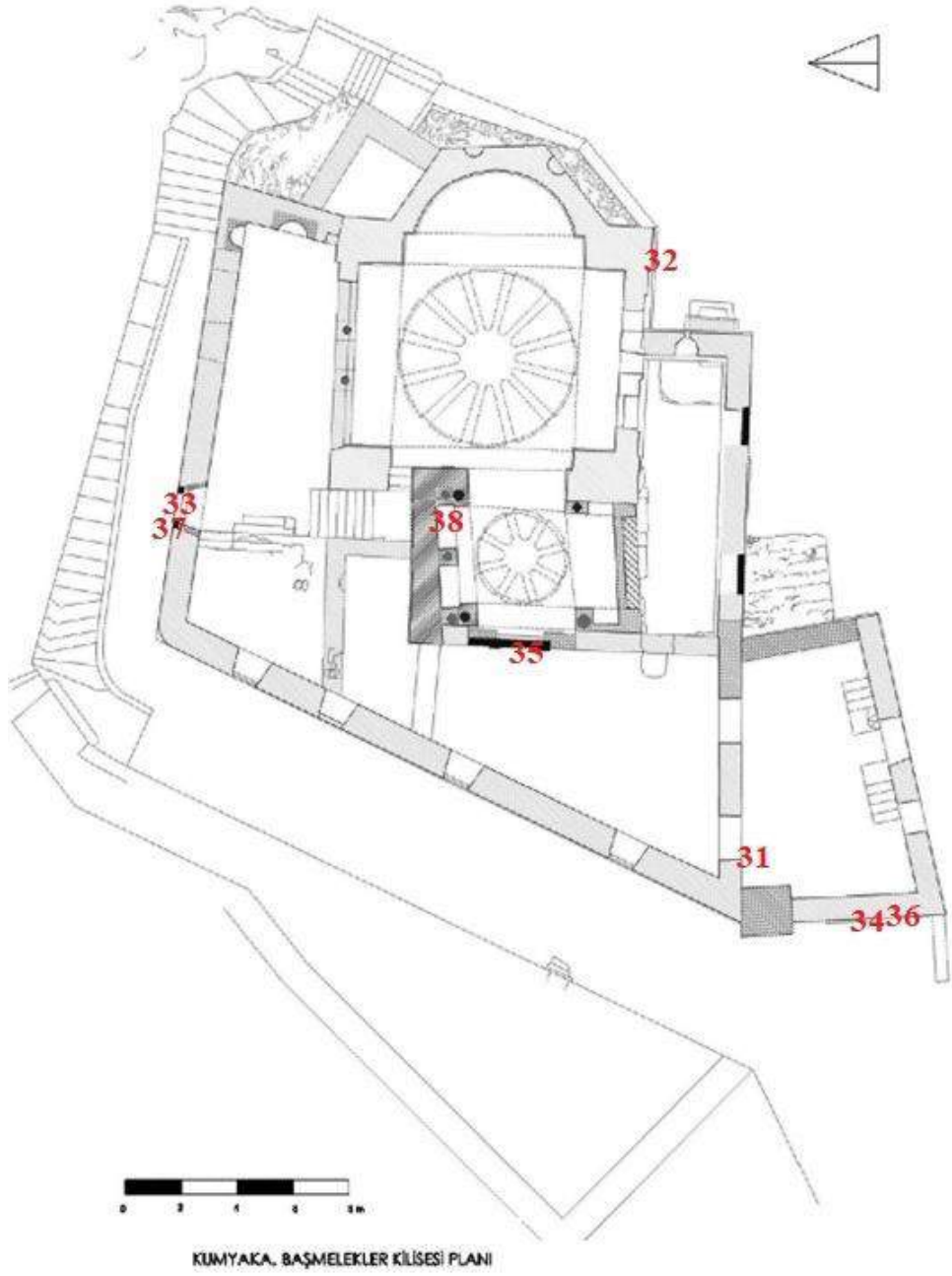
Çizim 30. Sütunların Yapı Topluluğundaki Yerleri
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2017)

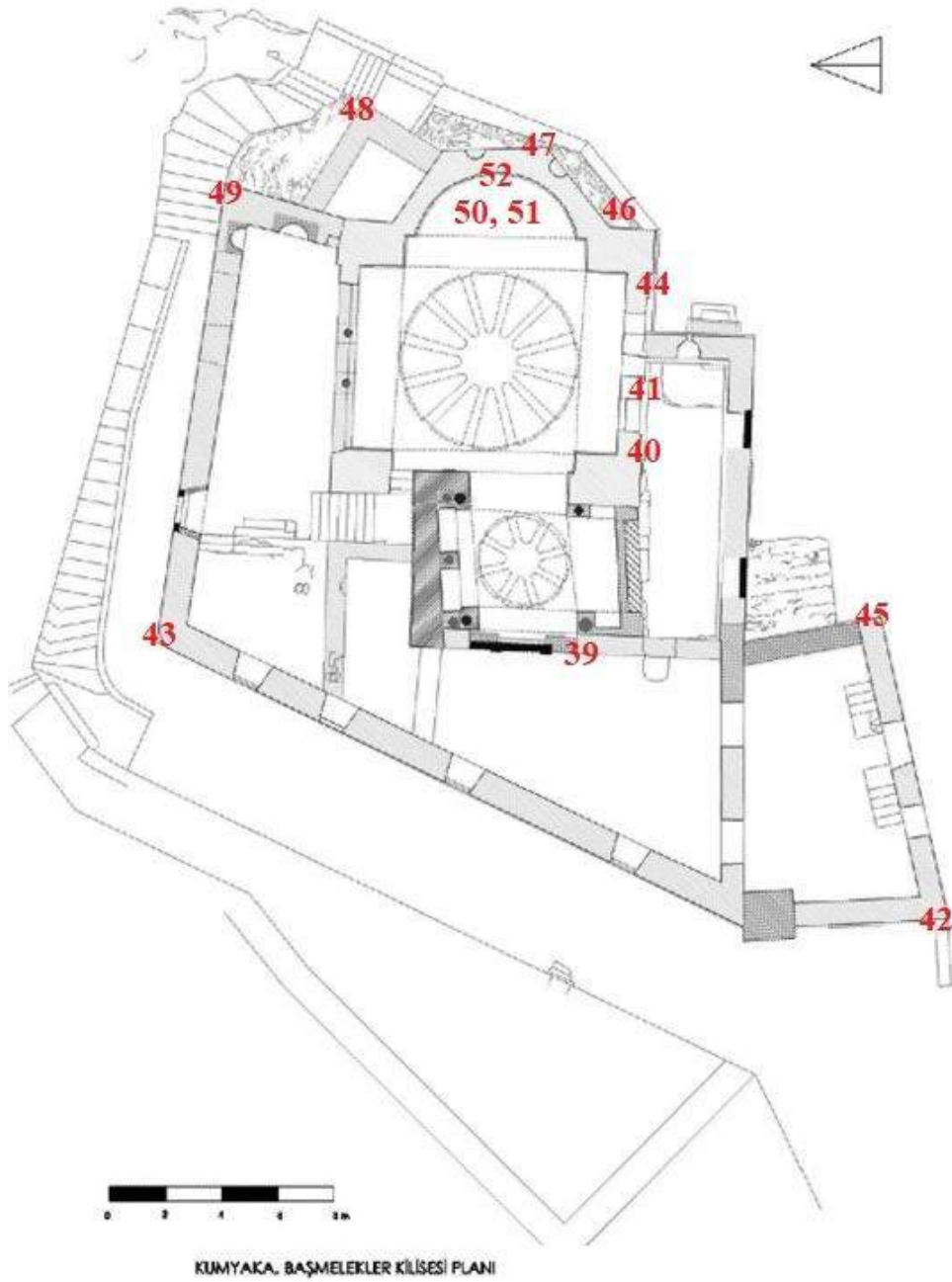
Çizim 31. İkiz Pencere Sütununun Yapı Topluluğundaki Yeri
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2017)

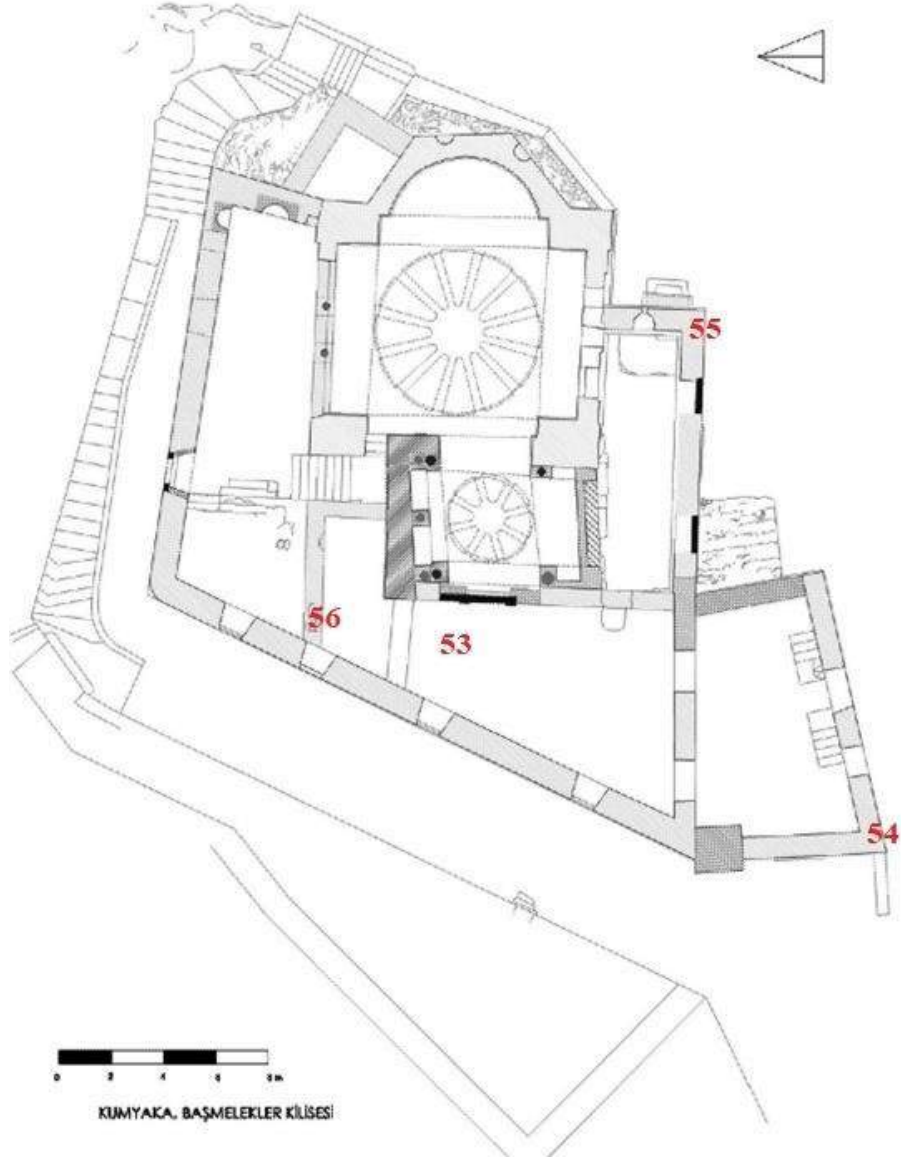
Çizim 32. Sütun Başlıklarının Yapı Topluluğundaki Yerleri
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2017)

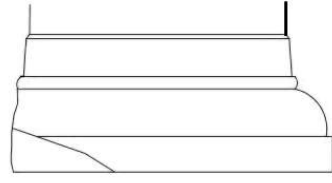
Çizim 33. Lento, Söve ve Alınlığın Yapı Topluluğundaki Yeri
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2017)

Çizim 34. Templon Payeleri, Altar Kaidesi, Altar Ayağı ve Kathedra'nın Yapı Topluluğundaki Yerleri (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2017)

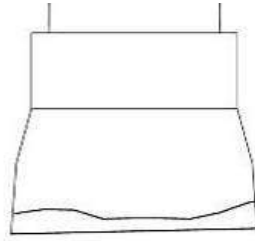

Çizim 35. Levha, Haç ve İşlevi Belirlenemeyen Taş Eserlerin Yapı Topluluğundaki Yerleri
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek-2017)

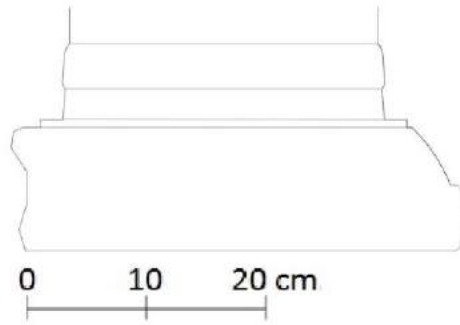
0 10 20 cm

Çizim 36. Kat.No.2, Kaidenin Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

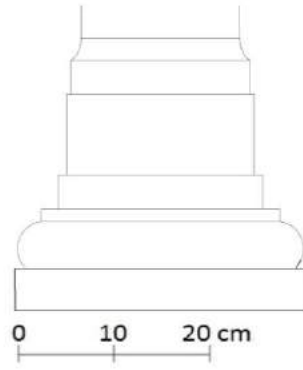
0 10 20 cm

Çizim 37. Kat.No.3, Kaidenin Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

0 10 20 cm

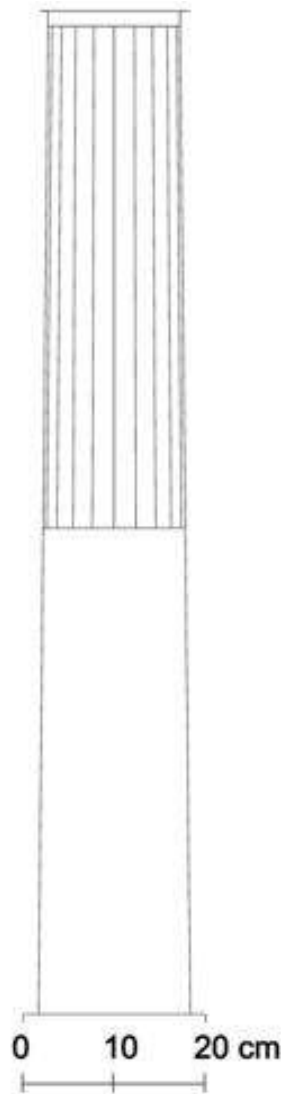
Çizim 38. Kat.No.5, Kaidenin Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

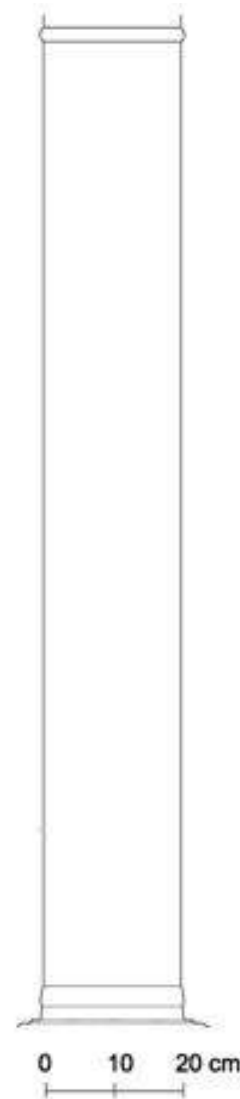
Çizim 39. Kaidenin Kuzey Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

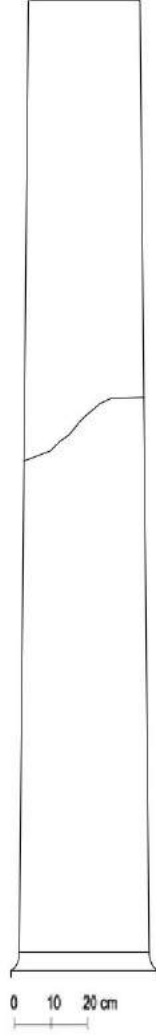
Çizim 40. Kat.No.9,
Güneydeki Sütun
(Çizen: YPD, Genim-2016)

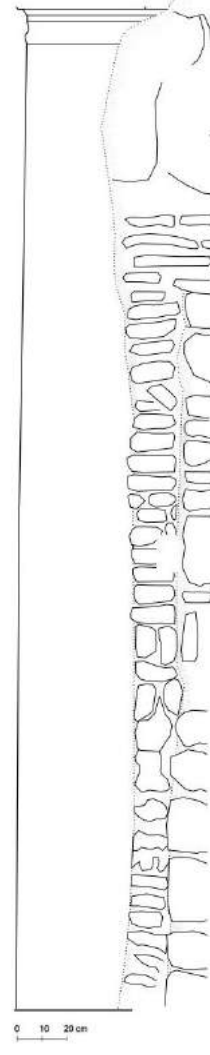
Çizim 41. Kat.No.10,
Ortadaki Sütun
(Çizen: YPD, Genim-2016)

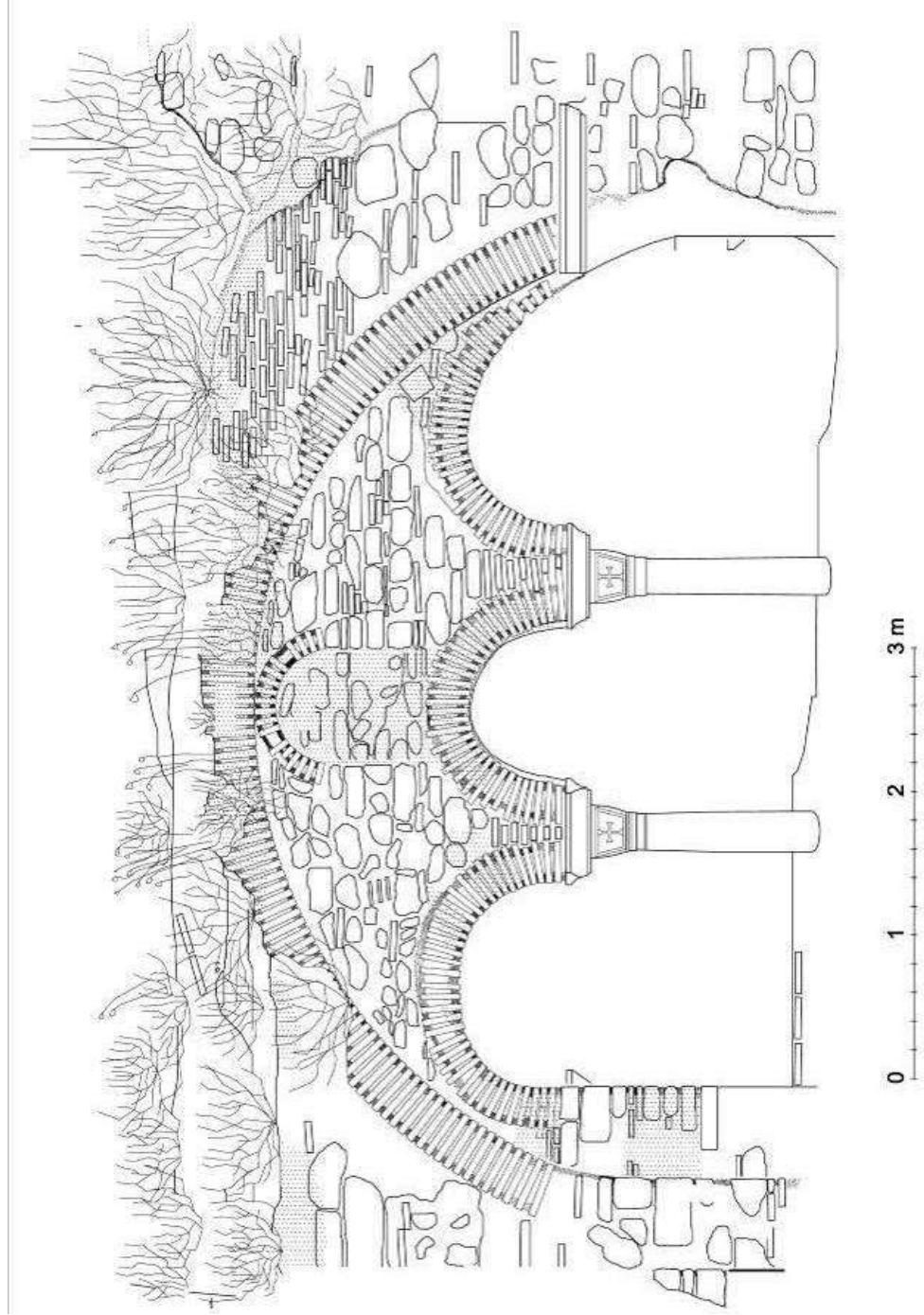
Çizim 42. Kat.No.12,
Güneydeki Sütun
(Çizen: YPD, Genim-2016)

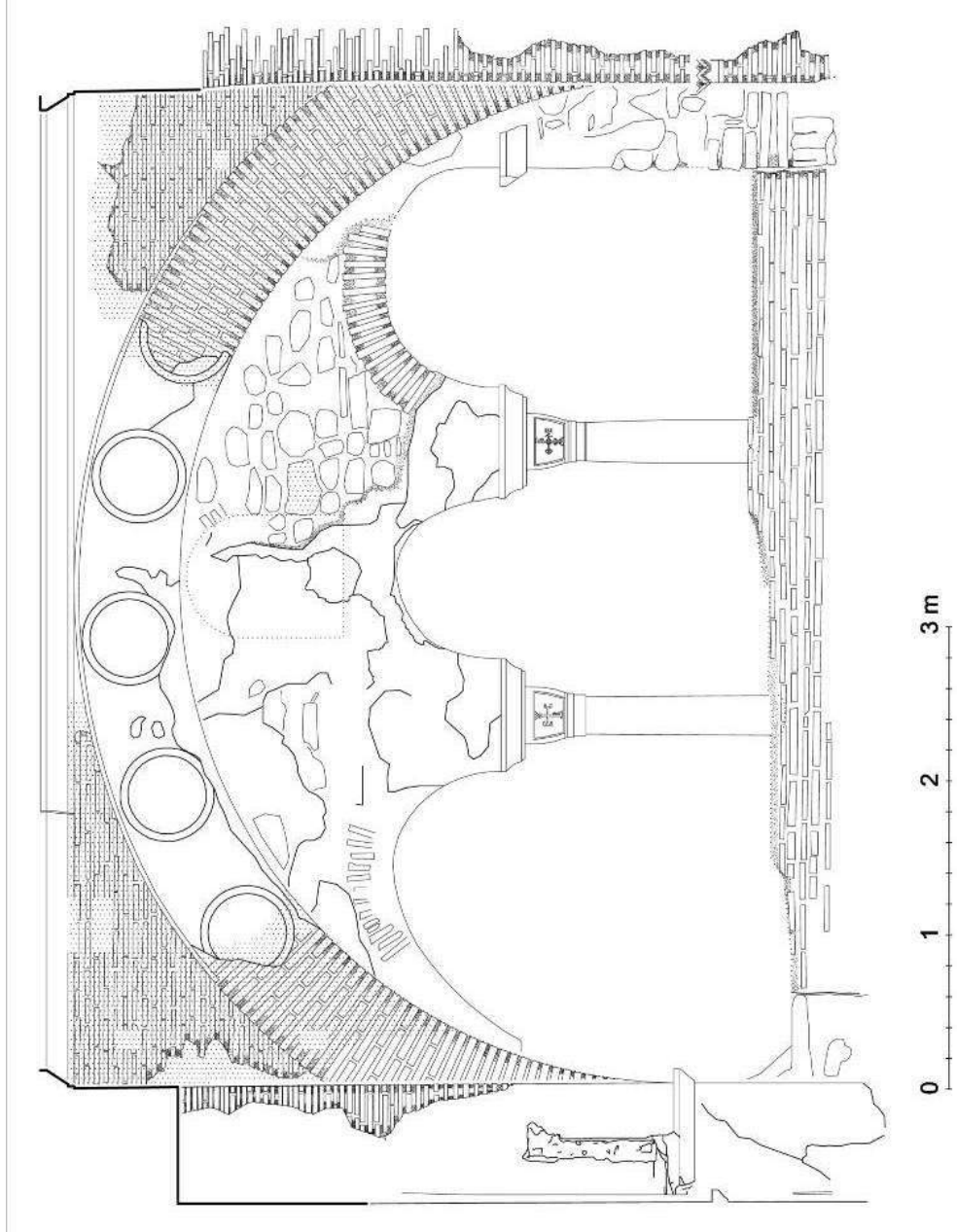
Çizim 43. Kat.No.13,
Güneydoğudaki Sütun
(Çizen: YPD, Genim-2016)

Çizim 44. Kat.No.14,
Güneybatıdaki Sütun
(Çizen: YPD, Genim-2016)

Çizim 45. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık,
Taşıyıcı Sistemi, Kuzey Yüz, Güneye Bakış
(Çizen: YPD, Genim-2016)

Çizim 46. C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli), Üçlü Açıklık,
Taşıyıcı Sistemi, Güney Yüz, Kuzeye Bakış
(Çizen: YPD, Genim-2016)

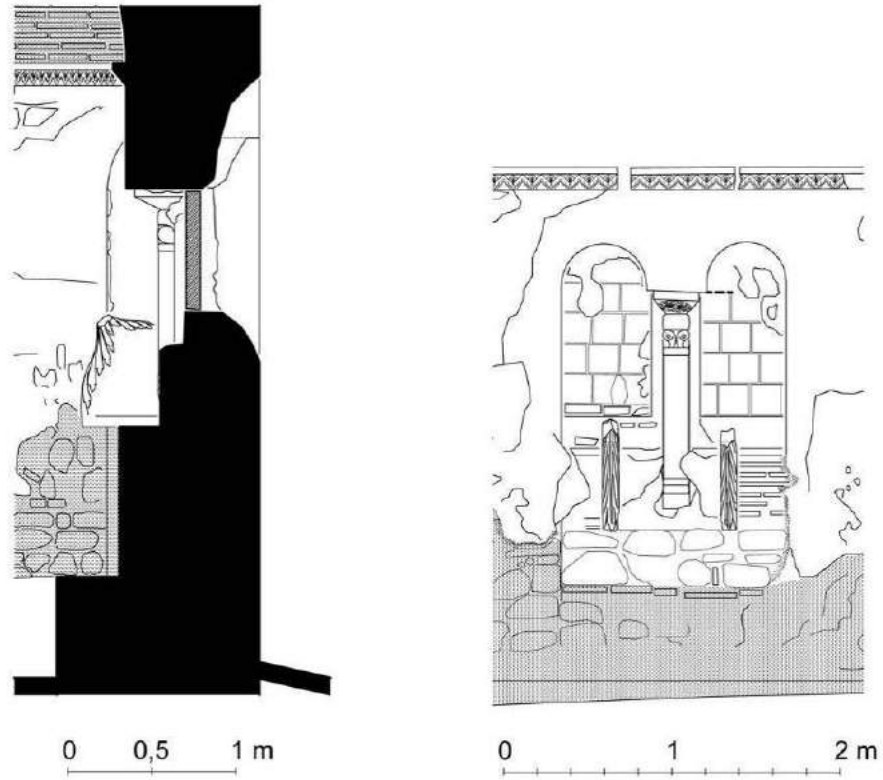
0 10 20 cm

Çizim 47. Kat.No.15,
Doğudaki Sütun
(Çizen: YPD, Genim-2016)

0 10 20 cm

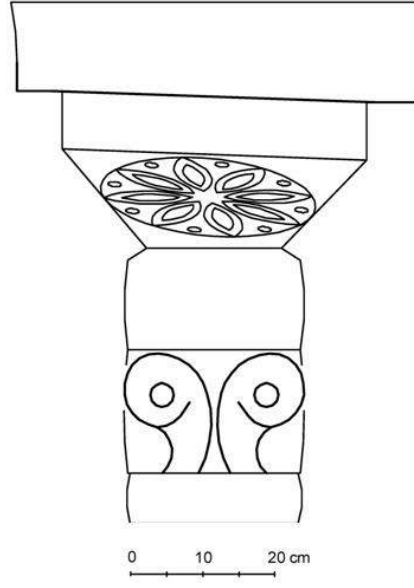
Çizim 48. Kat.No.16,
Batıdaki Sütun
(Çizen: YPD, Genim-2016)

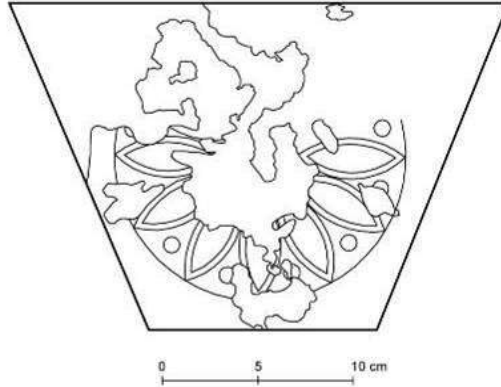
Çizim 49/79. Kat.No.20/52, Çift Pencere Sütunu ve Kathedra, Kesit ve Görünüş
(Çizen: YPD, Genim-2016)

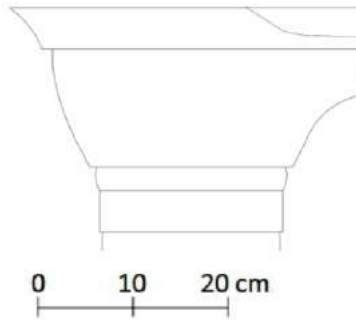
Çizim 50. Kat.No.20, Çift Pencere Sütunu (Çizen: YPD, Genim-2016)

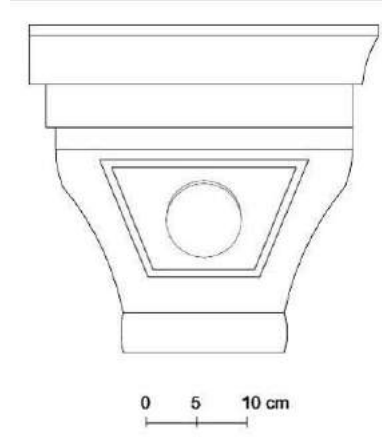
Çizim 51. Kat.No.21, Sütun Başlığı (Çizen: YPD, Genim-2016)

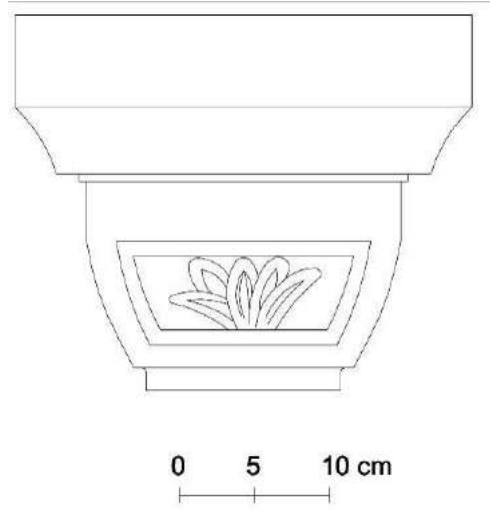
Çizim 52. Kat.No.21, Sütun Başlığı, Detay (Çizen: YPD, Genim-2016)

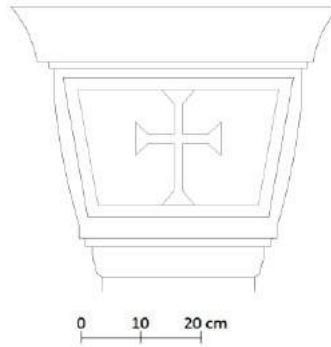
Çizim 53. Kat.No.22, Başlığın Doğu Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

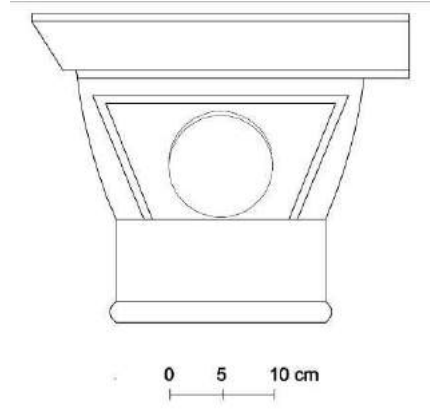
Çizim 54. Kat.No.23, Başlığın Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

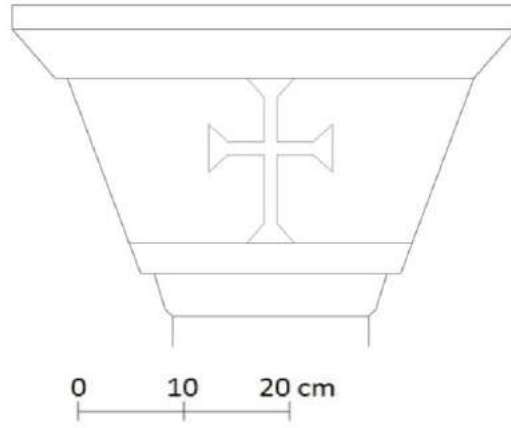
Çizim 55. Kat.No.24, Başlığın Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

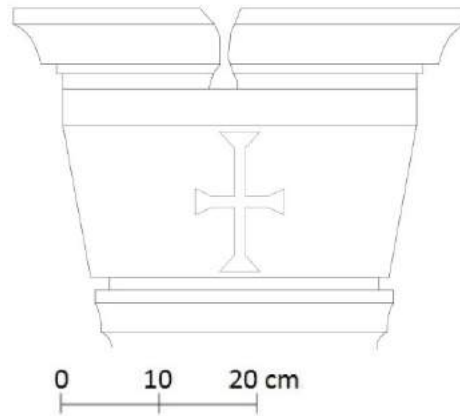
Çizim 56. Kat.No.25, Başlığın Batı Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

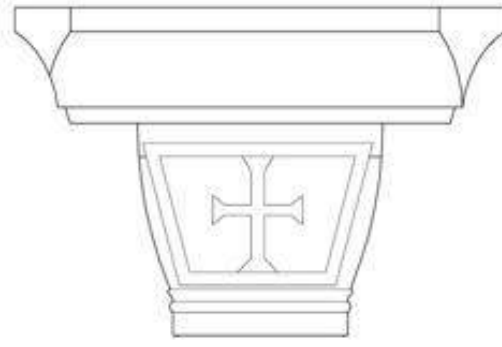
Çizim 57. Kat.No.26, Başlığın Güney Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

Çizim 58. Kat.No.27, Başlığın Batı Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

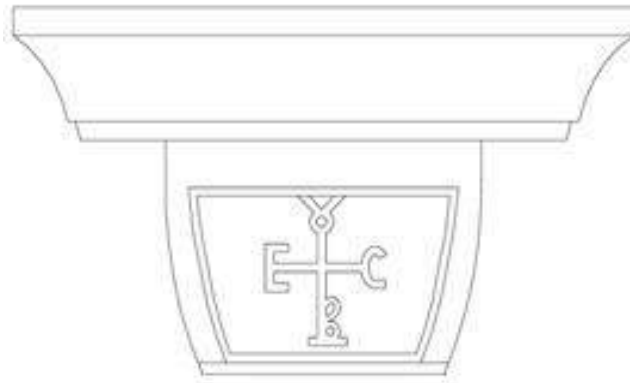

Çizim 59. Kat.No.28, Başlığın Doğu Yüzü (Çizen: YPD, Genim-2016)

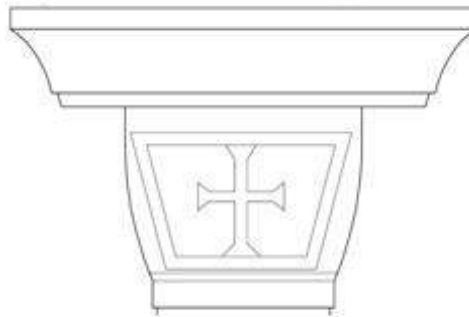
0 10 20 cm

Çizim 60. Kat.No.29, Doğudaki Sütun, Kuzey Yüz (Çizen: YPD, Genim-2016)

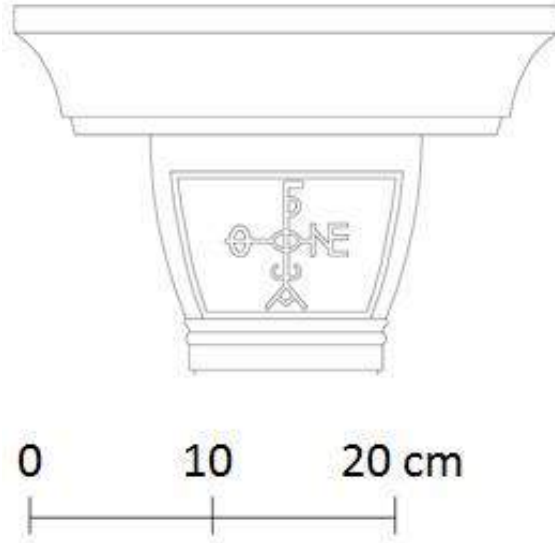
0 10 20 cm

Çizim 61. Kat.No.29, Doğudaki Sütun, Güney Yüz (Çizen: YPD, Genim-2016)

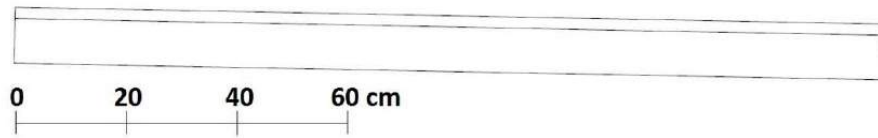

0 10 20 cm

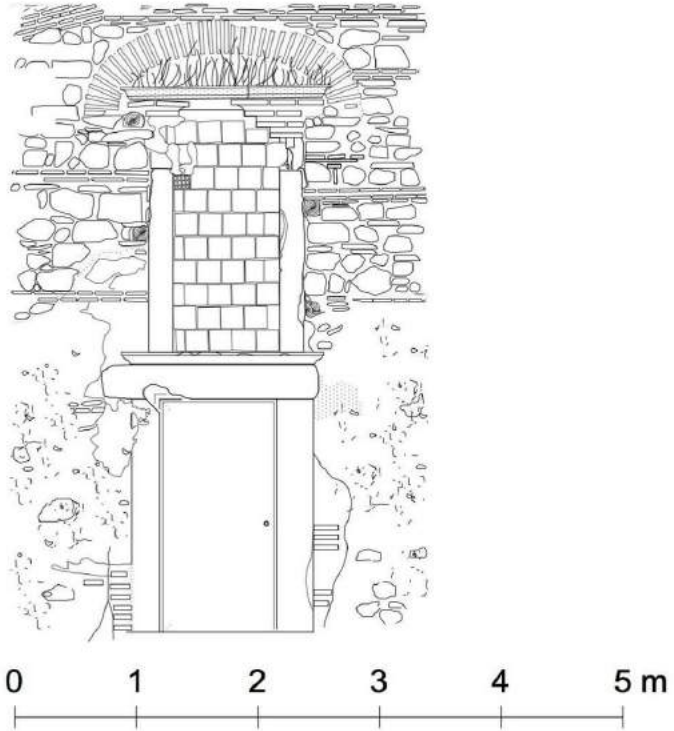
Çizim 62. Kat.No.30, Batıdaki Sütun, Kuzey Yüz (Çizen: YPD, Genim-2016)

Çizim 63. Kat.No.30, Batıdaki Sütun, Güney Yüz (Çizen: YPD, Genim-2016)

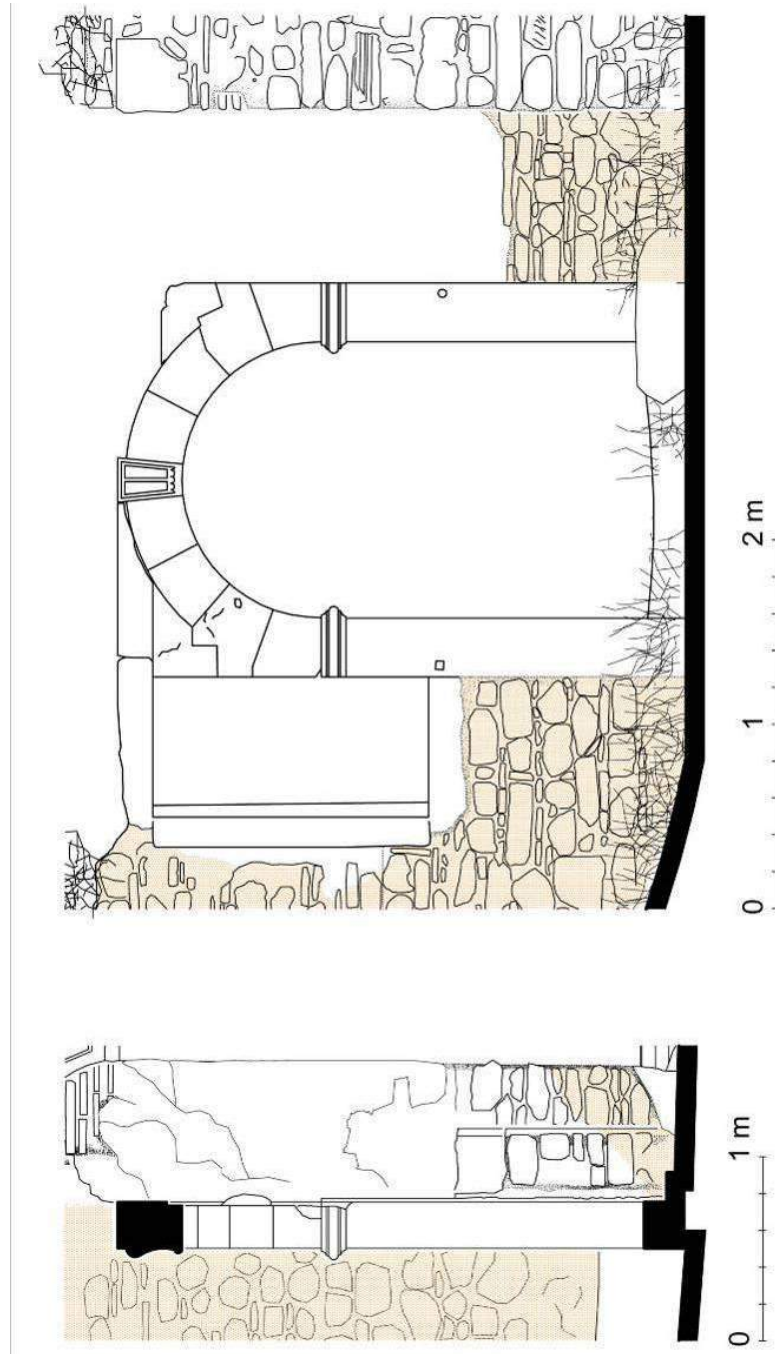
Çizim 64. Kat.No.32, Lento (Çizen: YPD, Genim-2016)

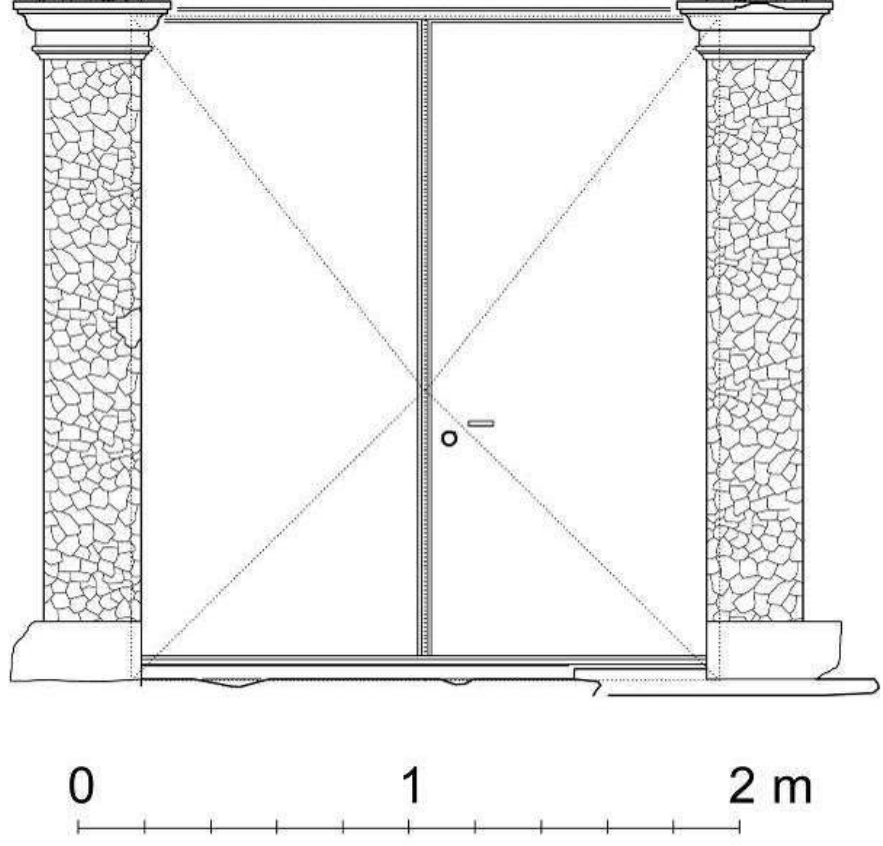
Çizim 65/69. Kat.No.33/37, Pencere ve Kapı Lento ve Sövesi (Çizen: YPD, Genim-2016)

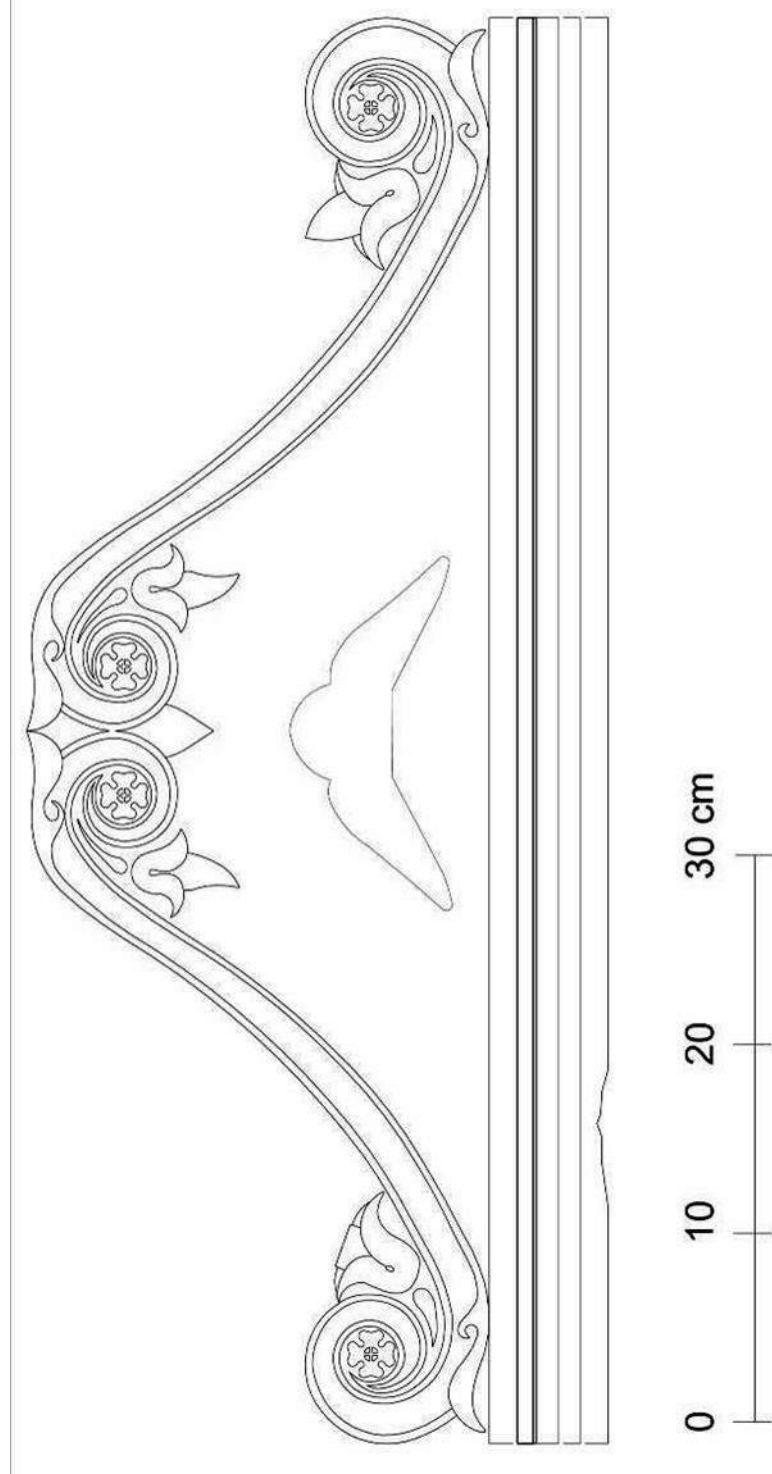
Çizim 66. Kat.No.34, Lento (Çizen: YPD, Genim-2016)

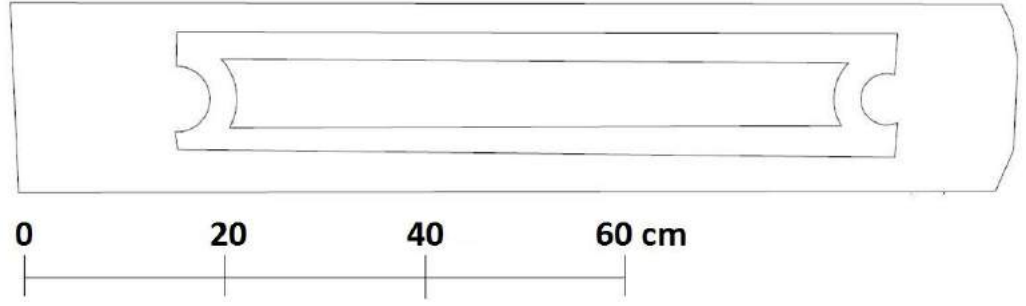
Çizim 67. Kat.No.35, Söveler, Kesit ve Görünüş (Çizen: YPD, Genim-2016)

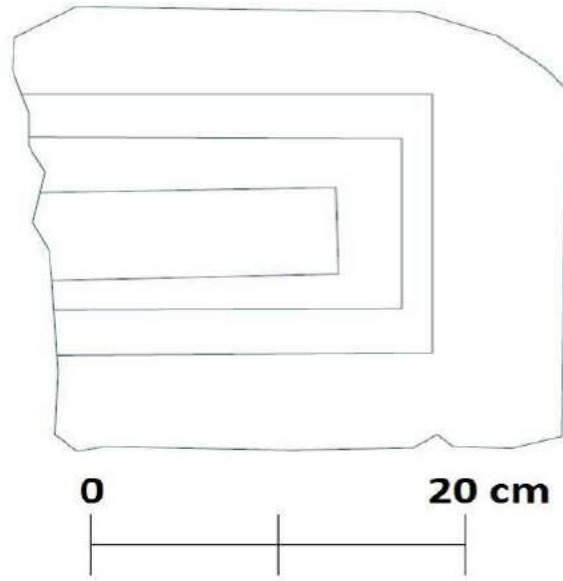
Çizim 68. Kat.No.36, Söve (Çizen: YPD, Genim-2016)

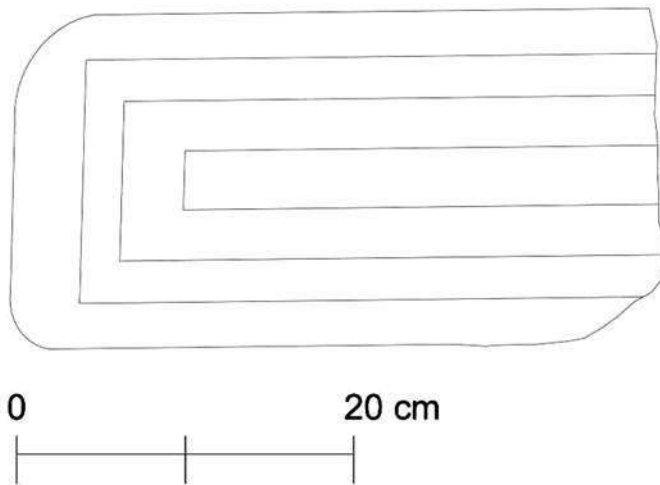
Çizim 70. Kat.No.38, Alınlık (Çizen: YPD, Genim-2016)

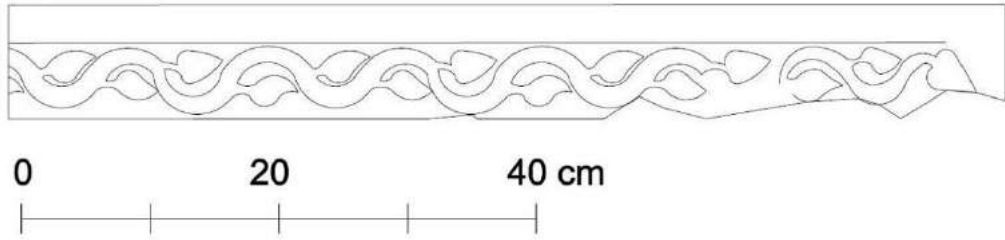
Çizim 71. Kat.No.44, Templon Payesi (Çizen: YPD, Genim-2016)

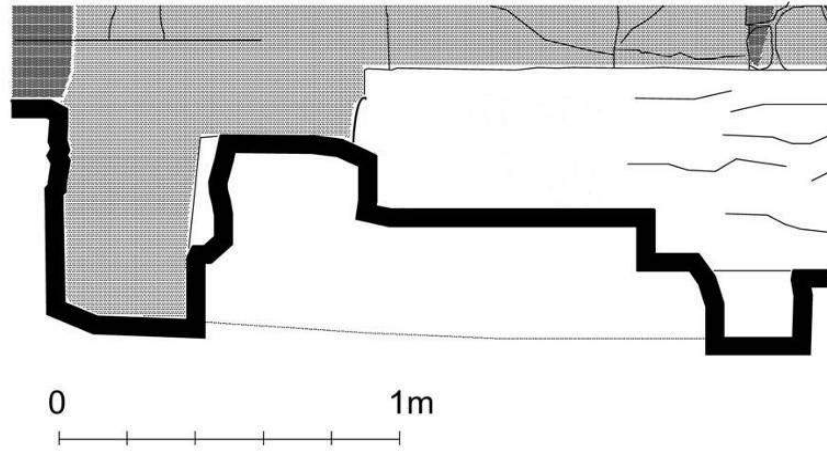
Çizim 72. Kat.No.46, Templon Payesi (Çizen: YPD, Genim-2016)

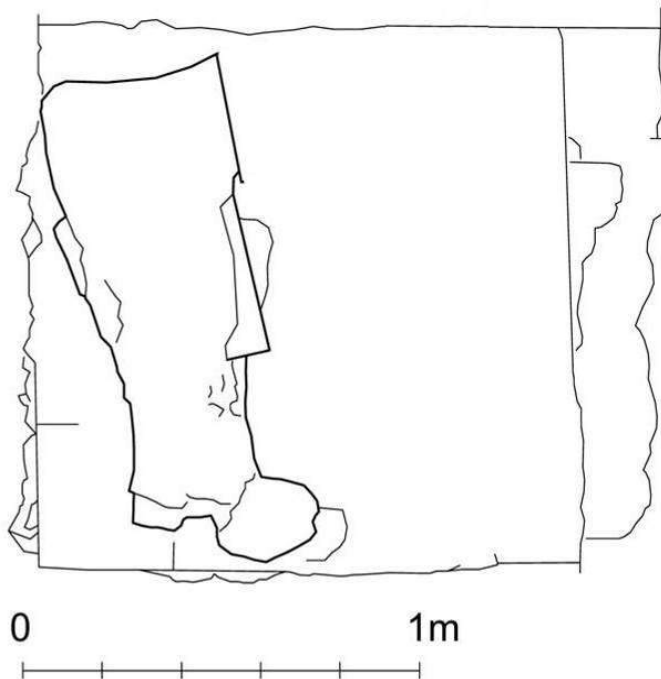
Çizim 73. Kat.No.48, Templon Payesi (Çizen: YPD, Genim-2016)

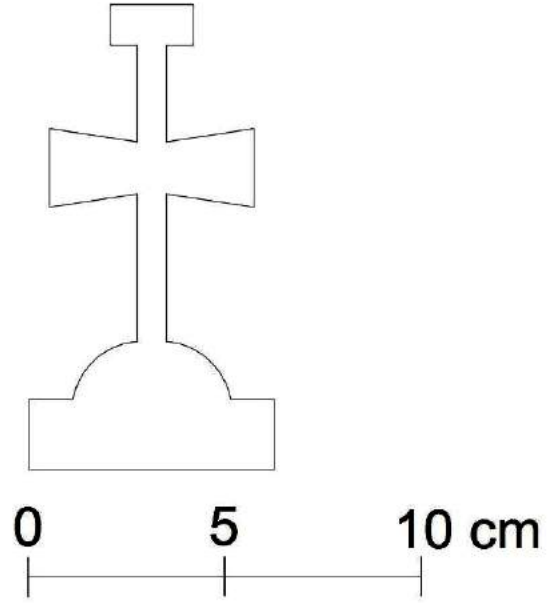
Çizim 74. Kat.No.49, İşlevi Belirlenemeyen Taş Eser (Çizen: YPD, Genim-2016)

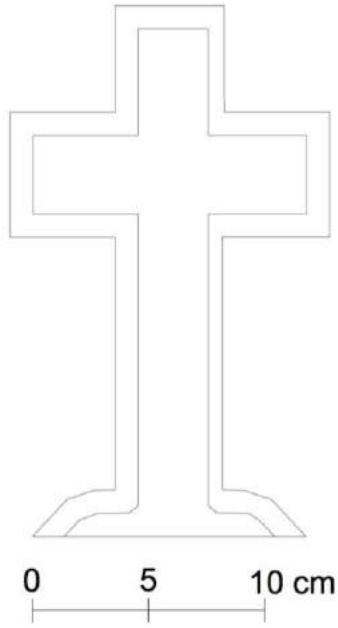
Çizim 75/77. Kat.No.50/51, Altar Kaidesi ve Altar Ayağı Kesit (Çizen: YPD, Genim-2016)

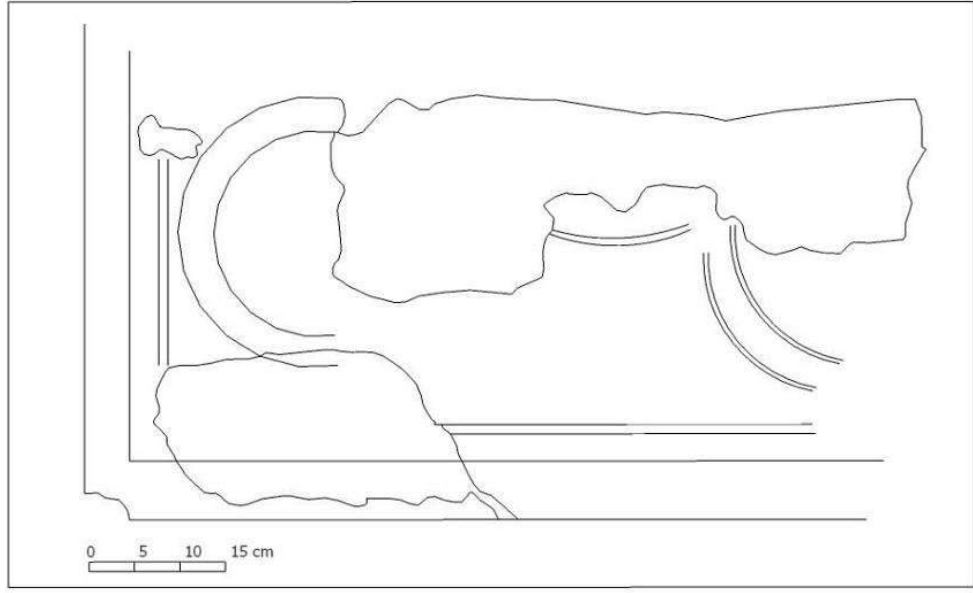
Çizim 76/78. Kat.No.50/51, Altar Kaidesi ve Altar Ayağı Plan (Çizen: YPD, Genim-2016)

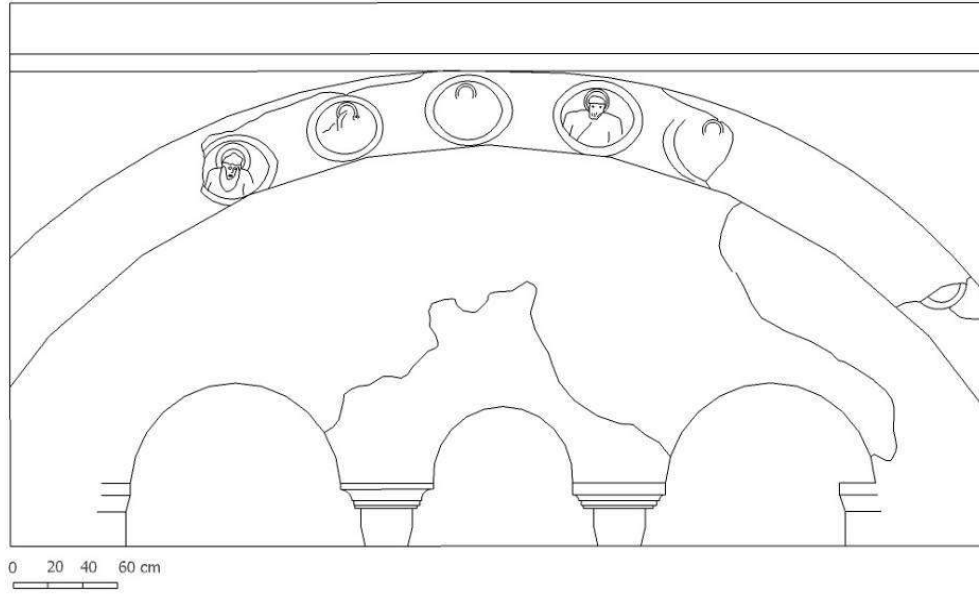
Çizim 80. Kat.No.54, Kazıma Potent Haç (Çizen: YPD, Genim-2016)

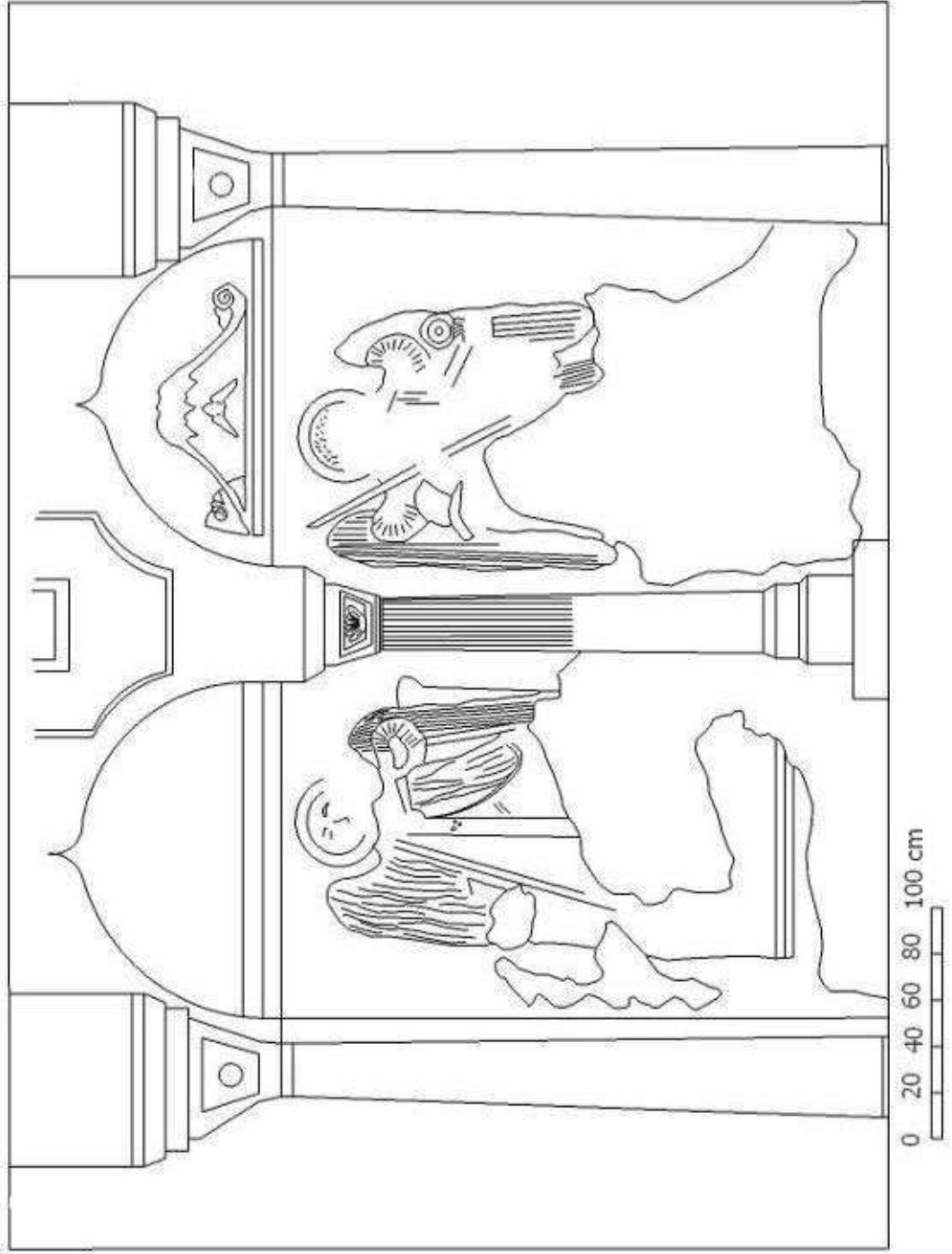
Çizim 81. Kat.No.55, Kazıma Latin Haç (Çizen: YPD, Genim-2016)

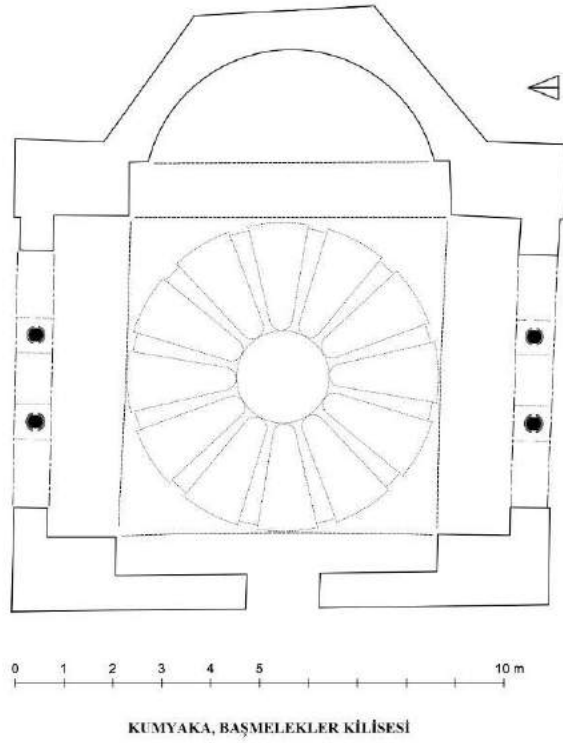
Çizim 82. Apsis, Güney Duvar, Geometrik Bezemeler (Çizen: D.Gür-2015)

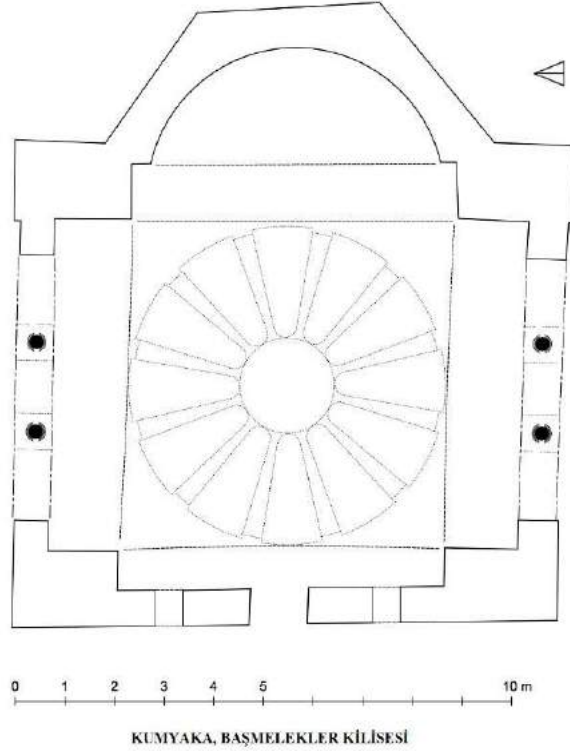
Çizim 83. Kuzey Kemer Yüzeyindeki Figürler (Çizen: D.Gür-2015)

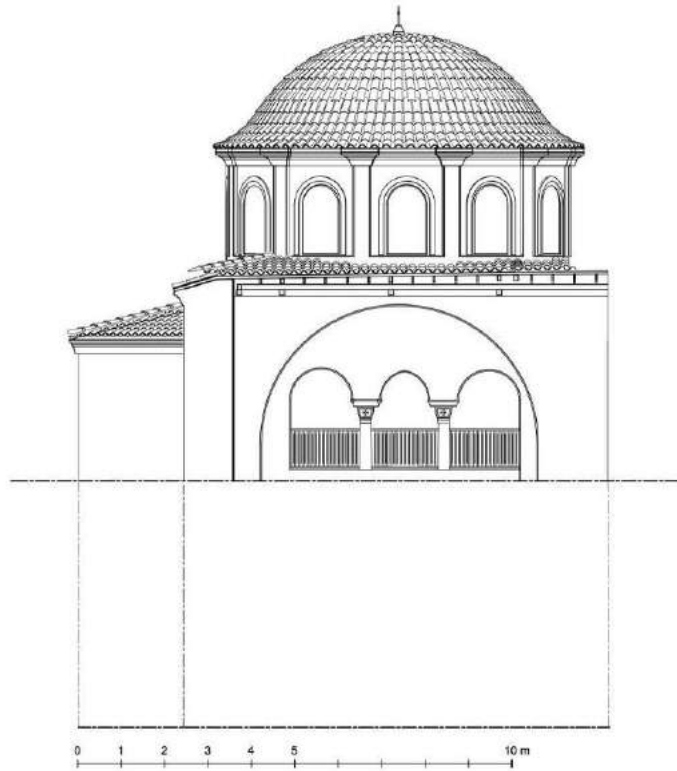
Çizim 84. Kuzey Duvardaki Başmelekler (Çizen: D.Gür-2015)

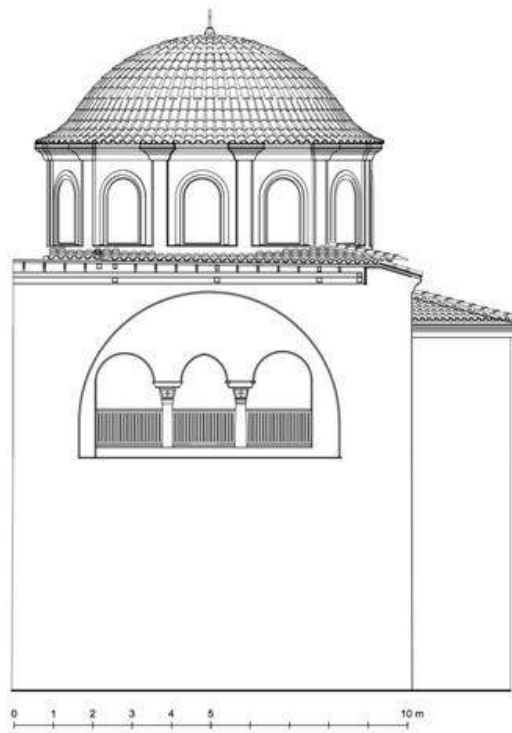
Çizim 101. Restitüsyon Önerisi I, Plan I
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

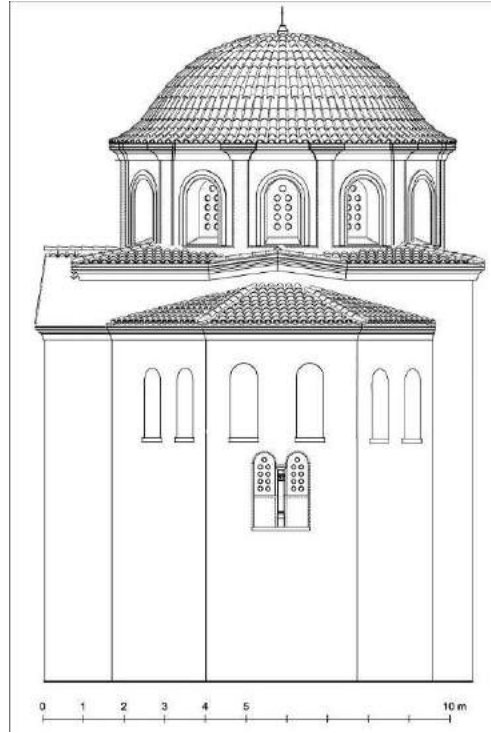
Çizim 102. Restitüsyon Önerisi II, Plan II
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

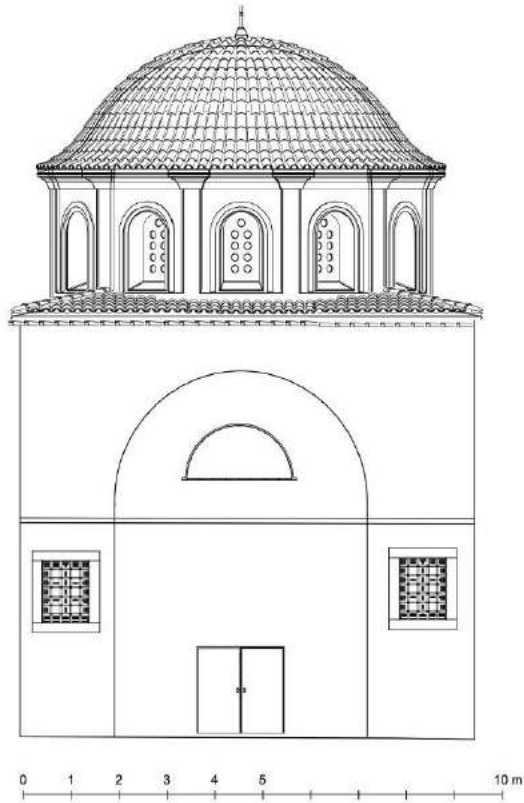
Çizim 103. Restitüsyon Önerisi III, Kuzey Cephe
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştilerek D. Gür- 2017)

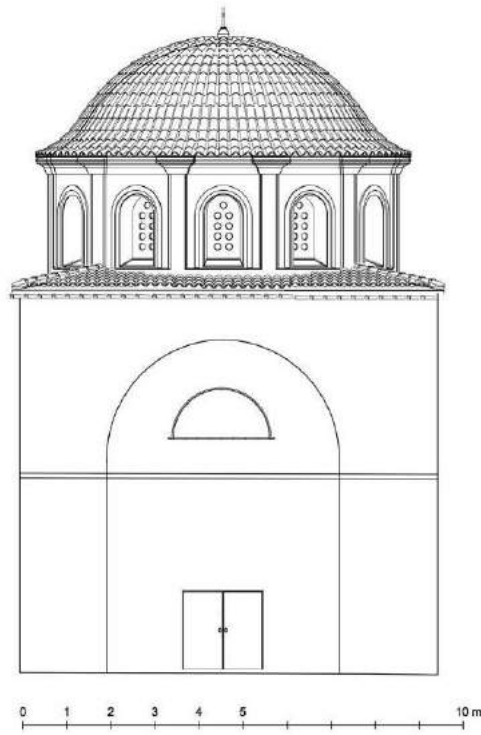
Çizim 104. Restitüsyon Önerisi IV, Kuzey Cephe
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştilerek D. Gür- 2017)

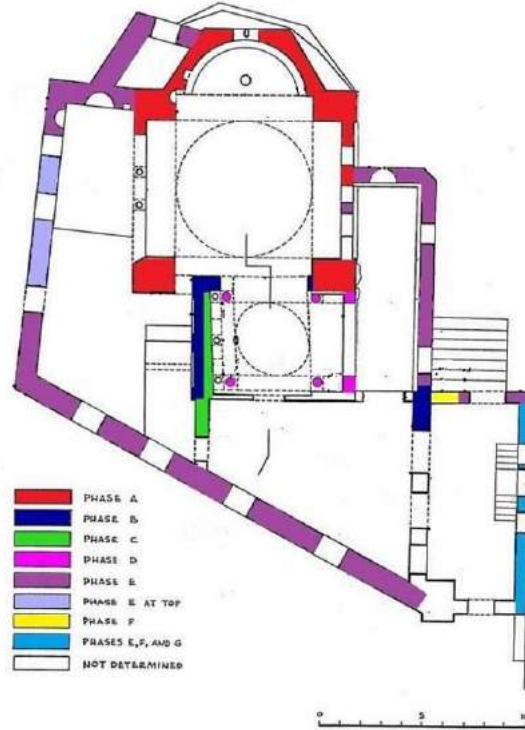
Çizim 105. Restitüsyon Önerisi V, Doğu Cephe
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

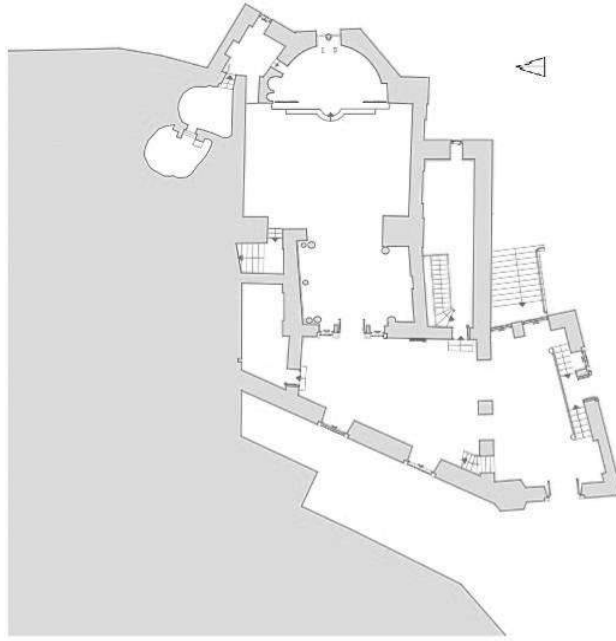
Çizim 106. Restitüsyon Önerisi VI, Batı Cephe I
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

Çizim 107. Restitüsyon Önerisi VII, Batı Cephe II
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

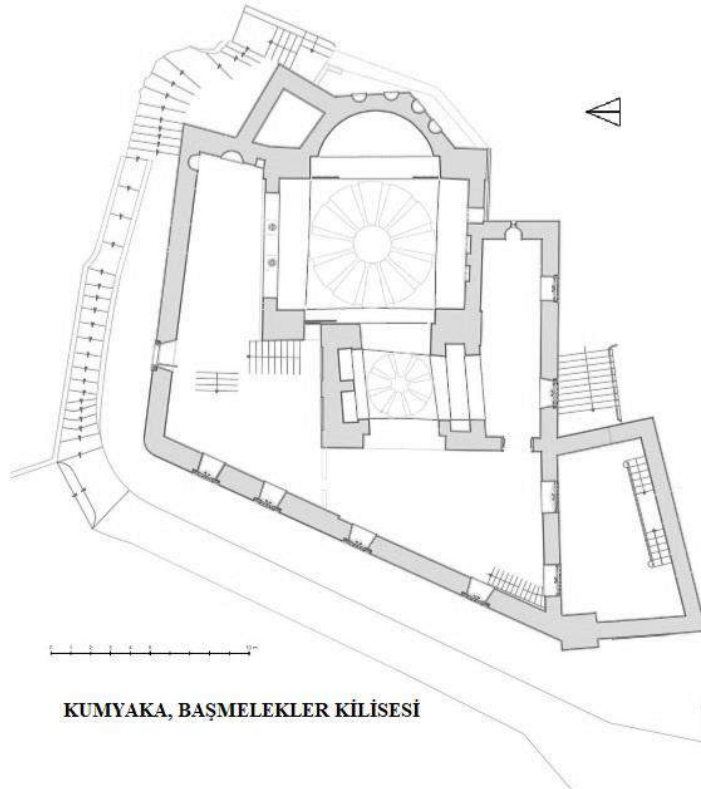

Çizim 112. 1969 Tarihli Buchwald'ın Planından Değiştirilerek

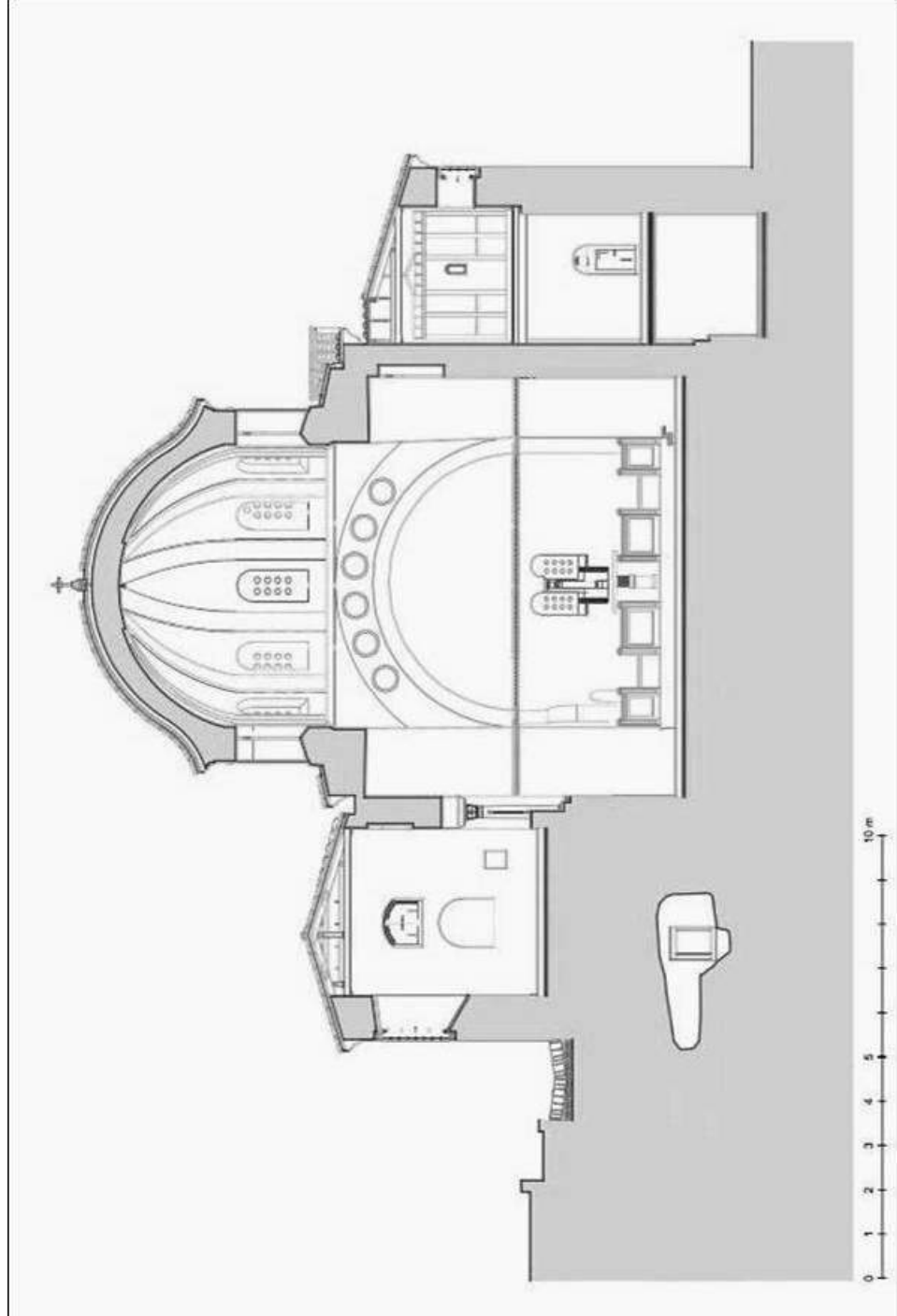
KUMYAKA, BAŞMELEKLER KİLİSESİ

Çizim 113. Restitüsyon Önerisi VIII, Giriş Kat Planı
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

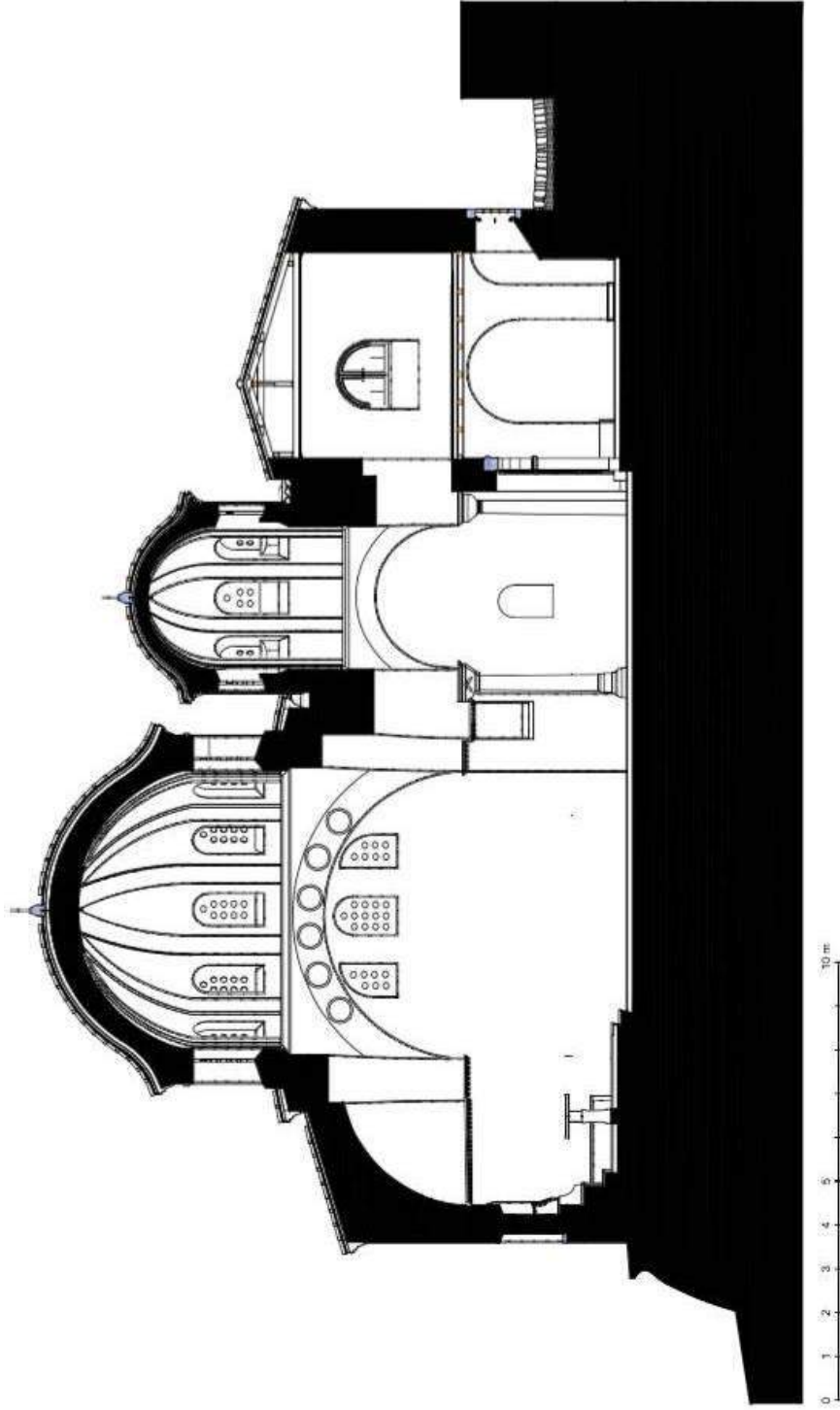

KUMYAKA, BAŞMELEKLER KİLİSESİ

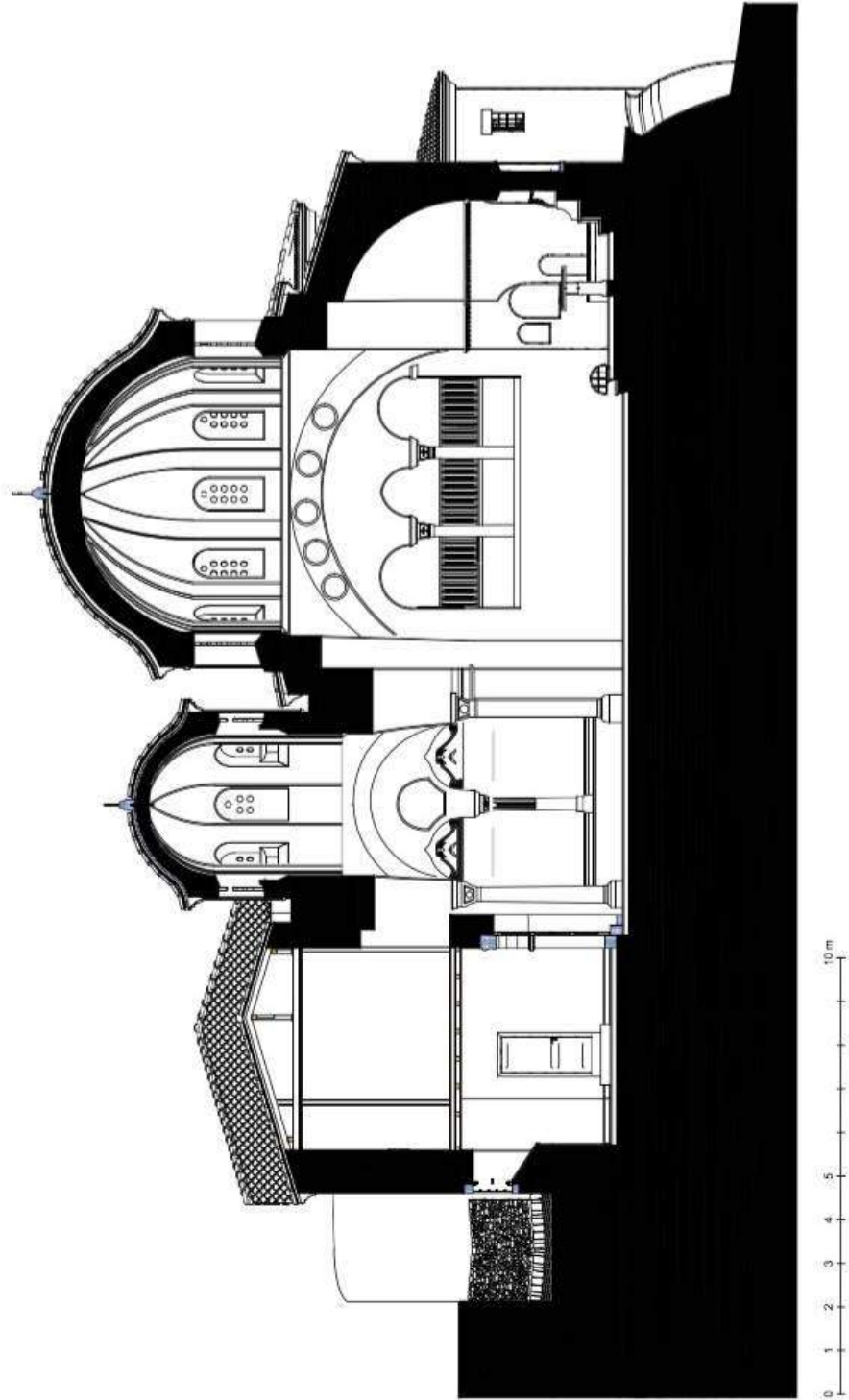
Çizim 114. Restitüsyon Önerisi IX, Birinci Kat Planı
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

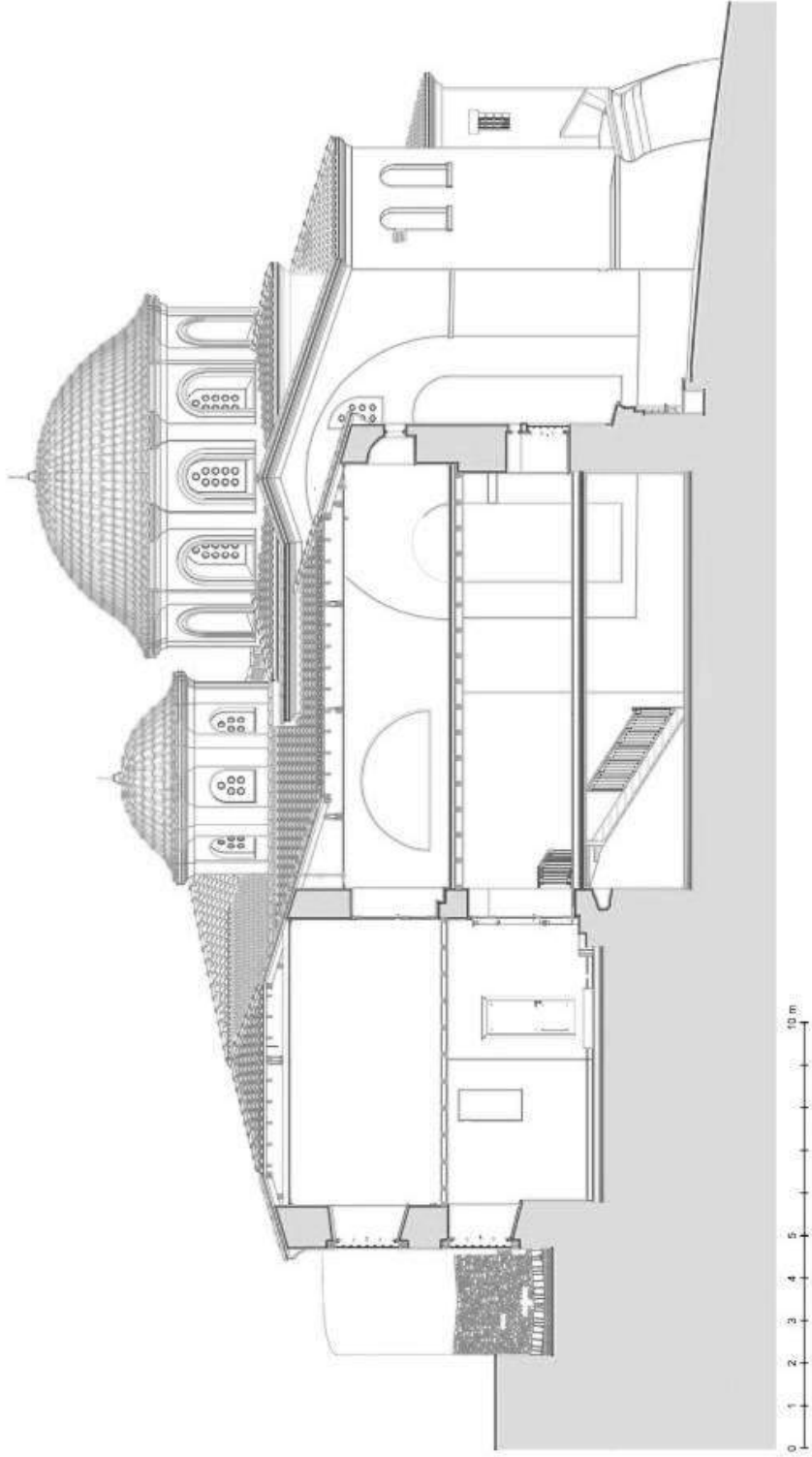
Çizim 115. Restitüsyon Önerisi X, C Mekanı (Aziz Haralambos), E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş Mekanlar), Naos ve G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) Kuzey Güney Kesiti
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

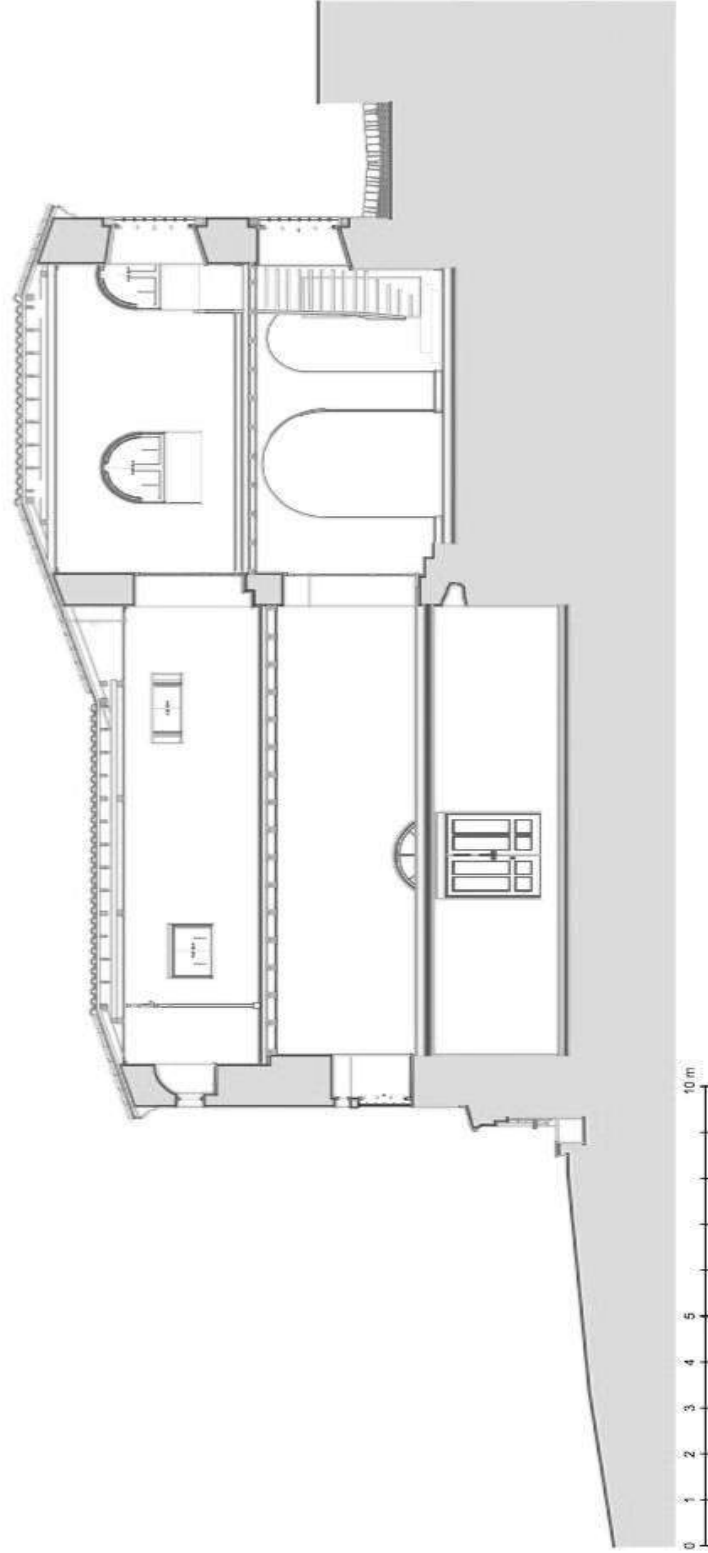
Çizim 116. Restitüsyon Önerisi XI, Naos, Narteks ve A Mekanı (Eksonarteks) Doğu Batı Kesiti
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

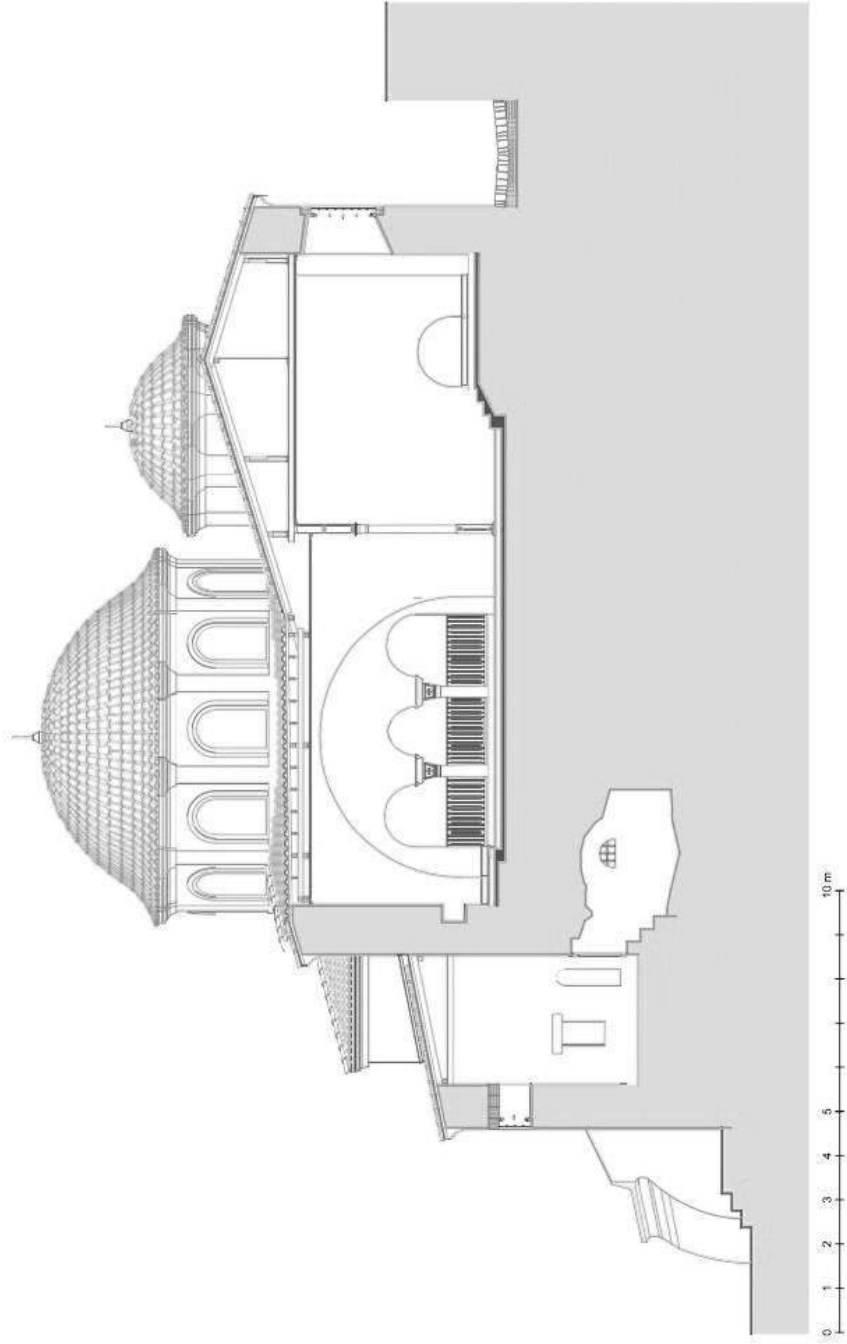
Çizim 117. Restitüsyon Önerisi XII, A Mekanı (Eksonarteks), Narteks ve Naos Batı Doğu Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

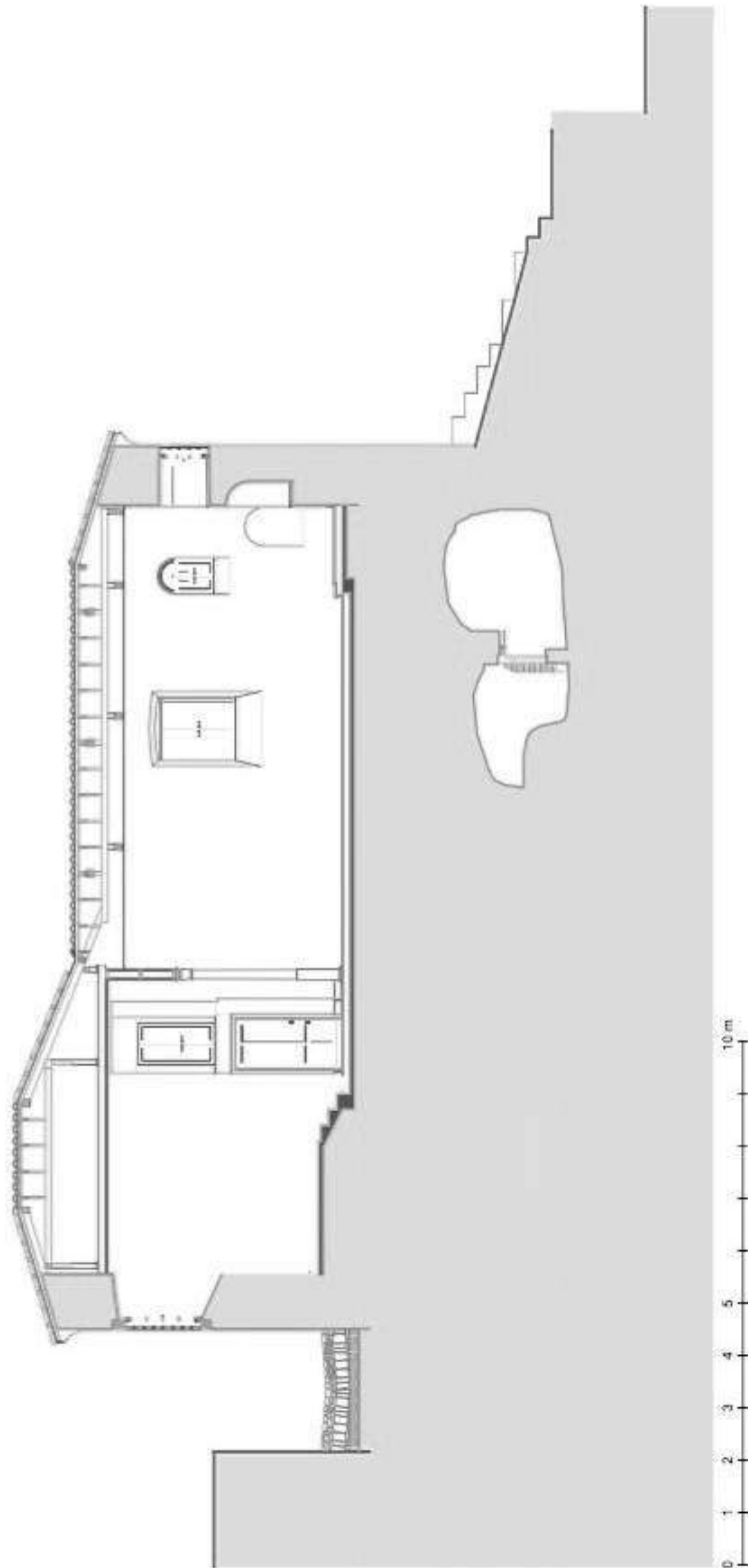
Çizim 118. Restitüsyon Önerisi XIII, A Mekanı (Eksonarteks) ve G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) Batı Doğu Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

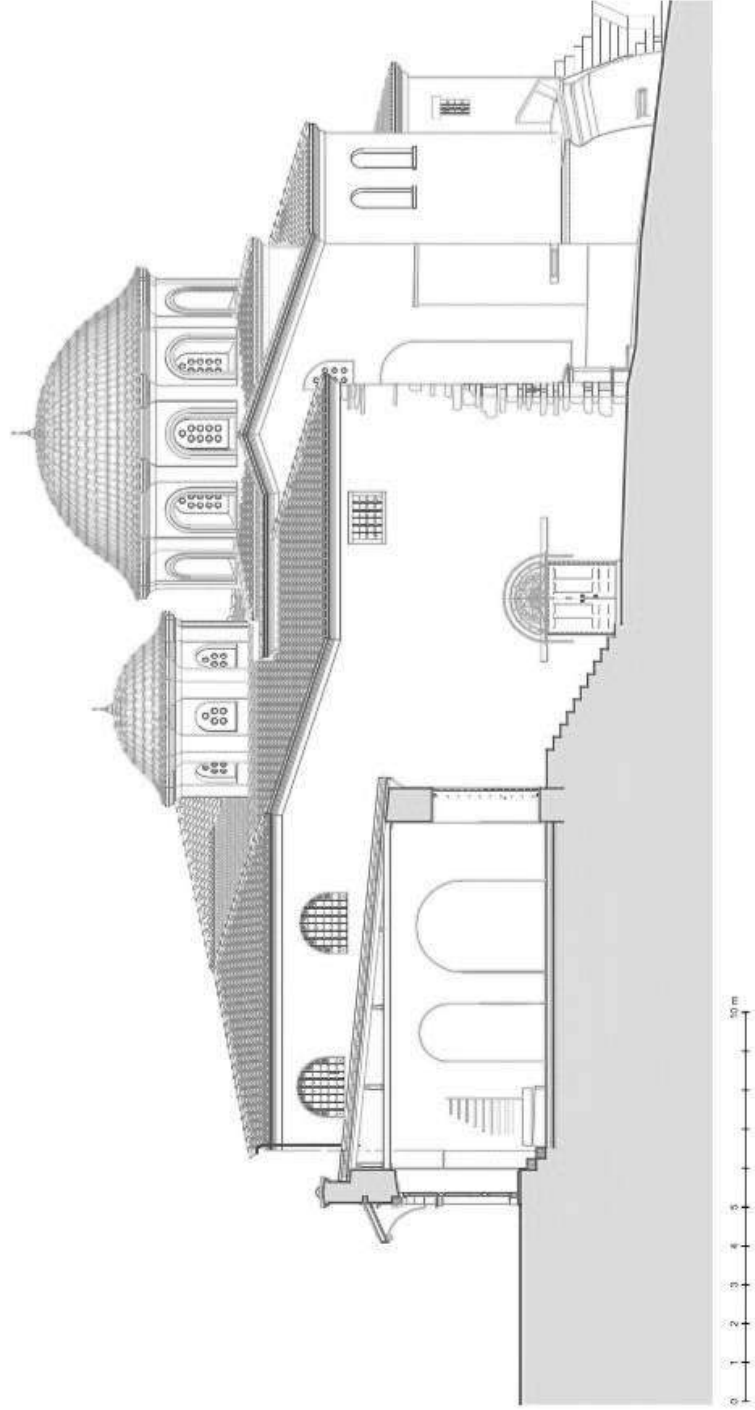
Çizim 119. Restitüsyon Önerisi XIV, G Mekanı (Aziz Nikolaos Şapeli) ve A Mekanı (Eksonarteks) Doğu Batı Kesiti (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

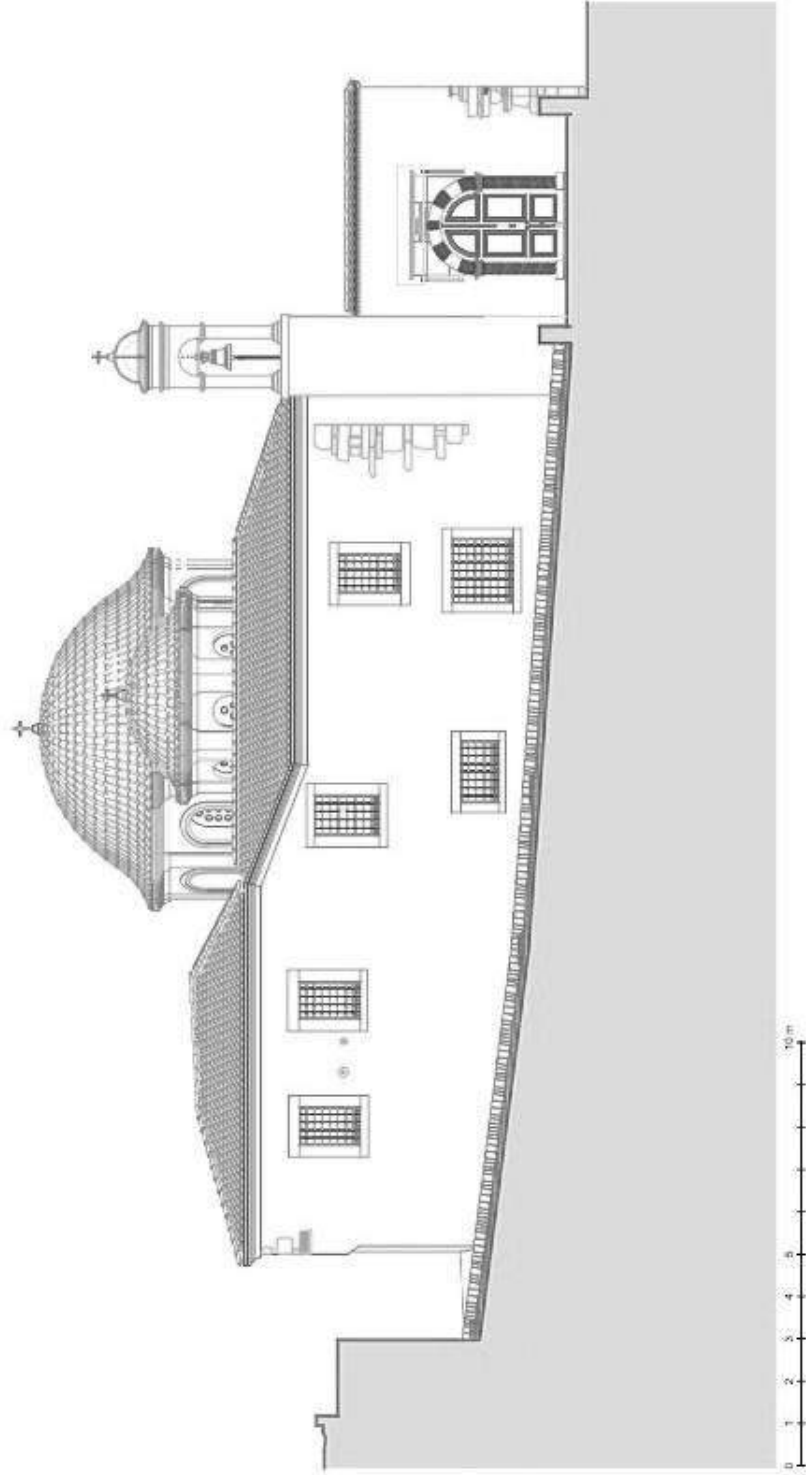
Çizim 120. Restitüsyon Önerisi XV, D Mekanı (Kuzeydoğu Mekan), E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş Mekanlar) ve C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli) Doğu Batı Kesiti
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

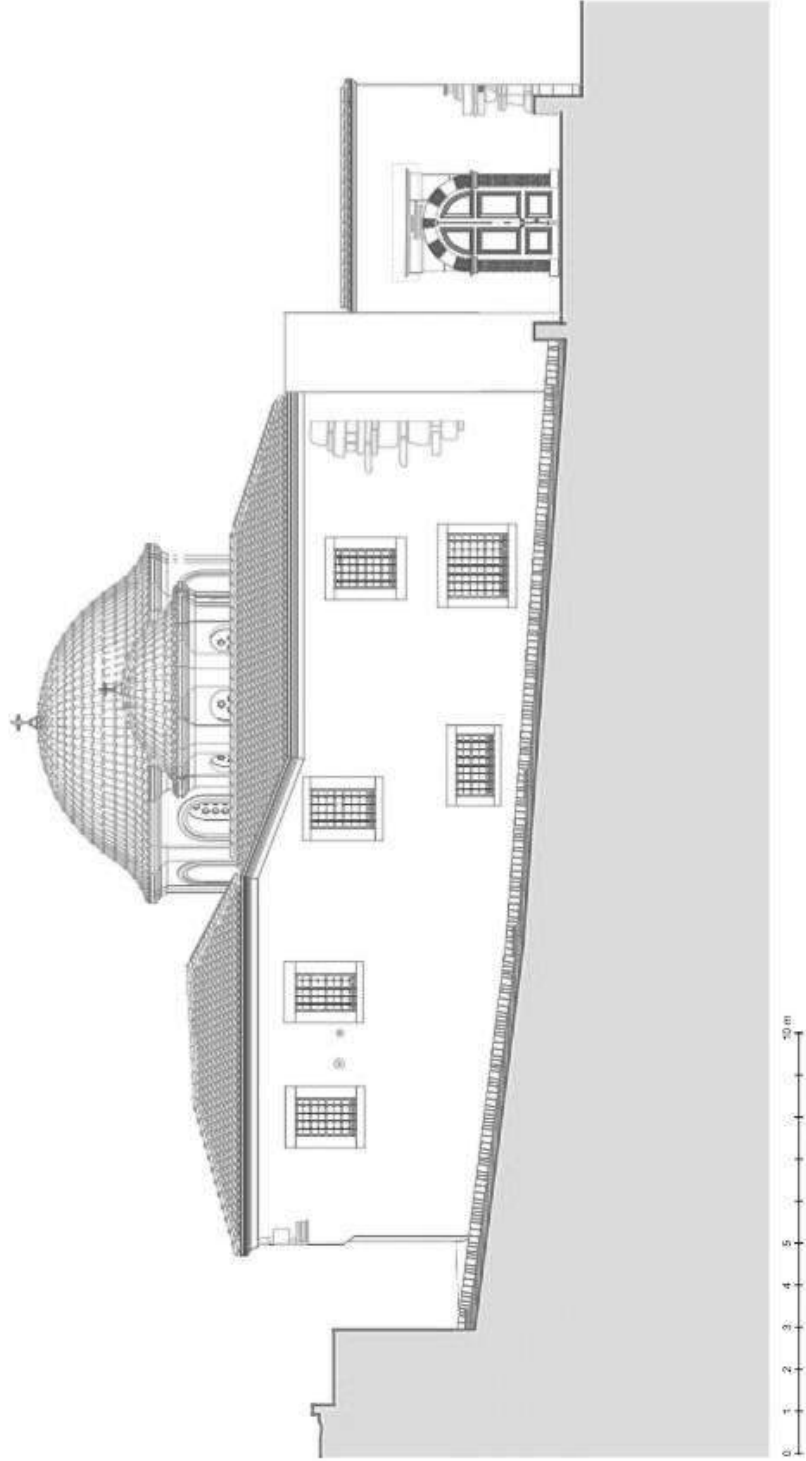
Çizim 121. Restitüsyon Önerisi XVI, C Mekanı (Aziz Haralambos Şapeli),
E ve F Mekanları (Kayaya Oyulmuş Mekanlar) Batı Doğu Kesiti
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

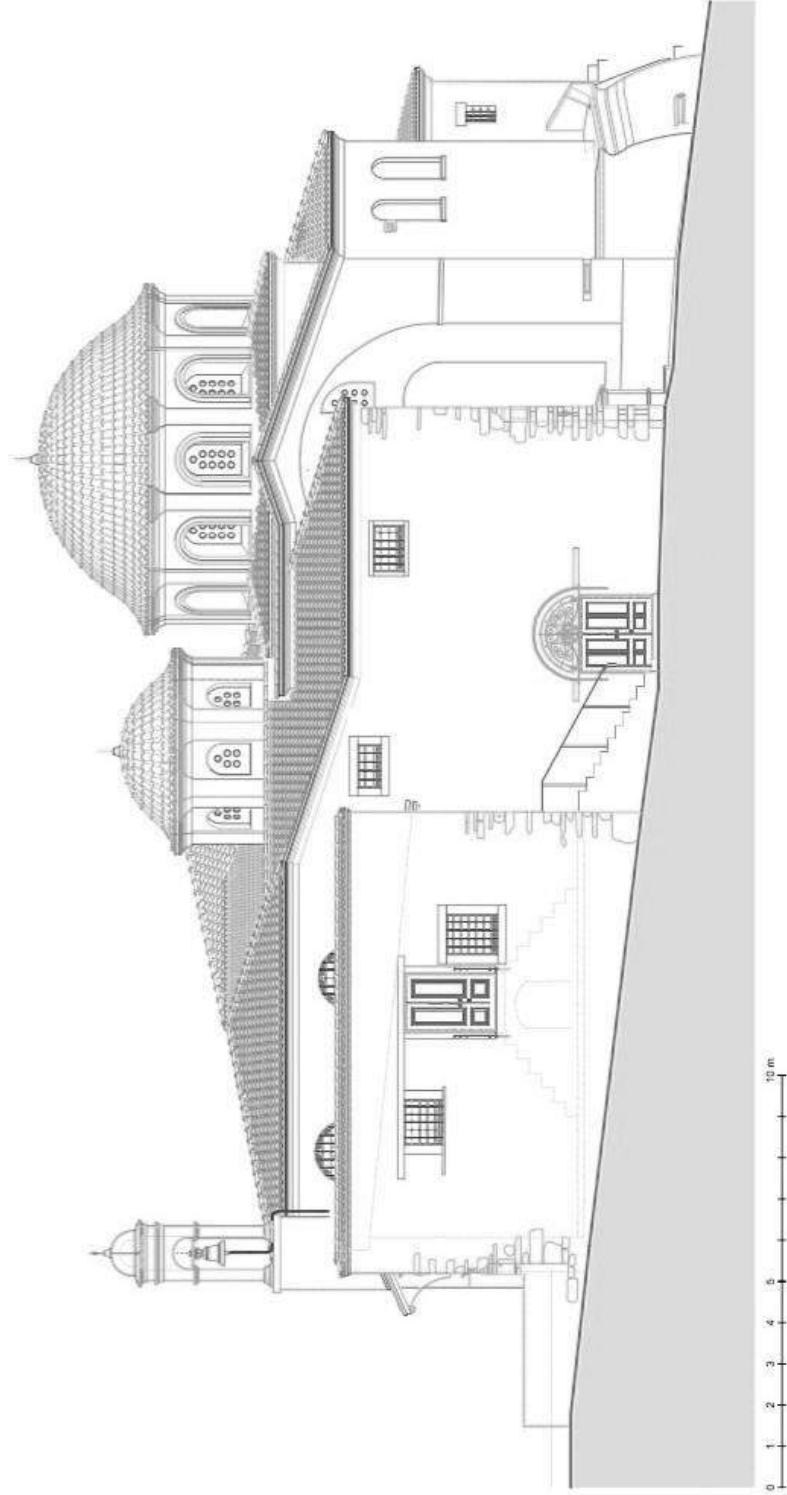
Çizim 122. Restitüsyon Önerisi XVII, H Mekanı Doğu Batı Kesiti
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

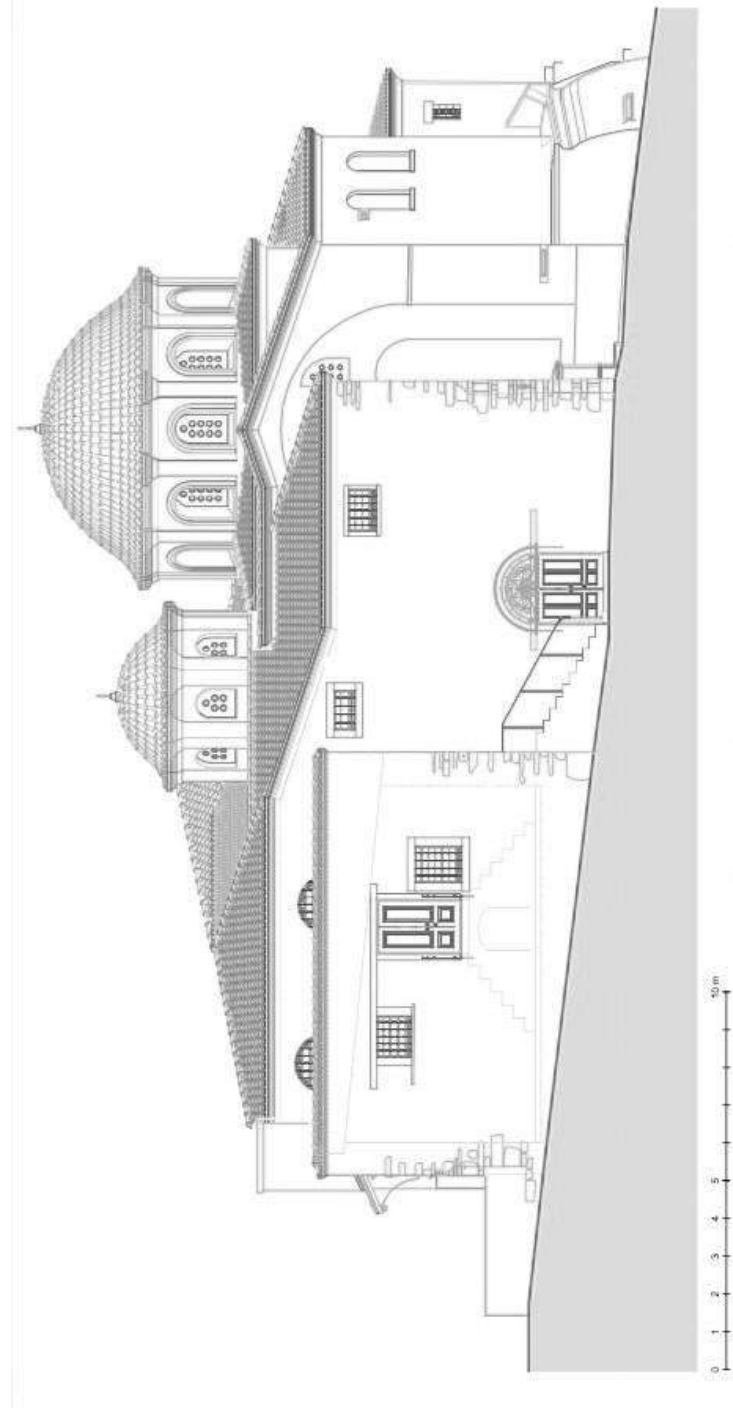
Çizim 123. Restitüsyon Önerisi XVIII, Batı Cephe – Çan Kuleli
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

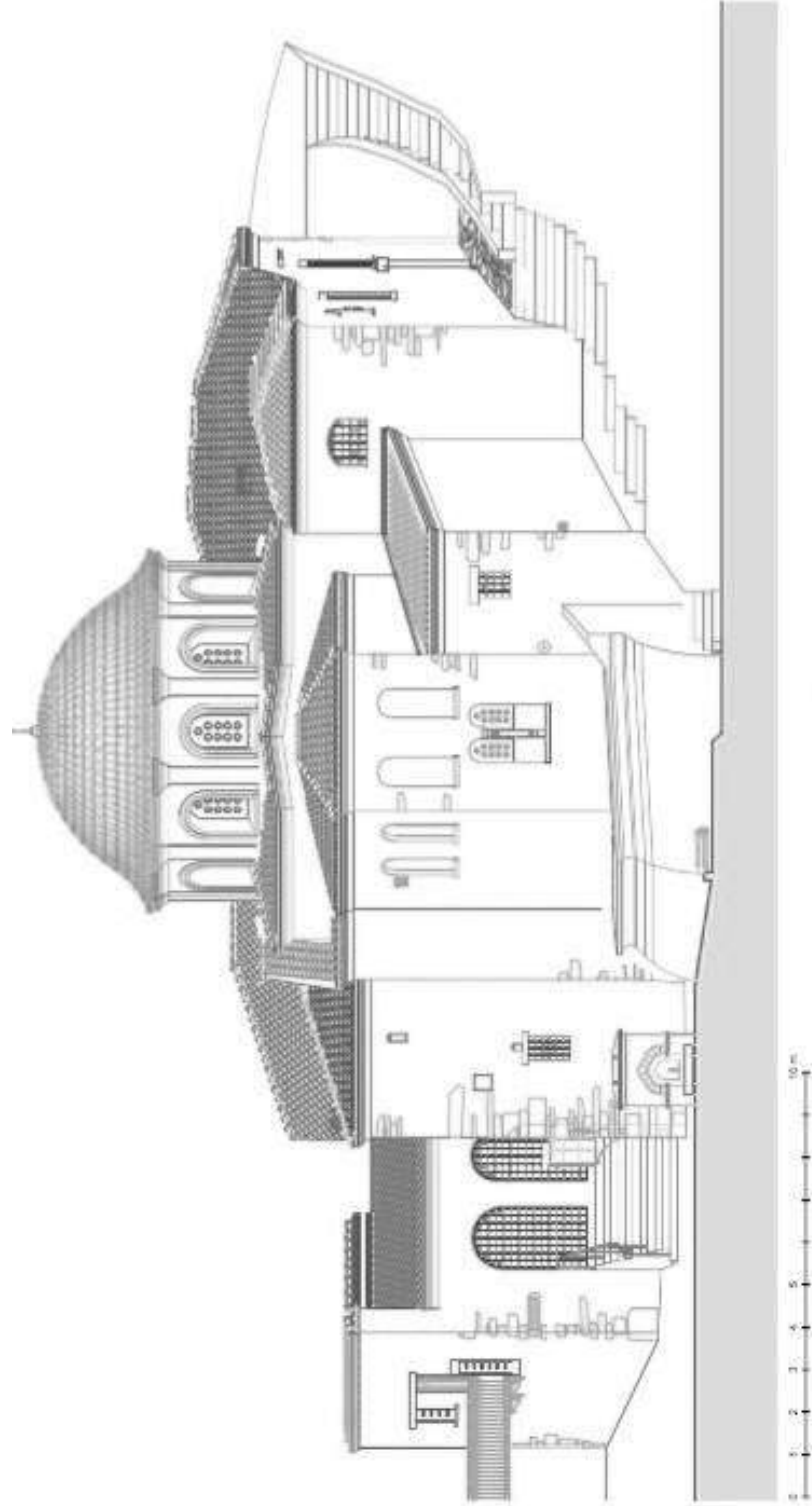
Çizim 124. Restitüsyon Önerisi XIX, Batı Cephe – Çan Kulesiz
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

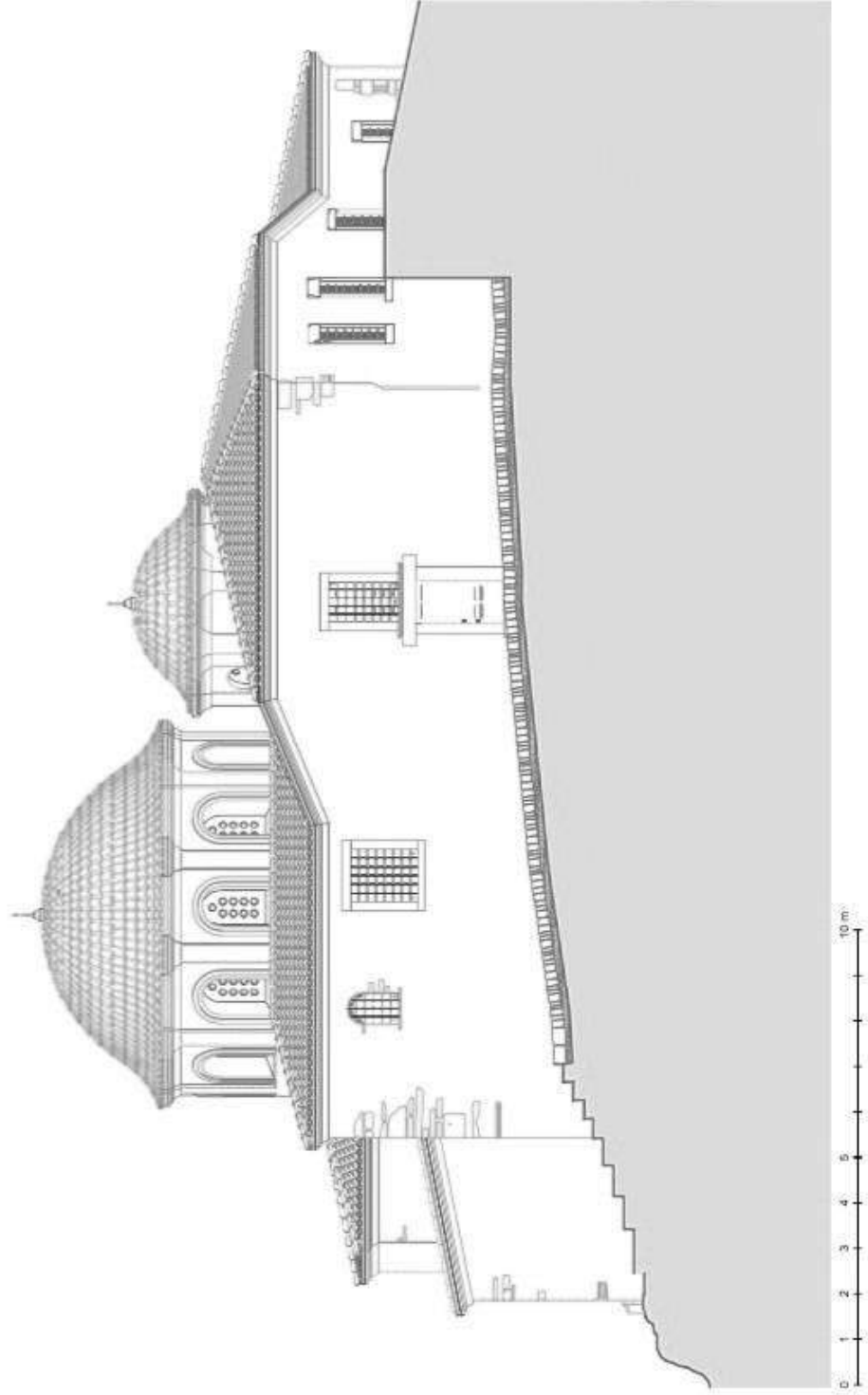
Çizim 125. Restitüsyon Önerisi XX, Güney Cephe – Çan Kuleli
 (Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

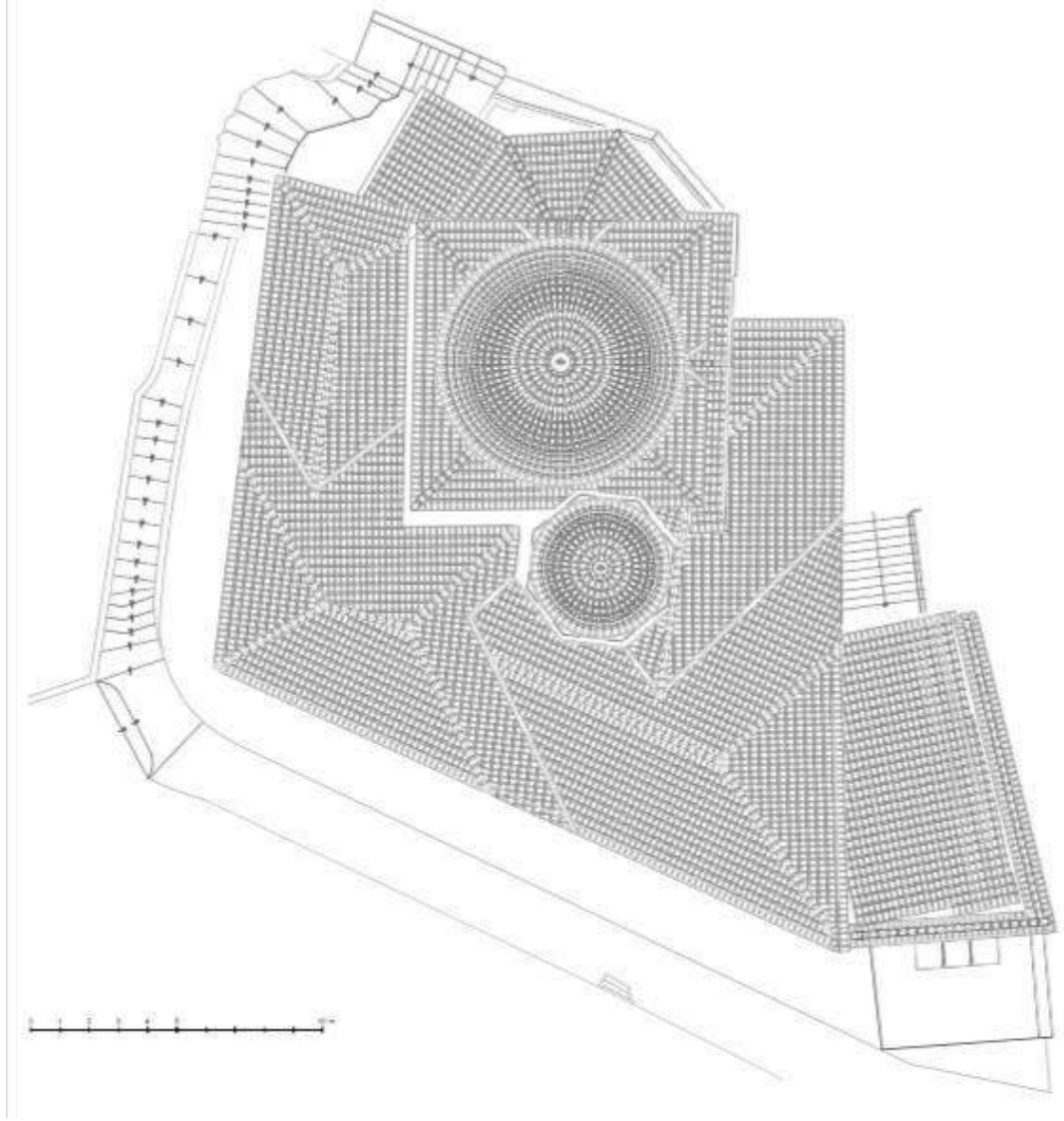
Çizim 126. Restitüsyon Önerisi XXI, Güney Cephe – Çan Kulesiz
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

Çizim 127. Restitüsyon Önerisi XXII, Doğu Cephe
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

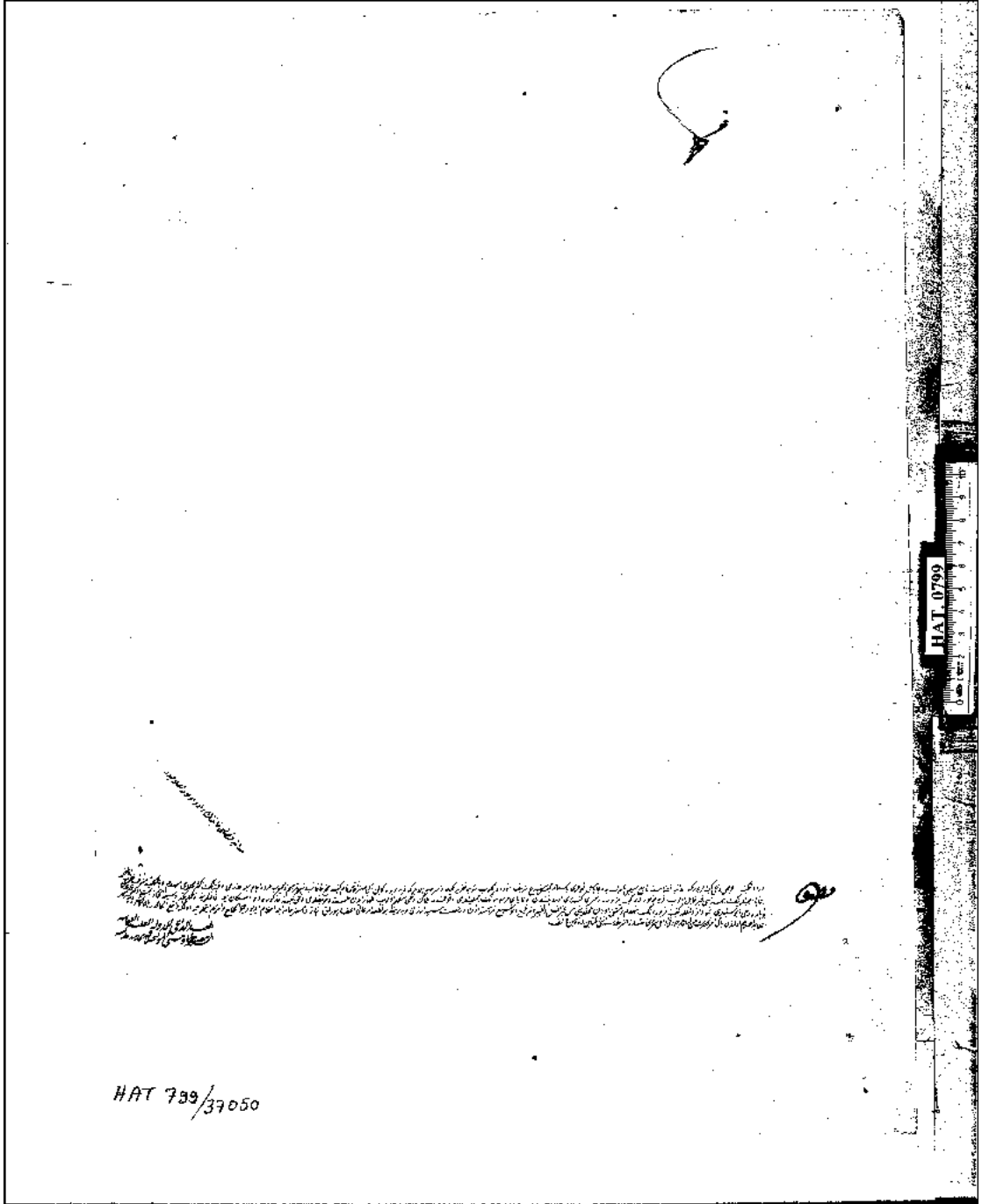

Çizim 128. Restitüsyon Önerisi XXIII, Kuzey Cephe
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

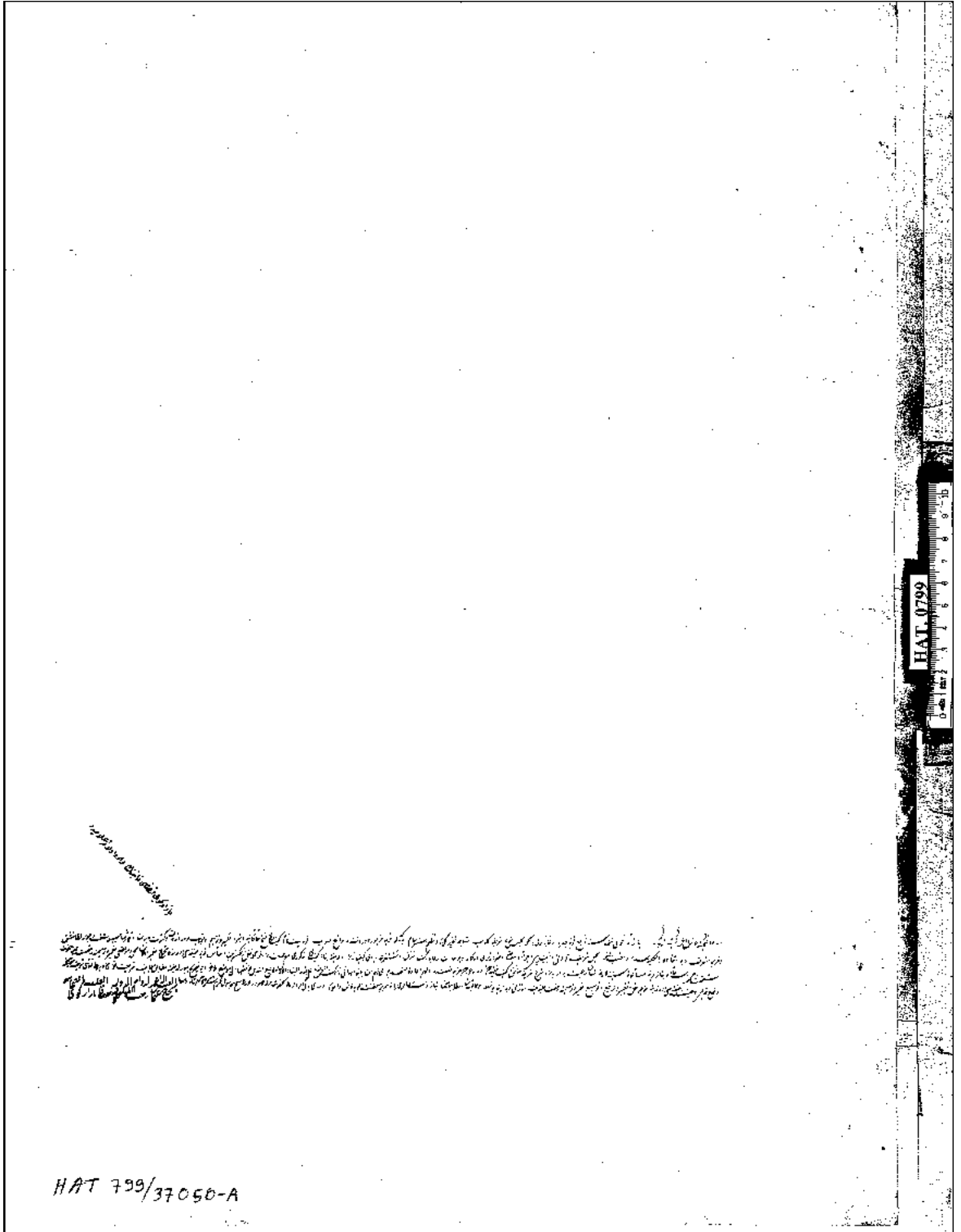

Çizim 129. Restitüsyon Önerisi XXIV, Örtü Sistemi
(Çizen: YPD, Genim'den Değiştirilerek D. Gür- 2017)

ARŞİV BELGELERİ

B.O.A., HAT, 799/37050.

B.O.A., HAT, 799/37050-A.

EK 3. SÖZLÜK¹³⁸

Agrega: Harç, beton veya asfalt gibi malzemenin ana bölümünü meydana getiren çakıl, kum, cüruf gibi malzemeler.

Alınlık: 1. Yapılarda cephe boyunca ve çatı düzeyinde yer alan basık bir ikizkenar üçgen biçimindeki duvar. 2. Her tür açıklığın üstünde yer alan ikizkenar üçgen ya da daire parçası biçiminde bezeme ögesi.

Altar: Hıristiyanlık öncesi çeşitli dinlerde hayvanların üzerinde kurban edildikleri taş masa. Kiliselerde dini törenlerin merkezini oluşturan ve üzerinde İsa'nın sembolü olan ekmek ve şarabın bulunduğu masadır.

Apsis: Kiliselerde doğuda bulunan ve ibadetin yönünü gösteren bölümdür. Çoğunlukla içten yarım ve dıştan yarım yuvarlak, çok cepheli ya da düz olarak biçimlenen mimari öğedir.

Aziz Haralambos: M.S. 90 yılında Magnisia(Manisa)'da yaşamış aziz.

Aziz Nikolaos: M.S. 250 yılında Patara'da yaşamış aziz.

Diakon/Diyakoz: Hıristiyanlıkta, papaz yardımcısı.

Duvar Resmi: Duvar yüzeyi üzerine yapılan her tür resim.

Eksonarteks: Narteksin bölümü. Dış nartekse verilen ad.

Gynakaion: Kiliselerde yan neflerin üzerinde bulunan ikinci kata verilen addır.

¹³⁸ ARSEVEN, Celal Esad. *Sanat Ansiklopedisi 5 cilt*, MEB Yayınevi, İstanbul, 1983; *The Oxford Dictionary of Byzantium 3 vol.*, Oxford University Press, New York, 1991; SALTUK, Secda. *Arkeoloji Sözlüğü*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1997; SÖZEN, Metin – TANYELİ, Uğur. *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999; HASOL, Doğan. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, YEM Yayınevi, İstanbul, 2002, <http://www.tdk.gov.tr/>.

Harç: Yapıda tuğla veya taşların örgüsünü sağlamlaştırmak, duvarları sıvamak için kullanılan, toprak, saman, kum, kireç, çimento vb. şeyleri su ile kararak yapılan karışım.

Kasnak: Üzerine kubbenin oturduğu çokgen ya da daire planlı kaide.

Kathedra: Kiliselerde rahibin oturması için yapılmış, apsiste bulunan koltuk.

Keşiş: Rahip.

Keşiş Hücresi: Keşişlerin inzivaya çekildikleri yer.

Konsol: Ana bünyeden çıkıntı yapan her türlü strüktürel öge.

Konstantin Paleologos: 1449-1453 yılları arasındaki Bizans İmparatoru.

Konstantin Porfyrogennitos: 780-797 yılları arasındaki Bizans İmparatoru.

Kubbe: Yarım küre biçiminde mimari örtü ögesi.

Lento: Kapı, pencere gibi açıklıkların veya iki sütun arasının üstünde kalan kesimin yükünü yanlara aktaran yatay ahşap veya kagir kiriş.

Metropolit: Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebinde, patrikten sonra gelen ve bir bölgenin din işlerinde en yetkili makamda bulunan din adamı.

Monogram: Bir veya daha fazla harfin ya da başka yazı birimlerinin tek bir simge oluşturmak için üst üste veya yan yana birleştirilmesi.

Naos: Kiliselerde halkın ibadet ettiği, halka açık ibadet mekanıdır.

Narteks: Kiliselerin batısında yer alan ve naosa açılan giriş mekanına verilen addır. Narteks bölüntüsüz olabildiği gibi bazı örneklerde 3-5 bölümlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Eksonarteks ve endonarteks olarak ikiye ayrılır.

Niş: Kendisinden geniş bir mekana açılan ve duvar içine oyulmuş, genellikle üstü kemer ile örtülü girinti ya da hücre.

Panaretos: 1817-1820 yılları arasındaki Bursa Metropolit.

Pendantif: Bir geçiş ögesi. Kare planlı bir duvar sistemi üzerine kubbenin oturabilmesini sağlar.

Payanda: Duvarın dışa doğru eğilmesini önlemek amacıyla, karşı yönde inşa edilen destekleme sistemi.

Paye: Yapıda taşıyıcı öge.

Portolan Haritası: 14. ve 15. yüzyıl'da Avrupa'da kullanılan, kıyıları ve limanlara dair bilgiler içeren el yazması denizcilik haritalarıdır.

Restitüsyon: 1. Var olmayan ya da ancak bir bölümü var olan yapıların, belgelere ve eldeki kanıtlara dayanarak özgün biçimine kavuşturulması ve bazen, yeniden yapımı işlemi. 2. Bu işlem için yapılan ön hazırlık niteliğinde proje, çizim, maket vs.

Restorasyon: Tarihsel belge niteliğindeki kültür ürünlerinin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için yapılan müdahalelerin tümünü kapsayan eylem.

Sıva: 1. Herhangi bir yapıdaki yüzeyleri düzgünleştirmek için kullanılan, yarı akışkan, kum, kireç, çimento karışımı veya toprak harç. 2. Bir yapının duvarlarına sürülen ince harç tabakası.

Silme: Bir duvar yüzeyi üzerinde hafif çıkıntılı olarak yer alan şerit biçiminde, sürekli mimari bezeme ögesi.

Söve: Pencere ve kapı gibi açıklıkların çevresini dolanan ahşap, taş ya da beton çerçeve.

Sütun: 1. Taştan yapılmış taşıyıcı dikme. 2. Silindir biçiminde dikilitaş.

Sütun Başlığı: Sütunların taşıdığı, alt yüzeyi sütunun çapından daha geniş olan bir kirişin yükünü sütuna aktarmak için bu kirişle sütunların başı arasına yerleştirilen, üstü geniş altı daha dar olan çoğu süslü taş parça.

Sütun Kaidesi: Yükün daha geniş bir yüzeye yayılarak aktarılması amacıyla bir sütunun üstüne oturduğu altlık.

Synthronon: Bizans kiliselerinde din görevlilerinin oturması için yapılmış sıralar.

Tonoz: Mimari örtü ögesi.

Tribelon: Bizans kiliselerinde kapı, pencere olarak kullanılan yan yana üç açıklık.

Yazıt: Bir yapının tarihini, yaptıranını veya tasarımcısını belirten ve bu yapının üzerine yerleştirilen metin. Kitabe.

Şapel: 1. Tek mekandan oluşan küçük kilise. 2. Kilise ya da katedralde bir azize adanmış küçük tapınma mekanı.

EK 4. TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU										
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA											
Tarih: 18/12/2017											
Tez Başlığı / Konusu: BURSA, KUMAYAKA (SİGE), BAŞMELEKLER (ARCHANGELO) KİLİSESİ											
Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 256 sayfalık kısmına ilişkin, 13/12/2017 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4'tür.											
Uygulanan filtrelemeler:											
1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar hariç 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç 5- Ek1. Malzeme Analizleri Bölümü hariç											
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.											
Gereğini saygılarımla arz ederim.											
 18.12.2017											
<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 20%;">Adı Soyadı:</td> <td>Aysel Nazlı SOYKAN</td> </tr> <tr> <td>Öğrenci No:</td> <td>N11240396</td> </tr> <tr> <td>Anabilim Dalı:</td> <td>Sanat Tarihi</td> </tr> <tr> <td>Programı:</td> <td>Doktora</td> </tr> <tr> <td>Statüsü:</td> <td> ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr. </td> </tr> </table>		Adı Soyadı:	Aysel Nazlı SOYKAN	Öğrenci No:	N11240396	Anabilim Dalı:	Sanat Tarihi	Programı:	Doktora	Statüsü:	☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.
Adı Soyadı:	Aysel Nazlı SOYKAN										
Öğrenci No:	N11240396										
Anabilim Dalı:	Sanat Tarihi										
Programı:	Doktora										
Statüsü:	☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.										
<u>DANIŞMAN ONAYI</u>											
UYGUNDUR.											
 Prof. Dr. M. Sacit PEKAK											

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TO THE DEPARTMENT OF HISTORY OF ART**

Date: 18/12/2017

Thesis Title / Topic: BURSA, KUMYAKA (SİGE), ARCHANGELS (ARCHANGELOI) CHURCH

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 13/12/2017 for the total of 256 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 4 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Match size up to 5 words excluded
5. Appendix 1. Material Analysis excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

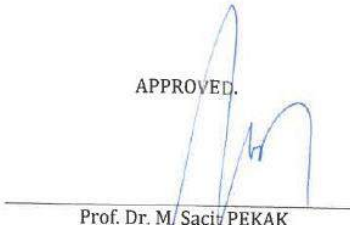
I respectfully submit this for approval.

18.12.2017

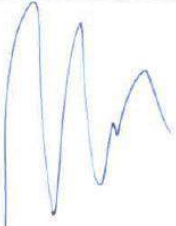

Name Surname: Aysel Nazlı SOYKAN
Student No: N11240396
Department: History of Art
Program: Ph.D.
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. M. Sacit PEKAK

EK 5. TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYET FORMU

 <p style="margin: 0;">HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p style="margin: 0;">HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right; margin: 0;">Tarih: 19/01/2018</p> <p style="margin: 0;">Tez Başlığı / Konusu: BURSA, KUMYAKA (SİGE), BAŞMELEKLER (ARCHANGELOI) KİLİSESİ</p> <p style="margin: 0;">Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p style="margin: 0;">Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p style="margin: 0;">Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right; margin: 0;">19.01.2018</p> <p style="margin: 0;">Adı Soyadı: Aysel Nazlı SOYKAN</p> <p style="margin: 0;">Öğrenci No: N11240396</p> <p style="margin: 0;">Anabilim Dalı: Sanat Tarihi</p> <p style="margin: 0;">Programı: Doktora</p> <p style="margin: 0;">Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p style="margin: 0;"><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <div style="text-align: center; margin: 10px 0;"> </div> <p style="margin: 0;">Prof/Dr. M. Sacit PEKAK</p> <p style="margin: 0;">Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr</p> <p style="margin: 0;">Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>
 <p style="margin: 0;">HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES</p>

ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY OF ART TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY**

Date: 19/01/2018

Thesis Title / Topic: BURSA, KUMYAKA (SİGE), ARCHANGELS (ARCHANGELOI) CHURCH

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

19.01.2018

Name Surname: Aysel Nazlı SOYKAN

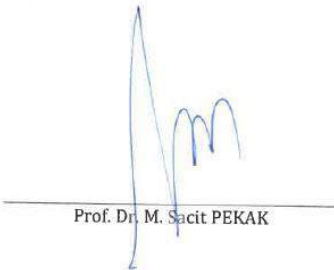
Student No: N11240396

Department: History of Art

Program: Ph.D.

Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

 Prof. Dr. M. Sacit PEKAK